

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

DÂRİMÎ'NİN PEYGAMBER ANLAYIŞI

(Sünen'inin Mukaddimesi Çerçevesinde)

Yüksek Lisans Tezi

Arafat AYDIN

İSTANBUL, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

DÂRİMÎ'NİN PEYGAMBER ANLAYIŞI

(Sünen'inin Mukaddimesi Çerçevesinde)

Yüksek Lisans Tezi

Arafat AYDIN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Aynur URALER

İSTANBUL, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

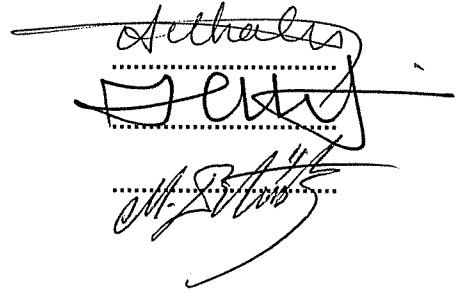
İLAHİYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
ARAFAT AYDIN'ın DARİMİNİN PEYGAMBER ANLAYIŞI (SÜNENİNİN
MUKADDİMESİ ÇERÇEVESİNDE) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
07.07.2008 tarih ve 2008/11-25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 28.8.2008

- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. HASAN CİRİT
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA ERTÜRK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, METODU VE KAYNAKLARI.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
II. DÂRİMÎ VE SÜNEN'İ.....	4
A. Dârimî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği	4
B. Sünen'i	7
C. Mukaddime'sinin Özellikleri.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN PEYGAMBERLİK DELİLLERİ VE ÜSTÜNLÜKLERİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN PEYGAMBERLİK DELİLLERİ.....	14
A. RİSÂLET ÖNCESİ	14
1. Hz. Peygamber'in Cahiliye Dönemini Sonlandırması.....	15
2. Hz. Peygamber'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi.....	18
3. Hz. Peygamber'in Peygamber Olacağını Anlaması	22
B. RİSÂLET DÖNEMİ.....	25
1. Bitki, Hayvan, Dağ ve Taşların Hz Peygamber'in Risâletine Şehadet Etmeleri	25
2. Hz. Peygamber'in Parmakları Arasından Su Akması.....	30
3. Kütüğün İnlemesi	33
4. Yemeğin Bereketlenmesi	35
5. Gökten Yemek İnmesi.....	40
6. Hz. Peygamber'in Yemeğin Zehirli Olduğunu Anlaması	41
7. Hz. Peygamber'in Vefatı Öncesinde ve Sonrasında Gerçekleşenler	44

II. HZ. PEYGAMBER'İN ÜSTÜNLÜKLERİ.....	51
A. AHİRETTEKİ ÜSTÜNLÜĞÜ.....	51
B. DİĞER PEYGAMBERLERE ÜSTÜNLÜĞÜ.....	54
C. ŞEMÂİLİ.....	56
D. CÖMERTLİĞİ.....	59
E. TEVAZUU.....	61
III. DEĞERLENDİRME.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERİN HADİS İLMİ AÇISINDAN TETKİKİ

I. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSÂLETİNDEN ÖNCE İNSANLARIN İÇİNDE BULUNDUKLARI CAHİLLİK VE SAPIKLIKLAR.....	66
II. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSÂLETİNDEN ÖNCEKİ KUTSAL KİTAPLARDA YER ALAN VASIFLARI.....	68
III. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSALETİNİN BAŞLANGICI.....	73
IV. BÂB: AĞAÇLARIN, HAYVANLARIN VE CİNLERİN KENDİSİNE İMÂN ETMELERİ CİNSİNDEN ALLAH TEÂLÂ'NİN, PEYGAMBERİNE İKRAM ETTİĞİ NİMETLER.....	75
V. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NİN HZ. PEYGAMBER'E PARMAKLARI ARASINDAN SU AKITMASI İKRAMI.....	80
VI. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NİN HZ. PEYGAMBER'E MİNBERİN İNLEMESİ İKRAMI.....	84
VII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E YEMEĞİNİN BEREKETLENİP ARTMASI KONUSUNDA İKRAM EDİLEN ŞEYLER.....	90
VIII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E VERİLEN BAZI ÜSTÜNLÜKLER.....	92
IX. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E GÖKTEN YEMEK VERİLMESİ ŞEKLİNDE İKRAM EDİLENLER.....	97
X. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN GÜZELLİĞİ.....	99
XI. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NİN HZ. PEYGAMBER'E CANSIZLARIN KONUŞMASI CİNSİNDEN İKRAM ETTİĞİ NİMETLER.....	103
XII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN CÖMERTLİĞİ.....	105
XIII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN TEVAZUU.....	106
XIV. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI.....	107
XV. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NİN, PEYGAMBERİNE VEFATINDAN SONRA İKRAM ETTİĞİ NİMETLER.....	115

XVI. DEĞERLENDİRME	117
RİVAYETLERİN KAYNAKLARA DAĞILIM TABLOSU	119
RİVAYETLERİN SIHHAT DURUMU TABLOSU (%)	123
RAVİLERİN GÜVENİLİRLİK DURUMU TABLOSU (%)	124
SONUÇ	125
BİBLİYOGRAFYA	126
EK ARAŞTIRMAYA ESAS ALINAN RİVAYETLER.....	145

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ'nın insanlığa son peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed'in (s.a.) nasıl anlaşılması gerektiği meselesi Müslümanlar arasında geçmişten günümüze daima güncelliğini korumuştur. İfrat ve tefrite kaçmaksızın Resûl-i Ekrem'i sağlıklı bir şekilde anlayabilmek İslam'ın teşrîinde ikinci kaynak konumundaki Hz. Peygamber'in uygulamalarının, emir, nehiy, tavsiye ve onaylarının da doğru anlaşılabilmesini beraberinde getireceğinden büyük önem arz etmektedir.

İnsanların bir kısmının Hz. Peygamber'i anlamada aşırı yüceltici veya aşırı indirgemeci bir tutum sergilediklerini gören İslam âlimleri Hz. Peygamber'i, risâleti ve şahsiyeti itibariyle tanıtmaya önem vermişler ve bu alanda çeşitli eserler telif etmişlerdir. Dârimî'nin Hz. Peygamber'in risâletini ispat etmek ve O'nun (s.a.) üstünlüğünü ifade etmek amacıyla önemli sayıda rivayetle *Sünen* isimli eserine başlaması ve rivayetler üzerinden bir peygamber anlayışı sunması dikkatimizi çekmiştir. Bu anlamda naklettiği rivayetler üzerinden nasıl bir Peygamber anlayışına sahip olduğunu ortaya koymak hadis, fıkıh ve tefsir alanında söz sahibi kabul edilen klasik dönem muhaddislerinden Ebû Muhammed ed-Dârimî'nin (v. 255/869) kanaati olması açısından önem taşımaktadır.

İki bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında hayatı ve kişiliği itibariyle Dârimî tanıtılacak ardından Sünen'i ve bu eserin Mukaddime'sine dair bilgiler verilecektir. Birinci bölümde Dârimî'nin naklettiği rivayetlerin muhtevaları ele alınacak diğer kaynaklardaki paralel bilgilere değinilmek suretiyle Dârimî'nin sahip olduğu kanaat ortaya konulmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise rivayetlerin isnadları hadis usûlü kriterlerine göre tetkikten geçirilecektir.

Çalışmamızın hazırlanması esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç Dr. Aynur Uraler'e; sunduğu araştırma imkânlarından dolayı İlim ve İrşad Vakfı'ndaki değerli büyüklerime ve kütüphanesinin fedakâr personeline teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca değerlendirmelerinden önemli düzeyde istifade ettiğim kıymetli eşim ve meslektaşım Sare Nur Aydın'a da çok teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a. mlf.	: aynı müellif
(a.s.)	: aleyhisselâm
b.	: ibn, bin
bkz.	: bakınız
b.y.	: baskı yeri yok
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
mad .	: maddesi
nşr.	: neşreden
(r. a.)	: radıyallahu anh
s.	: sayfa
(s.a.)	: sallallahu aleyhi ve sellem
SDÜİFY	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
thc.	: tahrir eden
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
tsh.	: tashih eden
ts.	: tarihsiz
v.	: vefat tarihi
vb.	: ve benzeri
yy.	: yayınevi yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, METODU VE KAYNAKLARI

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İslâm dininin doğru anlaşılabilmesi, onun tebliğcisi ve örnek uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in doğru anlaşılması ile yakından alakalıdır. Şüphesiz ki böylesi hayâtî bir konuda tasavvur yanlışlığına düşmek İslâm'ın sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi adına ciddi boyutlarda zararlara yol açacaktır.

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini sonraki nesillere aslına uygun bir şekilde aktarabilmeyi kendisine temel vazife edinmiş ve bu uğurda sergilediği gayretler sonucu hadis ilminde belirli bir otoriteye sahip olmuş bulunan Dârimî'nin (v. 255/869), hadis ve sünneti başta olmak üzere zâtıyla da meşgul olduğu Peygamber'den ne anladığı, O'nu nasıl tasavvur ettiği ve O'na ne tür bir imaj atfettiğini tespit edebilmek amacıyla yola çıktığımız araştırmamızda günümüze gelebilmiş yegâne eseri olan “*Sünen*”de naklettiği rivayetler üzerinden Dârimî'nin kanaatini ortaya koymaya çalışacağız.

Hadis ve siyer başta olmak üzere tefsîr, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi temel İslâmî ilimler bir yönüyle Hz. Peygamber'le ilgili olmakla birlikte insanların nübüvvet telakkilerinin şekillenmesinde Hz. Peygamber'in zâtını ve peygamberliğini konu alan delâil, fezâil, şemâil ve hasâis ilimlerinin en etkili ilim dalları olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. *Sünen-i Dârimî*'nin Mukaddime'sinin ilk on beş bâbının böylesi bir muhtevaya sahip olması ve ayrıca bunun eserin baş tarafında yer alması tarafımızca araştırılmaya değer bulunmuştur. Eserinin Mukaddime'sinde naklettiği 57 bâb ve 675 rivayet içerisinde konuyla ilgili bulduğumuz ilk on beş bâbındaki 95 rivayetten ve koyduğu başlıklardan hareketle Dârimî'nin ve aynı rivayetlerle nübüvvet telakkisi şekillenmiş kimselerin peygamber anlayışları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız, *Sünen-i Dârimî*'de Hz. Peygamber'in risaletine delil olduğunu (delâil), O'nun (s.a.) üstünlüğünü ifade ettiğini (fezâil), ayrıca şemâil ve hasâisine dair bilgiler içerdiğini tesbit ettiğimiz rivayetlerin hadis ilmi açısından tetkiklerini ve muhtevaları

üzerinden de Dârimî'nin sahip olduğu Peygamber telakkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmamız çerçevesinde başlıklar ve rivayetler üzerinden Dârimî'nin Peygamber anlayışına yönelik muhteva tahlili yapılacak ayrıca Dârimî'nin böylesi bir yol izlemekle amaçladığı şeylere yönelik değerlendirmelerde bulunulacaktır.

İnsanların Peygamber anlayışlarının şekillenmesinde şüphesiz rivayetlerin önemli bir yeri vardır. Peygamber anlayışı söz konusu olduğunda özellikle son dönemde rivayetlerin insanların Peygamber telakkilerini şekillendirdiğinden ziyade, insanların Peygamber telakkilerinin ilgili rivayetleri şekillendirdiği iddia edilmektedir.¹ Araştırmamız sayesinde aynı zamanda böylesi bir iddianın gerçekliği Dârimî özelinde araştırmaya tabi tutulacaktır.

Rivayetler ışığında konu ele alınacağından rivayetlerin bilgi değeri birinci derecede önem kazanmaktadır. Bu anlamda rivayetlerin bilgi ve hüküm kaynağı olarak ele alınmasında karşılaşılan sübût problemini aşabilmek amacıyla hadis usûlü kriterleri araştırmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmaya esas alınan rivayetlerin muhtevalarının “Hz. Peygamber’in nübüvvetine delâlet edenler” ve “O’nun (s.a.) üstünlüğünü ifade edenler” olarak ikiye ayrılmış olması çalışmamızın bölüm ve başlıklarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in nübüvvetini isbat edebilmek amacıyla nakledilmiş rivayetler ve Hz. Peygamber’in üstünlüğünü ifade eden diğer rivayetler birinci bölümde, Ayrı bir bölüm oluşturacak yekûna ulaştığından rivayetlerin hadis ilmi açısından incelenmesi ise ikinci bölümde ele alınacaktır.

Rivayetlerin muhtevaları ifade edilirken, *Sünen-i Dârimî*'nin Abdullah Aydınli tarafından yapılmış Türkçe tercümesine özellikle Hz. Peygamber'e ait ibareler noktasında bağlı kalınacak, geri kalan kısımlar ise tarafımızdan ifade edilecektir. Birinci bölümde rivayetlerin ele alınışında muhtevalarının birbirine yakınlığına göre hareket edileceği için Dârimî'nin sıralaması esas alınmayacaktır. İkinci bölümde ise hem rivayetlerin hem de bâb başlıklarının sıralanmasında Dârimî'nin Mukaddime'si esas alınacaktır. Rivayetlerin muhtevalarını ve sıhhat durumlarını farklı bölümlerde ele aldığımız için çalışmamızdan

¹ İnsanların Peygamber telakkilerinin ilgili rivayetleri şekillendirdiğinden hareketle yapılmış bir çalışma için bkz. Kırbasoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü”, s. 129-139, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğleri*, Isparta, 2001.

istifadeyi kolaylaştırabilmek amacıyla rivayetlerin metinleri araştırmanın sonundaki ekte verilecektir.

Rivayetlerin muhtevalarını yansıtmaya çalıştığımız birinci bölümde nakledilen rivayet üzerinden bir zihniyet okuması yapılacağı için rivayet üzerine herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın yalnızca diğer kaynaklardaki versiyonlarına ve ifade farklılıkları ile birlikte fazlalık veya noksanlıklara değinilecektir. Bu bölümde rivayetleri metin açısından tenkide tabi tutmak mümkün olmakla birlikte muhtevanın olağanüstü unsurlar taşıması tarafımızca metin tenkidinin yapılabilmesini mümkün kılmamıştır.

Şahısların vefat tarihleri araştırmamızın özellikle üçüncü bölümünde yer alan isnadların muttasıl olup olmadığının tesbitinde önemli rol oynadığından kaynaklarda verildiği kadarıyla şahıs isimlerinden hemen sonra parantez içinde bildirilecektir.

Dârimî'nin *Sünen*'i üzerine yapılmış neşir, şerh ve araştırmalar kuşkusuz çalışmamızın en temel kaynaklarıdır. Bu bağlamda Abdullah Aydınlı'nın tercüme ve şerhi başta olmak üzere Hüseyin Selim Esed tarafından yapılan *Sünen*'in en son neşri ile birlikte Nebîl b. Hâşim el-Gamrî tarafından yapılan *Fethu'l-mennân*² isimli şerh çalışmasından önemli düzeyde istifade edilmiştir. Ayrıca Dârimî ve *Sünen*'inin tanıtılmasına yönelik Ahmed Yıldırım tarafından hazırlanmış bulunan "Dârimî ve Sünen'i"³ isimli yüksek lisans tezi de araştırmamızın kaynakları arasında yer almıştır.

Rivayetlerin muhtevalarını ele aldığımız birinci ve ikinci bölümde Hz. Peygamber'in nübüvvetini isbat edebilmek amacıyla telif edilmiş bulunan Beyhakî (v. 458/1066) ve Ebû Nuaym'ın (v. 430/1039) *Delâilü'n-nübüvve*'lerinin yanında hem delâil hem de hasâis ve fezâil konularına dair muhtevalar sunan Kadı İyaz'ın (v. 544/1149) *eş-Şifâ*, Suyûtî'nin (v. 911/1505) *el-Hasâisü'l-kübrâ* ve Kastallânî'nin (v. 923/1517) *Mevâhibü'l-ledünniyye* isimli eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Muhaddislere göre peygamberlik delillerinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı Erdinç Ahatlı'nın *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*⁴ isimli çalışması da araştırmamızın özellikle birinci bölümünde bize rehberlik etmiştir. Ayrıca konuya dair yapılmış genel bir çalışma mahiyetinde olan Mehmet Emin Özafşar'a ait

² el-Gamrî, *Fethu'l-mennân şerhu Müsnedü'l-câmi*, I-X, Beyrut, 1419/1999.

³ Yıldırım, "Dârimî ve Sünen'i", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1990.

⁴ Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara, 2007.

“Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”⁵ isimli makale araştırmamızın başlıklandırılmasına ve üslubuna önemli düzeyde katkılar sağlamıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde rivayetlerin senedlerinin hadis ilmi açısından tetkiki yapılırken İbn Sa’d’ın (v. 230/844) *et-Tabakâtü’l-kübrâ*’sı, Buhârî’nin (256/870) *et-Târîhu’l-kebîr*’i, İbn Ebû Hâtim’in (v. 327/939) *el-Cerh ve’t-ta’dîl*’i, İbn Hibbân’ın (v. 354/965) *es-Sikât*’ı, Mizzî’nin (v. 732/1342) *Tehzîbü’l-Kemâl*’i, Zehebî’nin (v. 748/1347) *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, *Mîzânü’l-i’tidâl* ve *el-Kâşif*’i ile İbn Hacer’in (852/1448) *Tehzîbü’t-Tehzîb*, *Lisânü’l-Mîzân* ve *Takrîbü’t-Tehzîb*’i temel başvuru kaynaklarımız olmuştur. Bu eserlerin yanında yalnızca sika veya zayıf râvilere tahsis edilmiş olan Iclî (261/874) ve İbn Şâhin’in (v. 385/995) *es-Sikât* isimli eserleri ile Nesâî (v. 303/915), İbn Hibbân, İbn Adî (v. 365/975) ve İbnü’l-Cevzî’nin (v. 597/1201) zayıf râvileri bir araya getirdikleri eserlerine de müracaat edilmiştir.

Hadislerin tahrirlerinin yapılmasında ve râvilerin biyografilerinin hazırlanmasında tarama amaçlı olarak el-Mektebetü’ş-Şâmîle isimli bilgisayar programından istifade edilmiş, ulaşılan her bir bilgi matbu kaynaklardan kontrol ederek araştırmaya dahil edilmiştir. Ayrıca hadislerin taranmasında *Concordance* ve Mizzî’nin *Tuhfetü’l-eşrâf*’ından da istifade edilmiştir.

II. DÂRİMÎ VE SÜNEN’İ

A. Dârimî’nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Dârimî’nin ismi Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behrâm b. Abdüssamed’dir.⁶ Soyunun dayandığı Dârim b. Mâlik cihetiyle Temîm kabilesinin Dârim koluna mensuptur. Dârimî nisbesinin yanında “et-Temîmî” ve “es-Semerkindî” nisbeleri ile de anılmaktadır.⁷ Neseb ilmine dair kaynaklarda bu yönde herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen Dârim

⁵ Özafşar, “Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”, s. 307-330, *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-*, Ankara, 2003.

⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdad*, X, 29; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 210; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, II, 534; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 258; Suyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, s. 239.

⁷ Sem’ânî, *el-Ensâb*, II, 441; Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, IV, 76.

kabilesine muhtemelen muvâlât yoluyla bağı olduğu dile getirilmiştir.⁸ İslam âleminde ve muhaddisler arasında Dârimî nisbesiyle meşhur olmuştur. Künyesi ise Ebû Muhammed'dir.

Harun er-Reşid'in hilafeti döneminde Abdullah b. el-Mübarek'in vefat ettiği hicrî 181 yılında Semerkand'da doğduğu bildirilen Dârimî'nin, çağdaşı Buhârî'den on üç yıl önce dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.⁹ İlk eğitimini Semerkand'da tamamlamış, sonrasında hadis öğrenimi için Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Kûfe ve Horasan gibi ilim merkezlerine seyahatlerde bulunmuştur.¹⁰ Gerçekleştirdiği ilmî yolculuklar sonrası doğup büyüdüğü Semerkand'a dönen ve ilmî faaliyetlerini burada sürdüren Dârimî, hicrî III. yüzyılda hadis ilminin merkezi haline gelen Horasan bölgesinde yetişen âlimlerin önde gelenlerinden biri olmuştur.¹¹ Semerkand dışında Bağdad ve Şam'da da hadis rivayetinde bulunmuştur.¹² Hadisçiliğinin yanında fakihlik yönü de bulunan Dârimî, aynı zamanda tefsîr alanında da eser telif etmiştir.¹³

Hadis rivayetinde bulunduğu hocaları arasında Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Abdürrezzâk (v. 211/826), Sa'îd b. Mansur (v. 227/842), Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (235/850), Kâsım b. Sellâm (v. 224/839), Halîfe b. Hayyât (v. 240/855), Nuaym b. Hammâd (v. 228/843), Süleyman b. Harb (v. 224/839), Haccâc b. Minhâl (v. 217/832), Yezîd b. Hârûn (v. 206/821) ve Affân b. Müslim'i (v. 219/834) zikredebiliriz.¹⁴ Kendisinden rivayette bulunan talebeleri ise Buhârî, (256/870) Müslim (v. 261/875), Ebû Dâvud (275/888), Tirmizî (v. 279/892), Nesâî (v. 303/915) ve İbn Mâce (v. 273/886) başta olmak üzere Bakî b. Mahled (v. 276/889), Ebû Zür'a (v. 264/877), Ebû Hâtim (v. 277/890), Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah (v. 290/903) ve kendisinden büyük olmasına rağmen Buhârî'nin hocası Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî'dir (v. 258/872).¹⁵ Buhârî *el-Câmi'u's-Sahîh* dışında, Müslim *el-Câmi'u's-Sahîh*'inde, Ebû Dâvud ve Tirmizî *Sünen*'lerinde, Nesâî ise *es-Sünen* dışında ondan hadis rivayet etmişlerdir.¹⁶

⁸ Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı*, s. 189.

⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 258; Zehebî, *Siyer*, XII, 224.

¹⁰ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 29; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 52; Yıldırım, "Dârimî ve Sünen'i", s. 8-9.

¹¹ Aydınlı, "Dârimî", *DİA*, VIII, 494.

¹² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 30; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, XXIX, 314.

¹³ Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 244.

¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 210-213; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 52; Yıldırım, "Dârimî ve Sünen'i", s. 16-29.

¹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 99; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 29; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 213-215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 534.

¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 258; Aydınlı, "Dârimî", VIII, 494.

‘Halku’l-Kur’ân’ meselesi başta olmak üzere Mu‘tezilî düşüncenin dayatıldığı ve âlimlerin sorguya çekildiği “Mihne dönemi” olarak kabul edilen Abbâsî halifeleri Me’mûn’un (v. 198/813), Mu‘tasım’ın (v. 218/833) ve Vâsık’ın (v. 227/842) hilafetleri döneminde Semerkand’da Dârimî de sorguya çekilmiş ancak cevap vermekten kaçınmıştır.¹⁷

Zühd ve takvasının darb-ı mesellere konu olduğu bildirilen Ebû Muhammed ed-Dârimî’nin sade bir yaşantıyı tercih ettiği ve özellikle kendisine sunulan dünya nimetlerine iltifat etmediği ifade edilmiştir.¹⁸ Öyle ki kendisine Semerkand kadılığı teklif edildiği halde önce kabul etmemiştir. Ancak dönemin halifesinin ısrarlı tutumu üzerine kadılık görevini kabul etmiş, fakat bir davaya baktıktan sonra bu görevi bırakmıştır.¹⁹

İbn Hıbbân, Dârimî’nin keskin zekâsına ve hafızasının kuvvetliliğine vurgu yaptıktan sonra fikhî alanda eser tasnif ettiğini belirtmiş ve Semerkand’da hadis ve sünnetin yılmaz savunucusu olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Muhammed b. Beşşâr da: “Dört tane hadis hafızı vardır.” diyerek Rey’de Ebû Zür’a’nın, Nişabur’da Müslim’in, Buhârâ’da Buhârî’nin ismini zikrettikten sonra Semerkand’da da Dârimî’nin ismini zikretmiştir.²¹ Ebû Hâtim, Dârimî’nin sika olduğunu belirtmiş ve onu yaşadığı dönemin imâmı olarak vasıflandırmıştır.²² Hadis ilminin altın çağı olarak nitelendirilen hicrî üçüncü asrın ilmî seviyesi düşünüldüğünde böylesi bir vasıflandırmanın nasıl bir anlam ifade ettiği gayet iyi anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Hanbel, kendisine danışanlara Dârimî’den hadis almalarını tavsiye etmiş ayrıca “Ona dünya nimetleri sunuldu da kabul etmedi.” diyerek ondan övgüyle bahsetmiştir.²³ Zehebî sahip olduğu ilmi ve üstün kişiliği ile Dârimî’nin İslâm’ın temel dayanaklarından biri olduğunu vurgulamıştır.²⁴ İbn Hacer de on birinci tabakaya mensup bir muhaddis olduğunu söyledikten sonra onu “hâfız”, “fâzıl” ve “mutkin” olarak nitelemiştir.²⁵

¹⁷ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 53.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XV, 215; Zehebî, *Siyer*, XII, 226.

¹⁹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 29; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, V, 258.

²⁰ İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 364.

²¹ Zehebî, *Siyer*, XII, 226.

²² İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, V, 258; Suyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, s. 239.

²³ Hatîb, *Târîhu Bağdad*, X, 31; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, II, 534.

²⁴ Zehebî, *Siyer*, 229.

²⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’l-Tehzîb*, s. 311.

Yetmiş beş yaşındayken 8 Zilhicce 255 (17 Kasım 869) tarihinde Merv'de vefat eden Dârimî, bir gün sonra cumaya rastlayan arefe günü defnedilmiştir.²⁶ İshak b. Ahmed b. Halef, Buhârî'nin yanında bulunduğu bir esnada Dârimî'nin vefat haberi'nin bir mektupla Buhârî'ye bildirildiğini haber vermiş ve haberi aldığı anda Buhârî'nin önce başını yere eğdiğini sonra da kaldırıp “innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ûn” (istircâ‘) dediğini haber vermiştir. Buhârî'nin gözlerinden yaşlar aktığını ve hüznünden dolayı “Sonraya kaldığında tüm sevdiklerinin ölüm acılarına katlanırsın. Senin vefatın daha hüznün vericidir.” mersiyesini okuduğunu haber vermiştir. İshak b. Ahmed b. Halef rivayetler içerisinde yer alan şiirler dışında Buhârî'nin şiir okuduğunu hiç işitmediğini de eklemiştir.²⁷

B. Sünen'i

Dârimî'nin günümüze gelebilmiş yegâne eseri olan *Sünen* aynı zamanda *Müsned* adıyla da bilinmektedir.²⁸ Dârimî'ye ait olduğu bildirilen *el-Câmi'*,²⁹ *el-Câmi'ü's-sahîh*³⁰ ve *el-Müsnedü'l-Câmi'* isimli eserlerin de yine *Sünen* isimli eseri olduğu ifade edilmiştir.³¹

Rivayetleri sahâbî râvilerine göre değil de konularına göre sıralamış olmasına rağmen *Sünen*'e *Müsned* denilmesi konusunda Irâkî (v. 806/1403), hadisleri müsned (muttasıl) olduğu için *Sahîhu'l-Buhârî*'ye *Müsnedü's-sahîh* denildiği gibi mürsel, munkatı' ve mu'dal rivayetlere oranla müsned (muttasıl) rivayetlerin çokluğundan hareketle de *Sünen-i Dârimî*'ye *Müsned* denildiğini ifade etmiştir.³² Müsned isminin verilmesi bu nedenle uygun düşmediği gibi câmi' türü eserlerin ele aldığı îmân, menâkıb, tefsîr ve fiten gibi temel konuların *Sünen*'de yer almaması itibariyle de esere *Câmi'* isminin verilmesi uygun görünmemektedir.

²⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 31; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, XXIX, 314; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 216; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 535; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 258; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 239; Aydınlı, “Dârimî”, VIII, 495; Yıldırım, “Dârimî ve Sünen'i”, s. 13.

²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 216; Zehebî, *Siyer*, XII, 228-229; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, XXIX, 319.

²⁸ Hatîb, İbnü's-Salâh, Kâtip Çelebi, Zirikli ve Abdülaziz ed-Dehlevî gibi âlimler Dârimî'nin *Sünen*'i için *el-Müsned* ismini kullanmışlardır. Ayrıca *Sünen*'in Hüseyin Selim Esed tarafından 2000 yılında Riyad'da yapılan baskısında “*el-Müsned*” ismi kullanılmış ancak *Sünen* adıyla bilinmesinden hareketle “*el-ma'rûf bi Sünenü'd-Dârimî*” ifadesi de eserin kapağında yer almıştır. Bkz. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 29; İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s. 38; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1682; Zirikli, *el-A'lâm*, II, 329; IV, 95; Dehlevî, *Bustânu'l-muhaddisîn*, s. 92.

²⁹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 29; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 216; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 535.

³⁰ Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 95.

³¹ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 54.

³² Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, 174; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, I, 373.

Ayrıca mevkûf ve maktû‘ rivayetlerin bazı bölümlerde yoğun olmasından hareketle *Sünen’e Câmi’* isminin verilmesinin daha uygun olduğu söylenmişse de³³ buna *Câmi’* yerine *Musannef* demek daha doğru olur. Zira musanneflerin sünenlerden tek farkı yine fıkıh konularına göre telif edilmiş olmalarına rağmen sünenlere göre daha çok mevkûf ve maktû‘ rivayet içermeleridir.³⁴

Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerini içeren merfû‘ sünnet malzemesinden oluşan sünenler fikhî bir görüşle telif ve tasnif edildikleri için, taharettten vasiyyete kadar bütün fikhî konulara dair hadisleri ihtiva ederler.³⁵ Dârimî’nin *Sünen’i* de tahâretten vasiyyete kadar uzanan bir muhtevaya sahip olmakla birlikte “Tahâret” kitabından önce eserin beşte birini oluşturacak genişlikte bir Mukaddime’yle başlaması ve “Vasiyyet” kitabından sonra da “Fezâilü’l-Kur’ân” konusunun işlendiği iki yüze yakın rivayetle sona ermesi Dârimî’nin *Sünen’ini* diğer sünenlerden ayırmaktadır.

Sünen, Mukaddime’siyle birlikte yirmi üç ana kitaba sahiptir. Bu kitaplar içerisinde “Tahâret”, “Salât”, “Zekât”, “Savm” başta olmak üzere “Nikâh”, “Buyû” ve “Diyât” gibi doğrudan ahkâma taalluk eden bölümler bulunduğu gibi ahlâka dair konuların işlendiği “Rikâk” ve Hz. Peygamber’in savaşlarının anlatıldığı “Siyer” gibi bölümlerde *Sünen’de* yer almıştır.

Dârimî, eserinde sadece rivayetleri zikretmekle yetinmemiş, gerekli gördüğü yerlerde hem senedine hem de metnine yönelik çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar garîb kelimelerin izahı şeklinde olabildiği gibi bazen de muhtevasının kapalı görüldüğü yerlerin giderilmesi şeklinde olmuştur. Metnine yönelik bu tür açıklamalar dışında ise senedine yönelik zaman zaman râvilerin isim ve neseb açısından tanıtılması yoluna gidilmiş ayrıca isnadın muttasıl olup olmadığına dair de açıklamalar yapılmıştır. Gerekli gördüğü bazı rivayetler arasında tercih de yapan Dârimî, bir takım rivayetlerin sonunda ise bazen kendi görüşlerine bazen de hocalarının görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca eserinde kanaatini yansıtıcı nitelikte bâb başlıkları kullanması ve çok yapmamakla birlikte bir hadisi ihtiva ettiği konulara göre çeşitli bölümlerde tekrarlaması yönüyle Dârimî, Buharî’ye benzetilmiştir.³⁶

³³ Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 27.

³⁴ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 70.

³⁵ Çakan, *a.g.e.*, s. 107.

³⁶ Aydınlı, “Dârimî”, *DİA*, VIII, 494.

Zayıf râvileri ve münker rivayetlerinin azlığının yanında âlî rivayetlerin yer aldığı ifade edilerek İbn Salâh (v. 643/1244), Alâh (v. 761/1360) ve İbn Hacer (v. 852/1448) Dârimî'nin *Sünen*'inini, *Kütüb-ü Sitte*'nin altıncı kitabı olmaya İbn Mâce'nin *Sünen*'inden daha layık görmüşlerdir.³⁷

Özellikle son dönemde çeşitli şekillerde baskıları yapılan *Süneni Dârimî* ilk olarak Hindistan'da (Kanpûr, 1293) basılmış sonrasında ise bu baskıyı Haydârabâd (1309), Delhî (1337) ve Dîmeşk'te (1349) yapılan baskıları izlemiştir.³⁸ Son olarak da Beyrut (1407 ve 1417) ve Riyad'da (2000) baskıları yapılmıştır. Mustafa Dîb el-Buğa tarafından 1417/1996 yılında neşredilen nüshasında *Sünen*'de yer alan garîb kelimeler izah edilmeye çalışılmış, Hüseyin Selim Esed tarafından 2000 yılında dört cilt halinde Riyad'da yapılan neşrinde ise isnadlarının sıhhat durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

Türkçe'ye Abdullah Aydınli tarafından tercüme ve şerh edilen *Sünen-i Dârimî* Muhammed Naîm Atâ tarafından *el-Hallü'l-Müdellet* ismiyle şerh edilmiş ancak bu eserin yarısının basıldığı bildirilmiştir.³⁹ *Sünen-i Dârimî*, son dönemde Nebîl b. Hâşim el-Gamrî tarafından da şerh edilmiştir. *Fethu'l-Mennân* (Beyrut, 1999) ismini taşıyan ve on cilt halinde neşredilen bu çalışmada Gamrî, *Sünen*'de yer alan tüm rivayetleri isnad ve metin açısından ayrıntılı bir şekilde tetkike tabi tutmuştur.

Sünen-i Dârimî üzerine Türkiye'de "Dârimî ve Sünen'i" adıyla Ahmet Yıldırım tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Arap dünyasında ise Seyfurrahmân Mustafa tarafından "Zevâidu'd-Dârimî ale'l-kütübi's-sitte mine'l-ehâdîsi merfûa" adıyla bir yüksek lisans tezi, Muhammed Abdullah Muhammed Adl tarafından da "ed-Dârimî ve Cuhûduhû fi'l-Hadîs" adıyla bir doktora tezi hazırlanmıştır.⁴⁰

Dârimî'nin, *Sünen*'inde yer alan rivayetler içerisinde üç râvili olanlarının bir araya getirildiği *Sülâsiyyat* adında bir eserinin olduğu da ifade edilmiştir.⁴¹ Talebesi ve aynı zamanda *Sünen*'in de râvisi olan İsa b. Ömer'in bir araya getirdiği yirmi üç hadis içeren bu eseri Abdülhamîd Şânûha *Tahrîcü Sülâsiyyâti'l-Buhârî, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Dârimî* adlı

³⁷ el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 195; Aydınli, "Dârimî", *DİA*, VIII, 494.

³⁸ Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 219-220.

³⁹ Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 25; Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 219; Aydınli, *Sünen-i Dârimî*, I, 65; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 126; Yıldırım "Dârimî ve Sünen'i", s. 45.

⁴⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 126; Aydınli, *Sünen-i Dârimî*, I, 65.

⁴¹ Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 220.

kitap içinde yayımlamıştır (Beyrut 1985). Ali Rızâ Abdullah ve Ahmed Bezre tarafından bu dört sülâsiyyâta Abd b. Humeyd ile Taberânî'ninkiler de ilâve edilerek altı sülâsiyyât bir arada yayımlanmış (Dımaşk 1406/1986) ancak bu neşirde Dârimî'nin on beş tane sülâsî rivayeti yer almıştır. Dârimî'nin bunlardan başka *et-Tefsîr* ve *Kitâbü's-Sünne* adlı iki eserinin daha olduğu kaydedilmektedir.⁴²

C. Mukaddime'sinin Özellikleri

Muhaddislerin 'Sünen' türünde telif ettikleri eserler içerisinde Dârimî'nin *Sünen*'i geniş mukaddimesiyle dikkat çekmektedir. Rivayet mantığıyla hareket edilerek her bilginin isnadlı bir şekilde aktarıldığı "Mukaddime" özellikle muhtevası yönüyle muhaddislerin peygamber, hadis, sünnet ve bid'at telakkilerini yansıtıcı özelliğe sahip bir mahiyet arz etmektedir. Benzer bir mukaddime İbn Mace'nin (v. 273/886) *Sünen*'inde yer almakla birlikte bu kadar geniş bir muhtevaya sahip bulunan yegâne eser Dârimî'nin *Sünen*'idir.

Mukaddime, elli yedi bâb altında nakledilen 654 rivayetle *Sünen*'in yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir. Sünen türü eserlerin muhtevası dışındaki konuların genellikle burada ele alındığı görülmektedir.

Muhtevasının benzerliklerine bakıldığında Hz. Peygamber'in şahsının, faziletinin ve risâletinin çeşitli açılardan ele alındığı birinci kısım; sünnet ve hadislere atfedilen değer ifade edildiği ikinci kısım; Kur'ân ve sünnette olmayan şeyler hakkında hüküm vermekten kaçınmanın gerekliliğinin ifade edildiği üçüncü kısım ve hadis ilminin bazı meselelerinin ele alındığı dördüncü kısım şeklinde Mukaddime'yi dört kısma ayırmak mümkündür.

Sünnet ve hadislere atfedilen değer ifade edildiği kısımda Dârimî, Hz. Peygamber'in sünnetine sarılmanın gerekliliğini müstakil olarak yer verdiği "Sünnete İttibâ" isimli bâbda dile getirmiştir.⁴³ Sünneti terketmenin dinin yok olmasına yol açacağı vurgulandığı bu kısımda Resûlullah'ın "Benim ve râşid halifelerimin sünnetine sımsıkı sarılın."⁴⁴ tavsiyesine de yer verilmiştir. Sünnetin terkedilmesi ile bid'atin yaygınlaşacağı uyarısında bulunan Resûl-

⁴² Aydınlı, "Dârimî", *DİA*, VIII, 495.

⁴³ Dârimî, "Mukaddime", 16.

⁴⁴ Dârimî, "Mukaddime", 16; Ahmed b. Hanbel, IV, 126, 127; İbn Mâce, "Mukaddime", 6; Ebû Dâvud, "Sünne", 5; Tirmizî, "İlim", 16. Hadisin hem sened hem de metin açısından ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış değerlendirmesi için bkz. Güşen, "Hz. Peygamber'in ve Hulefâyı Râşidînin Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi", İstanbul, 2007.

i Ekrem'in "Bid'ate uyanların varacağı yeri ancak cehennem olarak görüyorum."⁴⁵ hadisine de yer verilmek suretiyle sünnete uymanın yanında aynı zamanda bid'atlerden kaçınmanın da gerekliliği bu kısımda vurgulanmıştır.

Hasan b. Atıyye'nin (v. 120/738) "Cebrâil Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı getirdiği gibi sünneti de getirirdi."⁴⁶ sözünü Mukaddime'sinde nakletmek suretiyle sünnet-vahiy ilişkisine bakış açısını açık bir şekilde ortaya koyan Dârimî, bunu Yahyâ b. Ebû Kesîr'in (v. 132/750) "Sünnet Kur'ân'a hükmedicidir"⁴⁷ sözünü bâb başlığı yaptığı kısımda nakletmek suretiyle sünnetin Kur'ân'la olan ilişkisine de hangi açıdan yaklaştığını göstermektedir. Aynı bâbda "Erîke hadisi" olarak bilinen ve Resûl-i Kibriyâ'nın yakın bir zamanda yalnızca Allah'ın kitabını hükmedici olarak kabul edecek insanların ortaya çıkacağı uyarısını barındıran hadisine de yer verilmiştir ki bu rivayetin sonunda Hz. Peygamber'in "İyi bilin ki, Allah'ın Resûlü'nün haram kıldığı şeyler Allah'ın haram kıldığı şeyler gibidir." buyurduğu ifade edilmiştir.⁴⁸ Benzer muhtavaya sahip olması yönüyle ilmi ve âlimi üstün tutmak gerektiğini konuya dair zikrettiği rivayetlerle dile getiren Dârimî'nin, "ilim" tabiriyle kastettiği şeyin hadis ilmi olduğu görülmektedir.⁴⁹ Bu uğurda yapılan yolculukların önemine de Mukaddime'sinde işaret etmiştir.⁵⁰

Kur'ân ve sünnette olmayan şeyler hakkında hüküm vermekten kaçınmanın gerekliliğinin ifade edildiği diğer kısımda sahâbe ve tâbiîn neslinden verdiği örneklerle özellikle kıyas yapmaktan ve kendi reyine göre hüküm vermekten kaçınmanın gerekliliğini vurgulayan Dârimî⁵¹, Kur'ân ve sünnette bulunsa dahi bunun üzerine yorum yapmaktan uzak durulması gerektiğini de ifade etmiştir.⁵² Fetvâ vermenin temel prensipleri ve sakıncaları üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Dârimî⁵³ ehl-i hadis bu konudaki kanaatini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Zira Ehl-i Hadîs İslâm'ın genel olarak Kitâb, sünnet, sahâbe ve tâbiîn

⁴⁵ Dârimî, "Mukaddime", 16.

⁴⁶ Dârimî, "Mukaddime", 49.

⁴⁷ Dârimî, "Mukaddime", 49; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, s. 199.

⁴⁸ Dârimî, "Mukaddime", 49; Ebû Dâvûd, "Sünne", 5; Tirmizî, "İlim", 10; İbn Mâce, "Mukaddime", 2; Ahmed b. Hanbel, IV, 130.

⁴⁹ Dârimî, "Mukaddime", 32, 37, 48, 56.

⁵⁰ Dârimî, "Mukaddime", 47.

⁵¹ Dârimî, "Mukaddime", 17.

⁵² Dârimî, "Mukaddime", 39.

⁵³ Dârimî, "Mukaddime", 18-21.

sözlerinden hareketle anlaşılması gerektiğini; bunların dışındaki şahsî rey ve aklî istidlâllerin mecbur kalmadıkça kullanılamayacağını ilke olarak benimsemiştir.⁵⁴

Hadis ilminin bazı meselelerinin ele alındığı dördüncü kısımda kitâbet tartışmalarına değinen Dârimî, kitâbete cevaz verenlerle bunu kerih görenlerin bakış açılarını ayrı başlıklar açmak suretiyle işlemiştir.⁵⁵ Ayrıca mânâ ile hadis rivayetinin hangi şartlarda gerçekleşebileceğine de yer veren Dârimî⁵⁶, sikadan hadis almak gerektiğini de bu kısımda vurgulamıştır. Arz ve müzakerenin önemi ve nasıl yapılması gerektiği de Dârimî'nin Mukaddime'sinde yer verdiği konulardandır.⁵⁷

Mukaddime'nin başında yer alması itibariyle dikkatimizi çeken ve araştırmamıza esas aldığımız bölümde ise Dârimî, özellikle Hz. Peygamber'in risaletine delil olabilecek nitelikteki mucize rivayetlerini ağırlıklı olarak işlemiş, bunun yanında Hz. Peygamber'in faziletlerine, ahlâkî özelliklerine ve şemâiline dair de bilgiler vermiştir. Dârimî'nin ahkâma dair hadisleri bir araya getirdiği eserine öncelikle Hz. Peygamber'i tanıtarak başlaması mümkün görülebileceği gibi Dârimî'yi böylesi bir muhtevayla eserine giriş yapmaya iten dinî, psikolojik ve sosyo-kültürel sâiklerin de olabileceği akla getirilmelidir. Bu açıdan bakıldığında Dârimî'nin Hz. Peygamber'in mucizelerinin ve beşer üstü yönlerinin ilk olarak reddedildiği dönemde yaşıyor olmasının etkisinin olabileceği düşünülebilir. Zira Nazzâm (v. 227/842) ile başlayan mucizeleri inkâr fikrine karşı⁵⁸ Mu'tezilenin altın çağını yaşadığı dönemde Semerkand'da halka ilim ve irşadla meşgul olan Dârimî'nin kayıtsız kalması düşünülemezdi. Dârimî'nin, yaşadığı dönemin ilmî açıdan içerisinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurmamak suretiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata ihtiyaç hissederek eserine böylesi bir giriş yapmış olması muhtemel görünmektedir.

⁵⁴ Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, s. 5.

⁵⁵ Dârimî, "Mukaddime", 42, 43.

⁵⁶ Dârimî, "Mukaddime", 31.

⁵⁷ Dârimî, "Mukaddime", 51, 53.

⁵⁸ Bulut, *Mucize ve Peygamber*, s. 233.

BİRİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN
PEYGAMBERLİK DELİLLERİ VE ÜSTÜNLÜKLERİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN PEYGAMBERLİK DELİLLERİ (Delâilü'n-nübüvve)

Hz. Peygamber'in doğruluğunu kanıtlayan ve nübüvvetini ispat eden her çeşit delil anlamına gelen “delâilü'n-nübüvve” doğru yol gösterip klavuzluk etmek mânâsına gelen “delîl” kelimesinin çoğulu olan delâil kelimesinden ve peygamberlik mânâsına gelen “nübüvve” kelimesinden oluşan bir terkidir.¹

Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat edebilmek amacıyla iki tür eser telif eden İslâm âlimlerinin izledikleri yollardan biri sadece nakle dayanarak nübüvveti mucizeler ve diğer harikulade olaylarla ispatlamaya çalışmak diğeri de peygamberlik müessesesini aklî temellere dayandırarak ispatlamaya gayret etmek olmuştur.² Hz. Peygamber'in risâletini ispat edebilmek amacıyla ilk yöntemi tercih eden Dârimî'nin hissî mucizelere dair verdiği haberlerle bunu yapmaya çalıştığı görülmektedir. Mukaddime'sinin ilk üç bâbında risâlet öncesinde meydana geldiği bildirilen delâil niteliğindeki rivayetleri nakleden Dârimî dördüncü bâbdan itibaren Hz. Peygamber'in risâletiyle başlayan ve vefatı sonrasında da gerçekleştiği ifade edilen mucizevî hadiselerle dair rivayetler nakletmiştir. Bu anlamda konu risâlet öncesi ve risâlet sonrası olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınacaktır.

A. RISÂLET ÖNCESİ

Hz. Peygamber'in risâletine peygamberliğinden önceki dönemden deliller sunarak ispatlamaya çalışan Dârimî öncelikle cahiliye döneminin çirkinliklerini tasvir etmiş, ardından önceki kutsal kitaplarda Hz. Peygamber'in vasıflarının yer aldığına dair rivayetleri sıralamıştır. Resûlullah'ın peygamber olduğunu nasıl anladığına dair bir konuya da bu bölümde yer vermiştir. Konu başlıklarının ve muhtevasının tertibine bakıldığında konunun işlenişinde kronolojik bir sıranın takip edildiği görülmektedir.

¹ Ahatlı, *Peygamberlik*, s. 78.

² Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”, *DİA*, IX, 116.

1. Hz. Peygamber'in Cahiliye Dönemini Sonlandırması

Câhillik ve sapıklıkların en uç örneklerinin sergilendiği zamanlardan biri Hz. Peygamber'in risâleti öncesindeki dönemdir. Kime kulluk edeceğini bilmeyen, bu anlamda yolunu şaşırılmış bir topluluğun ne gibi sapıklıklar yapabildikleri; yaşadıkları toplumda hangi boyutlarda kaos ve kargaşaya neden olabildikleri o döneme ait rivayetlere bakıldığında çok açık bir şekilde görülebilmektedir.

“Hz. Peygamber'in Risâletinden Önce İnsanlığın İçerisinde Bulunduğu Câhillik ve Sapıklıklar” başlığı altında sıraladığı rivayetlerle risâlet öncesinin tasvirini yapan Dârimî'nin Hz. Peygamber'in cahiliye dönemini sonlandıran gerçek bir hidayet rehberi olma vasfına dikkatleri çektiği görülmektedir. Câhiliye dönemini yaşamış ve uygulamalarına şahit olmuş kimselerin dile getirdikleri hususları bu başlık altında zikreden Dârimî, eserinin ilerleyen bölümlerinde Hz. Peygamber'in ne gibi hükümler ortaya koyarak insanlara hidayet rehberliği yaptığını, nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiğini O'nun hayatından ve sözlerinden kesitler sunarak ortaya koymaya çalışacaktır. İlk bakışta konunun Hz. Peygamber'in risâletine delâlet yönü açıkça görülmemekle birlikte Resûl-i Ekrem'in getirmiş olduğu yeni din ve nizâm ile sapıklık ve cahilliğe son vermesi itibariyle artık yeni bir nübüvvet döneminin başladığını dile getirmesi açısından ilgili görünmektedir.

Günahın her türlüünü işlemiş bir topluluğun Hz. Peygamber'in tebliğiyle aydınlandıktan sonra önceki dönemde yaptıkları kötülüklerden dolayı sorumlu tutulup tutulmayacakları, zihinlerdeki en önemli soru işaretlerinden birisiydi. Dârimî, zikrettiği ilk rivayette böylesi bir soruya ve Hz. Peygamber'in vermiş olduğu cevaba yer vermiştir. Abdullah b. Mes'ûd'un rivayet ettiğine göre ashâbdan birisi Hz. Peygamber'e câhiliye döneminde yaptıklarından dolayı kişinin hesaba çekilip çekilmeyeceğini sormuştur. Hz. Peygamber de Müslüman olduktan sonra güzel hareket eden kimsenin câhiliye döneminde yaptıklarından dolayı hesaba çekilmeyeceğini ancak Müslüman olduktan sonra kötü hareket eden kimsenin sonraki yaptıklarından hesaba çekileceği gibi cahiliye döneminde yaptıklarından da hesaba çekileceği cevabını vermiştir.³

Kişinin İslâm'a girmesiyle geçmiş günahlarının bağışlanacağı Kur'ân'da açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁴ Bu hususta ümmetin de icmâ'ının bulunmasıyla birlikte hadiste geçen “Müslüman olduktan sonra kötü hareket eden kimse önceki yaptıklarından da hesaba

³ Dârimî, “Mukaddime”, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 379, 409, 429, 431, 462; Buhârî, “İstitâbe”, 1; Müslim, “İmân”, 189; İbn Mâce, “Zühd”, 29.

⁴ el-Enfâl, 8/38.

çekilecektir.” ifadesi ayet ve icmâ ile çelişiyor görünmektedir. İslâm âlimleri rivayette yer alan “مَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ” ifadesinin “tekrar küfre dönmek” anlamına geldiğini söylemişler ve bu rivayetle birlikte İslâm’a girmekle geçmiş günahların bağışlanacağı kaidesinin “İslâm âdeti üzere yaşantısını sürdürme” kaydına bağlandığını dile getirmişlerdir. Hattâbî (v. 388) ise bu ifadenin küfre dönmek anlamına gelmediğini söylemiş ve kişinin câhiliye döneminde yaptıkları kötülüklerden dolayı bir azarlama mahiyetinde (tebkît) ceza göreceğini, İslâm’a girdikten sonra yaptığı kötülüklerden dolayı ise asıl cezaya çarptırılacağını ifade etmiştir.⁵ Dârimî’nin Hz. Peygamber’in ahkâma dair hadislerini nakledeceği yani İslâm ahkâmını hadislerle anlatacağı eserine böyle bir hadisle başlaması, insanın Müslüman olmakla hayata adeta yeniden başlamış olacağını beyan etmek için olmalıdır.⁶ Böylelikle Dârimî imanın ahkâmdan önce geldiğini de vurgulamış olmaktadır.

İslâm’a girmekle kişinin anasından doğduğu gün gibi tertemiz olduğunun bariz bir örneğini Amr b. el-Âs’ın İslâm’ı kabul edişindeki şu tabloda görmekteyiz. Amr b. el-Âs daha önce işlemiş olduğu günahların affedilemeyeceği korkusuyla gözyaşları içerisinde Hz. Peygamber’e iman ederken Allah Resûlü Amr’ın tedirgin halini görmüş ve İslâm’ın kendinden önceki tüm kötülükleri yok ettiğini: **“Ey Amr! Bilmiyor musun ki İslâm’a girmekle işlemiş olduğun tüm günahların bağışlanmıştır.”** buyurarak ifade etmiş ve Amr’ı rahatlatmıştır.⁷ Aynı anlayışın bir başka örneğini ise Üsâme b. Zeyd’in sözlerinde görmekteyiz. Resûl-i Ekrem tarafından görevlendirildiği bir seriyye esnasında ölüm korkusuyla söylediğini düşünerek “Lâ ilahe illallah” diyen bir kimseyi öldüren Üsâme b. Zeyd, içi rahat etmediği için durumu Hz. Peygamber’e haber vermiştir. Hz. Peygamber’in “Ölüm korkusuyla söylediğini kalbini açıp da mı öğrendin?” şeklindeki sitem içeren sorusunu işittikten sonra Üsâme b. Zeyd pişmanlığını: “Keşke o gün Müslüman olsaydım.” diyerek ifade etmiştir.⁸

Câhiliye döneminin en utanç verici hadiselerinden birisi kız çocuklarının öldürülmesiydi. Kız çocuğa sahip olmanın kötü bir şey olarak telakki edilmesi ve utançlarından dolayı onları öldürebilecek kadar ileri gitmeleri Kur’ân’da *“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.”*⁹ ayetiyle tasvir edilmiştir.

⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XII, 266.

⁶ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 73-74.

⁷ Müslim, “İmân”, 192; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 131.

⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 200; Buhârî, “İmân”, 41; Müslim, “İmân”, 158; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 56;

⁹ en-Nahl 16/58.

Dârimî'nin zikrettiği rivayete göre câhiliye döneminde bu suçu işlemiş olan bir sahâbî Hz. Peygamber'e gelip "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler, cahiliye dönemi insanlarıydık, putlara tapıyor ve çocukları öldürüyorduk. Yanımda bir kızım vardı. Büyüyüp, kendisini çağırdığımda çağırmandan dolayı sevinecek bir yaşa geldiğinde bir gün onu çağırdım, o da peşimden geldi. Ben de ailemin uzak olmayan bir kuyusuna kadar gittim. Kuyunun yanına varınca elini tutup onu kuyunun içine attım. Ondan hatırımda kalan son şey: Babacığım! Babacığım! demesidir." diyerek hâdiseyi haber vermiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem göz yaşları içerisinde kalmış, O'nun bu halini gören bir başka sahâbî, olayı anlatan kişiye: "Allah'ın Resûlünü hüznlendirdin!" demiştir. Hz. Peygamber de olayı anlatan kişinin ne derece pişmanlık içerisinde hâdiseyi anlattığına dikkatleri çekmiş ve "Başından geçen şeyi bana tekrar anlat!" buyurmuştur. O da tekrar anlatınca Hz. Peygamber'in gözyaşları sakalına doğru tekrar süzölmeye başlamış ve "Allah cahiliye dönemi insanlarından yapmış oldukları şeyleri kaldırmıştır. Binaenaleyh ameline yeniden başla." buyurmuştur.¹⁰ Bu rivayette cahiliye döneminin artık sona erdiği bizzat Hz. Peygamber'in diliyle ifade edilmiştir.

Meşhur tefsir ve kıraat âlimi Mücâhid b. Cebr'in (v. 104/723) haber verdiği bir başka hâdisde de cahiliye döneminde puta tapan insanların putlara tapmakla kalmadıklarını, aynı zamanda onlara çeşitli şekillerde ikramlarda bulduklarını da göstermektedir. Mücâhid, kendisini âzad eden efendisi Sâib b. Ebi's-Sâib'in başından geçen şu hadiseyi nakletmiştir. Ailesi Sâib'i "Esâf" ve "Nâile" ismini taşıyan putlarına ikramda bulunması amacıyla içinde kaymak ve süt bulunan bir kabı eline verip göndermişlerdir. İlah olarak telakki ettikleri putlarından korktukları için götürürken yememesini Sâib'e sıkı sıkıya tembihlemişlerdir. Sâib elindeki kabı putların önüne bıraktıktan sonra bir köpek gelip kaymağı yemiş ve sütü içtikten sonra da putlardan birinin üzerine bevl etmiştir.¹¹ Rivayette isimleri geçen Esâf ve Nâile ismini taşıyan putlar, isimlerini Cürhüm kabilesine mensup biri erkek diğeri kadın iki kişiden almışlardır.¹² Esâf ve Nâile'nin Kâbe'de zina ettikleri için taşa dönüşmüş olduklarına inanan câhiliye insanları, ibret almak için Esâf ve Nâile'nin taşlaşmış bedenlerini Safa ve Merve tepesine koymuşlar, sonraları ise hac esnasında onları tavaf etmek ve onlara dua etmek suretiyle onlara tapmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethettikten sonra Kâbe'de kırdığı putlar içerisinde bu iki put da yer almıştır.¹³ Dârimî'nin rivayeti aldığı hocası

¹⁰ Dârimî, "Mukaddime", 1.

¹¹ Dârimî, "Mukaddime", 1; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VII, 139.

¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 191.

¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 549; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, II, 25.

Hârûn b. Muâviye rivayette bulunduktan sonra câhiliye insanlarını açıklayıcı mahiyette “Cahiliye döneminde kişi yolculuğa çıktığı zaman beraberinde, üç tanesi tenceresi için, birisi de tapınmak için dört taş alırdı. Cahiliye insanı köpeğini besler, büyütürdü ama çocuğunu öldürürdü.” demiştir. Hocasının bu açıklamasının hemen peşinden Dârimî, câhiliye dönemini yaşamış ancak Hz. Peygamber’i göremediği için muhadramûndan kabul edilen Ebu’r-Recâ’nın (v. 105): “Bizler, cahiliye döneminde güzel bir taş ele geçirdiğimizde ona tapardık. Bir taş bulamadığımızda biraz kum toplar, sonra bol sütlü deveyi getirir, o da bunun üzerinde, ayaklarını açar, biz de, bu kum yığınının tamamen ıslatıncaya kadar onu sağardık. Sonra da o yerde kaldığımız sürece bu kum yığınınına tapardık.”¹⁴ sözünü nakletmiştir. Tüm bu rivayetler câhiliye döneminde insanların yaratılış gayesinden ne kadar uzaklaşmış olduğunu gösterir niteliktedir. İnsanların yanlış itikadlarını düzeltmek kolay olmamıştır. Hz. Peygamber’in yirmi üç yıllık risâletinin on üç yılı Mekke’de geçmiştir. Mekke yıllarında insanların sapık inançlarını düzelterek vahiyler alan Hz. Peygamber, bu dönemde daha çok ahiret inancının ve tek olan Allah’a inanmanın önemini vurgulamıştır. İman esaslarının vurgulandığı Mekke yıllarında Hz. Peygamber tevhid akidesini ikame etmek için mücadele etmiş, ibadet ve muâmelâta dair vahiyler ise Medine yıllarında nâzil olmuştur.

2. Hz. Peygamber’in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelmesi

Tevrât ve İncil’de Resûlullah’ın vasıflarının yazılı olduğu ve ehli kitâbın Hz. Peygamber’i öz oğulları gibi tanıdıkları ancak bile bile gizledikleri Kur’ân-ı Kerîm’de beyan edilmiştir.¹⁵ Tahrif ve değişikliğe uğradıkları için günümüzdeki Tevrât ve İncil’de bu vasıflar bulunmamaktadır.¹⁶ Ancak bu kutsal kitaplarda Hz. Peygamber’in hangi vasıflarla tanıtıldığına dair ehli kitâb iken İslâm’ı kabul etmiş, önceki inancıyla ilgili bilgilere sahip olan Abdullah b. Selâm ve Ka’bu’l-Ahbâr gibi kimseler başta olmak üzere sahâbenin bir

¹⁴ Dârimî, “Mukaddime”, 1; Ebu Nuaym, *Hilye*, II, 306. Dârimî, eserinde çok sık yapmamakla birlikte rivayetlerde geçen ve Arap dilinde çok sık kullanılmayan (garîb) kelimeleri açıklama yoluna da gitmiştir. Bu rivayette de “الصفي” ve “فجاج” kelimelerinin anlamlarını “sütlü çok olan” ve “sağılmak için dışı devenin ayaklarını açtığı zaman” olarak açıklamıştır.

¹⁵ el-Bakara, 2/146; el-A’râf, 7/157.

¹⁶ Her ne kadar Hz. Peygamber’in vafedildiği kısımlar açık bir şekilde mevcut Kitâb-ı Mukaddes’te bulunmasa da Yusuf b. İsmâil en-Nebhânî (1350/1932), Kitâb-ı Mukaddes’ten Hz. Peygamber’in vasıflarına delâlet ettiğini tespit edebildiği 44 hususu maddeler halinde beyan etmiştir. Bkz. en-Nebhânî, *Huccetullah ale’l-âlemîn*, s. 66-83.

kısından nakledilmiş bilgiler mevcuttur.¹⁷ Bu tür bilgiler içeren rivayetler İslâm âlimlerince Hz. Peygamber'in risâletine delil olarak kabul edilmiştir.¹⁸

Araştırmamıza esas aldığımız *Sünen-i Dârimî*'nin “Mukaddime” kısmında müellif, konuyu “Hz. Peygamber'in Risâletinden Önceki Kutsal Kitaplarda Yer Alan Vasıfları” şeklinde husûsî bir başlık altında, Mukaddime'sinin ikinci bâbı olarak ele almıştır. Bu başlık altında Abdullah b. Selâm (v. 43/663) ve Ka'bu'l-Ahbâr'dan (v. 33/654) gelen mevkûf ve maktû' rivayetleri zikretmiştir. Tâbiînden Cübeyr b. Nüfeyr'in (v. 80/699) mürsel bir rivayetinin de yer aldığı bu başlık altında ayrıca bâb başlığı ile ilgisini kuramadığımız üç rivayet daha yer almaktadır.

Dârimî, Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bilgiyi bâbın birinci, üçüncü ve dördüncü rivayeti olmak üzere üç ayrı isnadla nakletmiştir.¹⁹ Farklı isnadlara sahip olan Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bilgilerde metin itibariyle lafız farklılıkları ve takdim-tehirler mevcuttur. Yahudi iken İslam'ı kabul etmiş ve Yahudiliği iyi bilen bir âlim olan Ka'bu'l-Ahbâr, Tevrât'ta geçtiğini belirttiği bilgilerin hangilerinin üst satırda, hangilerinin ise alt satırda geçtiğini dahi haber vermektedir. Buna göre ilk satırda Allah Teâlâ'nın “Muhammed benim resûlüm ve seçilmiş kulumdur.” ifadesiyle başlayan ve Hz. Peygamber'in kişilik itibariyle kötü, kaba ve çirkin birisi olmadığını, çarşı-pazarda bağırıp çağırmadığını, kötülüğe kötülükle karşılık vermediğini aksine bu tür davranışları bağışladığını dile getiren bilgiler verilmiştir. Mekke'de doğacağı, Medine'nin Tevrât'ta geçtiği ismiyle Taybe'ye hicret edeceği ve mülkünün Şam'a kadar ulaşacağı bildirilmektedir. Ka'b'ın ifadesine göre ikinci satırda ise Hz. Peygamber'in ümmeti tasvir edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in ümmeti, çokça hamd eden ve tekbir getiren, hacda iken bellerine izar kuşanarak ihrâma giren, abdest uzuvlarını yıkayan, münâdîleri göğün boşluğunda çağrı yapan (ezan), namaz vakitlerini güneşi gözetleyerek bekleyen ve nerede olurlarsa olsunlar namazlarını kılan, namazlarında savaşlarında saf tuttıkları gibi saf tutan, geceleri sesleri arı uğultusu gibi olan kimseler olarak tasvir edilmiştir.²⁰

¹⁷ Konuya dâir rivayetler için bkz. “Dârimî, “Mukaddime”, 2; Buhârî, “Buyû”, 50, “Tefsîr”, 48/3; *el-Edebü'l-müfred*, I, 95; Ahmed b. Hanbel, II, 174; VI, 174; Hâkim, *Müstedrek*, II, 671; Beyhakî, *Delâil*, I, 373-382; *Sünen*, VII, 45; *Şu'abu'l-îmân*, II, 147; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 360; Suyûtî, *el-Hasâis*, 18-30.

¹⁸ Beyhakî, *Delâil*, I, 373; Ebû Nuaym, *Delâil*, s. 71; Suyûtî, *el-Hasâis*, 18-30. . Hz. Peygamber'in önceki kutsal Kitâb'larda müjdelenmiş olmasına hasâis ve fezâil konularını ele alan eserlerde de yer verilmiştir. Bkz. Nebhânî, *el-Fezâilü'l-Muhammediyye*, s. 73.

¹⁹ Dârimî, aynı muhtevaya sahip Ka'bu'l-Ahbâr'dan gelen bilgileri Ebû Sâlih'in iki, İbn Ferme'nin de bir rivayetini naklederek haber vermiştir. İbn Abbâs'ın Ka'b'a sorduğu bir soruya karşılık Ka'b'ın cevabı olduğunu beyan eden İbn Ferme rivayetini dördüncü sırada nakletmiş, Ka'b'dan hadis işitmemiş ve Ka'b ile arasındaki râvi İbn Abbâs'ı atlayarak senedde inkıtâ' meydana getiren Ebû Sâlih'in iki rivayetini ise bu rivayetin öncesinde nakletmeyi tercih etmiştir.

²⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 2; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 360.

Dârimî'nin üç farklı isnadla naklettiği Ka'b rivayeti, metni ve muhtevası itibariyle diğer kaynaklarda geçen sahih bilgilerle desteklenmektedir. Bu bilgilerin Kur'ân'da ve tahrif edilmesine rağmen Tevrât'ta dahi kısmen doğrulandığı görülmektedir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah'ın kaba ve katı kalpli olmadığını şayet böyle birisi olsaydı etrafındakilerin dağılıp gideceğini bildirmiştir.²¹ Kötülüğü en güzel şekilde önlemesi veya başından savması gerektiği de Hz. Peygamber'e tavsiye olarak zikredilmesi itibariyle dikkat çekicidir.²² Ayrıca Hz. Âişe validemiz, Hz. Peygamber'in İncil'de de aynı şekilde vasıflandırıldığını belirtmiş ve Ka'b'ın Tevrât'ta geçtiğini beyan ettiği Hz. Peygamber'in kaba ve çirkin birisi olmadığını, çarşı-pazarda bağırıp çağırmadığını, kötülüğe kötülükle karşılık vermediğini aksine bunu bağışladığını dile getirdiği kısmı aynen zikretmiştir.²³ Kitâb-ı Mukaddes'te geçen "*İşte kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden razı olduğu seçme kulum; ... bağırmayacak ve sesini yükseltmeyecek ve onu sokakta işittirmeyecek.*"²⁴ ifadeleri de Ka'b rivayetinde geçen bilgileri pekiştirmektedir. Hz. Peygamber'in ümmetinin tasvir edildiği kısım ise gerek namaza hazırlık ve ezan, gerekse hac gibi Hz. Peygamber'in ümmetinin ibadet şekillerini tavsif etmekle birlikte dile getirilen diğer hususiyetler de Hz. Peygamber'in ümmetinin hususiyetleriyle örtüşmektedir.²⁵ Ka'b rivayetinde geçen Resûlullah'ın vasıflarının bildirildiği kısım Buhârî'nin, *Sahîh*'inin iki yerinde farklı isnadla tahrir ettiği Abdullah b. Amr b. el-Âs rivayeti ile de desteklenmektedir. Bu rivayete göre Atâ b. Yesâr, Abdullah b. Amr'a Hz. Peygamber'in Tevrât'taki vasıflarını sormuş, Abdullah b. Amr da Resûlullah'ın Kur'ân'da geçen bazı sıfatlarının Tevrât'ta da geçtiğini belirtmiş ve "*Ey Nebî! Hakikaten biz seni bir şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*"²⁶ ayetinin Tevrât'ta da yer aldığını söylemiştir.²⁷ Sonrasında Abdullah b. Amr, Ka'b rivayetinde geçen Resûlullah'ın kaba ve katı birisi olmadığını, çarşı-pazarda bağırıp çağırmadığını, kötülüğe kötülükle karşılık vermediğini aksine bunu affettiğini belirttiği kısmı zikretmiştir.²⁸

²¹ Âl-i İmrân, 3/159.

²² el-Mü'minûn, 23/96; Fussilet, 41/34.

²³ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 671; Ahmed b. Hanbel, VI, 174; Beyhaki, *Sünen*, VII, 45. Hâkim, bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarını taşıdığını ancak *Sahîhayn*'da geçmediğini belirtmiş, Zehebî de Hâkim'le aynı kanaati paylaşmıştır.

²⁴ Kitâbı Mukaddes, İşaya, 42/1, 2.

²⁵ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 84.

²⁶ el-Ahzâb, 33/45; el-Feth 48/8.

²⁷ Abdullah b. Amr'ın bu bilgileri Şam'ın fethinden sonra tanıştığı iki Yahudiden öğrendiği bildirilmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I, 26.

²⁸ Buhârî, "Buyû", 50, "Tefsîr", 48/3; *el-Edebü'l-Müfred*, I, 95; Ahmed b. Hanbel, II, 174; Beyhaki, *Delâil*, I, 373; *Sünen*, VII, 45; *Şu'abü'l-îmân*, II, 147.

Dârimî'nin bâbın ikinci rivayeti olarak konuya dair zikrettiği bir başka rivayet de Abdullah b. Selâm'a aittir. Atâ b. Yesâr'ın (v. 94/713) Abdullah b. Selâm'dan rivayet ettiği bu haber Buhârî'nin tahrir ettiği yine Atâ b. Yesâr'a ait olan yukarıda değindiğimiz Abdullah b. Amr rivayeti ile -çok küçük lafız farklılıkları hariç- aynıdır. Abdullah b. Selâm da aynı Abdullah b. Amr gibi Kur'ân'da geçen “*Ey Nebî! Hakikaten biz seni bir şâhit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*”²⁹ ayetinin ayısının Tevrât'ta da yer aldığını ancak bu ifadelere ek olarak Resûl-i Ekrem'in ümmîler için bir sığınak olduğunun belirtildiğini söylemiş, Allah Teâlâ'nın “Sen benim kulum ve resûlümsün, seni “Mütevekkil” olarak isimlendirdim.” buyurduğunu haber vermiştir. Sonrasında da Ka'b rivayetinde Resûlullah'ın vasıflarının sıralandığı kısmı aynı lafızlarla zikretmiştir. Rivayetin son kısmında ise Allah Teâlâ'nın Resûl-i Ekrem ile kör gözleri, sağır kulakları ve perdeli kalpleri açacağını, ayrıca sapıtmış olan kavmin Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmeleri suretiyle hidayete ermedikleri sürece Resûl-i Ekrem'in canını almayacağını ifade etmiştir.³⁰ Abdullah b. Selâm'ın bu ifadeleri İslâm'ı kabul ettiği esnada Hz. Peygamber'le arasında geçen diyalogu olarak da nakledilmiştir. İslâm'ı kabul etmek üzere Hz. Peygamber'in huzuruna gelen Abdullah b. Selâm'a Resûl-i Ekrem Tevrât'taki kendi vasıflarını sormuş, İbn Selâm da cevap olarak Dârimî'nin tahrir ettiği bu ifadeleri dile getirmiştir.³¹

Hz. Peygamber'in bizzat kendisine nispet edilen Cübeyr b. Nüfeyr rivayeti de Dârimî'nin konuya dair aynı başlık altında zikrettiği beşinci rivayettir. Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme yetişmiş fakat onu görememiş olan Cübeyr b. Nüfeyr'in sahâbî râviyi zikretmeyerek mürsel hale getirdiği rivayette, Abdullah b. Selâm'ın Tevrât'ta geçtiğini bildirdiği Allah Teâlâ'nın, kör gözleri, sağır kulakları ve perdeli kalpleri Resûl-i Ekrem'le açacağını, ayrıca sapıtmış olan kavmin Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmeleri suretiyle hidayete ermedikleri sürece Resûl-i Ekrem'in canını almayacağını ifade ettiği kısım Resûlullah'ın sözleri olarak nakledilmiştir. İlave olarak da, gönderilmiş olan peygamber'in (yani Hz. Peygamber'in) bu vasıflara sahip, gevşek ve tembel olmayan bir peygamber olduğu yine Resûlullah'ın diliyle ifade edilmiştir.³² İbn Sa'd'da geçen Kesîr b. Mürre rivayetinde ise bu ifadelerin Allah Teâlâ'ya ait olduğu belirtilmiştir.³³ Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Selâm

²⁹ el-Ahzâb, 33/45; el-Feth 48/8.

³⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 2; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 18; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 360; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XII, 656.

³¹ Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XII, 656; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, III, 387.

³² Dârimî, “Mukaddime”, 2.

³³ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 362.

rivayetinden de anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in ifadesi olarak nakledilen bu lafızlar Tevrât'ta geçen Hz. Peygamber'in vasfedildiği Allah Teâlâ'ya ait ifadelerdir. Nitekim mevcut Kitâbı Mukaddes'te Allah Teâlâ'nın ifadeleri olarak: “*Seni selâmet için çağırdım, elinden tutacağım ve seni koruyacağım. Milletlerin ışığı olman için, körlerin gözlerini açman için ... seni hazırlayacağım.*” şeklinde yer alan ifadeler de Hz. Peygamber'in vasfedildiği kısımlar olarak anlaşılmıştır.³⁴ Dârimî daha önce Tevrât'ta geçtiğini beyan ettiği bu ifadelerin benzerliklerini görmüş olmasından dolayı bu rivayeti bu başlık altında zikretme ihtiyacı hissetmiş görünmektedir.

3. Hz. Peygamber'in Peygamber Olacağını Anlaması

Hz. Peygamber'in risâletinin vahyin indirildiği tarihle başladığı gayet açık olmasına rağmen kaynaklarda zikredilen birtakım rivayetlere göre zaman zaman Allah Resûlü'ne peygamber olduğunu ilk defa nasıl ve ne zaman anladığına ilişkin sorular sorulmuştur. Hz. Peygamber'in bu sorulara cevap olarak dile getirdiği ve risâleti öncesinde başına geldiğini belirttiği birtakım hâdiseler risâletine delil olarak kabul edilmiştir. Bu tür rivayetleri ayrı bir başlık açmak suretiyle bir araya getirerek aynı kanaati paylaştığını ortaya koyanlardan birisi de Dârimî'dir. Rivayetlerde geçen: “Ey Allah'ın Resûlü! Peygamber olduğunu ilk defa nasıl anladın?” sorusunu “**Hz. Peygamber'in Risâletinin Başlangıcı Nasıl Oldu?**” şekline dönüştürerek bâb başlığına koyan Dârimî, bu başlık altında Utbe b. Abdüssülemî ve Ebû Zerr'den gelen merfû rivayetleri zikretmiştir.

Dârimî'nin zikrettiği Utbe b. Abdüssülemî rivayetinde peygamber olduğunu ilk defa nasıl anladığına ilişkin bir soruya cevap olarak Hz. Peygamber, süt annesi Halîme'nin yanında yaşadığı dönemde süt kardeşi ile birlikte iken başından geçen bir hadiseyi anlatmıştır. Bir gün kuzu ve oğlakları otlatmak üzere sütkardeşiyle kıra çıkan Hz. Peygamber, yanlarında yiyecekleri olmadıklarını fark edince kardeşini yiyecek getirmesi için eve göndermiştir. Hayvanların yanında yalnız kaldığı bu esnada beyaz kuş suretinde iki melek gelerek O'nu sırtüstü yatırmışlar, ardından kalbini çıkarıp yarmışlar ve ondan siyah iki kan pıhtısı çıkarmışlardır. Hz. Peygamber'in içini kar suyu ile kalbini de dolu suyu ile yıkadıktan sonra kalbine huzur ve sükûnet anlamına gelen sekîneti yerleştirmişlerdir. Sırtını peygamberlik mührü ile mühürledikten sonra ise Hz. Peygamber'i terazinin bir kefesine, ümmetinden bin kişiyi de diğer kefesine koymuşlar ve ağır geldiğini görünce tüm ümmeti ile tartılsa dahi ağır

³⁴ Kitâbı Mukaddes, İşaya, 42/6,7. Süleyman en-Nedvî ve Abdullah Aydın, Dârimî'de geçen rivayetlerle Kitâbı Mukaddes'in bu kısımları arasında ilgi kuranlardandır. Bkz. en-Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, IV, 1844-1860; Aydın, *Sünen-i Dârimî*, I, 84.

geleceğini beyan etmişlerdir. Meleklerin bu işleri yaptıktan sonra gittiklerini anlatan Resûlullah, olayı sütannesine anlatmış ve aklını kaçırmış olacağından endişe eden sütanesi hemen Hz. Peygamber'i Mekke'ye, annesi Âmine'nin yanına götürmüş, şaşkınlık içerisinde hadiseyi Hz. Peygamber'in annesine anlatmıştır. Bunları duyan Âmine: "O'nu doğurduğum zaman Şam'ın köşklerini aydınlatan O'ndan çıkan bir nûr görmüştüm." demek suretiyle fazla şaşırmadığını beyan etmiştir.³⁵ Aynı hadise Hz. Peygamber'in sütanesi Halîme'nin diliyle de kaynaklarda yer almıştır.³⁶ Bu hadiseyi haber veren bir başka rivayette Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in yalnız kaldığı bir esnada değil de çocuklarla oynadığı esnada bu hadisenin gerçekleştiğini dile getirmiştir. Utbe rivayetinde geçmeyen hususların bulunduğu Enes b. Mâlik rivayetinde melekler Hz. Peygamber'in kalbini yarıp iki tane siyah kan pıhtısı çıkardıktan sonra "İşte bu, şeytanın sendeki nasibidir." demişler, ardından da kalbini altın bir tasın içindeki zezem suyu ile yıkamışlardır. Hz. Peygamber'in sırtına nübüvvet mührü vurulması ve ümmetiyle tartılması gibi hususların zikredilmediği rivayetin son kısmında Enes b. Mâlik "Ben Hz. Peygamber'in göğsündeki yarık izini görürdüm." demiştir.³⁷

Dârimî'nin bu bâb altında zikrettiği ikinci rivayette Ebû Zerr, Hz. Peygamber'e peygamber olduğunu nasıl anladığını sormuş, Allah Resûlü de Mekke vadisinin bir yerinde başından geçen bir hadiseyi anlatmıştır. Ne zaman gerçekleştiğinin tam olarak belirtilmediği³⁸ bu hadiseye göre Hz. Peygamber, iki meleğin kendisine geldiğini ve "Bu O mu?" diye birbirlerine sorup tasdik ettikten sonra, önce bir kişi ile sonra on kişi ile sonra yüz kişi ile ve en sonunda da bin kişi ile bir terazide tartıldığını ve her defasında da ağır geldiğini haber vermiştir. Bin kişi ile tartılma esnasında diğer kefedeki insanların sanki üzerine düşecek kadar hafif geldiğini belirten Hz. Peygamber, meleklerden birinin diğerine "O'nu ümmetiyle tartsan, onlara bile ağır gelir." dediğini belirtmiştir.³⁹ Ebû Zerr'in başka kaynaklarda yer alan rivayetinde ise takdim-tehirler olmakla birlikte Utbe b. Abdüssülemî rivayetinde geçen göğsünün yarılması ve sırtına nübüvvet mührünün vurulması gibi hususlar da yer almıştır.⁴⁰

³⁵ Dârimî, "Mukaddime", 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 184; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 673; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII, 131; Beyhakî, *Delâil*, I, 146; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, XII, 660.

³⁶ İbn İshâk, *es-Sîra*, s. 25; İbn Hişâm, *es-Sîra*, I, 135; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 243; Ebû Nuaym, *Delâil*, 155-156, Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 92-93.

³⁷ Müslim, "İmân", 261; Ahmed b. Hanbel, III, 121, 149, 288; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 242; Beyhakî, *Delâil*, I, 147.

³⁸ Dârimî'nin, Ebû Zerr'in sorusundan Hz. Peygamber'in dört-beş yaşlarında sütanesinin yanındayken bu hâdisenin gerçekleştiğini anladığı anlaşılmaktadır. Ancak yine Ebû Zerr'in sorusundan bu hâdisenin ilk vahyin gelmeye başladığı vakit gerçekleştiği sonucu için bkz. Ahatlı, *Peygamberlik*, s. 153.

³⁹ Dârimî, "Mukaddime", 3; Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 458; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, XII, 654.

⁴⁰ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 458; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, XII, 654.

Dârimî'nin, hâdisenin sadece ümmetiyle tartılması kısmını rivayet etmek suretiyle rivayeti ihtisâr yoluna gittiği görülmektedir.⁴¹ Dârimî'nin zikrettiği bir önceki rivayette hâdisenin yaşandığı yer olarak Halîme'nin yurdu zikredilmiş, Ebû Zerr rivayetinde ise burası “Mekke vadisi” olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in sütanesi Halîme'nin mensup olduğu Sa'd b. Bekr kabilesinin Mekke'nin güneyinde yer alan Tâif'in dağlık bölgelerinde göçebe bir şekilde yaşadıkları bilindiğine göre⁴² yer olarak “Mekke vadisi” şeklindeki bir ifadenin zikredilmiş olması çelişki olarak görünmemektedir.

Dârimî'nin naklettiği rivayetlerde geçen Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması, sırtına nübüvvet mührü vurulması, ümmetiyle tartılması ve ağır gelmesi, annesi Âmine'nin Hz. Peygamber'i doğurduğunda gördüğünü beyan ettiği rüya İslam âlimlerince henüz risâlet ile görevlendirilmemiş olan Hz. Peygamber'in peygamberliğe hazırlık süreci olarak anlaşılmış ve risâletine delil olarak kabul edilmiştir.⁴³ Dârimî'nin zikrettiği bu iki rivayette asıl dikkat çekici olan şey ise bu hadiselerden ileride peygamber olacağı sonucunu bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin çıkarmış olması ve soruyu soranlara bunu beyan etmesidir.⁴⁴ Bu da göstermektedir ki Dârimî'ye göre Hz. Peygamber, peygamber olacağını ilk defa hayatının dört-beş yaşlarına tekabül eden süt annesinin yanında yaşadığı dönemde anlamaya başlamıştır.⁴⁵ Ayrıca kaynaklarımızda yer alan bir başka rivayette soruyu soran Ebû Ümâme'ye Hz. Peygamber: “Ben, ceddîm İbrâhim'in (a.s.) duasında geçen⁴⁶ ve İsa'nın (a.s.) müjdelediği peygamberim, annem beni doğurduğu zaman Şam köşklerinin aydınlandığı benden çıkan bir nûr görmüştür.”⁴⁷ şeklinde yer ve zaman kaydının olmadığı bir cevap vermiştir.⁴⁸

⁴¹ el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 263.

⁴² Hevâzin kabilesinin bir kolu olan Sa'd b. Bekr kabilesinin yaşadıkları yer olarak Mekke'nin güneyinde yer alan Tâif şehrinin dağlık arazilerinin yanında Mekke'nin kuzey doğusunda bulunan “Karnu'l-Menâzil” ismini taşıyan bölge de zikredilmiştir. Bkz. Şevki Ebû Halîl, *Atlasu'l-hadis*, s. 219.

⁴³ Tüm bu hususlarla ilgili rivayetler ve geniş açıklamalar için bkz. Ahatlı, *Peygamberlik*, 131, 150-169. Ayrıca nübüvvet mührünün tarihî süreçte nasıl algılandığına ve günümüzde nasıl algılanması gerektiğine dair bkz. Ahatlı, “Nübüvvet Mührü (Tarihî Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması)”, s. 281-302.

⁴⁴ Bu tür soruların Hz. Peygamber'in ismet ve nübüvvetini vahyin indirildiği tarihten itibaren değil de doğumundan itibaren başlatma temâyülü olduğuna dair bir değerlendirme için bkz. Erul, “Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesine Farklı bir Yaklaşım”, s. 34.

⁴⁵ Kaynaklarımızda yer alan bir başka rivayette ise soruyu soran Ebû Hureyre'ye Efendimiz, on yaşlarında iken bir çölde başından geçen göğsünün yarılması hadisesini haber vermiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 139; Heysemi, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 408, Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, XII, 661.

⁴⁶ Kâbe'yi inşası esnasında oğlu Hz. İsmail ile birlikte Hz. İbrâhim: “*Ey Rabbimiz! Onlara içlerinden senin ayetlerini okuyacak, kitap ve hikmeti öğretecek ve onları (kötülüklerden) temizleyecek bir elçi gönder.*” diye dua etmiştir. Bkz. el-Bakara, 2/129.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 262; Tayâlisî, *Müsned*, I, 155; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII, 175.

⁴⁸ Hasan Onat'ın Furkân sûresinin 7. ve 8. ayetinde ifade edilen “*Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya! Yahut, kendisine bir hazine*

B. RİSÂLET DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in risâleti öncesinde meydana geldiği bildirilen ve risâletine delil olabilecek özellikteki hususları kronolojik bir sıra izlemek suretiyle Mukaddime'sinin ilk üç başlığında ele alan Dârimî, dördüncü başlıktan itibaren sıraladığı geniş muhtevayla Hz. Peygamber'e risâlet görevi verildikten sonraki dönemde gerçekleştiği bildirilen ve risâletine delâlet edebilecek hâdiselerden bahsettiği görülmektedir. Ayrıca Dârimî'nin, bâb başlıklarında kullandığı "Bahşedilen şeyler" (Mâ u'tıye) ifadesiyle naklettiği mucize haberlerini Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bir lütfu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in risâleti vefatıyla birlikte sona ermediği için vefatı öncesinde olduğu gibi sonrasında meydana gelen hadiseler de bu başlık altında ele alınacaktır.

1. Bitki, Hayvan, Dağ ve Taşların Hz Peygamber'in Risâletine Şehadet Etmeleri

Hz. Peygamber'in risâletini bilip, tasdik etmek ve O'na ittibâ etmekle sorumlu tutulmadıkları halde ağaçların, hayvanların, dağ ve taşların Hz. Peygamber'in risâletine şahitlik ettiklerine dair gelen haberler Hz. Peygamber'in risâletine delil olarak kabul edilen hususların başında gelmektedir. Dârimî, Mukaddime'sinin dördüncü bâbını "Ağaçların, Hayvanların ve Cinlerin Kendisine İmân Etmeleri Cinsinden Allah Teâlâ'nın, Peygamberine İkrâm Ettiği Nimetler" olarak belirlemiş ve konuya dair bizzat olaya şahit oldukları nakledilen İbn Ömer, Enes b. Mâlik, İbn Abbas, Hz. Ali ve Câbir b. Abdullah (r. a.) gibi meşhur sahâbîlerin ikrârlarını ifade eden dokuz rivayet zikretmiştir.

Ağaçların yerinden ayrılıp Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek risâletine şehâdet ettikten sonra yerlerine geri döndüklerine dair İbn Ömer, Enes b. Mâlik ve İbn Abbâs'ın rivayet ettikleri hâdiseleri haber veren Dârimî, bunları bâbın birinci ve son iki rivayeti olarak nakletmiştir. İlk rivayette İbn Ömer, Hz. Peygamber'le yaptığı bir yolculuk esnasında şahit olduğu şu hâdiseyi nakletmiştir. Yolculuk esnasında yanlarına gelen bir bedevîye nereye gittiğini soran Hz. Peygamber ailesinin yanına gitmekte olduğu cevabını alınca "Tek olan, hiçbir ortağı olmayan Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek suretiyle bir hayır elde etmek ister misin?" teklifinde bulunmuştur. Bedevî'nin: "Kim buna şahitlik edecek?" demesi üzerine Hz. Peygamber: "Şu

verilseydi veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya! Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" diyen inkârcıların ifadelerinden hareketle Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin ve etrafındakilerin peygamber olacağını bilmediğini dile getirmesi ve risâleti öncesinde meydana geldiği ifade edilen peygamberliğine delil olabilecek hususları toptan reddetmesi (Bkz. Onat, "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem", s. 48-49.) temel aldığı ayetin buna delâlet etmediğinin açık olmasından dolayı isabetli görünmemektedir.

dikenli ağaç!” buyurmuş ve ağacı yanına çağırmıştır. Buldukları vadinin kenarında bulunan ağaç, yeri yara yara gelip Resûl-i Ekrem’in huzuruna dikilmiştir. Hz. Peygamber’in üç defa risâletine şehadet etmesini istemesi üzerine şehâdette bulunmuştur. Hâdiseye şahit olan bedevî: “Eğer bana uyarlarsa onları sana getiririm. Aksi takdirde ben döner, seninle kalırım.” diyerek kabilesinin yanına dönmüştür.⁴⁹ Dârimî’nin aynı bâbın son hadisi olarak naklettiği İbn Abbâs rivayetinde ise Âmiroğullarından bir adamın böylesi bir hâdiseye tanık olduğu ancak iman etmediği bildirilmiştir. Yanına gelen Amiroğullarından bir kişiye Hz. Peygamber: “Sana bir ayet (peygamberliğime bir delil) göstereyim mi?” teklifinde bulunmuş, adamın istemesi üzerine Hz. Peygamber ondan yakınlarında bulunan hurma ağacını çağırmasını istemiştir. Hurma ağacının sıçraya sıçraya geldiğini bildiren İbn Abbâs, daha sonra Hz. Peygamber’in ağaca önceki yerine dönmesini emrettiğini ve bunun üzerine ağacın geri döndüğünü haber vermiştir. Gözlerinin önünde cereyan eden bu hadiseye tanık olan kişi: “Ey Âmiroğulları! Bugünkü gibi sihirbazlıkta kendisinden daha maharetli hiçbir kimse görmedim.” demiştir.⁵⁰ Ancak Âmiroğullarından olan bu kimsenin iman ettiğine dair rivayetler de kaynaklarda yer almıştır.⁵¹ İbn Kesîr bu kimsenin, şahit olduğu hadisenin olağanüstülüğünden etkilenerek önce böylesi bir söz sarf ettiğini ancak sonrasında iman ettiğini söyleyerek rivayetler arasındaki ihtilafı gidermiştir.⁵² İbn Abbâs’tan gelen bir başka rivayette ise bir bedevî, Resûlullah’a gelip “Senin peygamber olduğunu ne ile bilebilirim?” demiş, Hz. Peygamber de: “Şu hurma ağacındaki salkımı buraya çağırırsam, benim Allah’ın Resûlü olduğuma şehadet eder misin?” buyurmuştur. Salkımın ağaçtan inip yanlarına gelmesi ve şehadette bulunması üzerine bu kişi Müslüman olmuştur.⁵³

Dârimî’nin, Enes b. Mâlik’ten naklettiği bâbın sekizinci rivayetinde ise şöyle bir hâdis haber verilmiştir: Mekkelilerin yaptıkları eziyet ve işkencelerden dolayı kana bulanmış bir halde mahzûn otururken Allah Resûlü’nün yanına gelen Cebrâil: “Ey Allah’ın Resûlü! Sana bir ayet (peygamberliğine bir delil) göstermemi arzu eder misin?” demiş, Hz. Peygamber’in “Evet” cevabı üzerine Allah Resûlü’nden arkasında bulunan ağacı yanına çağırmasını istemiştir. Ağaç, Hz. Peygamber’in huzuruna geldikten sonra “Ona emret de yerine dönsün.”

⁴⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 4; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, X, 34; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 434; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XII, 431; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 60.

⁵⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 4; Ahmed b. Hanbel, I, 223.

⁵¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 453.

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, VI, 125.

⁵³ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, III, 3; Tirmizî, “Menâkıb”, 6; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, XII, 110; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 676; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 59-60.

diyen Cebrâil'in bu isteği üzerine Hz. Peygamber ağacın dönmesini emretmiştir. Ağaç yerine geri döndükten sonra Hz. Peygamber iki defa “Bu bana yeter.” buyurmuştur.⁵⁴ Rivayette sadece Resûlullah'ın emriyle ağacın geldiği ve yine O'nun emriyle yerine geri döndüğü ifade edilmiş; ağacın O'nun risâletine şehâdette bulunduğuna dair herhangi bir bilgi yer almamıştır.

Dârimî'nin aynı başlık altında naklettiği diğer bilgilerden olarak Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'le yaptığı bir seferi ve bu sefer esnasında şahit olduğu olağanüstü birkaç hâdiseyi şöyle haber vermiştir. Sefer esnasındayken herhangi bir ağaç veya tepenin olmadığı bir çölde konakladıklarını bildiren Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in, def-i hâcetini gidermek için kendisine bir kaba su koymasını emrettiğini bildirmiştir. Resûlullah ile birlikte elindeki su kabıyla gözlerden uzak bir yere kadar giden Câbir, aralarında dört arşınlık (yaklaşık 3 metre) mesafe bulunan iki ağacın yakınına geldiklerinde Hz. Peygamber'in ağaçların birbirine bitişmesi isteğinde bulunduğunu ve bunu ağaçlara söylemesini kendisinden istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine iki ağacın Hz. Peygamber'in ihtiyacını giderene kadar birbirlerine bitişmek suretiyle O'nu perdelediklerini sonra da birbirlerinden ayrıldıklarını haber vermiştir. Bu hâdisi sonrasında Resûlullah ile yolculuklarına devam ettiklerini belirten Câbir, yolculuk boyunca kuşların onları gölgelediklerini de söylemiştir. Yolda seyrederken yanında hasta çocuğuyla bir kadın gelip “Şu çocuğumu şeytan günde üç defa yakalıyor.” diyerek Hz. Peygamber'de çocuğunun iyileşmesi için dua buyurmasını istemiş, Hz. Peygamber de bineği üzerindeyken çocuğu önüne oturtup üç defa “Defol Allah'ın düşmanı! Ben Allah'ın elçisiyim.” buyurarak çocuğu annesine geri vermiştir. Yolculuğun dönüşünde aynı kadın bu defa çocuğu şifa bulduğu için Hz. Peygamber'e hediye olarak yanında getirdiği iki tane koçla karşılıklarına çıkmış ve “Ey Allah'ın Resûlü! Hediyemi benden kabul buyur! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki şeytan ona bir daha musallat olmadı.” diyerek yanındaki koçları hediye olarak takdim etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O iki koçtan birini alın, diğerini ona geri verin.” buyurmuştur. Yolculukları esnasında huysuz bir devenin kendisini kovalayanlar ile Hz. Peygamber'in de içerisinde bulunduğu grup arasında kaldığına ve eğilerek yere kapandığına değinen Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in devenin sahibinin kim olduğunu öğrenmek istediğini söylemiştir. Ensârdan bir grup gencin: “Bizim devemizdir ey Allah'ın Resûlü!” demeleri üzerine Hz. Peygamber onlara deveyi niçin kovaladıklarını sormuştur. Ensârlı gençler ise yirmi seneden beri bu deveyi sulama işlerinde kullandıklarını ancak artık bedeninde yağ oluştuğu için iyi çalışmadığını, bundan dolayı da kesip dağıtmak arzusunda olduklarını ve tam bu esnada da ellerinden kaçırdıklarını bildirmişlerdir. Bunu

⁵⁴ Dârimî, “Mukaddime”, 4; Ahmed b. Hanbel, III, 113; İbn Mâce, “Fiten”, 23; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VI, 358.

öğrenen Resûlullah: “Onu bana satınız!” teklifinde bulunmuş, ensarlı gençler ise hediye etmek istediklerini söyleyince Hz. Peygamber: “Eğer satmayacaksanız o zaman eceli gelinceye kadar ona iyi muamele ediniz.” buyurmuştur. Devenin Resûl-i Ekrem’in huzurunda sükûn bulduğuna, eğilerek yere kapandığına şahit olan Müslümanlar: Ey Allah’ın Resûlü! Bizler sana secde etmeye⁵⁵ hayvanlardan daha layığız.” demişlerdir. Resûlullah ise: “Bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesi câiz olmaz. Şayet bu câiz olsaydı, kadınların kocalarına secde etmeleri câiz olurdu.”⁵⁶ buyurmuştur. Câbir b. Abdullah, Allah’ın Resûlü’yle birlikte yaptığını bildirdiği bu seferin Zâtu’r-rikâ’ seferi olduğunu bir başka rivayetinde beyan etmiştir.⁵⁷ Bu sefere katılanlar piyade oldukları için ayakları taştan, dikenden parçalanmış, hatta kiminin tırnakları dökülmüştü. Bu sebeple ayaklarına bez parçaları (rukâ’) sarmışlar, böylece bu sefer Zâtu’r-rikâ’ ismini almıştır. Çok çetin şartlarda gerçekleşen bu sefer esnasında Müslümanların mâneviyatını takviye için Allah Teâlâ yukarıda nakledilen harikulade olaylara imkan vermiştir. Bu olaylardan ötürü olsa gerek bu sefere Gazvetü’l-Acâib (Şaşılacak Şeyler Gazvesi) de denilmiştir.⁵⁸ Rivayette anlatılan Ensarlıların develerini kesmek istemeleri üzerine devenin huysuzlaşıp kaçması ve Hz. Peygamber’in huzurunda sükûna ermesi hadisesi Enes b. Mâlik tarafından da nakledilmiştir.⁵⁹ Abdullah b. Mes’ûd’un Huneyn Gazvesinde gerçekleştiğini beyan ettiği bir takım hadiseler Hz. Câbir’in rivayetiyle benzerlik göstermektedir. Sefer esnasında Resûlullah’ın def-i hâcetini giderebilmesi için birbirinden uzak iki ağacın bitişmek suretiyle O’nu perdelemeleri ve ihtiyacını giderdikten sonra yerlerine geri dönmeleri hadisesi İbn Mes’ûd tarafından da nakledilmiştir. Bu sefer esnasında ciddi susuzluk çektiklerini ve Hz. Peygamber’in parmaklarından su kaynadığını haber veren İbn Mes’ûd, rivayetin sonunda da kesilmek istendiği için eziyet görmüş bir devenin sefer dönüşü Hz. Peygamber’in karşısına çıkması üzerine sahiplerinden deveye iyi muamelede bulunmalarını istediğini rivayet etmiştir.⁶⁰

Dârimî’nin yine Hz. Câbir’den naklettiği bir sonraki rivayette de huysuzlaşan bir devenin Resûl-i Ekrem’in huzurunda sükûna erdiğinden bahsedilmiştir. Şöyle ki: Hz.

⁵⁵ Rivayette geçen سجدة fiilinin ibadet esnasındaki secde olmadığı, abartılı bir şekilde saygı duyma anlamına geldiğine dair geniş açıklamalar için bkz. Eriş, “Secde Hadisi”, s. 1-17.

⁵⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 4; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 321; Beyhakî, *Delâil*, VI, 18-19; Sünen, I, 93; Abd b. Humeyd, *Müsned*, I, 320.

⁵⁷ Heysemî, *Mecme’u’z-zevâid*, VIII, 562. Ayrıca Suyûtî bu rivayeti *el-Hasâisü’l-Kübrâ* adlı eserinde “Gazvetü’r-Rikâ’da Meydana Gelen Mucizeler” başlığı altında zikretmiştir. Bkz. I, 371-372.

⁵⁸ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 104.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 158.

⁶⁰ Bezzâr, *Müsned*, IV, 290; Beyhaki, *Delail*, VI, 18-19.

Peygamber’le birlikte Neccaroğuları’nın bir bahçesine girdiklerinde herkese hücum eden bir deve ile karşılaştıklarını nakleden Câbir, durumun Resûlullah’a bildirilmesi üzerine Hz. Peygamber’in deveye yaklaşip onu yanına çağırdığını bildirmiştir. Devenin gelip dudağını yere koyarak Hz. Peygamber’in önünde yere çöktüğünü haber veren Câbir, Resûlullah’ın yular getirterek deveyi bağlayıp sahibine verdiğini söylemiştir. Sonra Resûlullah: “Yerle gök arasında, cinlerin ve insanların isyankârları hariç, hiç bir şey yoktur ki benim, Allah’ın elçisi olduğumu bilip tasdik etmiş olmasın!”⁶¹ buyurmuştur. Resûlullah’ın bu hadisinin peşinden Câbir b. Semûra’nın (v. 70) Hz. Peygamber’den rivayet ettiği: “Şüphe yok ki ben Mekke’de bir taş biliyorum; o, peygamber olarak gönderilmemden önce bana selâm verirdi. Ben onu şimdi (de) biliyorum!”⁶² hadisini nakleden Dârimî, Hz. Peygamber’in risâletinin bitkiler ve hayvanların yanında cansız varlıklar (câmid) tarafından da biliniyor olduğunu rivayetlerle ifade etmeye çalışmıştır. Cansız varlıklar da dahil olmak üzere var olan her şeyin Cenâb-ı Hakk’ı tesbih ettiği Kur’ân-ı Kerîm’de “*O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız*”⁶³ ayetiyle beyan edilmiştir. Kâdı İyâz, bu tür haberlerin sahihliğini bu ayetle ve özellikle mütevatir haberlerden kabul ettiği kütüğün inlemesi hadisesiyle desteklemek suretiyle açıklamaya çalışmıştır.⁶⁴ İzz b. Abdüsselâm da böylesi bir mucizenin başka hiçbir peygambere verilmediğini dile getirmiş ve Resûlullah’ın hasâislerinden biri olarak kabul etmiştir.⁶⁵ Dârimî, konuya dâir bir sonraki rivayette Hz. Ali’nin böylesi bir hâdiseye tanıklığını nakletmiştir. Mekke’de iken bir gün Hz. Peygamber’le Mekke’nin bazı taraflarına doğru gittiklerini haber veren Hz. Ali, birlikte dağların ve ağaçların arasından geçtiklerini belirtmiş ve karşılaştıkları her ağaç ve dağın Resûlullah’a selam verdiklerini bildirmiştir.⁶⁶

Dârimî’nin aynı başlık altında İbn Abbâs’tan naklettiği bâbın dördüncü rivayetinde ise Hz. Peygamber’le bir kadın arasında gerçekleşen şöyle bir hâdisе anlatılmıştır: Hasta çocuğuyla birlikte Hz. Peygamber’e gelen bir kadın, “Ey Allah’ın Resûlü! Oğlumda bir delilik var. Sabah ve akşam yemeklerimiz esnasında bu hastalığa yakalanıyor.” diyerek kendilerine sıkıntı verdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Resûlullah çocuğun göğsünü

⁶¹ Dârimî, “Mukaddime”, 4; Ahmed b. Hanbel, III, 310; Abd b. Humejd, *Müsned*, I, 337; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 315.

⁶² Dârimî, “Mukaddime”, 4; Ahmed b. Hanbel, V, 89; V, 95; V, 105; Müslim, “Fezâil”, 2; Tirmizî, “Menâkıb”, 5; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, XIII, 382; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 402; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebir*, II, 220.

⁶³ İsrâ, 17/44.

⁶⁴ el-Gamrî, *Fethu’l-mennân*, I, 269. Kâdı İyâz, *Şifâ*, s, 314.

⁶⁵ İzz b. Abdüsselâm, *Bidâyetü’s-sûl*, s. 40.

⁶⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 4; Tirmizî, “Menâkıb”, 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 677.

sıvazlamıştır. İyice kusan çocuğun ağzından siyah bir şey çıkmış ve şifa bulan çocuk yürüyüp gitmiştir.⁶⁷ Benzer bir hâdiseyi Hz. Câbir'in Zâtü'r-rikâ seferinde gerçekleştiğini bildirdiği bâbın ikinci rivayetinde nakleden Dârimî, hâdiselerin benzerliğinden dolayı bu rivayeti bu başlık altında zikretmiş görünmektedir.⁶⁸ Aynı bâb altında yedinci olarak Dârimî'nin naklettiği bir diğer rivayet ise sadece Dârimî'de geçen, başka hiçbir kaynakta zikredilmeyen bir rivayettir. Tâbiînden Şimr b. Atıyye'nin "Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden birisi" demek suretiyle kim olduğunu tam olarak belirtmediği bir kimseden yaptığı rivayette bir gün sabah namazı sonrası Hz. Peygamber'in yakınına kadar yüz tane kurdun geldiği bildirilmiştir. "Emniyet içerisinde kalmak istiyorsanız yiyeceklerinizden onlara verin." buyuran Resûlullah'a sahâbîler yokluk ve ihtiyaç içerisinde olduklarını söylemişlerdir. Resûlullah da durumu kurtlara bildirmelerini istemiştir. Rivayette bulunan kişi bunun üzerine kurtların uluya uluya gittiklerini haber vermiştir.⁶⁹ Deve örneğinde olduğu gibi daha vahşi hayvanların dahi Resûl-i Akrem'e tazim gösterdikleri rivayetlerde ifade edilmiştir. Bu tazim, görüldüğü üzere Dârimî tarafından Efendimiz'e Allah Teâlâ tarafından bahşedilmiş bir lütuf ve risâletine delil olarak kabul edilmiştir.

2. Hz. Peygamber'in Parmakları Arasından Su Akması

Hz. Peygamber'in' parmakları arasından su akmasıyla az miktardaki suyun çoğalması hâdisesi Ebû Nuaym ve Kâdı İyâz gibi bazı âlimler tarafından Resûlullah'ın en büyük hissî mucizesi kabul edilmiştir.⁷⁰ Hz. Musâ'nın Allah Teâlâ'nın emri üzerine âsâsını bir taşa vurup taştan su fışkırması hadisesi⁷¹ ile karşılaştırmak suretiyle bu mevzuyu işleyen âlimler Hz. Peygamber'in parmakları arasından su akmasının daha olağandışı ve daha üstün bir mucize olduğunu vurgulamışlardır.⁷² Dârimî, Hz. Peygamber'in risâletine delil olarak zikrettiği hususlar içerisinde bu hâdiseyi mukaddimesinin beşinci konusu olarak "Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e Parmakları Arasından Su Akıtması İkrâmı" başlığı altında haber vermiştir. Hudeybiye günü yaşanan hâdiseyi haber veren Dârimî, konuya dair Câbir b. Abdullah'tan üç,

⁶⁷ Dârimî, "Mukaddime", 4; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V, 47; Ahmed b. Hanbel, I, 239; I, 254; I, 268; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XII, 57. Çocuğun ağzından çıkan şey "el-cirv" kelimesi ile ifade edilmiştir ki bu kelime köpek eniği anlamına gelebildiği gibi kavun, karpuz ve salatalık gibi sebzelerin küçüğü anlamına da gelebilmektedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIV, 139.

⁶⁸ el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 269.

⁶⁹ Dârimî, "Mukaddime", 4.

⁷⁰ Ebû Nuaym, *Delâil*, II, 405; Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, s, 294.

⁷¹ el-Bakara, 2/60.

⁷² el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 303.

Abdullah b. Mes'ûd'dan iki ve İbn Abbâs'tan da bir olmak üzere toplam altı rivayet zikretmiştir.

İbn Abbâs'ın rivayetiyle başlayan Dârimî, Resûl-i Ekrem'in Hz. Bilâl'den su istediğini, bunun üzerine Bilâl-i Habeşî'nin su aramaya koyulduğunu ancak bulamadığını haber vermiştir. Resûlullah'ın "Bir su kırbası var mı?" sorusu üzerine etrafındakiler su kırbası getirmişler, Hz. Peygamber de iki avucunu kırbanın içine yaymış, hemen ellerinin altından su kaynağı fışkırmıştır. Rivayette bulunan İbn Abbâs diğer kimselerin bu suyla abdest alırken İbn Mes'ûd'un bu sudan içtiğini haber vermiştir.⁷³ Nitekim Dârimî aynı bâb altında bu sudan içtiği haber verilen İbn Mes'ûd'dan da aynı hâdiseyi haber vermiştir. Bâbın bu son iki rivayetinde İbn Mes'ûd'un bir deprem sonrası bu hâdiseyi anlattığı nakledilmiştir. Valiliği döneminde meydana gelen deprem sonrası korkan insanlara Hz. Peygamber zamanında bu tür olağandışı hâdiseleri bereket olarak kabul ettiklerini dile getirerek hadiseyi anlatmaya başlayan İbn Mes'ûd, Resûlullah'ın da içlerinde bulunduğu bir gün namaz için hazırlık yapmak üzere su bulamadıklarını bildirmiştir. Hz. Peygamber'in: "Yanında fazladan suyu olan birisi varsa arayın." isteği üzerine biraz su getirilmiştir. Suyu bir kaba döken Resûlullah avucunu o kabin içine koymuş ve hemen parmakları arasından su çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Haydi mübarek, temiz suya gelin! Suyun bereketlenip çoğalması Allah'tandır." buyurarak insanları çağırmıştır. İbn Mes'ûd, Resûlullah'ın "Bereket Allah'tan" buyurması üzerine diğer insanlar abdest alırken kendisinin içmeye koyulduğunu haber vermiştir. Rivayetin son kısmında yine Hz. Peygamber'in içlerinde bulunduğu Asr-ı Saâdet dönemini tasvir eden İbn Mes'ûd: "Bizler yemek yenirken yemeğin tesbihini iştirdik." demiştir. Bu hâdiseyi İbn Mes'ûd'dan nakleden Alkame, aynı hâdiseyi Câbir Abdullah'tan nakleden Sâlim b. Ebu'l-Ca'd'a bu hadiseyi anlatınca Sâlim: "Onlar bin beş yüz kişilerdi." demiştir.⁷⁴

Aynı hâdiseye dâir en derli toplu bilgiyi bâbın ikinci, üçüncü ve dördüncü rivayeti olan Câbir b. Abdullah rivayeti vermektedir. Hudeybiye günü namaz vakti geldiğinde su olup olmadığını soran Allah Resûlü'ne içinde bir miktar su bulunan bir kapla bir adam gelmiştir. Hz. Câbir, bu adamdan başka hiç kimsede su bulunmadığını haber vermiştir. Getirilen suyu bir tasa döken Resûlullah güzelce abdestini almıştır. Hz. Peygamber'in abdestini alıp yerine dönmesi üzerine insanlar abdest almak üzere bu tas etrafında izdiham oluşturmuşlar ve suyun

⁷³ Dârimî, "Mukaddime", 5; Ahmed b. Hanbel, I, 251, 324; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XII, 87; Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 528; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 70.

⁷⁴ Dârimî, "Mukaddime", 5; Ahmed b. Hanbel, I, 396, 401, 460; Buhârî, "Menâkıb", 25; Tirmizî, "Menâkıb", 6; Nesâî, "Taharet", 61; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 70.

tükenmesi korkusuyla “Mesh eder gibi abdest alın.” şeklinde birbirlerine uyarılarda bulunmuşlardır. Bunu işiten Allah Resûlü: “Yavaş olun!” buyurmuş ve avucunu tasın içine koyup “Bismillah” dedikten sonra “Temizliğinizi (abdestinizi) tam olarak yapın!” buyurmuştur. Câbir b. Abdullah, Resûlullah’ın parmaklarının arasından su çıktığını gözleriyle gördüğünü yemin etmek suretiyle ifade etmiş ve herkes abdest alıncaya kadar Hz. Peygamber’in avucunu tasta kaldırmadığını da eklemiştir. Hz. Câbir’den bu hâdiseyi nakleden Sâlim b. Ebu’l-Ca’d (v. 97) Câbir’e o gün kaç kişi olduklarını sormuş, Câbir de: “Bin beş yüz kişiydik. Yüz bin kişi de olsaydık o bize muhakkak ki yeterdi” cevabını vermiştir.⁷⁵ Dârimî’nin Câbir’den yapmış olduğu ilk rivayette Hudeybiye günü 210 küsur kişi oldukları ifade edilmiş⁷⁶, ancak bir sonraki rivayette ise bu sayının bin beş yüz olduğu dile getirilmiştir. İslâm tarihi kaynakları başta olmak üzere diğer hadis kaynaklarında bu sayının bin dört yüzle bin beş yüz arası olduğu ittifakla ifade edildiğine göre⁷⁷ ilk rivayette ifade edilen 210 sayısı ordu içerisindeki birliklerden birinin sayısı olarak ifade edilmiş olabilir.

Enes b. Mâlik’in, getirilen bir kap suya Hz. Peygamber’in elini sokmasıyla parmakları arasından su kaynamaya başladığını ve orada bulunan yaklaşık üç yüz kişinin bu suyla abdest aldıklarını bildirdiği başka bir rivayette ise hâdisenin yaşandığı yer olarak Medine’nin pazar yeri olan Zevrâ zikredilmiştir.⁷⁸ Bu da Hz. Peygamber’in parmakları arasından su akması hâdisesinin sadece sefer esnasında değil Medine’de iken de gerçekleştiğini göstermektedir.⁷⁹ Ayrıca Huneyn ve Tebük gazvelerinde de aynı sıkıntının yaşanması üzerine Hz. Peygamber’in parmakları arasından su aktığı da rivayet edilmiştir.⁸⁰

Konuya dair rivayetlerin tamamında hâdiseye şahit olan sahâbîlerin hepsinin “gözlerimle gördüm” demek suretiyle Hz. Peygamber’in parmakları arasından suyun akmasını “çıkarmak”, “feverân etmek”, “fıskırmak”, “kaynamak” gibi ifadeler kullanmak suretiyle tasvir etmeleri yaşanan mucizenin olağanüstülüğünü vurgulaması açısından önemlidir.⁸¹

⁷⁵ Dârimî, “Mukaddime”, 5; Ahmed b. Hanbel, III, 298, 353, 357, 365; Buhârî, “Menâkıb”, 25; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 67-68.

⁷⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 5; Ahmed b. Hanbel, III, 292.

⁷⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 25; Ahmed b. Hanbel, III, 329; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 170; Zehebî, *Târîhu İslâm*, I, 265-266.

⁷⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 25.

⁷⁹ Ahatlı, *Peygamberlik*, 246.

⁸⁰ Bezzâr, *Müsned*, IV, 290.

⁸¹ Aydın, “Hz. Peygamber’in Parmakları Arasından Su Akıtması Mucizesi”, s. 47.

3. Kütüğün İnlemesi

Dârimî'nin sahâbeden Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Übey b. Ka'b, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Abdullah b. Abbâs, Enes b. Mâlik, Büreyde b. Hasîb ve Sehl b. Sa'd'dan yapmış olduğu rivayetlerle haber verdiği kütüğün inlemesi hâdisesi, diğer kaynaklarda geçen Hz. Aişe, Hz. Ümmü Seleme ve Muttalib b. Ebu'l-Vedâ'a gibi sahâbîlerin de rivayetleriyle birlikte sahâbe tabakasından on bir râviye ulaşmaktadır.⁸² Bundan dolayı konuya dair rivayetler kendisi hakkında görüş beyan eden âlimler tarafından mânen mütevâtir veya müstefiz hadis derecesinde görülmüştür.⁸³ Dârimî'nin "Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e Minberin İnlemesi İkramı" başlığı altında konuya dair on iki ayrı isnadla naklettiği rivayetler arasında oldukça muhtasar olanlarının yer aldığı gibi hâdisenin öncesi ve sonrası da dâhil olmak üzere ayrıntılı bir şekilde hâdiseyi hikâye eden rivayetler de yer almıştır.

İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber bir kütüğün yanında hutbe okurdu. Sonradan kendisine minber yaptırınca bu kütük inledi. Öyle ki sonunda Hz. Peygamber gelip onu sıvazladı."⁸⁴ şeklindeki, hâdiseyi muhtasar bir şekilde özetleyen rivayetini ilk olarak zikreden Dârimî, sonrasında Büreyde b. Hasîb'in hâdiseyi ayrıntılı bir şekilde dile getiren rivayetini nakletmiştir. Hz. Peygamber'in insanlara hitab edeceği zaman ayağa kalkıp uzun bir süre ayakta kaldığını ve bunun Resûlullah'a zor geldiğini haber veren Büreyde b. Hasîb, bundan dolayı bir hurma kütüğünün getirilip, bir yer eşilerek hutbe esnasında yaslanabilmesi için Hz. Peygamber'in yan tarafına dikildiğini bildirmiştir. Bundan sonra hutbe esnasında ayakta kalması uzadığında Resûlullah'ın bu kütüğe dayanıp yaslandığı rivayette ifade edilmiştir. Medine'ye gelen bir adamın Hz. Peygamber'in bu halini görmesi üzerine meclisteki yanında bulunan kimseye: "Şayet kendisine faydası dokunacak bir şey konusunda (Hz.) Muhammed'in benden razı olacağını bilsem, onun için, üzerinde ayakta duracağı bir oturak yapardım. Sonra isterse dilediği sürece oturur, isterse ayağa kalkar." demiştir. Bu sözün Resûlullah'a ulaşması üzerine Hz. Peygamber'in: "Onu bana getirin!" buyurduğunu haber veren Büreyde b. Hasîb, adamın getirilmesi üzerine Hz. Peygamber'in kendisi için üç basamaklı minber yapmasını emrettiğini ifade etmiş ve rivayette bulunduğu dönemde bu minberin hâlâ Medîne'de bulunduğunu da eklemiştir. Rahat bulduğundan Resûlullah'ın kütükten ayrılıp kendisi için

⁸² Bkz. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, I, 303; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VI,125-132; Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 544; Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsır*, s. 222; Miras, *Tecrid Tercemesi*, III, 76; Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, III, 72; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 129-130; Ahatlı, *Peygamberlik*, 244.

⁸³ Ahatlı, *Peygamberlik*, 244.

⁸⁴ Dârimî, "Mukaddime", 6; Ahmed b. Hanbel, II, 23; Buhârî, "Menâkıb", 25; Tirmizî, "Cum'a", 10; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 127.

yapılan minbere doğru yöneldiğini ve bu esnada kütüğün hüznlendiğini bildiren râvi, kütüğün deve gibi inlediğini haber vermiştir. İnlemesini duyan Hz. Peygamber kütüğün yanına dönmüş ve elini üzerine koyarak ya önceki bulunduğu yere dikmeyi ya da cennete dikmek suretiyle cennetin nehir ve pınarlarıyla yetişerek meyve vermesini ve hurmasından da Allah dostlarının yemesi şeklinde kütüğe iki teklifte bulunmuştur. Sonrasında Hz. Peygamber’in iki defa “Evet, muhakkak yaptım.” sözlerini nakleden Büreyde b. Hasîb, Hz. Peygamber’e durumu sormuş ve Hz. Peygamber de: **“O, kendisini cennete dikmemi seçti.”** buyurmuştur.⁸⁵ Rivayetin son kısmında Hz. Peygamber’in kütüğe iki teklifte bulunduğu bildirildiği kısım Büreyde rivayeti dışında sadece Hz. Aişe rivayetinde yer almış,⁸⁶ diğer sahâbîlerin rivayetlerinde zikredilmemiştir.

Dârimî, Câbir b. Abdullah’ın, Hz. Peygamber’in minber yapılmadan önce bir kütüğün yanında hutbe îrad ettiğini ancak minber yapıldıktan sonra minberi kullanmaya başlamasıyla mecliste bulunanların işiteceği bir şekilde kütüğün inlediğini, sonrasında da Resûl-i Ekrem’in gelip elini kütüğün üzerine koymasıyla sükûna erdiğini haber verdiği rivayeti üç farklı isnadla nakletmiştir.⁸⁷ Üç rivayette de hâdisenin muhtasar bir şekilde rivayet edildiği görülmektedir. Ayrıca rivayetler arasında devenin çıkardığı sesin tavsifindeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Kütükten çıkan inilti sesini devenin inlemesine benzeten Hz. Câbir’in bu benzetmesi, Hafs b. Ubeydullah rivayetinde “On aylık hamile develerin inlemesi gibi inledi.” şeklinde, Sa’îd b. Ebî Kerib rivayetinde ise “Yavrusu kendisinden ayrılmış devenin inlemesi gibi inledi.” şeklinde ifade edilmiştir.

Ebû Sa’îd ve Enes b. Mâlik’in hâdiseye dair rivayetlerinde Hz. Peygamber’e minber yapma teklifinde bulunan kişinin Rûmî birisi olduğu ve Hz. Peygamber’in hâdisi sonrası kütüğün gömülmesini emrettiği haber verilmiştir.⁸⁸ Konuya dair Übeyy b. Ka’b’ın rivayetinde ise kütüğün akıbetiyle ilgili mescid yeniden düzenlenmek amacıyla yıkıldığında bu kütüğü Übeyy b. Ka’b’ın aldığı ve çürüyüp yok oluncaya kadar onun yanında kaldığı bildirilmiştir.⁸⁹ Übeyy b. Ka’b’ın, kütüğü mescidin tanzim amacıyla yıkılmasından sonra almış olması da göstermektedir ki kütük Hz. Peygamber’in emriyle mescidin herhangi bir yerine gömülmüş,

⁸⁵ Dârimî, “Mukaddime”, 6; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, s, 313; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 126.

⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, VI, 131.

⁸⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 6; “Salât”, 202; Ahmed b. Hanbel, III, 293, 295, 300; Buhârî, “Salât”, 64.

⁸⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 6; Ahmed b. Hanbel, I, 249, 363; III, 226; İbn Mâce, “İkametü’s-salât”, 199; Tirmizî, “Menâkıb”, 5; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 127.

⁸⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 6; Ahmed b. Hanbel, V, 137, 138; İbn Mâce, “İkametü’s-salat”, 199; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, s, 313; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 126-127.

sonrasında ise çürüyünceye kadar Übeyy b. Ka‘b’in yanında kalmıştır.⁹⁰ Ayrıca Übeyy b. Ka‘b, Hz. Peygamber’in bu kütüğün yanında sadece hutbe îrâd etmediğini aynı zamanda namazlarını da onun yanında kıldığını haber vermiştir.

İbn Abbâs’ın rivayetinde Hz. Peygamber’in kütüğü teskin etmesinden sonra: “Şayet onu kucaklamasaydım, kıyamet gününe kadar inleyecekti!”⁹¹ buyurduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’in kullanmış olduğu bu ifade bâbın son rivayeti olan Enes b. Mâlik rivayetinde de geçmektedir. Ayrıca Enes b. Mâlik, kütüğün çıkardığı sesi “öküzün böğürmesi gibi” şeklinde tavsif ettikten sonra çıkan bu sesin şiddetinden dolayı mescidin sallandığını ifade etmiştir.

Aynı bâb altında konuya dair Sehl b. Sa‘d’ın da muhtasar bir rivayetini zikreden Dârimî, eserinin namazla ilgili bölümünün “İmamın Hutbe Esnasındaki Yeri” başlığı altında muhtasar olmayan şeklini de rivayet etmiştir.⁹² Bu da Dârimî’nin zaman zaman rivayetleri ihtisâr yoluna gittiğini göstermektedir. Sehl b. Sa‘d’ın muhtasar olmayan rivayetine göre Medine’de Müslümanların çoğalmasıyla birlikte mescidde Hz. Peygamber’in konuşmalarının işitilememesinden dolayı Müslümanların bir kısmının mescidden geri dönmeye başladıkları ifade edilmiştir. Müslümanların, durumu Hz. Peygamber’e arz etmeleri üzerine Hz. Peygamber “Ne yapmamı istersiniz?” buyurmuş, istişare sonunda Ensârdan bir kadının marangoz kölesine üç basamaklı bir minber yaptırılmıştır. Hz. Peygamber’in minberi kullanmaya başlamasıyla eskiden dayandığı kütüğün inlediği ve sonrasında da Efendimiz’in kütüğün yanına giderek onu teskin ettiği haber verilmiştir.

Hasan Basrî’den gelen mürsel bir rivayet daha aktaran Dârimî, Hasan Basrî’nin rivayetin son kısmında yer alan vaaz niteliğindeki “Sübhânallah! İşitmiş olan bir topluluğun kalpleri başka bir delil ister mi?” sözünü “işitmiş olan” sözüyle kütüğün iniltisinin kastedildiği yönünde açıklamada bulunmuştur.⁹³

4. Yemeğin Bereketlenmesi

Hz. Peygamber’in, sıkıntılı zamanlarında ümmetinin ihtiyaçlarını giderme amacıyla gösterdiği mucizelerinden birisi, az miktardaki yiyeceğin bereketlenip artması ve nihayetinde

⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, VI, 603.

⁹¹ Dârimî, “Mukaddime”, 6; “Salât”, 202; Ahmed b. Hanbel, I, 249; Tirmizî, “Menâkıb”, 5; İbn Mâce, “İkametü’s-salât”, 199; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 127. Dârimî İbn Abbâs rivayetinin peşinden Haccâc > Hammâd > Sâbit tarikiyle Enes b. Mâlik’in de İbn Abbâs’ın rivayet ettiği hadisin aynısını rivayet ettiğini bildirmiştir.

⁹² Dârimî, “Mukaddime” 6; “Salât”, 202; Ahmed b. Hanbel, V, 337; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 319; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, VI, 128, 194.

⁹³ Dârimî, “Mukaddime”, 6.

çok sayıda insana yetebilmesidir. Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik'in Hendek savaşı hazırlıkları esnasında gerçekleştiğini beyan ettikleri iki ayrı davette gerçekleşen yemeğin bereketlenmesi hadiseleriyle birlikte Efendimiz'in hizmetinde bulunan Ebû Ubeyd'in naklettiği bir hâdisenin anlatıldığı "Hz. Peygamber'e Yemeğinin Bereketlenip Artması Konusunda İkrâm Edilenler" başlığını taşıyan kısımda Dârimî, bir de Câbir b. Abdullah'ın, Hz. Peygamber'in emri üzerine az miktardaki hurmalarının bereketlenmesiyle çok miktardaki borcunu ödediğine dair rivayetini zikretmiştir.

Eymen el-Habeşî'nin Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiği hadise göre: Hz. Câbir, Hendek Savaşı hazırlıkları esnasında Resûl-i Ekrem ve ashâbının imkânsızlıklardan dolayı üç gün boyunca hiçbir şey yemediklerini belirtmiş ve hendek kazım esnasında da sert bir yerin ortaya çıktığını haber vermiştir. Durumun Hz. Peygamber'e bildirilmesi üzerine Resûlullah'ın, karnına taş bağlamış olduğu halde yerinden kalkıp kazma veya küreği eline aldığını ve üç defa besmele çektikten sonra önceden üzerine su dökülmüş olan bu sert yere vurduğunu haber vermiştir. Hz. Peygamber'in vurduğu sert yerin kum gibi akıp dağıldığını bildiren Câbir b. Abdullah, Resûlullah'ın açlıktan dolayı karnına taş bağlamış olmasına tahammül edemediği için izin isteyip evine gelmiş ve hanımına evde yiyecek olarak ne olduğunu sormuştur. Öğütülmemiş biraz arpa ile bir oğlağın olduğu cevabını alan Hz. Câbir, oğlağı kestikten sonra çömleğe koymuş, arpayı da öğütüp hanımına hamur yapmasını söyledikten sonra tekrar çalışmak üzere Resûlullah'ın ve ashâbının yanına dönmüştür. İkinci defa Resûlullah'tan izin isteyip eve gelen Câbir b. Abdullah, hamurun hazır olduğunu görünce hemen hanımından ekmek yapmasını istemiş ve kendisi de içinde oğlak bulunan çömleği ocağa koymuştur. Sonra Hz. Peygamber'in yanına gelip "Ey Allah'ın Resûlü! Bizde birazcık yemek var. Siz ve sizinle beraber bir iki kişi benimle gelir misiniz?" diyerek Allah Resûlü'nü davet etmiştir. Yemeğin ne kadar olduğunu soran Hz. Peygamber, yemeğin miktarını öğrendikten sonra Câbir b. Abdullah'a: "Ailene dön ve hanımına ben gelinceye kadar çömleği ocaktan, ekmeği de fırından çıkarmamasını söyle!" buyurmuştur. Ardından da ashâbına: "Kalkın, Câbir'in evine gidiyoruz." buyuran Resûlullah'ın bu sözünü duyunca yemeğin yetmeyeceğinden endişe eden Hz. Câbir, utandığını ve telaşla evine gelip hanımına durumu haber verdiğini bildirmiştir. "Hz. Peygamber sana yemeğin ne kadar olduğunu sordu mu?" diye soran hanımı: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir! Sen zaten ne kadar yemeğimiz olduğunu söylemişsin." diyerek Hz. Câbir'i yatıştırmıştır. Hz. Peygamber gelip içeri girdikten sonra ashâbına birbirlerini sıkıştırmamalarını emrettikten sonra fırın ve çömlektekilerin bereketlenip artmaları için duada bulunmuştur. Hz. Peygamber'in, ashâbına yedişerli ya da sekizerli gruplar halinde gelmelerini buyurduğunu ve fırından ekmek alıp çömlekten de et koyarak

ikram etmeye başladıklarını bildiren Hz. Câbir, fırını ve çömleği her açtıklarında eskisinden daha dolu bulduklarını haber vermiştir. Resûlullah'ın ve tüm ashâbının bu şekilde doyduktan sonra bile yemeğin bir kısmının geriye kaldığını bildiren Hz. Câbir, Resûl-i Ekrem'in kalan yemeği yemelerini ve aç olan herkese ikram etmelerini emretmesi üzerine gün boyunca aç olan herkese ikram ettiklerini haber vermiştir.⁹⁴ Câbir b. Abdullah'tan rivayette bulunan Eymen el-Habeşî, o gün kaç kişinin bu yemekten yediğini “Üç yüz mü yoksa sekiz yüz müydü bilemiyorum.” demek suretiyle Câbir'in hangi sayıyı söylediği hususunda tereddüde düştüğünü söylemiştir. Müslim'de geçen Sa'îd b. Mînâ'nın Hz. Câbir'den yaptığı rivayette ise bu sayı bin olarak zikredilmiştir.⁹⁵

Hendek savaşı hazırlıkları esnasında gerçekleştiği bildirilen⁹⁶ yemeğin bereketlenmesine dair Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir başka hâdise ise şöyledir: Üvey babası olan Ebû Talha'nın, annesi Ümmü Süleym'e Hz. Peygamber için yiyeceği bir şey yapmasını istediğini bildiren Enes b. Mâlik sonra babasının, kendisini Resûlullah'a gönderdiğini haber vermiştir. Enes b. Mâlik'in gelip “Beni Ebû Talha gönderdi.” demesi üzerine yanında bulunan ashâbına “Kalkın, davete gidiyoruz!” buyuran Resûlullah ashâbıyla birlikte yola çıkmıştır. Ebû Talha yemeğin azlığından endişe ederek Hz. Peygamber'i yolda karşılamış ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Ben sadece sizin için yemek hazırlamıştım.” demiştir. Bunun üzerine Resûlullah Ebû Talha'ya: “Bunları doyurmak sana düşmez, sen git!” buyurmuştur. Eve vardıklarında yemeğin getirilmesiyle elini yemeğin üzerine koyan Hz. Peygamber besmele çekmiş ve ashâbının onarlı gruplar halinde içeriye alınmasını Ebû Talhâ'dan istemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber yemek üzere içeri gelenlerden besmele çekmelerini istemiştir. Seksen kişinin bu şekilde içeriye alınmak suretiyle bu yemekten yediğini ve doyduklarını haber veren Enes b. Mâlik, ev halkının da bu yemekten yemesine rağmen yemeğin arttığını haber vermiştir.⁹⁷ Buhârî ve Müslim'de geçen rivayette Ebû Talhâ'nın, aç olduğundan Hz. Peygamber sesini zayıf işittiğini ve bundan dolayı hanımından yiyecek bir şeyler hazırlamasını istediği beyan edilmiştir.⁹⁸ Aynı hâdisenin anlatıldığı bir başka rivayette ise Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in açlıktan karnına taş bağladığını görmesi üzerine Ebû Talhâ'yı durumdan

⁹⁴ Dârimî, “Mukaddime”, 7; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 314; Buhârî, “Megâzî”, 29; Müslim, “Eşribe”, 141; Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 375-376.

⁹⁵ Müslim, “Eşribe”, 141.

⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 588.

⁹⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 7; Mâlik, “Sıfetu'n-Nebî”, 19; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 313; Ahmed b. Hanbel III, 218; Buhârî, “Salât”, 43; “Menâkıb”, 25; “Et'ime”, 6, 48; “el-Eymân”, 22; Müslim, “Eşribe”, 142; Tirmizî, “Menâkıb”, 6; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 109, 113; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 76-77.

⁹⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 25; Müslim, “Et'ime”, 6, 48.

haberdar ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca aynı rivayette Resûlullah'ı davet etmek üzere yanına geldiğinde O'nu insanların arasında görünce utanan Enes b. Mâlik'i gören Resûlullah'ın "Seni Ebû Talha mı gönderdi?" buyurduğu yer almıştır. Hz. Enes'in "Evet" demesi üzerine "Yemek mi hazırlamış?" diye soran Resûl-i Ekrem'e Enes b. Mâlik yine "Evet" cevabını vermiştir. Resûl-i Zîşân Efendimiz'in cevabını bilerek sorduğu bu iki soru nübüvvet alâmetlerinden kabul edilmiştir.⁹⁹ Ümmü Süleym'in hazırladığı yiyeceğin miktarıyla ilgili Müslim'de geçen bir rivayette "biraz ekmek parçası ve birkaç hurma" beyanı yer almaktadır.¹⁰⁰

Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğu bildirilen¹⁰¹ Ebû Ubeyd'in Resûlullah için hazırlamış olduğu yemek esnasında yaşanan bir hâdise de Dârimî'nin bu bâbda rivayet ettiği bilgiler arasında yer almıştır. Şöyle ki: Koyun etini çok sevdiği için Hz. Peygamber'e bir tencere içerisinde koyun pişiren Ebû Ubeyd, yemek esnasında Resûlullah'ın, kendisinden koyunun bir budunu istediğini bildirmiştir. Verdikten sonra bir tane daha isteyen Resûlullah sonrasında yine istemiştir. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Resûlü! Koyunun kaç tane bacağı var ki?" diyen Ebû Ubeyd'e Hz. Peygamber: "Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki şayet sussaydın istediğim sürece bana but verilecekti." buyurmuştur.¹⁰² Aynı hâdise Ebû Hüreyre'nin, Hz. Peygamber yaptığı başka bir ikramda da yaşanmış, Ebû Ubeyd'in dediği gibi Ebû Hüreyre de "Koyunun kaç tane bacağı var ki?" diyerek şaşkınlığını dile getirmesiyle Hz. Peygamber aynı cevabı vermiştir.¹⁰³ Ayrıca Ebû Râfi' isimli sahâbînin de Resûlullah'a yapmış olduğu bir ikramında aynı hâdisenin yaşandığını bildiren rivayetler bulunmaktadır.¹⁰⁴

Hz. Câbir'in, babasından kalan borcunu az miktardaki hurmanın bereketlenmesi ile ödediğine dair Dârimî'nin bu bâbda zikrettiği son rivayette ise şöyle bir hâdise yaşanmıştır. Hz. Câbir'in babası Abdullah b. Amr b. Harâm, Uhud Savaşı'na giderken geride altı tane kız evladı bıraktığından dolayı onlara sahip çıkması için oğlu Câbir'in savaşa katılmasını istememişti. Medine'de gözcü olarak kaldığı ve savaşın devam ettiği o günlerde babası ve dayısının cesetlerini mezarlıklarına gömmek üzere halasının Medine'ye geldiğini haber veren Hz. Câbir, daha sonra Medine'ye gelen bir adamın "Resûlullah herkesin şehit olduğu yerde gömülmesini emrediyor." diye duyuru yapması üzerine şehit oldukları yere onları

⁹⁹ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XIII, 219; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 77..

¹⁰⁰ Müslim "Eşribe", 143.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 176.

¹⁰² Dârimî, "Mukaddime", 7; Ahmed b. Hanbel, III, 484; Tirmizî, *Şemâil*, I, 141; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII, 335.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, II, 517; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 154; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 403.

¹⁰⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, III, 323; *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 324; XXIV, 300.

defnettiklerini haber vermiştir. Babasıyla ilgili Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği döneminde mezarının açıldığını ve cesedinin hiç değişmemiş olduğu halde öylece durduğunu ve hemen kabrini örttüğünü haber veren Hz. Câbir, hâdiseyi anlatmaya devam etmiştir. Babasından bir miktar hurma borcu kaldığını ve alacaklılardan birisinin zorluk çıkardığını bildiren Hz. Câbir, durumu Resûl-i Ekrem'e haber vermiş ve hurmaların hasat zamanına kadar mühlet vermesini o kişiden istemesini rica etmiştir. Hz. Peygamber'in: "Peki, inşallah gün ortasında sana gelirim." buyurması üzerine evine gelip hanımına Hz. Peygamber'in geleceğini ve ortalıkta görünmemesini ve onunla konuşup da incitmemesini tembihlemiştir. Ashâbıyla birlikte Câbir b. Abdullah'ın evine gelen Resûlullah burada uykuya dalmış, bu esnada da Câbir hizmetçisine evde bulunan oğlağı kesmesini ve Allah Resûlü uyanmadan önce de pişirip hazır etmesini istemiştir. Hz. Peygamber uyandığında abdest suyu istemiş, abdestini aldıktan sonra da Câbir pişirilmiş oğlağı getirmiştir. "Eti sevdiğimizi bilmişsin gibi" buyurarak Hz. Ebû Bekir'i ve beraber geldiği ashâbını da çağırmasını isteyen Resûlullah elini yemeğin üzerine koyup besmele çektikten sonra "Yiyiniz" buyurmuştur. Doyuncaya kadar yemelerine rağmen çokça da et arttığını haber veren Hz. Câbir, Benî Selîme kabilesinin Resûlullah'ı çok sevdiklerini ve incitmekten korktukları için O'na yaklaşamadıklarını söylemiştir. Sonra ashâbıyla birlikte kalkan Resûlullah: "Arkamı meleklere bırakın!" buyurarak çıkarken arkadaşlarının önden yürümesini istemiştir. Bu esnada hanımının, kendisi ve kocası için dua buyurmasını istemesi üzerine Hz. Peygamber'in: "Allah sana ve kocana merhamet etsin!" buyurduğunu bildiren Câbir b. Abdullah, Resûlullah'ın alacaklı kişinin çağırılmasını istediğini haber vermiştir. Alacaklı geldiğinde Hz. Peygamber ondan hasat zamanına kadar alacağını tehir etmesini istemiş ancak bu kişi yetimlerin malı olduğunu beyan ederek Hz. Peygamber'in talebini yerine getirmemiştir.¹⁰⁵ Sonra Hz. Câbir'e: "Allah Teâlâ onun hakkını tam olarak verecektir." buyuran Resûl-i Ekrem acve hurmasından ölçüp alacaklıya vermesini istemiştir. Tam bu esnada güneşin batmak üzere olduğunu gören Resûlullah'ın, ashâbıyla birlikte mescide döndüğünü haber veren Câbir b. Abdullah, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi alacaklıya borcunu tam olarak ödediğini ve hurmanın da arttığını bildirmiştir. İşini bitirir bitirmez mescide giden Câbir b. Abdullah, Allah Resûlünü namazını kılmış bir vaziyette bulmuş ve borcunu tam olarak ödediğini ve hurmanın arttığını haber vermiştir. Bunu duyan Resûl-i Zîşân Efendimiz Hz. Ömer'i çağırmış ve "Câbir'e borçlusunu ve hurmasını sor bakalım!" buyurmuştur. Hz. Ömer de: "Ona soracak değilim. Allah Teâlâ'nın ona borcunu tam olarak vereceğini söylediğiniz zaman yakînen bilmiştim ki

¹⁰⁵ Alacaklı kişinin Yahudî olduğu bildirilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 493; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 143.

Allah ona hakkını tam olarak verecektir.” demiş, Resûlullah’ın üç defa aynı teklifte bulunması üzerine Hz. Câbir’e durumu sormuştur. Durumu Hz. Ömer’e anlattıktan sonra evine dönen Hz. Câbir tembihlemiş olmasına rağmen niçin Hz. Peygamber ile konuştuğunu hanımına sormuş, hanımı da: “Allah Teâlâ’nın, Peygamberini evime getireceğini, sonra da, kendim ve kocam için ondan dua talep etmeden çıkacağını mı zannedersin!” cevabını vermiştir.¹⁰⁶ Buhârî’de geçen rivayette Hz. Câbir’in çağırması üzerine çeşitli cinslerde hurmaların harmanlanıp depolandığı yere gelen Resûl-i Ekrem bu mekânı dolandıktan sonra bereketlenmesi için dua da bulunmuş ve tepesine çıkarak alacaklılara hurma dağıtım işlemini bizzat kendisi yapmıştır. Bu dağıtım işlemiyle alacaklılara borcun ödendiği gibi dağıtılan hurma kadar geriye hurma kaldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁷

5. Gökten Yemek İnmesi

Hz. Peygamber’e sorulan “Ey Allah’ın Resûlü! Sana gökten yemek verildi mi?” sorusunu “Hz. Peygamber’e Gökten Yemek Verilmesi Şeklinde İkram Edilen Şeyler” şeklinde başlığına koyan Dârimî, bu başlık altında Seleme es-Sekûnî ve Semüre b. Cündüb’den gelen iki rivayet zikretmiştir.

Rivayette bulunan Seleme es-Sekûnî, Allah Resûlü ile birlikte bulunduğu bir esnada ismini zikretmediği bir adamın Hz. Peygamber’e kendisine gökten yemek verilip verilmediğini sorduğunu haber vermiştir. Resûlullah’ın “Evet. Bana yemek verildi.” buyurması üzerine aynı kişi bu defa ondan artan olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber de yine “Evet” cevabını vermiştir. Yemeğin ne yapıldığını soran adama yemeğin göğe kaldırıldığı bilgisini veren Hz. Peygamber: “Bana vahyolundu ki” buyurmak suretiyle ileride meydana gelecek hâdiselerden haber vermeye başlamıştır. Hz. Peygamber sözlerine şöyle devam etmiştir: “Ben içinizde ancak az bir zaman kalacağım. Sonra siz: ‘(Kıyamet) Ne zaman, ne zaman?’ deyinceye kadar kalacaksınız. Ardından, kiminiz kiminizi yok ettiğiniz dağınık topluluklar halinde (kıyamette) bana geleceksiniz. Kıyametin kopmasından önce şiddetli çokça ölüm olacak, bundan sonra da zelzele yılları gelecektir.”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Dârimî, “Muaddime”, 7; Ahmed b. Hanbel, III, 397-398; Buhârî, Menâkıb”, 25; Nesâî, “Vesâyâ”, 4; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 123; Beyhakî, *Sünen*, V, 357; Heysemî, *Mecme‘u’z-zevâid*, IV, 243; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 87.

¹⁰⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 25.

¹⁰⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 9; Ahmed b. Hanbel, IV, 104; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, XII, 270; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 494.

Dârimî'nin aynı başlık altında zikrettiği diğer rivayette ise Hz. Peygamber'e bir çanak tirit getirildiği ve topluluğun önüne konulduktan sonra insanların sabahtan öğlene kadar peş peşe gidip gelmek suretiyle ondan yedikleri haber verilmiştir. Rivayete bulunan Semüre b. Cündüb bir grubun kalkıp diğerinin oturduğunu ifade etmiş, bu söz üzerine meclisinde bulunan bir adam Semüre b. Cündüb'e çanağa ilave yapılıp yapılmadığını sormuştur. Semüre de eliyle göğü işaret ederek: "Neden şaşıyorsun ki, şuradan ilave yapılıyordu." demiştir.¹⁰⁹

Havâriyelerinin isteği üzerine gökten yemek indirmesi için Hz. İsa'nın Cenab-ı Hakk'a duada bulunduğu Kur'an'da bildirilmiştir.¹¹⁰ Hz. İsa'ya bu sofranın indirilip indirilmediği müfessirler arasında tartışma konusu olmakla birlikte¹¹¹ Dârimî'nin zikrettiği özellikle ilk rivayete bakıldığında ve ikinci rivâyet de zâhirî mânâsıyla anlaşıldığında Resûlullah'a böyle bir lütufta bulunduğu anlaşılmaktadır. En azından Dârimî'nin bu anlayış içerisinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

6. Hz. Peygamber'in Yemeğin Zehirli Olduğunu Anlaması

Hayber'in fethi sonrasında yaşandığı bildirilen Hz. Peygamber'in Yahudiler tarafından zehirlenme teşebbüsünü konu edinen Ebû Seleme, Câbir b. Abdullah ve Ebû Hüreyre'ye ait üç rivayeti Mukaddime'sinin 11. bâbında ele alan Dârimî, rivayette geçen ve bizzat Hz. Peygamber'in ifadesi olduğu bildirilen "Bu (kızartılmış koyun) bana kendisinin zehirli olduğunu haber veriyor." cümlesini "Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e Cansızların Konuşması Cinsinden İkrâm Ettiği Nimetler" şeklinde başlığına koymak suretiyle bunu mucizevî bir durum olarak kabul ettiğini açık bir şekilde yansıtmaktadır.¹¹²

Hendek Savaşı'ndaki oynadıkları rolle Müslümanları zor durumda bırakmış olan Medîneli Yahudilerin de göçmeleriyle birlikte Hayber bölgesi her geçen gün Müslüman toplumu için büyük bir tehlike arz etmekteydi. Resûl-i Ekrem'in Hudeybiye Antlaşması ile müşrikler tarafından kendini güvenceye almasıyla yaptığı ilk iş Hayber Yahûdilerini bertaraf etmek olmuştur. Muhkem kalelere sahip Hayber'in günlerce süren kuşatmasının ardından fetih nasib olmuştur. Fetih sonrasında bir müddet daha Hayber'de kalmayı tercih eden

¹⁰⁹ Dârimî, "Mukaddime", 7; Ahmed b. Hanbel, V, 12, 18; Tirmizî, "Menâkıb", 5; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 170; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 463; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VII, 232; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 313; Hâkim, *Müstedrek*, II, 675.

¹¹⁰ el-Mâide 5/112.

¹¹¹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 366-367; *Kur'an Yolu*, II, 364.

¹¹² Konuya yaklaşım tarzlarının benzerliği itibarıyla Nevevî, Beyhakî ve Suyûtî de Dârimî ile aynı kanaattedir. Bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XIV, 179; Beyhakî, *Delâil*, IV, 256, 264; Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 425.

Resûlullah bu süre içerisinde Zeyneb bint el-Hâris isimindeki bir Yahudi kadın tarafından zehirlenme teşebbüsüne maruz kalmıştır.¹¹³ İslâm tarihi kaynaklarının verdiği bilgilere göre kocası ve kardeşleri başta olmak üzere en yakın akrabalarını bu savaşta kaybetmiş olan Zeyneb bint el-Hâris, Yahudi büyükleriyle de konuyu müzakere ederek Allah Resûlü'nü zehirlemeye karar vermiştir.¹¹⁴

Dârimî'nin zikrettiği ilk rivayete göre Resûlullah'ın zekât/sadaka malını kabul etmediğini ancak hediye olarak verilen şeyleri kabul ettiğini haber vererek hâdiseyi anlatmaya başlayan Ebû Seleme, Hayber Yahudilerinden bir kadının kızartılmış bir koyunu hediye olarak Hz. Peygamber'e getirdiğini haber vermiştir. Hz. Peygamber'in bir lokma aldıktan sonra elini yemekten kaldırıp "Bu (kızartılmış koyun) bana kendisinin zehirli olduğunu haber veriyor." buyurduğunu bildiren Ebû Seleme, Bişr b. el-Berâ isimli sahâbînin de bu etten yediğini ve sonunda vefat ettiğini haber vermiştir. Rivayete göre bunun üzerine Hz. Peygamber, kadına niçin böyle bir şey yaptığını sormuş, kadın da: "Şayet peygamber isen sana hiçbir şey zarar vermez. Eğer kral isen insanları senden rahata kavuştururum." cevabını vermiştir. Rivayetin son kısmında Ebû Seleme, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce hastalığı esnasında "Hayber'de yediğim bir yemekten (şimdiye kadar ızdırab çekmeye) devam ettim. İşte şimdi de (bu yemeğin zehirinden) yürek damarlarımın kesilme zamanları(ndayım)." buyurduğunu haber vermiştir.¹¹⁵ Resûlullah'ın hicretin yedinci yılında Hayber'de başına gelen bu zehirlenme teşebbüsünden sonra üç yıl daha yaşadığı bilinmektedir. İslam âlimleri özellikle Hz. Peygamber'in "Bu (kızartılmış koyun) bana kendisinin zehirli olduğunu haber veriyor." ifadesinden hareketle Yahudi kadının o anda amacına ulaşamamış olmasıyla ilgilenerek bunun risâlete bir delil olduğunu dile getirmişlerdir. Bununla birlikte Resûlullah'ın üç yıl sonra bu zehirin tesirinden dolayı vefat etmiş olmasını Cenâbı Hakkın Resûl-i Ekrem'e bahşetmiş olduğu şehitlik lütfu olarak telakki etmişlerdir.¹¹⁶ Nitekim Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah'ın vefatıyla ilgili bir ifadesinde Allahu Teâlâ'nın O'nu şehid olarak vefat ettirdiğini bildirmiştir.¹¹⁷

¹¹³ Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîra*, IV, 308; Taberî, *Târih*, II, 138; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIV, 179, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 382.

¹¹⁴ Kastallânî, *Mevâhibü'l-ledünniyye*, I, 181; Köksal, *İslam Tarihi*, VII, 200.

¹¹⁵ Dârimî, "Mukaddime", 11; Ebû Dâvud, "Diyât", 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 242; Beyhakî, *Delâil*, IV, 262; *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 46; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, II, 34.

¹¹⁶ el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 474.

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 434.

Dârimî'nin bâbın ikinci rivayeti olarak naklettiği Câbir b. Abdullah rivayetine göre hâdis e aynı şekilde anlatılmış, ilave olarak verdiği cevap üzerine Allah Resûlü'nün kadını bağısladığı bildirilmiştir. Ayrıca bu hâdis e sonrasında Resûl-i Ekrem'in omzundan kan aldırıldığını haber veren Hz. Cabir, kan alma işlemini boynuz ve keskin bıçak ile Beyâzaoğullarının âzadlısı olan Ebû Hind'in yaptığını haber vermiştir. Ebû Hind'in normalde Sümâmeoğullarından olduğunu ve her iki kabilenin de Ensârın bir kolu olduğunu da eklemiştir.¹¹⁸ Resûlullah'ın affetmesi üzerine O'nun gerçekten de peygamber olduğunu anlayan kadın İslâm'ı kabul etmiş ve serbest bırakılmıştır.¹¹⁹ Ancak Bişr b. el-Berâ'nın ölümü üzerine bu kadının Bişr'in yakınları tarafından kısas yapılarak öldürüldüğü de nakledilmiştir.¹²⁰ Resûlullah'ın kendisine karşı işlenen bir suçtan dolayı hiçbir zaman ölç almadığını vurgulayan İslâm âlimleri Bişr b. el-Berâ'nın yemeği yedikten belli bir süre sonra zehirlendiğini söylemişler ve kadının Müslüman olmasının da bu süre içerisinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Bişr'in ölümüyle kadının Bişr'in akrabalarına kısas yapılmak üzere verildiğini ifade etmişlerdir.¹²¹

Ebû Hüreyre'ye ait olan bâbın son rivayetinde zehirlenme teşebbüsü sonrası konunun muhatabları Yahudi topluluğudur ve Resûl-i Ekrem doğruyu söylemeleri koşuluyla onlara niçin böyle bir iş e kalkıştıklarını sorduğu gibi çeşitli konularda da sorular yöneltmiştir. Hayber'i fethettikten sonra kızartılmış şekilde zehirli bir koyunun Resûlullah'a hediye edildiğini bildiren Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in "Orada bulunan Yahudileri bana toplayın!" buyurduğunu haber vermiştir. Yanına gelen Yahudi topluluğuna Resûlullah: "Size bir şey soracağım, bu konuda bana doğruyu söyler misiniz?" buyurmuş, Yahudiler de doğruyu söyleyeceklerine dair söz vermişlerdir. Resûlullah'ın "Atanız kimdir?" sorusuna yanlış cevap veren Yahudi topluluğu, doğrusunu onlara bildiren Hz. Peygamber'e "Doğru söyledin, gerçeği konuştun." demişlerdir. Ardından Hz. Peygamber: "Size bir şey daha sorsam o konuda bana doğruyu söyler misiniz?" buyurmuş, Yahudiler de "Biz sana yalan söylesek de atamız hakkındaki yalanımızı bildiğin gibi bu konuda da yalan söylediğimizi bilirsin." demişler ve doğruyu söyleyeceklerine dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onlara: "Peki, Cehennem ehli kimlerdir?" buyurmuş, onlar da: "Biz orada az bir müddet kalacağız. Sonra bizim yerimize siz geleceksiniz." demişlerdir. Bu söz üzerine Resûlullah

¹¹⁸ Dârimî, "Mukaddime", 11; Ebû Dâvud, "Diyât", 6; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 46.

¹¹⁹ Abdurrezzâk, *Musanef*, VI, 66; XI, 28; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 307.

¹²⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 670.

¹²¹ Süheylî, *Ravdu'l-ünûf*, I, 367; Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XIV, 179.

onlara: “Yıkılıp (kalın) orada! Vallahi orada size ebediyen halef olmayacağız” buyurmuştur. Rivayetin son kısmında ifade edildiğine göre Resûlullah Yahudi topluluğuna son bir kez daha “Size bir şey sorsam, o konuda bana doğruyu söyler misiniz?” buyurmuş ve doğruyu söyleyeceklerine dair onlardan yine söz almıştır. “Şu (kızartılmış) koyuna zehir koydunuz mu?” diye soran Hz. Peygamber’e Yahudiler bu defa doğruyu söylemişler ve suçlarını itiraf etmişlerdir. Niçin bunu yaptıklarını merak eden Hz. Peygamber’e “Yalancı isen senden (kurtulup) rahata kavuşmayı istedik. (Hak) Peygamber isen (zaten) o sana zarar veremezdi.” şeklinde cevap vermişlerdir.¹²²

7. Hz. Peygamber’in Vefatı Öncesinde ve Sonrasında Gerçekleşenler

Hz. Peygamber’in vefat edeceğini anlaması ve bunu “Bir kula dünya ve onun süsü teklif edildi de o ahireti seçti.” şeklinde ifade buyurarak ashâbına bildirmesi başta olmak üzere Resûlullah’ın vefatı öncesinde ve sonrasında gerçekleşen birtakım hâdiseler araştırmamızın birinci bölümünde ele aldığımız Dârimî’ye göre Hz. Peygamber’in risâletine delil olarak zikredilen hususların en sonuncusudur. Hz. Peygamber’in sîretini kronolojik bir sırayla takip ederek, ele aldığı konuları işleyen Dârimî, Mukaddime’sinin 14. bâbına “Hz. Peygamber’in Vefâtı” adını vermiş hem bu başlıkta hem de peşinden gelen “Allah Teâlâ’nın Peygamberine Vefatından Sonra İkrâm Ettiği Nimetler” başlığını taşıyan kısımda bu muhtevayı ele alan rivayetler nakletmiştir. Bu bâblar altında nakledilen rivayetlerin bir kısmı Hz. Peygamber’in risâletine delil olabilecek hususlar olabildiği gibi bir kısmı da O’nun üstün özelliklerini gösterir niteliktedir. Araştırmamızda takip ettiğimiz metod gereği bâbdaki rivayetlerin hangi kısımda ele alındığını Dârimî’nin naklettiği rivayet sırası ve rivayetin sahâbî râvisini belirtmek suretiyle belirteceğiz.

Önceki bâbda Hz. Peygamber’in tevazuunu işleyen Dârimî “Hz. Peygamber’in Vefatı” adını verdiği ve on sekiz rivayet zikrettiği Mukaddime’sinin on dördüncü bâbına yine Hz. Peygamber’in tevazu sahibi olduğunu vurgulayan ve sade bir yaşantıyı tercih ettiğini bildiren iki rivayetle başlamıştır. Amcası Abbâs (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.) ne zaman vefat edeceğini anlayabilmek amacıyla çevresindeki insanların verdiği eziyet ve rahatsızlıktan dolayı Hz. Peygamber’e bir kürsü edinme teklifinde bulunmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber: “Beni onlardan bizzat Allah kurtarıncaya kadar, topuğuma bastıkları, kaftanımı çekiştirdikleri bir halde onların arasında olmaya devam edeceğim.” buyurmuştur. Abbâs (r.a.) “Hz.

¹²² Dârimî, “Mukaddime”, 11; Ahmed b. Hanbel, II, 451; Buhârî, “Cizye”, 7; “Megâzî”, 39; “Tıb”, 54; Ebû Dâvud, “Diyât”, 6; Suyûtî, *el-Hasâis*, I, 425.

Peygamber'in bu ifadesinden anladım ki içimizde kalışı az olacaktır." demiştir.¹²³ Resûlullah'ın çok sade bir yaşantıyı tercih ettiğini vurgulayan diğer rivayette, çevresindeki insanların oluşturduğu izdihamı gören bir sahâbî Hz. Peygamber'e kapıcılığını yapma teklifinde bulunmuş, Resûl-i Ekrem ise: "Hayır, onları bırakın! Allah beni onlardan rahata kavuşturana kadar onlar benim topuğuma basar, ben onların topuklarına basarım." şeklinde karşılık vermiştir.¹²⁴

Hz. Peygamber'in vefatı öncesinde tutulduğu hummâ hastalığının şiddetine dair bilgilerin de yer aldığı rivayetlere göre Hz. Peygamber, hastalığı döneminde mescide gidemeyecek derecede rahatsızlanmıştı. Ebû Sa'îd el-Hudrî, Resûlullah'ın, hastalığı döneminde başına bir bez parçası sarılı olduğu halde mescidde oturan ashâbının yanına geldiğini bildirmiştir. Minbere çıkan Resûlullah'ın: "Canım elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki, muhakkak ben şu yerimde Havz'ı gayet iyi görüyorum." buyurduğunu nakleden Ebû Sa'îd el-Hudrî, Resûlullah'ın ayrıca: "Bir kula dünya ve onun süsü teklif edildi de o ahireti seçti." buyurduğunu haber vermiştir. Allah Resûlü'nün bu sözleri üzerine Hz. Ebû Bekir'in gözyaşlarına boğulup: "Hayır! Ey Allah'ın Resûlü, babalarımız, analarımız, canlarımız, mallarımız sana feda olsun!" dediğini belirten Ebû Sa'îd el-Hudrî, Hz. Ebû Bekir'den başka hiç kimsenin Resûlullah'ın sözlerinden bir şey anlamadığını haber vermiştir. Ebû Sa'îd rivayetin sonunda minberden indikten sonra vefatı gerçekleşene kadar Resûlullah'ın bir daha minbere çıkmadığını bildirmiştir.¹²⁵ Dârimî'nin iki rivayet sonra nakledeceği Hz. Âişe rivayetinde, Resûlullah'ın mescide çıkmadan önceki hazırlığına dair bilgiler yer almıştır. "Üzerime yedi değişik kuyudan (getirilmiş) yedi kırba (su) dökün de halkın yanına çıkıp onlara vasiyette bulunayım." buyuran Resûlullah'ın bu emri yerine getirilmiş ve Hz. Hafsâ'ya ait bir çamaşır teknesinin içinde üzerine bol bol su dökülmüştür. Rivayette bulunan Hz. Âişe, yapılan bu işlem sonrası Resûlullah'ın biraz rahatladığını ve mescide geçip minbere çıkarak ashâbına hitâb ettiğini bildirmiştir. Resûlullah Allah'a hamdü senâda bulunduktan sonra Uhud Savaşı'nda şehid olanlar için mağfiret dileyip hayır dua etmiş ve: "Ensâr, benim kendilerine sığındığım has dostlarımdır. Binaenaleyh onların iyi ve ahlâklı olanlarına saygı gösterip ikramda bulunun. Kötülerine, had (yani miktarı belli olan şer'î ceza) dışında, göz yumun. Dikkat edin! Allah'ın kullarından bir kul, dünya ile Allah katındakiler arasında muhayyer bırakılmış, o da Allah katındakileri seçmiştir." buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir

¹²³ Dârimî, "Mukaddime", 14.

¹²⁴ Dârimî, "Mukaddime", 14.

¹²⁵ Dârimî, "Mukaddime", 14; Ahmed b. Hanbel, III, 18, 91; Buhârî, "Mesâcid", 46; "Fezâilü's-sahâbe", 3; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 2; Tirmizî, "Menâkıb", 15; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 557-558.

Resûl-i Kibriyâ'nın kastettiği şeyi anlayarak ağlamış ve bunu gören Allah Resûlü: “Yavaş ol, Ebû Bekir! Ebû Bekir'in kapısı hariç, mescide açılan şu kapıları kapayınız. Zira ben, arkadaşlıktaki iyilik bakımından, nazarımda, Ebû Bekir'den daha faziletli hiç kimse bilmiyorum.”¹²⁶ buyurmuştur.

Dârimî, bir sonraki rivayette Resûlullah'ın âzatlısı Ebû Müveyhibe'nin konuya dair naklettiği benzer bir hâdiseyi zikretmiştir. Şöyle ki: Resûlullah'ın: “Ben Bakî Mezarlığı'ndakilere mağfiret dilemekle emrolundum. Binaenaleyh benimle gel.” buyurması üzerine birlikte gece yarısı mezarlığa gittiklerini haber veren Ebû Müveyhibe, kabirlerin arasında bulunduğu esnada Resûlullah'ın: “Es-Selâmu Aleyküm, ey kabir ehli. İnsanların içinde bulunduğu durumdaysa sizin içinde bulunduğunuz (durum) sizi sevindirsin! Karanlık gece parçaları gibi fitneler gelmiş demektir. Bunların sonu başını takip edecek, (biri bitince diğeri başlayacaktır). Sonraki fitneler de ilk (fitnelere) daha ağır (ve sert olacaktır.)” buyurduğunu nakletmiştir. Resûlullah sonra Ebû Müveyhibe'ye dönüp “Ebû Müveyhibe! Şüphesiz ki bana dünya hazinelerinin anahtarları ile (dünyada) ebedi kalma (imkânı), sonra da Cennet verildi ve ben, bunlarla Rabbime kavuşma arasında muhayyer bırakıldım.” buyurmuştur. Bu ifadeler üzerine: “Babam-anam sana feda olsun! Dünya hazinelerinin anahtarları ile orada ebedi kalmayı, sonra cenneti alın!” diyen Ebû Müveyhibe'ye Resûlullah: “Hayır, vallahi, Ebû Müveyhibe, Rabbime kavuşmayı seçtim.” karşılığını vermiştir. Mezarlıkta yatanlara mağfiret diledikten sonra Resûlullah'ın evine döndüğünü haber veren Ebû Müveyhibe, bundan sonra Hz. Peygamber'in vefatıyla neticelenen hastalığının başgösterdiğini bildirmiştir.¹²⁷ Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in vefatını haber vermesinin hemen ardından vefatıyla neticelenen ağrı ve sızılarının başlaması risâletinin bir delili olarak kabul edilmiştir.¹²⁸ Hz. Peygamber'in vefat edeceğini önceden anladığına dair en meşhur rivayet, Nasr Sûresi'nin inmesinin ardından kızı Hz. Fâtıma'yı hem sevindirip hem de ağlattığı şöyle bir hadisenin haber verildiği rivayettir. Dârimî'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Nasr Sûresi indikten sonra kızı Fâtıma'yı yanına çağırarak Resûlullah ona: “Bana ölüm haberim verildi.” buyurmuştur. Kızının ağladığını gören Resûl-i Ekrem: “Ağlama, çünkü ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin.” buyurmuş ve bunun üzerine Hz. Fâtıma gülmüştür. Hz. Fâtıma'nın önce ağlayıp sonra güldüğünü Hz. Peygamber'in hanımlarından görenlerin olduğunu bildiren İbn Abbâs, merak ederek Hz. Fâtıma'ya durumu sorduklarını haber

¹²⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 14; Ahmed b. Hanbel, VI 151, 228.

¹²⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 14; Ahmed b. Hanbel, III, 488-489; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 346-347; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 57.

¹²⁸ Beyhakî, *Delâil*, VII, 162.

vermiştir. Hz. Fâtıma cevap olarak, Resûl-i Ekrem'in, kendisine ölüm haberinin verildiğini bildirdiğini ve bunun için ağladığını sonra da "Ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin." buyurması üzerine güldüğünü haber vermiştir. Rivayette bulunan İbn Abbâs, Nasr Sûresinin tefsiriyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman..." ayetinin peşinden: "Ve Yemenlilerin geldiği zaman ki onlar daha yumuşak kalplidirler. İman da Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir." buyurduğunu nakletmiştir.¹²⁹ Dârimî aynı zamanda Ebû Hüreyre'ye ait olan bâbın on altıncı rivayetinde Resûlullah'ın Nasr sûresi nâzil olduğunda "Ona bölük bölük girdikleri gibi, muhakkak ki ondan bölük bölük de çıkacaklardır."¹³⁰ buyurduğunu nakletmiştir. Burada ifade edilen hususlara bakıldığında Hz. Fâtımâ'nın, ölümü babasına kavuşmak şeklinde telakki etmesi nasıl bir peygamber/baba sevgisine sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

Dârimî'nin naklettiği bilgilere göre Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce yaşananlardan birisi de Hz. Âişe'nin haber verdiği, Resûlullah ile aralarında geçen ve Hz. Peygamber'in tebessümüne neden olan şu konuşmadır. Bakî' mezarlığındaki bir cenazenin defninden sonra evine gelen Allah Resûlü evde hanımı Hz. Âişe'yi başının ağrısından dolayı "Vay başım!" derken bulmuş ve ona: "Asıl vay benim başım!" karşılığını vermiştir. Daha yeni cenaze defninden gelmiş birisi olarak hanımı Hz. Âişe'ye: "Sen benden önce ölsen, ben de seni iyice yıkayıp kefenlesem, (sonra da) defnetsem sana ne zarar verirdi?" sorusunu yöneltmiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Vallahi ben öyle zannediyorum ki şayet sen bunu yapsan, evime döner ve orada hanımlarından biri ile gerdek yapardın!" diyerek Resûlullah'a tebessüm ettirmiştir. Hz. Âişe, bu konuşmanın ardından Resûlullah'ın vefat ettiği hastalık ve ağrılarının başladığını haber vermiştir.¹³¹

Dârimî, Hz. Ebû Bekir'in kapısı hariç mescide açılan tüm kapıların Resûl-i Ekrem tarafından kapatılmasının emredildiği rivayetin peşinden Resûlullah'ın, hastalığı döneminde imamlık için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirdiğine dair bilgilerin yer aldığı rivayeti nakletmiştir. Hz. Âişe'nin rivayet ettiğine göre namaz vaktinin geldiği Hz. Peygamber'e bildirilmiş, bunun üzerine Resûlullah: "Ebû Bekir'e cemaate namazı kıldırmasını söyleyin!" buyurmuş ve

¹²⁹ Dârimî, "Mukaddime", 14; Ahmed b. Hanbel, VI, 177, 240, 282; Buhârî, "Menâkıb", 25 "Fezâilü's-sahâbe", 12; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe" 97; Tirmizî, "Menâkıb", 61, 64; Nesâî, "Menâkıb", 74; İbn Mâce, "Cenâiz", 64; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 402; Fârûkî, *Ehl-i Beyt*, s. 69-70. Ayetin sonunda bildirilen bölük bölük gelerek Allah'ın dinine girenlerin Yemen halkı olduğuna dair Hz. Peygamber'in beyânâtı olduğunu haber veren İbn Abbâs rivayetine tefsirlerde de yer verilmiştir. Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XII, 729; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, IV, 728; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 212.

¹³⁰ Dârimî, "Mukaddime", 14; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 541; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, VIII, 663-664.

¹³¹ Dârimî, "Mukaddime", 14; Ahmed b. Hanbel, VI, 228; Buhârî, "Merdâ", 16; "Ahkam", 51; İbn Mâce, "Cenâiz", 9; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 551; Beyhakî, *Sünen*, III, 396; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VIII, 56.

ardından bayılmıştır. Kendine geldiğinde namazı kıldırması için Hz. Ebû Bekir'e haber verilip verilmediğini merak eden Resûl-i Ekrem'e Hz. Âişe: "Ebû Bekir yufka (yürekli) bir adamdır. Ömer'e emretseydin." dediğini nakletmiştir. Resûlullah da: "Sizler, (içinizdeki gerçek niyeti saklamakta) Yusuf'un yanındaki kadınlar (gibi)siniz. Ebû Bekir'e cemaate namazı kıldırmasını söyleyin. Nice söz söyleyen (insan) vardır ki (imam ve halife) olmayı arzu etmektedir. Hâlbuki Allah ve müminler (onların bu arzularına) razı olmazlar."¹³² buyurmuştur. Resûlullah'ın Hz. Âişe'nin durumunu Züleyhâ'ya benzetmesi, sunduğu gerekçenin altında başka maksadının olduğunu anlatmak için olduğu belirtilmiş ve Hz. Âişe'nin babasını bu makamda istememesinin nedeni ise babasının imam olmasından dolayı halkın babasını sevmeyecekleri ve uğursuz sayacaklarına dair taşıdığı endişe olarak açıklanmıştır.¹³³ Ancak Allah Resûlü'nün emriyle Hz. Ebû Bekir O'nun vefatından önceki günlerde namazlarda imamlık yapmıştır.

İkrime'nin -İbn Abbâs'ı zikretmemek suretiyle- mürsel bir şekilde Hz. Peygamber'in vefat ettiği günü haber verdiği rivayete göre Resûl-i Kibriyâ pazartesi günü vefat etmiş, iki gün kadar bekletildikten sonra çarşamba günü defnedilmiştir. Ashâbdan bazı kimseler Hz. Musa'nın ruhu gibi göğe kaldırıldığını söyleyerek¹³⁴ Resûlullah'ın vefat ettiğine inanmamışlardır. Hz. Ömer'in de bunlardan biri olduğunu belirten İkrime, konuşurken Hz. Ömer'in tehditler savurduğunu bildirmiş ve avurtlarının köpüklenmesi üzerine Hz. Abbâs'ın ayağa kalkıp şöyle bir hitâbda bulunduğunu nakletmiştir: "Şüphe yok ki Resûlullah vefat etmiştir. O, muhakkak ki bir beşerdir. Ey topluluk! Her beşerin değişime uğraması gibi o da değişime uğrar. Binaenaleyh arkadaşınızı (Hz. Peygamber'i) defnediniz. Çünkü o, Allah katında, kendisini iki defa öldürmekten daha kıymetlidir. Allah sizi bir defa öldürür de onu iki defa öldürür mü? O, Allah katında bundan daha kıymetlidir. Ey topluluk! O halde onu defnediniz. Şayet dediğiniz gibi ise, onu topraktan araştırıp (ortaya çıkarması) Allah'a güç gelmez. Vallahi Hz. Peygamber yolu dosdoğru bir yol haline getirip helâli helâl, haramı haram kılincaya, evlenip boşayincaya, savaşıp sulh yapincaya kadar vefat etmemişti. Koyun sürüsünün, üzerlerine sopayla dikenli bitkileri dökerek ve (su içtikleri) havuzlarının taş aralarını eliyle sıvayarak peşinde giden çobanı bile, iğinizde bulunmuş olan Resûlullah kadar gayretli ve fedakâr değildir. Ey topluluk! Artık arkadaşınızı defnediniz." Hz. Abbâs'ın bu

¹³² Mâlik, "Nidâü's-salât", 374; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 118; Ahmed b. Hanbel, VI, 34, 96, 229, 270; Buhârî, "el-Cemâ'a" 18, 38; Müslim, Salât, 94, 101; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 142; Tirmizî, Menâkıb, 16; Nesâî, "İmame", 40.

¹³³ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 186.

¹³⁴ Bu ifadeyle kastedilen şeyin Hz. Musa'nın Tûr dağında Allah'ı görme talebi üzerine Allah Teâlâ'nın dağa tecelli etmesiyle Hz. Musa'nın bayılması olduğu açıklanmıştır. Bkz. Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 189.

ifadeleri üzerine Ümmü Eymen'in ağladığını bildiren İkrime, Resûlullah için mi ağladığının sorulması üzerine: "Vallahi ben Resûlullah'a ağlamıyorum. Çünkü ben O'nun, kendisi için bu dünyadan daha hayırlı bir yere gitmiş olduğunu gayet iyi bilmekteyim. Fakat ben gökten gelen haberin kesildiğine ağlıyorum." cevabını vermiştir.¹³⁵ Hadisin isnadında adı geçen Eyyûb es-Sahtiyânî'nin bu kısmı ifade ederken Ümmü Eymen gibi hıçkırıklar içerisinde ağladığı rivayette dile getirilen bilgiler arasındadır. Ümmü Eymen'in ifade ettiği bu büyük musibetin Resûl-i Ekrem'in şu hadisinden mülhem söylenmiş olabileceği mümkün görünmektedir. Nitekim Dârimî de Ümmü Eymen'in bu ifadesinin hemen peşinden bu rivayeti iki isnadla nakletmiştir. Mekhûl' ve Atâ b. Ebî Rabâh'ın rivayetlerine göre Resûlullah: "Sizden birinize bir musibet ulaştığında o benden dolayı kendisine ulaşan musibeti hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibetlerdendir."¹³⁶ buyurarak bahsettiği büyük musibetin vefatından dolayı vahyin kesilmesi olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in vefat ettiği güne dair bilgiler veren rivayetler arasında Hz. Fâtıma'nın, babasının vefatı üzerine Enes b. Mâlik'e "Resûlullah'ın üzerine toprak atmaya gönlünüz nasıl razı oldu? sorusunu yönelttiği ve bu esnada da "Rabbine ne de yakın olan babacığım! Ah, مکانی Firdevs cenneti olan babacığım! Ah, ölüm haberini Cebrail'e vereceğimiz babacığım! Ah, kendisini çağıran Rabbe icabet eden babacığım!" diyerek ağlamaya başladığı nakledilmiştir.¹³⁷ Diğer bir rivayette ise Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in hem Medîne'ye hicret ettiği günün hem de Medîne'de vefat ettiği günün tavsifini şöyle yapmıştır: "Medine'ye girdiği gün O'nu görmüştüm. Resûlullah'ın yanımıza geldiği bu günden ne daha güzel, ne de daha aydınlık olan hiçbir gün asla görmedim. Vefat ettiği gün de onu görmüştüm. Resûlullah'ın vefat ettiği bu günden ne daha kötü ne de daha zulmetli olan hiçbir gün görmedim."¹³⁸ Bu rivayetle Dârimî, Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'e duyduğu sevginin boyutlarını ortaya koymaktadır. Aynı bâbda zikrettiği İbn Ömer'in ne zaman Hz. Peygamber'i ansa hep ağladığını bildirdiği rivayetle¹³⁹ de Dârimî, İbn Ömer'in Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ve muhabbeti tasvir etmektedir. Dârimî bu başlık altında Abdullah b. Selâm'ın "Ey Allah'ın Resûlü! Biz seni kıyamet gününde, senden sonra

¹³⁵ Dârimî, "Mukaddime", 14; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 266-267.

¹³⁶ Dârimî, "Mukaddime", 14; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 275; Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 564.

¹³⁷ Dârimî, "Mukaddime", 14; İshak b. Râhûye, *Müsned*, V, 13; Ahmed b. Hanbel, III, 197; Buhârî, "Megâzî", 78; Nesâî, "Cenâiz", 13; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII, 415; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 537.

¹³⁸ Dârimî, "Mukaddime", 14; Ahmed b. Hanbel, III, 221, 240, 268; Abd b. Humeyd, *Müsned*, I, 386; Tirmizî, "Menâkıb", 1; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VI, 110; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 601; Beyhakî, *Delâil*, VII, 265-266.

¹³⁹ Dârimî, "Mukaddime", 14; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 312; Beyhakî, *el-Medhal*, I, 118.

ümmetinin ortaya çıkardığı şeylerden dolayı, yanakların kızarmış, Rabbinden utanmış olduğun bir halde Rabbinin yanında ayakta bulacağız.”¹⁴⁰ ifadesine de yer vermektedir ki, Hz. Peygamber’in bu söze herhangi bir karşılık vermemiş olması Abdullah b. Selâm’ın söylediği şeyi onayladığını göstermektedir.

Resûlullah’ın vefatı sonrasında gerçekleştiği bildirilen bir takım hadiseleri haber veren rivayetleri “Allah Teâlâ’nın, Peygamberine Vefatından sonra İkrâm Ettiği Şeyler” adını verdiği Mukaddime’sinin on beşinci başlığı altında zikreden Dârimî’nin, bunları bir lütuf olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Tâbiînden Ebu’l-Cevzâ Evs b. Abdullah’ın haber verdiğine göre çok şiddetli kuraklığın yaşandığı bir dönemde Medineliler Hz. Âişe’ye gelip dert yanımlardır. Bunun üzerine Hz. Âişe onlara Allah Resûlü’nün kabrinden göğe doğru bir delik açmalarını söylemiş, kabriyle gök arasında hiçbir şeyin olmaması gerektiğini de eklemiştir. Hz. Âişe’nin dediği şeyin yapıldığını bildiren Ebu’l-Cevzâ, otları bitiren yağmurların yağdığını haber vermiş ve nihayetinde develerin etlenip yağlandığını, hatta iç yağlarından dolayı develerin çatlayıp yarıldıkları için bu yıla yarık yılı adının verildiğini bildirmiştir.¹⁴¹

Yezîd b. Muâviye’nin emriyle Medine üzerine gönderilen bir ordu tarafından Medîne’nin yağmalanmasıyla sonuçlanan Harre vakasının yaşandığı günlerde meydana gelen bir hâdisenin anlatıldığı Sa’îd b. Abdülaziz’e ait olan rivayette ise, Mescid-i Nebevî’de üç gün boyunca ezan okunup, kamet getirilmediği bildirilmiştir. Bu üç gün boyunca mescidde bulunan Sa’îd b. el-Müseyyeb’in namaz vakitlerini Hz. Peygamber’in kabrinden duyduğu bir fısıltı ile anladığı rivayette ifade edilmiştir.¹⁴²

Dârimî’nin Hz. Peygamber’in vefatından sonra Allah Teâlâ’nın bir lütuf olarak bahsettiğini bildirdiği bir diğer şey de Ka’bu’l-Ahbâr’ın Hz. Âişe’nin huzuruna girdiğinde söylediği “Doğan hiçbir gün yoktur ki, yetmiş bin melek Hz. Peygamber’in kabrinin etrafını, kanat çırparak, Resûlullah’a salât getirerek çevirmek için yere inmiş olmasın. Nihayet akşam olunca yükselirler, onlar kadar başka melekler iner ve aynısını yaparlar. Sonunda yer yarıldığı zaman Hz. Peygamber kendisini taşımakta olan yetmiş bin meleğin içinde dışarı çıkacak.”¹⁴³ sözüdür.

¹⁴⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 14.

¹⁴¹ Dârimî, “Mukaddime”, 15.

¹⁴² Dârimî, “Mukaddime,” 15; Suyûtî, *el-Hasâis*, II, 280-281.

¹⁴³ Dârimî, “Mukaddime”, 15.

II. HZ. PEYGAMBER'İN ÜSTÜNLÜKLERİ

Hız. Peygamber'in faziletleri anlamına gelen "Fezâilü'n-nebî" terkibi konuya dair telif edilen eserler sayesinde ayrı bir ilim dalı olmakla birlikte benzer konuları ele alan Hasâis ve Şemâil başta olmak üzere Hız. Peygamber'in beşerî ve nebevî kimliğini ele alan ilim dallarıyla da yakından ilişkilidir. Hız. Peygamber'in birçok dünyevî ve uhrevî üstün özelliklerinin ele alındığı bu alanda Dârimî'nin de böylesi bir muhtevayı eserinin Mukaddime'sinde sunmuş olması dikkate değer görünmektedir.

Dârimî'nin Mukaddime'si, Hız. Peygamber'in risâletine delil olabilecek hususların zikredildiği geniş bir muhteva sunmakla birlikte aynı zamanda Resûlullah'ın ahiretteki üstünlükleri başta olmak üzere diğer peygamberlere olan üstünlüğü ve şemâilinin yanında tevazu ve cömertlik gibi Resûl-i Ekrem'in sahip olduğu üstün ahlâkî özelliklerin önemli sayıda rivayetle dile getirildiği bir bölüm niteliği de taşımaktadır. Yine başlıklarından ve naklettiği rivayetlerden hareketle bu defa fazilet bakımından Dârimî'nin sahip olduğu Peygamber anlayışını inceleyeceğiz.

A. AHİRETTEKİ ÜSTÜNLÜĞÜ

Resûlullah'ın özellikle ahiretteki üstün özelliklerinin anlatıldığı Mukaddime'nin "Hız. Peygamber'e Verilen Bazı Üstünlükler" adını taşıyan sekizinci başlığı altında Dârimî'nin naklettiği rivayetlere bakıldığında rivayetlerin tamamına yakınının Hız. Peygamber'in ahirette sahip olacağı ayrıcalık ve üstünlükleri ele aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Hız. Peygamber'in diğer peygamberlere olan üstünlüğünün de ele alındığı bu kısım araştırmamızda ilgili başlık altında rivayetlerden hareketle ele alınacaktır.

Enes b. Mâlik'in yapmış olduğu rivayette Hız. Peygamber ahirette sahip olduğu öncelik ve ayrıcalığı şöyle ifade etmiştir. İnsanların tekrar diriltileceği hesap gününde kabrinden ilk çıkacak olan kimsenin kendisi olacağını bildiren Resûl-i Ekrem, Allah Teâlâ'nın huzuruna geldiklerinde insanların komutanı olacağını ve hiç kimsenin konuşmaya güç yetiremediği, susturuldukları o büyük hesap gününde insanlar adına konuşup onların dertlerini anlatacak olan yegâne kimsenin yine kendisi olacağını haber vermiştir. İnsanların kurtulmaları için şefaatte bulunacağını da haber veren Hız. Peygamber, Allah'ın lütfundan ümitsizliğe düştüklerinde kendileri için yapmış olduğu şefaatin kabul edildiğine dair onları müjdeleyecek olan kimsenin de yine kendisi olacağını bildirmiştir. Enes b. Mâlik'in haber verdiği bu rivayetin sonunda Hız. Peygamber: "İzzet, şeref ve anahtarlar o gün benim elimde olacaktır.

Rabbim katında Âdemoğlunun en kıymetlisi de benim. (O gün) etrafımda, örtülüp saklanmış yumurtalar, saçılmış inciler gibi olan bin hizmetçi dolaşacak.” buyurmuştur.¹⁴⁴

Dârimî'nin başka bir isnadla naklettiği yine Enes b. Mâlik'e ait olan diğer rivayette Hz. Peygamber'in cennette ilk şefaet edecek kimse olduğu bilgisi tekrar verilmiştir.¹⁴⁵ Hz. Peygamber'in “Ben, Cennet kapısının halkasını tutup (açılması için) onu tıklayacak olanların ilkiyim.” hadisinden sonra Enes b. Mâlik'in “Sanki ben, Allah Resûlü'nün hareket ettirdiği elini görür gibiyim.” sözünü nakleden Dârimî, rivayeti aldığı hocası Muhammed b. Abbâd'ın rivayet esnasında parmaklarını birleştirip hareket ettirdiğini haber vermiş ve hocası Süfyân b. Uyeyne'nin de aynı şeyi yaptığı bilgisini Muhammed b. Abbâd'dan nakletmiştir. Sonra Süfyân'ın naklettiği Enes b. Mâlik ile talebesi Sâbit el-Bünânî arasındaki bir konuşmayı haber vermiştir ki Sâbit, Enes b. Mâlik'e “Resûlullah'ın eline elinle dokundun mu?” demiş, Enes b. Mâlik'in “Evet” cevabı üzerine “O halde onu bana ver de öpeyim.” dediğini nakletmiştir.¹⁴⁶

Resûlullah'ın özellikle ahiretteki üstünlüklerinin dile getirildiği yine Enes b. Mâlik'e ait olan bâbın sekizinci rivayetinde ifade edildiğine göre Hz. Peygamber insanların haşredilmesi için Kıyamet gününde yerin ilk olarak kendi bulunduğu yerden yarılabacağını haber vermiş ve bunu övünmek için söylemediğini belirtmiştir. Hamd sancağının kendisine verileceğini, kıyamet gününde insanların efendisi olacağını, cennete ilk olarak kendisinin gireceğini her birinin sonunda “Bunu övünmek için söylemiyorum.” buyurmak suretiyle ifade eden Hz. Peygamber, cennetin kapısına geldiğinde kapının halkasını tutacağını bildirmiştir. Kim olduğunun sorulması üzerine ise “Ben Muhammed'im” diyeceğini haber vermiş ve ardından kapının kendisine açılacağını ve içeriye gireceğini ifade etmiştir. Cebbâr olan Allah Teâlâ'yı kendisini karşılar bulacağını ve hemen O'na secde edeceğini bildiren Resûl-i Ekrem bunun üzerine Allah Teâlâ'nın “Başını kaldır, Ey Muhammed! Konuş, (konuşmaların) senden dinlenecek. Söyle, (dediklerin) senden kabul edilecek. Şefaet et, şefaatin makbul olacak.” buyuracağını haber vermiştir. O zaman başını kaldırıp “Ümmetim! Ümmetim Yâ Rabbi! diyerek münâcaatta bulunacağını bildiren Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın “Ümmetine git, kimin kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında iman bulursan onu Cennete sok!” buyuracağı müjdesini ümmetine haber vermiştir. Sonra gidip kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında iman

¹⁴⁴ Dârimî, “Mukaddime” 8; Tirmizî, “Menâkıb”, 1; Hallâl, *es-Sünne*, I, 208; Beyhakî, *Delâil*, V, 483-484; Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 64; Begavî, *Şerhu's-sünne*, XIII, 203.

¹⁴⁵ Dârimî, “Mukaddime” 8; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 317; Ahmed b. Hanbel, III, 140; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I, 284.

¹⁴⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 8; Humeydî, *Müsned*, II, 506; Ahmed b. Hanbel, III, 111; Ebû Ya'la, *Müsned*, VII, 49, 72; İbn Hibbân, *Sahih*, XIV, 401; Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, I, 80.

olan ümmetinden kimseleri cennete sokacağını bildiren Resûlullah sonra tekrar Allah Teâlâ'yı kendini karşılar bulacağını ve hemen secdeye kapanacağını haber vermiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ'nın yine "Başını kaldır, ya Muhammed! Konuş, (konuşmaların) senden dinlenecek. Söyle, (dediklerin) senden kabul edilecek. Şefaati et, şefaatin makbul olacak." buyuracağını bildiren Resûlullah başını kaldırıp tekrar "Ümmetim! Ümmetim Yâ Rabbi!" diyerek münâcaatta bulunacağını haber vermiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ'nın kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulunan kimseleri cennete sokmasını emretmesi üzerine Hz. Peygamber kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında iman bulunanlardan sonra kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulunanları da şefaatiyle cennete sokacağını haber vermiştir. İnsanların hesabı bitirildikten sonra ümmetinden geride kalanların cehennem ehli ile birlikte cehenneme sokulacağını bildiren Resûl-i Ekrem cehennemliklerin, ümmetine seslenerek "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ona ibadet etmiş olmanızın size faydası olmadı!" demeleri üzerine Allah Teâlâ'nın "Azametime yemin olsun ki onları ateşten mutlaka kurtaracağım." buyuracağını haber vermiştir. Hemen haber gönderilip ümmetinin ateşten yanmış olarak çıkartılacaklarını bildiren Hz. Peygamber, hayat nehrine atılacaklarını ve orada yabancı ot tohumlarının selin çerçöpü içinde bitmesi gibi hayat bulacaklarını ve gözlerinin arasına "*Bunlar Allah'ın azatlılarıdır.*" yazıldıktan sonra cennete koyulacaklarını haber vermiştir. Cennet ehlinin onlara "Bunlar cehennemliklerdir." demeleri üzerine Allah Teâlâ'nın "Hayır, bilakis onlar Cebbâr'ın azatlılarıdır." buyuracağını bildirmiştir.¹⁴⁷ Kur'ân-ı Kerim'de "*O'nun izni olmadan katında şefaati edecek kimdir?*"¹⁴⁸ diye ifade edilen şefaati, Hz. Peygamber'in, ümmeti için kullanacağı rivayette açıkça görülmektedir. Bir başka rivayette Resûl-i Ekrem: "Her peygamberin bir duası vardır. Ben ise -inşallah- duamı kıyamet gününde ümmetime şefaati etmem için saklamayı istedim."¹⁴⁹ buyurmak suretiyle kendisi için şefaatin hak olduğunu vurgulamıştır.

Resûlullah'ın ahiretteki önceliklerinden birisi de ilk haşrolunacak kimse olmasıdır. Sahâbî olup olmadığı ihtilafli olan Abdurrahman b. Ganm'ın (v. 78) rivayeti bu konuda açık bir şekilde bilgi vermektedir. Dârimî dışında başka hiçbir kaynakta yer almayan rivayete göre, Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması hadisesi sonrasında Cebrail, Hz. Peygamber hakkında: "Metanetli bir kalp! İçinde hakkıyla işiten iki kulak, hakkıyla gören iki göz var. Sen Allah'ın elçisi, el-Mukaffî, el-Hâşir, Muhammed'sin. Ahlâkın düzgün, dilin doğru sözlü, nefsin

¹⁴⁷ Dârimî, "Mukaddime", 8; Ahmed b. Hanbel, III, 144; Nesâî, "et-Ta'bir", 18; Beyhakî, *Delâil*, V, 479-480.

¹⁴⁸ el-Bakara, 2/255.

¹⁴⁹ Müslim, "Îmân", 335.

itminan bulmuştur.”¹⁵⁰ demiştir. Hz. Peygamber’in üstünlüğünün Cebrâil tarafından görülmesi ve ifade edilmesi olarak anlayabileceğimiz rivayette ifade edilen hususlar içerisinde “el-Mukaffî” ibaresi, “peygamberlerin peşinden gelen son peygamber veya önceki peygamberlerin izinden giden peygamber” olarak açıklanmış, “el-Hâşir” ise “ilk olarak haşrolunacak olan, ardından diğer insanların haşrolunacağı kimse” olarak açıklanmıştır.¹⁵¹

B. DİĞER PEYGAMBERLERE ÜSTÜNLÜĞÜ

Peygamberlerden bir kısmının bir kısmına üstün kılındığı ve bazılarının derecelerinin yükseltildiği Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edilmiştir.¹⁵² Ayrıca Allah Teâlâ diğer peygamberlerden Hz. Muhammed’e inanıp ona yardım edeceklerine dair söz aldığını bildirmek suretiyle¹⁵³ son peygamber olarak gönderdiği Resûl-i Ekrem’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, yüce bir ahlak üzere bulunması, getirdiği ilahi mesajın evrensel bir nitelik taşıması gibi akla gelebilecek başka hususlar da Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olduğunun açık bir şekilde ifadesidir.¹⁵⁴ Konuya dair hadisleri “Hz. Peygamber’e Verilen Bazı Üstünlükler” adını verdiği Mukaddime’sinin sekizinci başlığı altında ele alan Dârimî, bizzat Resûl-i Ekrem’in kendi ifadelerinin yanında sahâbilerin konuyla ilgili yaptıkları yorumları da nakletmiştir.

Hz. Peygamber’in üstünlüğüne dair İbn Abbâs’ın iki ayet hakkında yaptığı yorumu isnadlı bir şekilde aktararak konusunu işlemeye başlayan Dârimî, daha sonra yine İbn Abbâs’a ait olan ancak Hz. Peygamber’den yapmış olduğu bir rivayetle devam etmiştir. İlk rivayete göre “Allah Teâlâ, Muhammed’i (s.a.) diğer peygamberlere ve gök ehline üstün kılmıştır.” diyen İbn Abbâs’a yanında bulunan insanlar Hz. Peygamber’in gök ehline yani meleklerle ne ile üstün kılındığını sormuşlar, İbn Abbâs da Enbiyâ Sûresi’nin 29. ayetini okuyarak ayette geçen “*Onlardan kim, 'İlah o değil, benim.' derse onu cehennemle cezalandırırız. Biz o zalimleri de böylece cezalandıracağız...*” ifadeleriyle meleklerin kastedildiğini söylemiştir. Oysa Fetih Sûresi’nin ilk iki ayetindeki “*Senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını Allah’ın bağışlaması için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.*” ifadesiyle Hz. Peygamber’e hitâb edildiğini

¹⁵⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 8; İbn Asâkîr, *Târihü Dimesşk*, III, 479.

¹⁵¹ Bkz. Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 10; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I, 154.

¹⁵² el-Bakara 2/253; el-İsrâ 17/55

¹⁵³ Âl-i İmrân 3/81

¹⁵⁴ Ahatlı, “Hasâisü’n-Nebî”, *DİA*, XVI, 277.

söyleyen İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in gök ehline üstün kılındığına dair bu ayetleri ve ayetlerle ilgili yaptığı bu yorumu delil göstermiştir. Sonra çevresinde bulunan insanların Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere ne ile üstün kılındığını sormaları üzerine “*Biz hiçbir peygamberi kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki (emrolunduklarını) onlara apaçık anlatsın.*”¹⁵⁵ ayetini okuyan İbn Abbâs halbuki Allah Teâlâ'nın Resûl-i Ekrem için “*Seni bütün insanlara gönderdik.*”¹⁵⁶ buyurduğunu söylemiş “Öyleyse O'nu cinlere ve insanlara göndermiştir.” şeklinde bir yorumda bulunmuştur.¹⁵⁷ İbn Abbâs Hz. Peygamber'in meleklerle olan üstünlüğünü şeytanın başkaldırmasını kastederek Allah'ın meleklerden de olsa “İlah o değil, benim” diyen herkesi cezalandıracak olmasına bağlamış ve Hz. Peygamber için böyle bir şeyin sözkonusu olamayacağını ifade ederek üstünlüğünü dile getirmiştir. Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere olan üstünlüğünü ise Hz. Muhammed haricindeki diğer peygamberlerin yalnızca kendi kavimlerinin diliyle gönderildiklerine dikkatleri çekerek, Efendimiz'in insanların tamamına ilahi elçi olarak gönderildiği gibi cinlere de elçi olarak gönderildiğini ifade etmiştir. Diğer rivayette İbn Abbâs sahâbeden bazı insanların Hz. Peygamber'i beklerken aralarında görüştükları bir meseleyi haber vermiştir ki kendisini bekleyenlerin yanına doğru yaklaşan Resûlullah'ın onların konuşmalarını işittiğini ve onların sözlerine kulak verdiğini bildirmiştir. Mecliste bulunanların bir kısmı Hz. İbrahim'in Allah'ın dostu olduğunu belirterek Allah'ın mahlûkatından dost edinmesine şaşırıklarını ifade etmişler, diğer bir kısmı da Allah'ın Musâ (a.s.) ile konuşmasına şaşırıklarını ifade etmişlerdir. Bir başka grup Hz. İsmâ'il'in Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğuna şaşırırken diğer bir grup da Hz. Âdem'in seçilmiş olmasına (safiyullah) şaşırıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuşmalar üzerine ashâbının yanına gelen Resûlullah onlara selam vermiş ve şöyle buyurmuştur: “İbrahim, Allah'ın dostudur ki gerçekten de öyledir, Musa, sırdaşıdır ki gerçekten de öyledir, İsa, ruhudur ki gerçekten de öyledir, Allah Âdem'i de seçmiş (seçkin kılmış)tır ki gerçekten de öyledir, şeklindeki sözlerinizi ve hayretinizi işittim. İyi bilin ki ben de Allah'ın habîbiyim. Bunu övünmek için söyleyiyorum. Kıyamet gününde, altında Âdem ve ondan sonrakilerin bulunacağı, hamd sancağını ben taşıyacağım. Bunu övünmek için söyleyiyorum. Cennetin kapı halkalarını ilk hareket ettirecek olan benim. Bunu övünmek için söyleyiyorum. Bunun sonucu Allah (kapıyı) açacak ve beni içeri sokacaktır. Beraberimde de müminlerin fakirleri bulunacaktır. Bunu övünmek için söyleyiyorum. Allah katında,

¹⁵⁵ İbrahim, 14/4.

¹⁵⁶ es-Sebe, 34/28.

¹⁵⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 8; Ebû Ya'îla, *Müsned*, V, 96; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 381; Beyhakî, *Delâil*, V, 486-487; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, V, 4.

öncekilerin ve sonrakilerin en kıymetli olanı benim. Bunu da övünmek için söylemiyorum.”¹⁵⁸ Tüm bu üstün özelliklerini teker teker sıraladıktan sonra herbirinin sonunda “lâ fahr” (övünmek yok) ifadesini kullanan Resûlullah sadece kendisine bahşedilen bu üstün özelliklerden ümmetini haberdar etmekle birlikte ne kadar mütevazı bir beşer olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu bilgilerin verildiği rivayetin peşinden Dârimî, Hz. Peygamber’in: “Ben peygamberlerin komutanıyım. Bunu övünmek için söylemiyorum. Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Övünmek yok! Ben ilk şefaah edecek ve şefaati ilk kabul edilecek olanım. Övünmek yok!”¹⁵⁹ buyurduğunu haber veren Câbir b. Abdullah rivayetini zikretmiştir.

Dârimî’nin konuya dair zikrettiği son rivayette müezzini olan İbn Ümmi Mektûm’un rivayetine göre, yaşadığı dönemin rahmetli ve bereketli olduğunu dile getiren Hz. Peygamber diğer ümmetler kadar ömrü olmasa da kendi ümmetinin Allah Teâlâ’nın rahmeti ve bereketi sayesinde kısa ömürlerinde yapacakları iyilik ve güzelliklerden dolayı diğer ümmetleri geçeceklerini müjdelemiştir. Bunu “Allah beni rahmetli vakte ulaştırmış ve benim için kısa yolu belirlemiştir. Bu sebeple biz (dünyada) sonuncularız. (Ama) kıyamet gününde öne geçen (birincileriz).” şeklinde dile getiren Resûl-i Ekrem, Allah Teâlâ’nın kendi ümmetine bahşettiği güzellikleri sıralamaya devam etmiştir. Hz. İbrâhim’in Halîlullah olduğunu, Hz. Musâ’nın da Safiyyullah olduğunu ancak kendisinin de Habîbullah olduğunu “övünmeksizin söylüyorum” buyurarak dile getirdiği ve peşinden Hamd sancağının kendisine verileceği bilgisinin tekrar verildiği rivayetin son kısmında ise Resûl-i Ekrem ümmetinin kıtlıkla mahvedilmeyeceğine, düşmanların onların kökünü kazıyamayacağına ve sapıklık üzere birleştirilmeyeceklerine dair Cenâbı Hakk’ın kendisine vermiş olduğu sözü haber vermiştir.¹⁶⁰

C. ŞEMÂİLİ

Kendisini görebilme bahtiyarlığına erişmiş olan ashâbının, Hz. Peygamber’in yüz güzelliği ile birlikte ter ve teninin tavsifini yaptıkları rivayetleri “Resûlullah’ın Güzelliği” başlığını verdiği Mukaddime’sinin onuncu kısmında ele alan Dârimî, bu başlık altında Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, İbn Ömer ve İbn Abbâs (r.a.) başta olmak üzere ashâbdan Resûlullah’ı güzel bulduklarını ifade eden kimselerin tasvirlerine yer vermiştir. Hz. Peygamber’in dış görünüşü ve günlük yaşantısının tasvir edildiği şemâil türü eserlerin bizlere sunduğu geniş muhtevaya bakıldığında Dârimî’nin Hz. Peygamber’in yüz güzelliği ile birlikte

¹⁵⁸ Dârimî, “Mukaddime” 8; Tirmizî, “Menâkıb”, 1.

¹⁵⁹ Dârimî, “Mukaddime” 8.

¹⁶⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 8.

ten ve terinin tavsif edildiği rivayetlere yer vermesi konuyu oldukça sınırlı bir şekilde ele aldığını göstermektedir. Ancak Dârimî'nin eserini telif ederken böylesi bir amaç taşımadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Zira Dârimî Mukaddime'de sadece şemâil ve fezâil konularına yer vermemiş, bunun yanında ahkâma dair hadislerini sıralayacağı Resûlullah'ın sünnetine, söz ve fiillerine bağlı olmak gerektiğini de vurgulayan geniş bir muhteva da sunmuştur.

Yüz defadan fazla Hz. Peygamber'le aynı mecliste bulunduğunu ifade eden¹⁶¹ Câbir b. Semura'nın (v.70) "Resûlullah'ı mehtaplı bir gecede görmüştüm. Üzerinde kırmızı bir elbise vardı. Bir ona, bir aya bakmaya koyuldum. Vallahi O, benim gözüme aydan daha güzel göründü."¹⁶² şeklindeki Hz. Peygamber'in yüzünün güzelliği yanında elbisesinin de ne kadar yakıştığını ifade eden cümlelerini ilk olarak zikreden Dârimî, bu rivayetin peşinden İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'in ön dişlerinin seyrek olduğunu bildirdiği rivayeti nakletmiştir. İbn Abbâs aynı rivayette Resûlullah'ın dişlerinin seyrekliğinin yanında konuşurken dişlerinin arasından nur gibi bir şeyin çıktığını da bildirmiştir.¹⁶³ İbn Abbâs'ın kullandığı 'konuşurken dişlerinin arasından nur gibi bir şey çıkardı' ifadesinin Arap dilinde fasih konuşan insanlar için kullanıldığını bildiren Münâvî, "nûr gibi bir şey" ifadesinin zâid olduğunu ifade etmiş, zira Resûl-i Ekrem'in hem zâhiren hem de bâtunen mahzâ nûr olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Resûlullah'ın yüzünün güzelliğinin yanında parlaklığının da dile getirildiği İbn Ömer'e ait olan, bâbın üçüncü rivayetinde İbn Ömer: "Allah Resûlü kadar bahâdır, onun kadar cömert, onun kadar yiğit, onun kadar parlak ve onun kadar güzel hiç kimse görmedim."¹⁶⁵ ifadelerini kullanarak Resûlullah'ı tavsif etmiştir. Hem dış görünüşü hem de ahlâk ve kişiliği itibariyle kusursuz olan Resûl-i Ekrem'i vafederken bir benzerinin olmadığını dile getiren İbn Ömer gibi sahâbîlerin yanında, kendi bakış açısına göre güzel bulduğu şeylere benzemek suretiyle Resûl-i Ekrem'i tavsif edenler de olmuştur. Nitekim tâbînden Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir, Allah Resûlü'nü görebilme saâdetine erişmiş olan Rebî' bint Muavviz b. Afrâ'dan Resûlullah'ın sıfatlarını anlatmasını istemiş, Rebî' bint Muavviz ise

¹⁶¹ Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 431.

¹⁶² Dârimî, "Mukaddime", 10; Tirmizî, "el-Edeb", 47; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 476; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 206; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 386; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, II, 206; Beyhakî, *Delâil*, I, 196.

¹⁶³ Dârimî, "Mukaddime", 10; Tirmizî, *Şemâil*, s. 30; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 416; Beyhakî, *Delâil*, I, 215.

¹⁶⁴ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, V, 72.

¹⁶⁵ Dârimî, "Mukaddime", 10; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 373; İbn Ebu'd-Dünya, *Mekârimü'l-ahlâk*, s. 134, 256. Enes b. Mâlik'in benzer ifadesi için bkz. Buhârî, "Cihad", 162; "Edeb", 39; Tirmizî, "Cihad", 14; İbn Mace, "Cihad", 9; Ahmed b. Hanbel, III, 142.

“Yavrucuğum! O’nu görseydin güneşi doğarken görmüş gibi olurdun.”¹⁶⁶ diyerek kendince en güzel bulduğu şeye benzetmek suretiyle Hz. Peygamber’i tavsif etmiştir. Benzer bir tavsif de tâbîinden Ebû İshak es-Sebî’î’nin haber verdiği şu rivayette ifade edilmiştir: Bir adam gelip Berâ b. Âzib’e (v. 72) “Resûlullah’ın yüzü kılıç gibi parlak mıydı?” sorusunu yöneltmiş, Berâ b. Âzib ise “Hayır, ay gibiydi.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁶⁷ Görüldüğü gibi Resûl-i Ekrem’i tavsif etmeye çalışanlar kendilerine göre güzel buldukları şeylere benzetmek suretiyle bunu yapmışlardır.

Bedenini çok temiz tutan ve ashâbına da temizliği her fırsatta tavsiye eden Resûl-i Ekrem’in teninin ve terinin misk gibi koktuğu Hz. Peygamber’in şemâiline dair bilgiler veren rivayetlerde çokça ifade edilen hususlardandır.¹⁶⁸ Dârimî de Hz. Peygamber’in şemâiline dair bilgiler verdiği eserinin bu kısmında konuyu ihmal etmemiş, Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdullah başta olmak üzere sahâbîlerin bu konuyla ilgili sözlerini aktaran rivayetleri zikretmiştir. Resûlullah’ın parlak ve beyaz tenli olduğunu bildiren Enes b. Mâlik, O’nun terini ise “sanki inci gibiydi.” şeklinde vasfetmiştir. Yürüdüğü zaman biraz öne meyilli yürüdüğünü haber veren Enes b. Mâlik, rivayetin son kısmında Hz. Peygamber’in tenini “O’nun eli kadar yumuşak ne bir ipeğe ne de bir atlasa dokundum.” diyerek tavsif etmiştir. Bunun ardından Hz. Peygamber’in teninin kokusunu “O’nun kokusu kadar güzel ne bir misk ne de başka bir koku kokladım.” şeklinde nitelemiştir.¹⁶⁹ Dârimî’nin bu rivayetin peşinden naklettiği yine Enes b. Mâlik’e ait olan diğer rivayette Enes b. Mâlik, önce Hz. Peygamber’in ahlâkını sonra şemâilini tasvir etmiştir. Hz. Peygamber’e yıllarca hizmette bulunmasına rağmen “Bana hiç ‘öf’ bile demedi.” diyerek Hz. Peygamber’in anlayış ve hoşgörüsünü dile getiren Enes b. Mâlik, yaptığı şeyler için Hz. Peygamber’in bir defa bile “Niçin böyle yaptın?” veya “Şöyle yapsaydın ya!” demediğini bildirmiştir. Sözünün devamında “Hayır, vallâhi, ellerimle Allah Resûlü’nün eli kadar yumuşak ne bir atlasa ne de bir ipeğe dokundum. Allah Resûlü’nün kokusu veya ter kokusu kadar güzel bir koku veya ter kokusu da hiç koklamamışım.”¹⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır. Hz. Peygamber’in terinin misk kokusuna benzer olduğunu ifade eden bir diğer sahâbî de Harişoğlularından olduğu bildirilen ancak ismi belirtilmeyen birisidir. Hz.

¹⁶⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 10; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XXIV, 274; Beyhakî, *Delâil*, I, 200.

¹⁶⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 10; Ahmed b. Hanbel, IV, 281; XIV, 198; Buhârî, “Menâkıb”, 20; Tirmizî, “Menâkıb”, 8.

¹⁶⁸ Bkz. Bayraktar, *Hz. Peygamber’in Şemâili*, s. 56; Yardım, *Peygamberimiz’in Şemâili*, s. 279.

¹⁶⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 10; Ahmed b. Hanbel, III, 222, 227, 228; Buhârî, “Menâkıb”, 20; Müslim, “Fezâil”, 82; Tirmizî, “Libas”, 21; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 216.

¹⁷⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 10; Ahmed b. Hanbel, III, 222, 227, 228; Buhârî, “Menâkıb”, 20; Müslim, “Fezâil”, 82; Tirmizî, “Libas”, 21; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 216.

Peygamber'e gelip zina yaptığını itiraf eden ve ısrarla cezasının verilmesini isteyen Mâ'iz b. Mâlik'in recmedilmesi esnasında kendisinin küçük yaşlarda olduğunu ve babasıyla birlikte Hz. Peygamber'in yanında bulunduğunu bildiren sahâbî, Mâ'iz'e taşlar isabet etmeye başlayınca korkudan kendisini bir titreme aldığı haber vermiş ve bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in kendisini kucaklayıp sardığını ve bu esnada Hz. Peygamber'in koltuk altından çıkan misk kokulu terinin, kendi üzerine sindiğini bildirmiştir.¹⁷¹

Resûlullah'ın vasıflarını sahâbîlerden duyarak öğrenmiş bulunan tâbiîn nesline mensup İbrâhim en-Neha'î'nin (v. 96): "Resûlullah geceleyin güzel kokusundan tanınırdı."¹⁷² sözünü aynı başlık altında isnadlı bir şekilde nakleden Dârimî, peşinden Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'in kokusunun güzelliğini ifade ettiği cümlelerini nakletmiştir. Hz. Câbir, bir yoldan geçtiği zaman ardından her kim gitmişse Resûlullah'ın kokusunun güzelliği veya terinin güzel kokusu sayesinde Hz. Peygamber'in o yola kesinlikle girmiş olduğunu anlayabileceğini bildirmiştir.¹⁷³

D. CÖMERTLİĞİ

Cömertlik, insanın sahip olduğu imkânlardan Allah rızası için muhtaçlara ihsan ve yardımda bulunmasını sağlayan üstün bir ahlâkî vasıftır. Arap dilinde "sehâ", "cûd" ve "îsâr" ifadeleriyle karşılığını bulmaktadır.¹⁷⁴ Cömertlik, Cenâbı Hakk'ın "el-Kerîm" ism-i şerîfi başta olmak üzere er-Rahîm, er-Rahmân, el-Vehhâb, el-Gaffâr ve el-Afüvv isimlerinde de değişik şekillerde tecellisini bulabilen sıfatlarından birisidir. Yaratılmışlar içerisinde en mükemmel tezahürünü ise eşref-i mahlûkat olan Resûl-i Ekrem'de bulmuştur.

Cenâb-ı Hakk'ın cömert olduğunu ve cömertliği sevdiğini ifade eden Hz. Peygamber cömertlikle bunun zıddı olan cimriliği bir hadis-i şeriflerinde şöyle mukayese etmişlerdir. "Cömert kişi Allah'a yakın, cennete yakın, insanlara yakın ve cehennem ateşinden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzak, cenneten uzak, insanlardan uzak ve cehennem ateşine yakındır. Cömert cahil, ibadet eden cimriden Allah'a daha sevimlidir."¹⁷⁵

¹⁷¹ Dârimî, "Mukaddime", 10.

¹⁷² Dârimî, "Mukaddime", 10.

¹⁷³ Dârimî, "Mukaddime", 10; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 399.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV, 373; er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, I, 326.

¹⁷⁵ Tirmizî, "Birr", 40.

“Hz. Peygamber’in Cömertliği” ismini verdiği Mukaddime’sinin on ikinci başlığı altında Dârimî, Resûlullah’ın bu üstün vasfını dile getirirken Câbir b. Abdullah’ın “Hz. Peygamber’den bir şey istenildiğinde O’nun “hayır” dediği hiç vâki olmamıştır.”¹⁷⁶ sözüyle konusunu işlemeye başlamıştır. Rivayetin isnadında yer alan Süfyân b. Uyeyne’nin (v. 198) konuya dair yaptığı “Hz. Peygamber yanında vereceği bir şey bulunmadığı zaman daha sonra vereceğine dair vaadde bulunurdu.” değerlendirmesini de rivayetin peşinden zikretmiştir. Bu rivayet sonrasında Sehl b. Sa’d’ın “Resûlullah çok utangaçtı, kendisinden bir şey istenildiğinde mutlaka verirdi.”¹⁷⁷ sözünü nakleden Dârimî, Hz. Peygamber’in ihtiyaç sahibi insanlara kesinlikle kayıtsız kalmadığını vurgulamıştır. Allah Resûlü’nün şairi Hassan b. Sabit bir şiirinde Hz. Peygamber hakkında “Teşehhüdü hariç asla “hayır” dememiştir. Şayet teşehhüd olmasaydı O’ndan hiç “hayır” kelimesi işitilmezdi.” diyerek Resûlullah’ın bu yönünü zihinlere kazınacak şekilde ifade etmiştir.¹⁷⁸

Nitekim Hz. Peygamber’in hayatı bunun sayısız örnekleriyle doludur. Bir gün ihtiyaç sahibi birisi Hz. Peygamber’e gelerek birşeyler istemiştir. Allah Resûlü: “Yanımda sana verebileceğim bir şey yok. Git benim namıma satın al. Mal geldiğinde öderim.” buyurmuştur. Efendimiz’in sıkıntıya girmesine gönlü razı olmayan Hz. Ömer: “Ey Allah’ın Resûlü, yanında varsa verirsin, yoksa Allah seni gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef kılmamıştır” demiştir. Hz. Ömer’in bu sözlerinden hoşnut olmadığı yüzünden anlaşılan Allah Resûlü’ne Ensâr’dan birisi “Anam babam sana feda olsun Ya Resûlullah! Ver! Arşın sahibi azaltır diye korkma!” demiştir. Bu sahabinin sözleri Efendimiz’in çok hoşuna gitmiş, tebessüm ederek: “Ben de bununla emrolundum.” buyurmuştur.¹⁷⁹ Efendimiz’in müezzini Bilal-i Habeşî (r.a.), Hz. Peygamber’in huzuruna gelen bir Müslüman, eğer fakir ve ihtiyaç sahibi ise, Resûlullah’ın, kendisine, gidip borç bulmasını emrettiğini haber vermiştir. Bulduğu borçla da o kimseye yiyecek-giyecek birşeyler aldığını bildirmiştir.¹⁸⁰

Dârimî’nin Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef isimli hocasından aldığı bâbın üçüncü rivayetinde Abdullah b. Ebûbekir (v. 135) ismini zikretmediği bir sahabinin başından geçen şöyle bir hadiseyi nakletmiştir. Huneyn Savaşında ayağında kalın bir papuç varken izdiham sebebiyle kontrolünü kaybedip Resûlullah’ın ayağına bastığını haber veren sahâbî Hz.

¹⁷⁶ Dârimî, “Mukaddime”, 12; Buhârî, “Edeb” 39; Müslim, “Fezâil”, 56.

¹⁷⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 12; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, VI, 219.

¹⁷⁸ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 210

¹⁷⁹ Heysemî, *Mecme‘u’z-zevâid*, X, 242.

¹⁸⁰ Ebû Dâvud, “Harâc”, 33, 35.

Peygamber'in "Bismillah! Acıttın!" buyurarak elindeki bir kırbaç ile kendisine hafifçe vurduğunu bildirmiştir. Yaptığı şeyden dolayı Resûlullah'ı incilttiğini düşünerek endişeli bir gece geçirdiğini ifade eden sahâbî, sabah olduğunda, isminin bağırılarak arandığını işitince önceki gün yaptığı şeyden dolayı korkarak Hz. Peygamber'in huzuruna gittiğini bildirmiştir. Resûl-i Ekrem bu sahabeye " Sen dün papucunla ayağıma basarak bana acı vermiştin. Ben de kırbaçla sana hafifçe vurmuştum. İşte şu seksen koyunu buna karşılık al." buyurmuştur.¹⁸¹

Dünya malıyla kurduğu ilişkiye bakıldığında Resûlullah'ın "*Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikar olarak infak edenleri Allah Teâlâ katında büyük bir mükâfât vardır. Onlara hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.*"¹⁸² ayetinde bildirilen hakikatleri hakkıyla idrak ettiği görülebilmektedir. Bu hakikatin Cebrâil tarafından ifade edildiği İbn Şihâb ez-Zühri'ye ait olan rivayette yeryüzünde on ev halkını deneyip incelediğini bildiren Hz. Cebrâil, Resûlullah kadar malını çokça infak eden hiç kimse bilmediğini ifade etmiştir.¹⁸³ Nitekim Hz. Peygamber malı içerisinde infak edilen kısmı asıl kendi malı olarak görmüş ve bu anlamda ahireti ne kadar öncelediğini de göstermiştir.

E. TEVAZUU

Nefsin mevkii, makam ve malca kendisinden daha alt seviyede bulunan kimselere karşı kendisinde bir üstünlük, bir meziyet iddia etmemesi¹⁸⁴ olarak tanımlanan tevazuun bu anlamda insanlığa en seçkin örneklerini Efendimiz'in sunduğunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira Resûl-i Ekrem gösterişten uzak, sade bir yaşantıyı tercih etmiş, kral ve melikliğe meyletmemiştir. Kul bir peygamber olmayı istemiştir. Kendisine aşırı ta'zîm gösteren kimselere "Siz beni hakkım olan derecenin üzerine yükseltmeyin! Çünkü Yüce Allah beni resûl edinmeden önce kul edinmişti."¹⁸⁵ buyurarak ikaz etmiştir.

Rabbinden "*Sana tâbi olan mü'minlere karşı alçak gönüllü davran!*"¹⁸⁶ emrini alan Resûl-i Ekrem: "Allah Teâlâ bana "O kadar mütevazı ol ki kimse kimseye böbürlenmesin;

¹⁸¹ Dârimî, Mukaddime, 12.

¹⁸² el-Bakara, 2/274.

¹⁸³ Dârimî, "Mukaddime", 12.

¹⁸⁴ Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alaî*, s, 101.

¹⁸⁵ Heysemî, *Mecme'u' zzevâid*, IX, 21.

¹⁸⁶ eş-Şu'arâ, 26/215.

kimse kimseye zulmetmesin” diye emretti.”¹⁸⁷ buyurarak hayatını tevazuun zirvesinde yaşamış ve ilahi emirlere ilk olarak kendisi uymak suretiyle ümmetine örnek olmuştur.

Hız. Peygamber’in sahip olduğu bu üstün özelliği tek rivayet zikrettiği Mukaddime’sinin on üçüncü bâbında ele alan Dârimî, diğer başlıklar altında naklettiği rivayetler içerisinde de zaman zaman Hız. Peygamber’in tevazu sahibi olduğunu vurgulamıştır. Hudeybiye ashâbından olduğu bildirilen¹⁸⁸ Abdullah b. Ebû Evfâ’nın (v. 87) Resûl-i Ekrem’i çeşitli yönlerden tasvir etmeye çalıştığı bâbın tek rivayetinde Hız. Peygamber’in Allah Teâlâ’yı çokça zikrettiği ve yararsız sözden uzak durduğu bildirilmiştir. Hız. Peygamber’in, namazını uzatarak kıldığının ve hutbesini kısa tuttuğunun bildirildiği rivayetin sonunda Resûl-i Ekrem’in beğenmezlik etmediği dile getirilmiş, muhtaçlarla ve fakirlerle beraber yürüyüp onların ihtiyaçlarını görmekten kaçınmadığı ifade edilerek tevazuunun ne ölçüde olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁹

III. DEĞERLENDİRME

Hız. Peygamber’in nübüvvetini, yaşadığı dönemle birlikte risâlet öncesinde ve sonrasında meydana geldiği bildirilen hissî mucize rivayetleriyle ispatlamaya çalışan Dârimî’nin aynı zamanda Hız. Peygamber’in üstünlüğünü ifade eden rivayetlere dair de geniş bir muhteva sunduğu görülmektedir.

Koymuş olduğu bâb başlıklarından ve naklettiği rivayetlerden hareketle muhtevasını sunmaya çalıştığımız birinci bölümde Dârimî, risâlet öncesinde insanların bir ilahi kurtarıcıya ne derece muhtaç olduklarını o döneme ait rivayetlerle ortaya koymuş ve getirdiği yeni din ve nizamla Resûlullah’ın cahiliye dönemini sonlandırmış olmasına dikkatleri çekmiştir. Resûlullah’ın nübüvvetini ispat edebilmek amacıyla O’nun (s.a.) tavsif edildiği bildirilen Tevrat’taki bilgilere başvuran Dârimî daha sonra Hız. Peygamber’in göğsünün yarılması, parmaklarından su akması, yemeğin bereketlenmesi, kütüğün inlemesi, bitki, hayvan, dağ ve taşların risâletine şehadet etmeleri gibi diğer kaynaklarda da yer alan mucize rivayetlerini sıralamış, Hız. Peygamber’in vefatı sonrasında gerçekleştiği bildirilen mucizevî hadiselerle dair de rivayetler nakletmiştir.

¹⁸⁷ Müslim, “Cennet”, 64.

¹⁸⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 18.

¹⁸⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 13; Nesâî, “Cum’a”, 31; Taberânî, *el-Mu’cemü’s-sağır*, I, 248; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 671; İbn Ebu’d-Dünya, *et-Tevâzû’ ve’l-humûl*, I, 242.

Tüm bunlar göstermektedir ki Dârimî, Hz. Peygamber’i mucizeler gösterebilen bir beşer olarak tasavvur etmektedir. Dârimî’nin aynı zamanda zikrettiği tüm mucizeleri Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e bir lutfu olarak gördüğü her bir konuya vermiş olduğu başlıklardan anlaşılmaktadır. Dârimî’nin sahip olduğu böyle bir kanaatin büyük oranda diğer temel hadis musannefâtında da yer bulan rivayetler tarafından şekillendiği ortadadır.¹⁹⁰ Bu da böylesi bir kanaatin yalnızca Dârimî’nin kanaati olmayıp bilakis aynı rivayetlere yer veren musannifler ve onların takipçilerinin de kanaati olduğunu göstermektedir.

Resûlullah’ın üstünlükleri hissî mucizeler konusu gibi kaynağını yalnızca rivayetlerden alan bir konu değildir. Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de Resûlullah’ın özellikle üstün ahlâkı başta olmak üzere hem bu dünyadaki hem de ahiretteki üst düzey sorumluluklarını ve ayrıcalıklarını ifade etmiştir.¹⁹¹ Konuya dair rivayetler ise sundukları bilgilerle ayrıntılı bir şekilde konudan haberdar olunmasını sağlamaları yönüyle önem taşımaktadır.

Dârimî “Resûlullah’a Verilen Bazı Üstünlükler” adını verdiği Mukaddime’sinin sekizinci konusunda Efendimiz’in ahiretteki üstünlükleriyle birlikte diğer peygamberlere üstünlüğünü dile getirmiş ancak bunu yeterli görmeyerek ahlâkî açıdan ne gibi üstün vasıflarının olduğunu da vurgulamıştır. Bu anlamda Resûlullah’ın tevazu sahibi bir beşer olduğunu rivayetler ışığında dile getiren Dârimî aynı zamanda Hz. Peygamber’in cömertlik vasfına da bu bölümde yer vermiştir. Ayrıca bu bölümde dış görünüşü ve günlük yaşantısı itibariyle Resûlullah’ın şemâiline dair bilgiler de veren Dârimî Resûlullah’ın nübüvvetine ve resûl kimliğine yaptığı vurgudan sonra tüm bunları dile getirmekle O’nun (s.a.) zâtını da tanıtmış olmaktadır.

¹⁹⁰ Dârimî’nin sunduğu muhtevayı Ahmed b. Hanbel ve Taberânî başta olmak üzere Buhârî’nin “Menâkıb” kitabının elli yedi rivayet içeren 25. bâbında ve Tirmizî’nin de “Menâkıb” kitabının on rivayet içeren 5. bâbında görmek mümkündür.

¹⁹¹ el-Enbiyâ, 21/107; el-Kalem, 68/4; el-Feth, 48/8.

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERİN HADİS İLMİ AÇISINDAN TETKİKİ

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit edebilmek amacıyla geliştirilmiş olan 'hadis usûlü' ilmi içerisinde hadisin sened kısmında yer alan râvilerin güvenilirlik durumları ve rivayet lafızlarının ifade ettiği anlamlar sıhhat tespiti işleminde temel işlev görmektedir. Bundan dolayı râvilerin rivayet ehliyetine sahip olabilmeleri için gereken hususlar tespit edilmiş, geçerli olan ve olmayan rivayet metotları da belirlenerek rivayetlerin ehil olan kimselerden yine ehil olan kimselere belirli esaslar çerçevesinde aktarılması amaçlanmıştır.

Araştırmamızın birinci ve ikinci bölümünde ele aldığımız konular rivayetler ışığında işlendiği için rivayetlerin sıhhat durumları ve taşıdıkları bilgi değerleri önem taşımaktadır. Zira söz konusu olan şey İslâm akidesinin temellerinden biri olan nübüvuttur. Sahih bilgilerin kullanılmasının zaruri olduğu böylesi mühim bir mevzuyu eserinin başında sunan Dârimî'nin bu anlamda muteber rivayetleri kullanıp kullanmadığı araştırmamızın bu bölümünde ancak netlik kazanabilecektir.

Rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit bağlamında önce hadisin senedinin muttasıl olup olmadığı rivayet lafızlarının ışığında râviler arasındaki hoca-talebe ilişkisi incelenerek açıklığa kavuşturulacak ardından senedinde yer alan râvilerinin güvenilirlik durumları araştırılarak her bir sened hakkında hüküm verilecektir. Rivayet hakkında önceki âlimler tarafından yapılmış herhangi bir değerlendirme varsa kaynak göstermek suretiyle yansıtılmaya çalışılacaktır.

Hadisin isnadını açık bir şekilde yazdıktan sonra her bir râvinin hayatına dair bilgileri ve hakkındaki cerh-ta'dîl değerlendirmelerini göstermiş olduğumuz dipnotlarda aktaracağız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla râvilerin vefat tarihleri de hemen isimlerinin peşinden parantez içerisinde verilecektir. Bu bölümde rivayetlerin yalnızca isnadları yer aldığı için isnadların metinlerle irtibatı her bir rivayetin başında yer alan parantez içerisindeki numaralarla sağlanmıştır.

I. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSÂLETİNDEN ÖNCE İNSANLARIN İÇİNDE BULUNDUKLARI CAHİLLİK VE SAPIKLIKLAR

(1) Birinci Rivayet:

Muhammed b. Yusuf¹ (v. 212) > Süfyân es-Sevrî² (v. 161) > Süleyman b. Mihrân el-A'meş³ (v. 147) > Ebû Vâil⁴ > Abdullah b. Mes'ûd (v. 32)

Dârimî'nin eserine giriş olarak seçtiği bu rivayetin isnadının herhangi bir yerinde inkıtâ yoktur ve râvilerinin tamamı sika kimselerdir. Muhammed b. Yusuf'un Süfyân'dan yaptığı yaklaşık 150 rivayette hatalarının olduğu kaynaklarda zikredilmiş olmasına rağmen bu rivayet Muhammed'in hata ettiği rivayetlerden olmayıp bilakis muttefekun aleyh olmak üzere sahîh bir rivayettir.⁵

(2) İkinci Rivayet:

Velîd b. Nadr er-Remlî⁶ > Meserre b. Ma'bed⁷ > Vadîn⁸ (v. 149)

¹ **Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî:** Şam muhaddislerinden olan Muhammed b. Yusuf, Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî'nin de hocasıdır. Süfyân es-Sevrî'nin **sika** olarak nitelenmiş bir talebesidir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Süfyân'dan yapmış olduğu yaklaşık yüz elli rivayette hata ettiği belirtilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 257; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 57; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 231; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 472.

² **Süfyân es-Sevrî:** “Emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs” şeklinde nitelenmiş olan Süfyân es-Sevrî, ayrıca “sika”, “hâfız”, “imâm”, “hucet” olarak da nitelenmiş Kûfe'nin meşhur muhaddislerindedir. Abdullah b. el-Mübârek yüz bine yakın hocadan hadis yazdığını ancak Süfyân'dan daha faziletli hocasının olmadığını belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 407-413; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 401-402; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 99-102.

³ **Süleyman b. Mihrân el-A'meş:** Kıraat ilmiyle ön plana çıkmış olan A'meş hadisçiliği yönüyle sika ve hâfız olarak nitelenmiş bir râvidir. Sahâbeden hadis işitmemesine rağmen yapmış olduğu çokça mürsel rivayetle Nesâî ve Dârekutnî tarafından müdellis olarak nitelenmiştir. Ancak bu rivayette tâbiîn tabakasından olan Ebû Sâlih'i zikretmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 432; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 302; Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, I, 188; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisin*, I, 33; *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 195-196.

⁴ **Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî:** Cahiliye dönemini görmüş olan Ebû Vâil'in, küçük yaşlarında Hz. Peygamber'i gördüğü rivayet edilmesine rağmen o dönemde henüz Müslüman olmadığı belirtilerek sahâbi olamadığı söylenmiş ve muhadramûndan kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'den hadis işitmemiştir. İbn Mes'ûd'un talebelerinden, **sika** bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 354; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 214; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 386.

⁵ Dârimî, “Mukaddime”, 1; Buhârî, “İstîtâbe”, 1; Müslim, “İmân”, 189; İbn Mâce, “Zühd”, 29; Ahmed b. Hanbel, I, 379, 409, 429, 431, 462.

⁶ **Velîd b. Nadr er-Remlî:** Künyesi Ebu'l-Abbâs'tır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almadığı gibi Dârimî'de de sadece bu rivayeti yer alabilmiştir. Dârimî'nin rivayetinde ferd kaldığı hocasıdır. Meserre b. Ma'bed'den rivayetlerinin olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 19; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 226.

⁷ **Meserre b. Ma'bed el-Lahmî:** İbn Hıbbân rivayetlerinde hatalarının olduğunu belirtmekle birlikte *es-Sikât*'ında ismini zikretmiş fakat *el-Mecrûhîn*'inde de zikrederek, ferd kaldığı rivayetleri ile ihticâc edilemeyeceğini belirtmiştir. İbn Hacer onu **sadûk** olarak nitelemiş ve rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 423; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 524; *el-Mecrûhîn*, III, 42; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 99.

Etba‘u‘t-tâbiîn‘den kabul edilen Vadîn‘in câhiliye döneminden haber verdiği bu rivayetin isnadında sahâbe ve tâbiîn tabakasındaki râviler yer almamaktadır. Zayıf hadis çeşitlerinden mu‘dal bir rivayettir. Dârimî dışında başka hiçbir kaynakta zikredilmemiştir. el-Vadîn sonrasındaki râviler arasında inkıtâ‘ yoktur. Râvileri sika derecesine ulaşamamış kimselerden müteşekkildir. İbn Hıbbân, Meserre‘nin ferd kaldığı rivayetlerle ihticâc edilemeyeceği görüşündedir.⁹

(3) Üçüncü Rivayet:

Harun b. Muâviye¹⁰ > İbrahim b. Süleyman el-Müeddib¹¹ > A‘meş¹² (v. 147) > Mücâhid¹³ (v. 104) > Sâib b. Ebi‘s-Sâib¹⁴

Sahâbeden Sâib b. Ebi‘s-Sâib‘in başından geçen hâdisenin anlatıldığı bu mevkuf rivayetin isnadında adı geçen râviler arasında herhangi bir inkıtâ‘ söz konusu değildir. Dârimî‘nin hocası Hârûn b. Muâviye ve İbrahim b. Süleyman dışındaki diğer râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Hârûn b. Muâviye ve İbrahim b. Süleyman ise sadûk olarak nitelenmişlerdir. Muttasıl bir isnada sahip olmasına rağmen sahih derecesine ulaşamamış hasen bir rivayettir.

(4) Dördüncü Rivayet:

Mücâhid b. Mûsâ¹⁵ (v. 244) > Reyhân b. Saîd es-Sâmî en-Nâcî¹⁶ (v. 204) > Abbâd b. Mansûr¹⁷ (v. 152) > Ebu‘r-Recâ¹⁸ (v. 105)

⁸ **Vadîn b. Atâ b. Kinâne:** Kaderî olmakla itham edilmiştir. İbn Ma‘în ve Ahmed b. Hanbel ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmişler, İbn Hacer ise hafızasının kuvvetli olmadığını belirtmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 537; Ukaylî, *ed-Duafâü‘l-kebîr*, IV, 329; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 564; İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, XI, 106.

⁹ İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, VII, 524.

¹⁰ **Harun b. Muâviye:** Dârimî‘nin hocalarındandır. Ebû Hâtim, Zehebî ve İbn Hacer onu **sadûk** olarak nitelmişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, XI, 11.

¹¹ **İbrahim b. Süleymân el-Müeddib:** Künyesi Ebû İsmâîl‘dir. Güvenilirlik durumu hakkında ihtilaflar vardır. İclî, İbn Hıbbân ve Darekutnî onu sika olarak nitelmişlerdir. İbn Ma‘în ise onu zayıf olarak nitelmiştir. Ahmed b. Hanbel ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmiştir. İbn Hacer‘e göre rivayetlerinde ferd kalan, sadûk bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 205; Ukaylî, *ed-Duafâü‘l-kebîr*, I, 50; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 14; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 250; İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, I, 108.

¹² Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹³ **Mücâhid b. Cebr:** Tâbiînin meşhurlarındandır. Tefsir ve kıraat âlimidir. Hadis rivayetinde **sika** ve **hucet** olarak kabul edilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve‘t-ta‘dîl*, VIII, 319; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 419; İbn Hacer, *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, X, 38.

¹⁴ **Sâib b. Ebi‘s-Sâib:** Sahâbîden olan Sâib b. Ebi‘s-Sâib, Mücâhid‘i âzad eden efendisidir. Cahiliye dönemindeyken Hz. Peygamber‘le ticârî ortaklık yapmıştır. Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî‘âb*, I, 171; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 22; a. mlf., *Tehzîbü‘t-Tehzîb*, III, 389.

Câhiliye döneminde yaşamış ancak Hz. Peygamber'i göremediği için muhadramûndan kabul edilen Ebu'r-Recâ'nın cahiliye dönemini tasvir ettiği bu maktu' rivayetinin isnadında adı geçen Abbâd b. Mansur müdellistir. Burada da işittiğini beyan eden geçerli bir rivayet lafzı kullanmaksızın “عَنْ” lafzıyla rivayette bulunmuştur. Zayıf hadis çeşitlerinden müdelles bir rivayettir.

II. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSÂLETİNDEN ÖNCEKİ KUTSAL KİTAPLARDA YER ALAN VASIFLARI

(5) Birinci Rivayet

Hasan b. er-Rebî¹⁹ (v. 221) > Ebu'l-Ahves²⁰ (v. 179) > el-A'meş²¹ (v. 147) > Ebû Sâlih²² (v. 101) > Ka'b²³ (v. 33)

¹⁵ **Mücâhid b. Mûsâ el-Havârizmî:** İbn Ma'în ve Nesâî onu sika olarak nitelemişlerdir. Ebû Hatim ise sadûk bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hacer **sika** bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 321; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 189; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 520.

¹⁶ **Reyhân b. Saîd es-Sâmî:** Sadûk olarak nitelenmekle birlikte ihtiyatsız ve hatalı rivayette bulunduğu da kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 517; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 245; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 289; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 259.

¹⁷ **Abbâd b. Mansûr:** Künyesi Ebû Seleme'dir. Zayıf olarak nitelenmiş, **müdellis** bir râvidir. Kaderî olmakla da itham edilmiştir. Ömrünün sonunda hafıza bozukluğuna maruz kalmıştır. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 74; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 165; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 338; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, I, 50.

¹⁸ **Ebu'r-Recâ İmrân b. Milhân et-Teymî:** Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme yetişmiş fakat O'nu görememiştir. Fetih'ten sonra Müslüman olmuştur. Muhadramûndandır. İbn Ma'în ve Ebû Zür'a onu sika olarak nitelemişlerdir. Zehebî ve İbn Hacer de onu **sika** olarak kabul etmişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 303; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 217; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 148; *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 102.

¹⁹ **Hasan b. er-Rebî' el-Becelî:** İclî, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Dârimî ve Müslim'in hocasıdır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 293; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 13; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 172; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 242.

²⁰ **Ebu'l-Ahves Selâm b. Selîm:** İbn Ma'în onu sika ve mutkin olarak nitelemiştir. Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân da onun sika olduğu görüşündedirler. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 444; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 259; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 417; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 248.

²¹ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

²² **Ebû Sâlih Zekvân b. Abdullah:** Medîne'nin meşhur âlimlerindendir. **Sikadır**. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 345; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 221; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 89; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 189.

²³ **Ka'b b. Mâtî':** Ka'bu'l-Ahbâr lakabıyla meşhur, Yahudiliği iyi bilen, Yemenli bir âlimdir. Hz. Peygamber dönemine yetişmiş fakat onu görememiştir. Muhadramûndan kabul edilmiştir. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Müslüman olmuş, Hz. Osman'ın hilâfet döneminde 33 (veya 35) yılında vefat etmiştir. Sahâbiler ondan rivayette bulunmuşlardır. Buhârî ve Müslim'in de hadislerini tahrir ettikleri **sika** bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 161; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 333; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 647; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 393.

İbn Abbâs'ın Ka'bu'l-Ahbâr'a sorduğu bir soruya karşılık Ka'b'ın cevabı olan bu rivayette Ebû Sâlih, İbn Abbâs'ı atlamak suretiyle irsâl yapmıştır. Ebû Sâlih'in Ka'bu'l-Ahbâr'dan hadis işittiği hiçbir kaynakta zikredilmemiştir. İsnadın bu kısmında inkıtâ' vardır. Munkatı' bir rivayettir. Râvilerinin tamamı sika kimselerdir.

(6) İkinci Rivayet

Abdullah b. Sâlih²⁴ (v. 222) > Leys b. Sa'd²⁵ (v. 175) > Hâlid b. Yezîd²⁶ (v. 139) > Saîd b. Ebî Hilâl²⁷ (v. 130) > Hilâl b. (Ali b.) Üsâme²⁸ > Atâ b. Yesâr²⁹ (v. 94) > Abdullah b. Selâm (v. 43)

Hadisin isnadında adı geçen râvilerden Dârimî'nin hocası Abdullah b. Sâlih dışındaki bütün râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Abdullah b. Sâlih ise rivayette ihtiyatsız davranmakla cerh edilmiştir. Buhârî *Sahîh*'inde bu rivayeti Abdullah b. Sâlih'e nispet etmeksizin ta'lik yaparak rivayette bulunmuştur.³⁰ Bu sebepten dolayı hadis âlimleri Abdullah b. Sâlih'in, Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayeti ile birlikte diğer rivayetlerini de kabul etmekte tereddüt göstermişlerdir.

²⁴ **Abdullah b. Sâlih el-Cühenî:** Zehebî hadis rivayetinde ihtiyatsız davrandığını belirtmiştir. İbn Hacer ise onu **sadûk** bir râvi olarak nitelemiş ancak gaflet sahibi bir râvi olduğunu ve rivayetlerinde hatalarının olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 85; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 388; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 225.

²⁵ **Leys b. Sa'd:** Yaşadığı dönemde Mısır'ın en büyük fakihî ve muhaddisi olarak bilinen Leys'i Ahmed b. Hanbel, İbn Ma'în, İclî, Ebû Hâtim ve Nesâî **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 179; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 361-362; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 412.

²⁶ **Hâlid b. Yezîd el-Cumahî:** Ebû Zür'a, İclî, Nesâî ve İbn Hibbân onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 332; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 356; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 265; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II, 556; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 111.

²⁷ **Sa'îd b. Ebî Hilâl:** İclî ve İbn Hibbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında "sadûk" demiş, Ebû Hatim de: "Bir beis yok." nitelemesinde bulunmuştur. Rivayetleri **huccet** kabul edilen hadis hafızlarındandır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 405; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 71; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 374; Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, I, 185; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 83.

²⁸ **Hilâl b. Üsâme:** Babası Ali yerine dedesi Üsâme'ye nisbet edilmiştir. Aynı ismi taşıyan el-Fihri nisbeli güvenilirlik durumu meçhul olan başka bir râvi ile karıştırıldığı için Mizzî ve İbn Hacer farklı kimseler olduklarını belirtmişler ve Hilâl b. Ali b. Üsâme'nin **sika** bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 76; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 72.

²⁹ **Atâ b. Yesâr:** Peygamberimiz'in (s.a.) zevcesi Meymûne bint el-Haris'in âzadlısı olan Atâ b. Yesâr, tâbiinin büyüklerindedir. İbn Ma'în, Ebû Zür'a ve Nesâî onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 338; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 199; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 194.

³⁰ Buhârî, "Buyû" , 50; "Tefsîr", 48/3; *el-Edebü'l-Müfred*, I, 95; Ahmed b. Hanbel, II, 174; Beyhaki, *Sünen*, VII, 45. Buhârî, Atâ'nın Abdullah b. Amr b. el-Âs'a sorduğu soruya karşılık Abdullah b. Amr'ın verdiği cevap olarak rivayet etmiştir. Sonrasında Dârimî'de geçen İbn Selâm rivayetini de ta'lik yapmak suretiyle mütâbi' bir rivayet olarak nakletmiştir.

(7) Üçüncü Rivayet

Zeyd b. Avf³¹ > **Ebû Avâne**³² (v. 176) > **Abdülmelik b. Umeyr**³³ (v. 136) > **Zekvân Ebû Sâlih**³⁴ (v. 101) > **Ka'b**³⁵ (v. 33)

Hadisin isnadında adı geçen râvilerden Zeyd, Ebû Avâne ve Abdülmelik sika derecesine ulaşmamış râvilerdir. Bunun yanında Abdülmelik tedlîs yapmakla bilinen bir râvidir. Bu rivayette de işittiğini tasrih edecek rivayet lafzı kullanmaksızın “عَنْ” lafzı ile rivayette bulunmuştur. Ayrıca Zekvân Ebû Sâlih, İbn Abbâs'ı atlamak suretiyle irsâl yaparak rivayette bulunmuştur. **Müdelles** ve **munkatı'** bir rivayettir.

(8) Dördüncü Rivayet

Mücâhid b. Mûsâ³⁶ (v. 244) > **Ma'n b. İsâ**³⁷ (v. 198) > **Muâviye b. Sâlih**³⁸ (v. 158) > **Ebû Ferve**³⁹ > **Abdullah b. Abbas** (v. 68)

Tâbiînün küçüklerinden olan Ebû Ferve, Abdullah b. Amr b. el-Âs dışındaki hiçbir sahâbîden hadis işitmemiştir.⁴⁰ Dolayısıyla hadisin isnadında Ebû Ferve ile İbn Abbâs

³¹ **Zeyd b. Avf:** Dârimî'nin hocalarındandır. Lakabı Fehd'dir. Rivayetlerini kabulde hadis âlimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Dârekutnî onu zayıf olarak nitelemiştir. İbn Maîn hadislerinin yazılamayacağını belirtmiştir. **Metruk** bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 570; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 311; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 210; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 155.

³² **Ebû Avâne Vaddâh b. Abdullah:** Etbâu't-tâbiîn'in büyüklerinden, sika ve hafız bir râvidir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. İbn Abdülberr, kitabından yaptığı rivayetlerde sika bir kimse olduğunu; ezberinden yaptığı rivayetlerde ise bazen hata ettiğini belirtmiştir. Bkz. Cürçânî, *Târîhu Cürçân*, I, 481; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 236; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 103.

³³ **Abdülmelik b. Umeyr:** Ebû Hâtim, onu 'sâlihu'l-hadîs' olarak nitelemiş, hâfız olmadığını belirtmiştir. Nesâî, 'Ondan hadis rivayet etmekte bir beis yoktur.' demiştir. Dârekutnî ve İbn Hibbân **müdelles** bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer, güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiş, dili iyi bilen bir âlim olduğunu söylemiştir. Ara sıra tedlîs yaparak rivayette bulunduğunu ve hayatının sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kaldığını da eklemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 54; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 360; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 667; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellesîn*, I, 41; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 364.

³⁴ Bkz. II. bâb, birinci rivayet

³⁵ Bkz. II. bâb, birinci rivayet

³⁶ Bkz. I. bâb, dördüncü rivayet

³⁷ **Ma'n b. İsâ: Sika** olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Ebû Hâtim, Ma'n'ı İmam Mâlik'ten rivayette bulunanların en güvenilirleri olarak nitelemiştir. Künyesi Ebû Yahyâ'dır. Medine'de ipek ticaretiyle meşgul olduğu için "el-Kazzâz" lakabı ile tanınmıştır. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 181; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 226.

³⁸ **Muâviye b. Sâlih el Hadramî:** Endülüs kadılarındandır. İbn Hacer ve Zehebî onu **sadûk** olarak nitelemiştir. Ayrıca İbn Hacer, rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim onu "sâlihu'l-hadîs" olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 383; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 189.

³⁹ **Ebû Ferve Urve b. el-Hâris:** İbn Ma'in onu **sika** olarak nitelemiş, İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında Ebû Ferve'nin ismini tâbiînün sikaları arasında zikretmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 398; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 287; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 161.

arasında inkıtâ' vardır. **Munkatî'** bir rivayettir. Hadisin isnadında adı geçen râvilerden Muâviye b. Sâlih dışındaki râviler sika kimselerdir. Muâviye b. Sâlih ise sika mertebesine ulaşamamış, "sâlihu'l-hadis" olarak nitelenmiş bir râvi olduğu için hasen bir rivayettir.

(9) Beşinci Rivayet

Hayve b. Şureyh⁴¹ (v. 224) > **Bakiyye b. el-Velîd**⁴² (v. 197) > **Bahîr b. Sa'd**⁴³ > **Hâlid b. Ma'dân**⁴⁴ (v. 103) > **Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî**⁴⁵ (v. 80)

Tâbiîn tabakasına mensup olan Cübeyr b. Nüfeyr hadisin sahâbî râvisini atlamak suretiyle, irsâl yaparak rivayette bulunmuştur. Hadisin isnadı bu yüzden muttasıl değildir. Mürsel bir rivayettir. Hadisin isnadında adı geçen râvilerin tamamı sika kimselerdir. Bakiyye ile alakalı tedlîs yaptığına dair beyanatlar bulunsa da Bakiyye'nin semâ'a delâlet edecek rivayet lafzı kullandığı takdirde rivayetleri güvenilir kabul edilmiştir. Bakiyye bu rivayette "haddesenâ" rivayet lafzını kullanmıştır.

(10) Altıncı Rivayet

Muhammed b. Yezîd el-Hizâmî⁴⁶ > **İshak b. Süleyman**⁴⁷ (v. 200) > **Amr b. Ebî Kays**⁴⁸ > **Atâ b. es-Sâib**⁴⁹ (v. 136) > **Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi**⁵⁰ (v. 100)

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 161.

⁴¹ **Hayve b. Şureyh:** Künyesi Ebu'l-Abbâs'tır. İbn Ma'în onu sika olarak nitelemiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ında adını zikretmiştir. Dârimî'nin sika hocalarındandır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 307; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 217; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 425; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 62.

⁴² **Bakiyye b. el-Velîd el-Meytemî:** Sika olarak nitelenmesine rağmen özellikle zayıf râvilerden yaptığı rivayetlerde çokça tedlîs yapmakla tanınmıştır. Sika râvilerden yaptığı rivayetlerde ve "Haddesenâ" ile "ahberanâ" şigalarıyla yaptığı rivayetlerde güvenilir kabul edilmiştir. İbn Hibbân, Bakiyye'yi *el-Mecruhîn*'inde zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecruhîn*, I, 200; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdekkisîn*, I, 49; *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 416.

⁴³ **Bahîr b. Sa'd:** Künyesi Ebû Hâlid'dir. Sikadır. Ahmed b. Hanbel: "Şam'da Bahîr dışında Cerîr'den daha güvenilir bir râvi bilmiyorum." demek sûretiyle güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiştir. Zehebî onu huccet olarak kabul etmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 242; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 412; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 115.

⁴⁴ **Hâlid b. Ma'dân:** İmam, sebt ve huccet olarak kabul edilmiştir. Zühd ve verâsıyla da tanınmıştır. Şamlıdır ve tâbiîn tabakasındandır. Rivayetlerinde çokça irsâl yapmakla ve ara sıra da tedlîs yapmakla bilinen Hâlid b. Ma'dân'ın Cübeyr b. Nüfeyr ile görüştüğü ve ondan rivayette bulunduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 196; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdekkisîn*, I, 30; *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 102.

⁴⁵ **Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî:** Tâbiîn'in büyüklerindedir. Güvenilir olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme yetiştiği fakat onu görmediği kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 512; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 111; İbn Abdüllberr, *el-İstî'âb*, I, 69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 531; *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 56.

⁴⁶ **Muhammed b. Yezîd el-Hizâmî:** Buhârî, *Sahîh*'inde ondan rivayette bulunmuş, İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında adını zikretmiştir. İbn Adî, el-İclî nisbeli başka bir Muhammed b. Yezîd ile karıştırarak onu zayıf olarak nitelemiştir. Ancak Buhârî, farklı kimseler olduklarını beyan etmiş ve el-Hizâmî'nin güvenilir olduğunu

Âmir b. Şerâhîl eş-Şa‘bî irsâl yaparak rivayette bulunmuştur. Hadisin isnadı muttasıl değildir. Mürsel bir rivayettir. Amr b. Ebî Kays, Buhârî’nin güvenilir bulmadığı fakat istişhâd amaçlı rivayetlerine başvurduğu bir râvidir. Diğer râviler ise sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Bu hadis Dârimî dışında hiçbir kaynakta zikredilmemiştir. Dârimî’nin ferd kaldığı bir rivayettir.

(11) Yedinci Rivayet

Mücâhid b. Mûsâ⁵¹ (v. 244) > Reyhân b. Saîd⁵² (v. 204) > Abbâd b. Mansûr⁵³ (v. 152) > Eyyûb es-Sahtiyânî⁵⁴ (v. 131) > Ebû Kılâbe⁵⁵ (v. 104) > Atıyye⁵⁶ (v. 121) > Rabî‘a el-Curaşî⁵⁷ (v. 64)

söylemiştir. Ayrıca Kûfeli olduğu ve el-Bezzâz lakabıyla da tanıdığı kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, I, 261; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 78; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 466.

⁴⁷ **İshak b. Süleyman er-Râzî:** Âbid ve zâhidliği ile meşhurdur. Güvenilir olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Abdâllardan olduğu da dile getirilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 218; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 48; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 205.

⁴⁸ **Amr b. Ebî Kays:** İbn Ma‘în onu sika olarak nitelemiş, Zehebî ve İbn Hacer ise: “Sadûktur ayrıca rivayetlerinde vehimleri vardır.” demişlerdir. Buhârî ta‘lîk yaparak ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 220; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 86; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 82.

⁴⁹ **Atâ b. es-Sâib:** Ömrünün sonlarında hafıza bozukluğuna maruz kalmış, ihtilal ve teğayyürle nitelenmiştir. İhtilala uğramadan önceki hadislerinin delil olarak kullanılabileceği ve sika bir râvi olduğu hususunda âlimler ittifak halindedirler. Hz. Ali’nin, Atâ’nın başını meshettiği ve zürriyetini mübarek kılması için Cenâb-ı Hakk’a duada bulunduğu rivayet edilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 414; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 201; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, I, 391.

⁵⁰ **Âmir b. Şerâhîl eş-Şa‘bî (v. 100):** Tâbiînün büyüklerinden olan Şa‘bî, fakihliği ile ön plana çıkmış, hadis ilmi açısından da sika olarak nitelenmiş, güvenilir bir râvidir. Sahâbenin pek çoğundan hadis rivayet etmiştir. Künyesi Ebû Amr’dır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 12; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 185-186; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 79-88; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 57-59.

⁵¹ Bkz. I. bâb, dördüncü rivayet

⁵² Bkz. I. bâb, dördüncü rivayet

⁵³ Bkz. I. bâb, dördüncü rivayet

⁵⁴ **Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî:** Basra’nın meşhur fakihlerindendir. İmam ve hâfız olarak nitelenmiştir. Sünnete ittibâ hususundaki titizliği ile tanınmıştır. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, I, 133; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 130; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 348.

⁵⁵ **Ebû Kılâbe Abdullah b. Zeyd:** Tâbiînün meşhur fakihlerindendir. Zühd ve vera‘ sahibi, hâfız ve imam olarak nitelenmiştir. Alaî ve Zehebî rivayetlerinde çokça irsâl yapan Ebû Kılâbe’yi tedlîs yapmakla itham etmişlerdir. Ebû Hâtim yaptığı irsâllerin tedlîs sayılamayacağını belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 30; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, V, 57; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 2; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdekkisîn*, I, 21; *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 197; el-Halebî, *et-Tebyîn li-esmâi’l-müdekkisîn*, I, 262.

⁵⁶ **Atıyye b. Kays el-Külâbî:** Şam’ın meşhur kıraat âlimlerindendir. Buhârî ta‘lîk yaparak, istişhâd amaçlı ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VI, 383; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 260; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VII, 203.

⁵⁷ **Rabî‘a b. Amr el-Curaşî:** Sahâbî olup olmadığı ihtilâflıdır. İbn Sa‘d, Buhârî, İbn Hıbbân ve İbn Abdülberri sahâbî olduğu görüşündedirler. Ebû Hâtim ve Ebû Zür‘a ise sahâbî olmadığını savunmuşlardır. İbn Hacer hakkındaki tartışmaları zikrettikten sonra kaynaklarda yer alan Hz. Peygamber’den yaptığı rivayetleri

İsnadda adı geçen Reyhân b. Saîd, Abbâd b. Mansûr ve Ebû Kılâbe isimli râviler sika mertebesine ulaşmamış râvilerdir. Reyhân b. Saîd hadis rivayetindeki ihtiyatsız tutumuyla cerh edilmiş bir râvidir. Abbâd b. Mansûr ve Ebû Kılâbe ile ilgili ise tedlîs yaparak rivayette bulduklarına dair bilgiler verilmiştir. Her iki râvi de işittiklerini beyan edecek rivayet lafzı kullanmaksızın rivayette bulunmuşlardır. Zayıf hadis çeşitlerinden müdelles bir rivayettir.

(12) Sekizinci Rivayet

Hasan b. Ali⁵⁸ (v. 242) > Ebû Üsâme⁵⁹ (v. 201) > Cafer b. Meymûn et-Temîmî⁶⁰ > Ebû Osman en-Nehdî⁶¹ (v. 95)

Tâbiîn tabakasına mensup olan Ebû Osman en-Nehdî, hadisi aldığı Abdullah b. Mes'ûd'un ismini zikretmeksizin, irsâl yaparak rivayette bulunmuştur. Mürsel bir rivâyettir. Rivayetin muttasıl bir şekli Tirmizî, "Edeb", 76'da zikredilmiştir. Zayıf bir râvi olduğu belirtilen Ca'fer b. Meymûn'un da isminin geçtiği rivayetle ilgili Tirmizî, hasen-sahîh-garîb değerlendirmesinde bulunmuştur.

III. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN RİSALETİNİN BAŞLANGICI

(13) Birinci Rivayet

Nu'aym b. Hammâd⁶² (v. 228) > Bakıyye⁶³ (v. 197) > Bahîr⁶⁴ > Hâlid b. Ma'dân⁶⁵ (v. 103) > Abdurrahman b. Amr es-Sülemî⁶⁶ (v. 110) > Utbe b. Abdüssülemî⁶⁷ (v. 87)

sıralamış ve sahâbî olduğu kanaatine varmıştır. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, III, 130; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 146; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 471.

⁵⁸ **Hasan b. Ali el-Hallâl:** Dârimî'nin sika, sebt ve mutkin olarak nitelenmiş hocalarındandır. Ricâl ilmiyle ön plana çıkmış bir âlimdir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 262; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, I, 44.

⁵⁹ **Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme:** Zabt ve itkân sahibi, sika bir râvidir. Hâfızdır. Ömrünün sonlarına doğru kitapları haricinden rivayette bulunduğu dile getirilmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 222; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 321; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 3.

⁶⁰ **Cafer b. Meymûn et-Temîmî:** Ahmed b. Hanbel: "Zayıf bir râvi olmasından korkuyorum." demiştir. İbn Hanbel'in bu sözüne dayanarak Ukaylî ve Nesâî onu zayıf kabul etmişlerdir. Hâkim, Basra'nın sikâ râvileri arasında Cafer b. Meymûn'u da zikretmiştir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında ismini zikretmiştir. Buhâri rivayetlerini delil olarak kullanmakta tereddüt göstermiş ve yalnızca "*Kurâeti halfe'l-imâm*" isimli hadis cüzünde ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 103; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 200; Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, I, 28; Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, I, 189; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 135; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 93.

⁶¹ **Ebû Osman en-Nehdî:** İsmi Abdurrahman b. Mil'dir. Sika bir râvidir. Tâbiînün büyüklerindedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde Müslüman olmuş ancak Efendimiz (s.a.)'ı görememiştir. Hz. Ömer döneminde Kadisiye savaşına katılmıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 283; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 75; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 249.

⁶² **Nu'aym b. Hammâd:** Eserleriyle meşhur olmuş fakih bir âlimdir. Rivâyetleriyle ihticâc edilip edilemeyeceği ihtilâflıdır. Münker rivayetleri çoktur. Nesâî onun hakkında zayıftır demiş, İbn Hacer de onu

İsnadda adı geçen Bakıyye b. el-Velîd tedlîs yapmakla bilinen ve hadisi işittiğini beyan etmediğinde rivayetleri zayıf kabul edilen bir râvidir. Bu rivayette de işittiğini beyan etmediği için rivayet müdelleştir.

(14) İkinci Rivayet

Abdullah b. İmrân⁶⁸ > Ebû Dâvûd et-Tayâlisî⁶⁹ (v. 204) > Ca'fer b. Osman el-Kurâşî⁷⁰ > Osman b. Urve b. ez-Zübeyr⁷¹ (v. 140) > Urve b. ez-Zübeyr⁷² (v. 94) > Ebû Zerr (v. 32)

sadûk olarak nitelmiştir ve rivayetlerinde hatalarının olduğunu belirtmiştir. Bkz. Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, I, 101; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 409.

⁶³ Bkz. II. bâb, beşinci rivayet

⁶⁴ Bkz. II. bâb, beşinci rivayet

⁶⁵ Bkz. II. bâb, beşinci rivayet

⁶⁶ **Abdurrahman b. Amr es-Sülemî:** Tirmizi, İbn Hıbbân ve Hâkim güvenilir bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak İbn Hacer onun hakkında “makbûl”, Zehebî ise “sadûk inşallah” demiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 638; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 215.

⁶⁷ **Utbe b. Abdissülemî:** Vâkıdî, Şam'da en son vefat eden **sahâbî** olarak Utbe'nin ismini zikretmiştir. İsmi Atele iken Efendimiz (a.s.) ismini Utbe olarak değiştirmiştir. Benî Kurayza günü İslâm ordusu arasında yer almıştır. Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 317; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 258; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 91.

⁶⁸ **Abdullah b. İmran b. Ebî Ali:** Dârimî'nin sika hocalarındandır. Rey'de ikamet etmiştir. İmam ve hâfız olarak nitelenmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 130; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 359; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 316.

⁶⁹ **Ebû Dâvûd et-Tayâlisî:** İsmi Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd'dur. *Müsned* isimli eseri vardır. İmam, hâfız ve mutkin olarak nitelenmiştir. Zehebî, Buhârî'nin *Sahih*'inde Ebû Dâvûd'dan rivayette bulunmamasının herhangi bir nedeninin olmadığını belirtmiş, Buhârî'nin, Ebû Dâvûd'un akramı olan pek çok hocasının bulunduğunu, dolayısıyla Ebû Dâvûd'un rivayetlerine pek ihtiyaç hissetmediğine dair ahmed b. Hanbel'in sözünü nakletmiştir. İbn Adî, benim ve benden başka kimselerin nezdinde Ebû Dâvûd müteyakkız ve sebt bir kimsedir demiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 427; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 63; Zehebî, *Siyer*, IX, 383; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 160.

⁷⁰ **Cafer b. Abdullah b. Osman el-Kurâşî:** Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin hocasıdır. Ahmed b. Hanbel ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelmişlerdir. Ancak Ukayli zayıf râviler arasında ismini zikretmiştir. Zayıflığına delil olarak ise yine Dârimî'nin “Hac” kitabında zikrettiği Hz. Peygamber'in Haceri Esved'i önce öpüp sonra da üzerinde secde ettiğine dair İbn Abbâs rivayetini delil göstermiştir. Bu rivayette Cafer b. Osman'ın vehminin olduğunu ve bu rivayeti destekleyen başka bir rivayetin de olmadığını belirtmiştir. Ancak rivayette ferd kalması ve vehminin açıklanmaması Cafer b. Osman'ın zayıflığını gerektirecek geçerli bir cerh unsuru olarak kabul edilmemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlâle*, III, 375; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 194; Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, I, 183; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 482; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 159..

⁷¹ **Osman b. Urve b. ez-Zübeyr:** İbn Ma'în, Nesâî ve İbn Hıbbân, Osman b. Urve'yi sika olarak nitelmişlerdir. Hitabet kabiliyeti ile ön plana çıkmıştır. Kardeşi Hişam b. Urve'den küçüktür. Ancak ondan önce vefat etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 162; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 191; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 126.

⁷² **Urve b. ez-Zübeyr:** Tâbiîn tabakasının Medîneli meşhur muhaddislerinden olan Urve b. ez-Zübeyr, hadis ilmi açısından “kesîru'l-hadîs”, “me'mûn”, “sebt” olarak nitelendiği gibi “fakîh” ve “imâm” olarak da nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât* II, 133; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 395; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 194; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 163-165.

Hadisin isnadında Urve b. ez-Zübeyr ile Ebû Zerr arasında inkıtâ' vardır. Zira Urve, Ebû Zerr'i görmemiş ve ondan hadis işitmemiştir. Munkatı' bir rivayettir. İsnadda adı zikredilen tüm râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir.

(15) Üçüncü Rivayet

İsmail b. Halîl⁷³ (v. 225) > Ali b. Müshir⁷⁴ (v. 189) > el-A'meş⁷⁵ (v. 147) > Ebû Sâlih⁷⁶ (v. 101)

Tâbiînden olan Ebû Sâlih'in hadisi işittiği sahâbî olan Ebû Hüreyre'nin ismini zikretmeksizin irsâl yaparak naklettiği bu rivayetin muttasıl şeklini Hâkim *el-Müstedrek*'inde zikretmiş ve Buhârî ve Müslim'in sahâhlik şartını taşıdığını ancak eserlerinde zikretmediklerini belirtmiştir. Zehebî de Hâkim'le aynı kanaati paylaşmıştır.⁷⁷

IV. BÂB: AĞAÇLARIN, HAYVANLARIN VE CİNLERİN KENDİSİNE İMÂN ETMELERİ CİNSİNDEN ALLAH TEÂLÂ'NIN, PEYGAMBERİNE İKRAM ETTİĞİ NİMETLER

(16) Birinci Rivayet

Muhammed b. Tarîf⁷⁸ (v. 242) > Muhammed b. Fudayl⁷⁹ (v. 195) > Ebû Hayyân⁸⁰ (v. 145) > Atâ b. Ebû Rabâh⁸¹ (v. 114) > İbn Ömer (v. 73)

⁷³ **İsmâil b. Halîl el-Hazzâz:** Dârimî'nin sika hocalarındandır. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in de hocasıdır. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında adını zikretmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 167; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 99; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 257.

⁷⁴ **Ali b. Müshir:** İbn Ma'în onu sika olarak nitelemiş, Zehebî ve İbn Hacer de onu sika kabul etmişlerdir. Musul kadılığı yapmıştır. Abdurrahman b. Müshir'in kardeşidir. İclî, fıkıh ve hadis ilmini iyi bilen birisi olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ma'în, *et-Târîh*, IV, 44, Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 413; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 290; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 335.

⁷⁵ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

⁷⁶ Bkz. II. bâb, birinci rivayet

⁷⁷ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 91.

⁷⁸ **Muhammed b. Tarîf:** İbn Hıbbân ve Hatîb, onu sika olarak nitelemiş, Ebû Zür'a ise onun hakkında "sadûk makamındadır." demiştir. İbn Hacer, Muhammed b. Tarîf'i **sadûk** bir râvi olarak kabul etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 293; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 92; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 209.

⁷⁹ **Muhammed b. Fudayl b. Gazvân:** Şîlikle itham edilmiş ancak İbn Hacer, şîliğinin güvenilirliğini zedeleyecek boyutta olmadığını, mutedil derecede bir şî olduğunu belirtmiştir. Zehebî de onu sika olarak nitelemiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 250; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 57; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 315; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 359.

⁸⁰ **Ebû Hayyân Yahyâ b. Saîd:** İbn Ma'în, Nesâî, İbn Hıbbân ve İclî onu sika olarak nitelemişlerdir. Âbid ve zâhidliği ile de tanınmıştır. Ebû Hâtim, onu sâlih olarak nitelemiş ve Atâ'dan hadis işitmediğini belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 352; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 149; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 592; Alâî, *Câmi'u't-tahsil*, I, 298; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 188.

Ebû Hayyân'ın Atâ'dan, Atâ'nın da İbn Ömer'den hadis işitmediği kaynaklarda zikredilmiştir. İsnadının iki yerindeki inkıta'dan dolayı munkatı' bir rivayettir. Ayrıca Muhammed b. Tarîf sika mertebesine ulaşamamış, sadûk olarak nitelenmiş bir râvidir. Heysemî, Taberânî'nin, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın eserlerinde bu rivayete yer verdiklerini belirtmiş ve râvilerinin sika kimseler olduğunu söylemiştir.⁸²

(17) İkinci Rivayet

Ubeydullah b. Mûsâ⁸³ (v. 213) > İsmail b. Abdülmelik⁸⁴ > Ebu'z-Zübeyr⁸⁵ (v. 126) > Câbir b. Abdullah (v. 78)

İsmail b. Abdülmelik sika mertebesine ulaşamamış, zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Ayrıca Ebu'z-Zübeyr'in müdellis bir râvi olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Ebu'z-Zübeyr'in işittiğine delalet edecek bir rivayet lafzı kullanmaksızın rivayette bulunmuş olmasından dolayı müdelles bir rivayettir.

(18) Üçüncü Rivayet

Ya'lâ⁸⁶ (v. 209) > Eclah⁸⁷ (v. 145) > Zeyyâl b. Harmele⁸⁸ > Cabir b. Abdullah (v. 78)

⁸¹ **Atâ b. Ebû Rabâh:** Künyesi Ebû Muhammed'dir. Çokça irsâl yapmasıyla bilinen Atâ b. Ebû Rabâh hadis ilmi açısından "sika", "fakih", ve "fâzıl" olarak nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Ömrünün sonlarında hafıza bozukluğuna maruz kalmıştır. Ahmed b. Hanbel, Atâ'nın İbn Ömer'den hadis işitmediğini belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 330; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 198-199; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 179-180.

⁸² Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 517.

⁸³ **Ubeydullah b. Mûsâ:** Kûfe'nin kârîlerinden olan Ubeydullah b. Musa sika ve hâfız olarak nitelenmiştir. Sahâbe isimlerine göre müsned tertib eden ilk müelliflerden olduğu belirtilmiştir. Buhârî *Sahîh*'inde ondan rivayette bulunmuştur. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 400; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 46.

⁸⁴ **İsmail b. Abdülmelik:** Rivayetleriyle ihticâc edilip edilmeyeceği ihtilâflıdır. İbn Ma'în: "Güçlü bir râvi değildir." demiş, Buhârî ise hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir. İbn Hacer, sadûk olduğunu ancak rivayetlerinde vehimlerinin bulunduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 186; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 247; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 108.

⁸⁵ **Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim:** İbn Ma'în'in sika kabul etmesine rağmen Ebû Hâtim hadisleriyle ihticâc edilemeyeceğini ancak rivayetlerinin yazılabileceğini söylemiş, İbn Adî de zayıf bir râvi olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer müdellis bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 151; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 121; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, I, 45; *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 390.

⁸⁶ **Ya'lâ b. Ubeyd:** Süfyân es-Sevrî'den yaptığı rivayetler dışındaki diğer rivayetlerinde sika olarak kabul edilmiştir. Süfyân'dan yaptığı rivayetlerde ise "leyyin" olarak nitelenmiştir. Ebû Hâtim onu sadûk olarak nitelemiş, İbn Hıbbân da *es-Sikât*'ında ismini zikretmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 373; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 304; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 653; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 353.

⁸⁷ **Eclah b. Abdullah el-Kindî:** İclî ve İbn Ma'în'in sika olarak nitelenmesine rağmen, şîlikle itham edilmiştir. Nesâî, İbn Hıbbân, Ukaylî ve İbnü'l-Cevzî Eclah'ın zayıf bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Yahyâ b. Saîd, "Eclah, Hüseyin b. Ali ile Ali b. Hüseyin'i birbirinden ayırt edemeyen, zayıf bir râvidir." demiştir. İbn Hacer "sadûktur" demiş ve şî olduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 212; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, I, 122;

İsnadda adı geçen Eclah b. Abdullah şiflike itham edilmiş zayıf bir râvidir. Zeyyâl ise güvenilirlik durumu ihtilaflı bir râvidir. Eclah b. Abdullah'tan kaynaklanan zayıflıktan dolayı **zayıf** bir rivayettir.

(19) Dördüncü Rivayet

Haccâc. b. Minhâl⁸⁹ (v. 217) > Hammâd b. Seleme⁹⁰ (v. 167) > Ferkad es-Sebehî⁹¹ (v. 131) > Saîd b. Cübeyr⁹² (v. 95) > İbn Abbâs (v. 68)

Muttasıl bir isnadla nakledilen bu hadisin isnadında adı geçen Ferkad es-Sebehî zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Ferkad'dan kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir.

(20) Beşinci Rivayet

Muhammed b. Saîd⁹³ (v. 220) > Yahyâ b. Ebî Bükeyr el-Abdî⁹⁴ (v. 208) > İbrahim b. Tahmân⁹⁵ (v. 168) > Simâk⁹⁶ (v. 123) > Cabir b. Semüra (v. 70)

İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 175; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 426; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 64; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 96.

⁸⁸ **Zeyyâl b. Harmele:** Ebû Hâtim ve Buhârî onun hakkında sükût etmişlerdir. İbn Hıbbân ise sika olarak nitelemiştir. Âcûrî, Ebû Dâvûd'a Zeyyâl'i sorduğunda "Küfeli ma'rûf bir râvidir." diye cevap vermiştir. Dârimî dışındaki hiçbir kaynaktan rivayetleri yer almamıştır. Câbir ve İbn Ömer'den rivayette bulunduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. Ebû Dâvud, *Suâlât*, I, 131; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 222; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, I, 122.

⁸⁹ **Haccâc b. Minhâl:** Ebû Hâtim onu sika olarak nitelemiş, Buhârî *Sahîh*'inde ondan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel: "Bir beis yoktur." demiştir. Basralı **sika** bir râvidir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 320; Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, II, 337; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, I, 69; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 403.

⁹⁰ **Hammâd b. Seleme:** Basralı sika bir râvi olup özellikle Sâbit el-Bünânî ve dayısı olan Humejd et-Tavîl'den rivayette bulunanların en güvenilirini olarak nitelenmiştir. Ömrünün sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kalmıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 140-141; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 216; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 253; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 11-12.

⁹¹ **Ferkad b. Yakup es-Sebehî:** Basra'nın kurrâlarından olup zâhid bir âlimdir. İbn Ma'în Ferkad hakkında tereddüde bulunmuştur. Rivayetleriyle ihticâc edilip edilemeyeceği ihtilaflıdır. İbn Hıbbân, Ukaylî ve İbnü'l-Cevzî onun hakkında **zayıf** nitelemesinde bulunmuşlardır. Bkz. İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 204; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, III, 458; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, III, 4; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 236.

⁹² **Saîd b. Cübeyr:** İbn Abbâs'ın meşhur öğrencilerindendir. Müfessir, kurrâ ve fakih bir kimsedir. Âbid ve zâhidliğine dair kaynaklarda uzun bilgiler verilmiştir. **Sikadır.** Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 275; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 11; Suyûtî, *İs'âfu'l-Mubatta'*, I, 12.

⁹³ **Muhammed b. Saîd b. Süleymân el-Kûfî:** Lakabı Hamdân'dır. Ebû Hâtim, Kûfe'de hafızası Muhammed'den kuvvetli hiçbir kimseyi tanımadığını ve telkine açık olmadığını söylemiştir. İbn Hacer onu sika ve sebt olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 265; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 175; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 166.

⁹⁴ **Yahyâ b. Ebî Bükeyr b. el-Abdî:** İbn Ma'în, İbn Hıbbân ve İclî onu sika olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim onun hakkında sadûk demiştir. Kirmân'da kadılık yapmıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 132; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 257; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 385; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 167.

Simâk dışındaki diğer râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Simâk ise sika mertebesine ulaşmamış, sadûk olarak nitelenmiş bir râvidir. İsnad muttasıldır. Müslim’de geçen sahih rivayetle desteklenmiş, sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.⁹⁷ Tirmizî bu rivayet hakkında “hasen-garîb” demiştir.⁹⁸

(21) Altıncı Rivayet

Ferve⁹⁹ (v. 225) > Velid b. Ebî Sevr el-Hemdânî¹⁰⁰ (v. 172) > İsmail es-Süddî¹⁰¹ (v. 127) > Abbâd b. Ebû Yezîd¹⁰² > Ali b. Ebû Tâlib (v. 40)

Hadisin isnadında Velid b. Ebî Sevr ve İsmail es-Süddî gibi zayıf olarak nitelenmiş râviler yer almaktadır. Abbâd b. Ebî Yezid ise meçhul olarak nitelenmiş bir râvidir. Tirmizî ve Hâkim’de de aynı isnadla yer almıştır. Tirmizî hadisle ilgili “garîb” nitelimesinde bulunmuş, Zehebî ise Hâkim’de geçen rivayete sahih demiştir.¹⁰³

⁹⁵ **İbrahim b. Tahmân:** Ebû Hâtim ve Ahmed b Hanbel onu **sika** olarak nitelmişlerdir. Mürcîlikle itham edilmiştir. Ancak İbn Hacer ircâ fikrinden döndüğünü ve sika bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 538; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi’s-sikât*, I, 32; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 112.

⁹⁶ **Simâk b. Harb: Sadûk** olarak nitelenmiş, tabiîn nesline mensup bir âlimdir. Sahabeden seksen kişi ile görüştüğü kaynaklarda zikredilmiştir. Özellikle İkrime’den yaptığı rivayetlerde İkrime ve İbn Abbâs’ın ismini zikretmeksizin “Hz. Peygamber şöyle buyurdu” demek suretiyle rivayette bulunmuştur. İbn Hıbbân ve İclî *es-Sikât* isimli eserlerinde Simak’ın ismini zikretmişlerdir. İbn Hacer, ömrünün sonlarına doğru hafıza kaybına uğradığını ve telkine açık olduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 436; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 339; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, IX, 214; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 204.

⁹⁷ Bkz. Müslim, “Fezâil”, 2.

⁹⁸ Bkz. Tirmizî, “Menâkıb”, 5.

⁹⁹ **Ferve b. Ebu’l-Mağrâ:** Buhârî ve Dârimî’nin hocasıdır. Dârekutnî onu sika olarak nitelmiş, Ebû Hâtim ise “Sadûktur.” demiştir. İbn Hacer de sadûk bir râvi olduğu görüşündedir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 83; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 11; Hâkim, *Suâlât*, I, 262; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 239.

¹⁰⁰ **Velid b. Abdullah b. Ebî Sevr el-Hemdânî:** Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onu **zayıf** olarak nitelmişlerdir. Yahyâ b. Ma’în onun hakkında “Hiçbir şeydir.” demiştir. Ebû Zür’a onu “münkerü’l-hadîs” olarak nitelmiştir. Dârimî bu rivayet dışında *Sünen*’inde başka rivayetini zikretmemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 16; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, III, 185; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 32; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 352; İbn Hacer, *et-Tehzîbü’t-Tehzîb*, XI, 121.

¹⁰¹ **İsmail es-Süddî:** Şîlikle itham edilmiştir. Ebû Hâtim, rivayetleriyle ihticâc edilemeyeceğini söylemiş, İbn Adî ve İbnü’l-Cevzî de zayıf bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer, onu sadûk olarak nitelmiş, rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 276; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, I, 115; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 273.

¹⁰² **Abbâd b. Ebî Yezîd:** Sadece bu rivayeti ile bilinen, meçhul bir râvidir.. Tirmizî, “Menâkıb” 6’da bu rivayeti zikretmiş ve garîb bir rivayet olduğunu belirtmiştir. Müslim, *el-Münferidât ve’l-vuhdân* isimli eserinde ismini Abbâd b. Yezîd olarak zikretmiştir. Bkz. Müslim, *el-Münferidât ve’l-vuhdân*, I, 183.

¹⁰³ Bkz. Tirmizî, “Menâkıb”, 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 677.

(22) Yedinci Rivayet

Muhammed b. Yusuf¹⁰⁴ (v. 212) > Süfyân¹⁰⁵ (161) > A‘meş¹⁰⁶ (147) > Şimr b. Atıyye¹⁰⁷ > Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden birisi

Hadisin ricali sikadır. Muhammed b. Yusuf’un Süfyan’dan yaptığı yaklaşık yüz elli rivayette hata ettiği söylenmiştir.¹⁰⁸ Şimr b. Atıyye’nin rivayette bulunduğu kimse tespit edilememiştir. İsnadın bu kısmı kopuktur. Munkatı’ olmakla birlikte Dârimî dışında hiçbir kaynakta geçmeyen ferd bir rivayettir.

(23) Sekizinci Rivayet

İshak b. İbrahim¹⁰⁹ (v. 238) > Ebû Muâviye¹¹⁰ (v. 195) > A‘meş¹¹¹ (147) > Ebû Süfyan¹¹² > Enes b. Mâlik (v. 93)

Ebû Süfyan sika mertebesine ulaşamamış bir râvidir. Diğer râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Elbânî, Müslim’in sahihlik şartını taşıyan bir rivayet olduğunu söylemiştir.¹¹³

¹⁰⁴ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹⁰⁵ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹⁰⁶ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹⁰⁷ **Şimr b. Atıyye: Sika** olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Nesâî, İbn Hıbbân ve İclî, onu sika olarak nitelemişlerdir. İbn Hacer “sadûktur” demiştir. Rivayetlerinde çokça irsal yapmakla bilinen bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 461; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 375; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 450; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 319.

¹⁰⁸ Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 231.

¹⁰⁹ **İshak b. İbrahim:** İshak b. Râhûye adıyla maruf olan İshak b. İbrahim, yaşadığı dönemde Horasan’ın imâmı ve müctehidi olarak nitelenmiştir. Fıkıh, hadis ve tefsir ilminde söz sahibidir. Künyesi Ebû Yakub’dur. Dârimî’nin olduğu gibi Buhârî ve Müslim’in de hocasıdır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 209; İbn Hıbbân, *es-Sikât* VIII, 115-116; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, VI, 345-354; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 190-191.

¹¹⁰ **Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzım:** İclî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. A‘meş dışındaki kimselerden yaptığı rivayetlerde vehimlerinin olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. A‘meş’in rivayetlerini iyi bilen, hâfız ve **sika** bir râvi olarak kabul edilmiştir. Mürciîlikle itham edilmiştir. Dârekutnî ve Alâî onun müdellis bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 236; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 246; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 441; Alâî, *Câmi’u’t-tahsîl*, I, 109; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdellisîn*, I, 36; *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 120.

¹¹¹ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹¹² **Ebû Süfyan Talha b. Nâfi’:** Ahmed b. Habel ve Nesâî onun hakkında “Bir beis yoktur.” demişlerdir. İbn Hacer onu sadûk olarak nitelemiş, İclî ve İbn Hıbbân ise onu sika olarak nitelemişlerdir. İbn Ma‘în, Ebû Süfyân’ın Câbir’den yaptığı bir rivayette tashîf yaptığını belirtmiş ve bunu gerekçe göstererek İbn Adî ve Ukaylî onu zayıf bir râvi olarak kabul etmişlerdir. A‘meş’in tedlis yaparak rivayette bulunduğu hocalarından biridir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte’de* yer almıştır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 474; İclî, *es-Sikât*, I, 481; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, II, 224; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 393; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 113; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdellisîn*, I, 39; *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 24.

¹¹³ İbn Mâce, “Fiten”, 23.

(24) Dokuzuncu Rivayet

İshak b. İbrahim¹¹⁴ (v. 238) > Cerîr¹¹⁵ (v. 188) ve Ebû Muâviye¹¹⁶ (v. 195) > A‘meş¹¹⁷ (v. 147) > Ebû Zabyân¹¹⁸ (v. 90) > İbn Abbâs (v. 68)

İsnadda adı geçen râvilerin tamamı sika kimselerdir. Ebû Muâviye yalnızca A‘meş’ten yaptığı rivayetlerde sika kabul edilen bir râvidir. Bu rivayeti de A‘meş’ten işitmiştir. Buhârî ve Müslim’in sıhhat şartlarını taşıyan sahîh bir rivayettir.

V. BÂB: ALLAH TEÂLÂ’NIN HZ. PEYGAMBER’E PARMAKLARI ARASINDAN SU AKITMASI İKRAMI

(25) Birinci Rivayet

İsmail b. İbrahim¹¹⁹ (v. 236) > Şuayb b. Safvân¹²⁰ > Atâ b. es-Sâib¹²¹ (v. 136) > Ebu’d-Duhâ¹²² (v. 100) > İbn Abbâs (v. 68)

İsmail b. İbrahim ve Şuayb b. Safvân sika mertebesine ulaşmamış râvilerdir. Ayrıca Atâ b. es-Sâib ihtilata uğramadan önceki rivayetlerinin kabul edildiği sika bir râvidir. Şuayb

¹¹⁴ Bkz. IV. bâb, sekizinci rivayet

¹¹⁵ **Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî:** Kaynaklarda sika olduğu, ancak ömrünün sonlarına doğru hafızasından yaptığı rivayetlerde hatalarının olduğu zikredilmiştir. Ebû Hâtim, hafıza bozukluğuna maruz kaldığı süreyi vefâtından bir yıl öncesi olarak dile getirmiştir. **Sika** ve **hâfız** bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 145; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, VII, 253; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 65.

¹¹⁶ Bkz. IV. bâb, sekizinci rivayet

¹¹⁷ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹¹⁸ **Ebû Zabyân Husayn b. Cündüb:** Sika olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Rivayetleri *Kütüb-i Sütte*’de yer almıştır. İbn Abbâs ve Cerîr b. Abdullah’dan hadis işittiği, Hz. Ali ve Selmân-ı Fârisî’den ise irsâl yaparak rivayette bulunduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 304; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, III, 190; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 156.

¹¹⁹ **İsmail b. İbrahim et-Tercümânî:** Dârimî’nin hocalarındandır. Ebû Hâtim onu şeyh olarak nitelemiş, Zehebî: “Sadûktur.” demiştir. İbn Hacer ise “Bir beis yok.” nitelemesinde bulunmuştur. İbn Hıbbân *es-Sikât*’ında ismini zikretmiş, İbn Kâni’ de sika olduğunu belirtmiştir. Kendisinden hadis alınmasında herhangi bir sakınca bulunmayan **makbûl** bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 93; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, I, 237.

¹²⁰ **Şuayb b. Safvân:** Ebû Hâtim, hadislerinin yazılabileceğini ancak hucet olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. İbn Adî, yaptığı pek çok rivayette ferd kaldığını belirtmiş, İbn Ma’in “Hiçbir şeydir.” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hacer makbul bir râvi olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 348; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 440; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, II, 41; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, I, 267.

¹²¹ Bkz. II. bâb, altıncı rivayet

¹²² **Ebu’d-Duhâ:** Kûfe’nin meşhur muhaddislerinden olan Ebu’d-Duhâ’nın İsmi Müslim b. Subeyh’tir. Tâbiîn tabakasına mensuptur. İbn Abbâs dışında Hz. Ali ve İbn Ömer gibi büyük sahâbîlerden de hadis işitmiştir. İbn Sa’d, İclî, Nesâî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 278; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VIII, 186; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 391; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, X, 119.

b. Safvân'ın ihtilata maruz kalmadan önce Atâ'dan rivayette bulunan râviler arasında ismi kaynaklarda geçmemektedir. Bu tür illetleri barındıran zayıf bir rivayettir.

(26) İkinci Rivayet

Ebu'n-Nu'mân¹²³ (v. 223) > Ebû Avâne¹²⁴ (v. 176) > Esved b. Kays¹²⁵ > Nubeyh el-Aneziyye¹²⁶ > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayette adı geçen tüm râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Sahih bir rivayettir.

(27) Üçüncü Rivayet

Ebu'l-Velid et-Tayâlisî¹²⁷ (v. 227) ve Saîd b. er-Rebî¹²⁸ (v. 211) > Şu'be¹²⁹ (v. 160) > Amr b. Mürre¹³⁰ (v. 118) ve Husayn¹³¹ (136) > Sâlim b. Ebu'l-Ca'd¹³² (v. 97) > Câbir b. Abdullah (v. 78)

¹²³ **Ebu'n-Nu'mân Muhammed b. Fazl:** Ârim lakabıyla meşhur, Basralı **sika** bir râvidir. Hammâd b. Zeyd'in en güvenilir talebelerindedir. Zehebî ve İbn Hacer onu sika olarak nitelemişler, ömrünün sonuna doğru hafıza bozukluğuna maruz kaldığını belirtmişlerdir. İhtilata maruz kaldıktan sonra münker rivayetlerinin olduğunu gerekçe göstererek İbn Hibbân, Ukaylî ve İbnü'l-Cevzî onu zayıf bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Ancak Zehebî, ihtilat sonrasında dahi münker rivayette bulunmadığını belirtmiş, sika bir râvi olduğunu söylemiştir. Bkz. Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebîr*, IV, 121; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 58; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 294; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, III, 91; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 357.

¹²⁴ Bkz. II. bâb, üçüncü rivayet

¹²⁵ **Esved b. Kays:** İbn Ma'în, Ebû Hâtim, Nesâî ve İclî onun sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında ismini zikretmiştir. Nubeyh el-Aneziyye'den rivayette bulunan yegâne râvi Esved b. Kays'dır. Kûfeli, tâbiîn nesline mensup, **sika** bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 228; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 292; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 32; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 298.

¹²⁶ **Nubeyh b. Abdullah el-Aneziyye:** Tabiîn tabakasına mensup, **sika** bir râvidir. Cabir, İbn Ömer, İbn Abbâs ve Ebu Sa'îd el-Hudrî'den rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise sadece Esved b. Kays rivayette bulunmuştur. Bir kişiden başka kimsenin rivayette bulunmadığı râviler arasında ismi zikredilmiştir. İbn Hibbân ve Ebû Zür'a onu sika olarak nitelemişlerdir. Bkz. Müslim, *el-Münferidât*, I, 251; İclî, *es-Sikât*, II, 311; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 508; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 484; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 372.

¹²⁷ **Ebu'l-Velid et-Tayâlisî:** İsmi Hişam b. Abdülmelik el-Bâhilîdir. Basralı hadis münekkidi ve aynı zamanda fakihtir. İmam ve hâfız olarak nitelenmiş **sika** bir râvidir. Ahmed b. Hanbel, yaşadığı dönemin en meşhur ve güvenilir muhaddisi olarak Ebu'l-Velid et-Tayâlisî'nin ismini zikretmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 330; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 571; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 42.

¹²⁸ **Sa'îd b. er-Rebî:** Künyesi Ebû Zeyd'dir. el-Herevî nisbesi ile tanınmıştır. Buhârî ve Müslim'in önde gelen hocalarındandır. Ahmed b. Hanbel, sika olduğunu ancak ondan hadis işitmediğini söylemiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 397; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 20; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 265; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 24.

¹²⁹ **Şu'be b. el-Haccâc:** "Emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis" şeklinde nitelenen Şu'be, özellikle Irak bölgesinde hadis ve sünneti müdafaa eden, şüpheleri gideren ilk âlimlerdendir. Sika, hâfız ve mutkin olarak da nitelenmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 446; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, IX, 255; Zehebî, *Siyer*, VII, 202-203; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 297-302.

Muttasıl bir isnada sahip olan bu rivayette adı zikredilen tüm râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Sahih bir rivayettir. Buhârî “Megâzî”de Hudeybiye gazvesi bölümünde bu rivayeti zikretmiştir.¹³³

(28) Dördüncü Rivayet

Muhammed b. Abdullah er-Rakkâşî¹³⁴ (v. 219) > Ca’fer b. Süleyman¹³⁵ (v. 178) > Ca’d Ebû Osman¹³⁶ > Enes b. Mâlik (v. 93) > Cabir b. Abdullah (v. 78)

Muttasıl bir isnadla nakledilen bu rivayette adı geçen râvilerden Ca’fer b. Süleyman sika mertebesine ulaşmamış, “makbul” olarak nitelenmiş bir râvidir. Diğer tüm râvilerinin sika olduğu bu rivayet Cafer b. Süleyman’ın durumundan dolayı hasen bir rivayettir.

¹³⁰ **Amr b. Mürre el-Murâdî:** Hadis rivayetindeki titizliği ile tanınan Amr b. Mürre’nin künyesi Ebû Abdullah el-Kûfî’dir. Ebû Hâtim ve İbn Ma’în onu sika olarak nitelemişlerdir. Mürcülükle itham edilmiştir. Şu’be, kesinlikle tedlis yapmadığını belirtmiş, ilminin çokluğunu dile getirmiştir. Buhârî ve Müslim’in hadislerini tahrir ettikleri **sika** bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VIII, 89; Suyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, I, 7.

¹³¹ **Husayn b. Abdurrahman es-Sülemî:** İbn Ma’în, İclî, Ebû Hâtim ve Ahmed b. Hanbel onu sika olarak nitelemişlerdir. Ömrünün sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kalmış ve bu yüzden Ukaylî ve İbn Adî onu zayıf bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Ali b. el-Medînî hafıza bozukluğuna maruz kalmasına rağmen onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamının rivayetlerini zikrettiği **sika** bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 305; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, I, 314; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 210; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 397; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, I, 219; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 328.

¹³² **Sâlim b. Ebu’l-Ca’d:** Mevâlî râvilerin meşhurlarından olup pek çok sahâbîden rivayette bulunmuştur. İbn Ma’în, Ebû Zür’a ve Nesâî onu sika olarak nitelemişlerdir. Çokça irsâl yapmakla tanınan **sika** bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 305; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzân*, III, 205.

¹³³ Bkz. Buhârî, “Megâzî”, 33.

¹³⁴ **Muhammed b. Abdullah er-Rakkâşî:** Dârimî’nin sika hocalarındandır. Aynı zamanda Buhârî ve Müslim’in de hocasıdır. **Sika** olduğu hususunda âlimler ittifak halindedirler. Âbidliği ile de meşhur olmuş güvenilir bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 305; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, V, 413; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 247.

¹³⁵ **Ca’fer b. Süleyman ed-Duba’î:** Ahmed b. Hanbel onun hakkında “Bir beis yoktur.” demiştir. İbn Ma’în onu sika olarak nitelemiş ancak Yahya b. Sa’îd’in ondan hadis yazmadığını belirtmiştir. Hz. Ali’nin faziletlerini bildiren rivayetlerde bulunmuş ve teşeyyu’ ile itham edilmiştir. Yahya b. Sa’îd’in ondan hadis yazmaması ve râfîzîlikle itham edilmesinden dolayı İclî, Ukaylî ve İbn Adî tarafından zayıf olarak kabul edilmesine rağmen teşeyyu’da aşırıya gitmemesinden dolayı Zehebî ve İbn Hacer tarafından **makbul** bir râvi olarak kabul edilmiştir. İbn Hacer onu sadûk olarak nitelemiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 268; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, I, 188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 140; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 144; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, I, 171; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 81.

¹³⁶ **Ebû Osman el-Ca’d b. Dînâr:** Enes b. Mâlik’ten rivayetleri olan, rivayetleri Sahîhayn’da yer alabilmiş tâbînin orta tabakasına mensup **sika** bir râvidir. İbn Ma’în onu sika olarak nitelemiş, Nesâî de onun hakkında: “Bir beis yoktur.” demiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 528; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 69.

(29) Beşinci Rivayet

Ubeydullah b. Musa¹³⁷ (v. 213) > İsrâil¹³⁸ (v. 160) > Mansûr b. el-Mu‘temir¹³⁹ (v. 140) > İbrâhim en-Neha‘î¹⁴⁰ (v. 96) > Alkame b. Kays¹⁴¹ (v. 62) > Abdullah b. Mes‘ûd (v. 32)

Muttasıl bir isnada sahip olan bu rivayette adı zikredilen tüm râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Sahih bir rivayettir.

(30) Altıncı Rivayet

Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr¹⁴² (v. 234) > Ebu'l-Cevvâb¹⁴³ (v. 211) > Ammâr b. Ruzeyk¹⁴⁴ (v. 159) > A‘meş¹⁴⁵ (v. 147) > İbrahim¹⁴⁶ (96) > Alkame¹⁴⁷ (v. 62) > Abdullah b. Mes‘ûd (v. 32)

¹³⁷ Bkz. IV. bâb, ikinci rivayet

¹³⁸ **İsrâil b. Yûnus:** Ahmed b. Hanbel, İsrâil'in güçlü hafızası ile insanları şaşırta, **sika** bir râvi olduğunu belirtmiştir. Dedesi Ebû İshak es-Sebî'î'nin hadislerini rivayet edenler içerisinde en güvenilir olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. İbn Ma‘în, Iclî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Yahya b. Sa‘îd'in ondan hadis rivayet etmemesini gerekçe göstererek İbn Adî ve Ukaylî onu zayıf bir râvi olarak kabul etmişlerdir. İbn Hacer ise bunu bir cerh unsuru olarak görmemiş, İsrâil'i **sika** olarak nitelemiştir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, I, 222; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, I, 131; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 79; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 421; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 229.

¹³⁹ **Mansûr b. el-Mu‘temir:** Ebû Dâvud sika olmayan hiç kimseden rivayette bulunmadığını belirtmiş, İbn Hacer de kesinlikle tedlîs yapmadığını söylemiştir. Iclî, Mansûr hakkında “Kûfe'nin en güvenilir râvisidir.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Iclî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 299; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 177; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 473-474; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 277-278.

¹⁴⁰ **İbrâhim en-Neha‘î:** Tâbiînün büyüklerinden olan İbrâhim en-Neha‘î, Kûfe'nin meşhur âlimlerinden olup fakihliği ile ön plana çıkmıştır. Hadis rivayetinde çokça irsâl yapmakla bilinmektedir. **Sika** olarak nitelenmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 144; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 8; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 155.

¹⁴¹ **Alkame b. Kays:** Abdullah b. Mes‘ûd'un seçkin talebesi olan Alkame, Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde dünyaya gelmiş ancak O'nu göremediği için muhadrâmından kabul edilmiştir. “Esahhu'l-esânîd” olarak bilinen Abdullah b. Mes‘ûd'dan gelen râvi silsilesinde Alkame'nin ismi zikredilmektedir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 207; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, XII, 296-297; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 136; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 244-245.

¹⁴² **Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî:** Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medîni'nin yaşadıkları dönemde Irak'ta yaşamış, imam, hâfız ve şeyhülislam olarak anılmış **sika** bir râvidir. Ahmed b. Hanbel onu övmüş ve hadisçiliğini takdir etmiştir. İbn Hıbbân da onu mutkin ve hâfız olarak nitelemiştir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 243; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 85; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 251.

¹⁴³ **Ebu'l-Cevvâb el-Ahves b. Cevvâb ed-Dabbî:** Ebû Hâtim onu sadûk olarak nitelemiş, İbn Ma‘în de kuvvetli bir râvi olmadığını belirtmiştir. İbn Hacer ve Zehebî, rivayetlerinde ara sıra hata eden **sadûk** bir râvi olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 328; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 89; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 65.

¹⁴⁴ **Ammâr b. Ruzeyk ed-Dabbî:** İbn Ma‘în ve Ebu Zür'a onu sika olarak nitelemişlerdir. Ebû Hâtim ve Nesâî ise ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmişlerdir. Müslim rivayetleri ile ihticâc etmiş, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce de eserlerinde onun rivayetlerini zikretmişlerdir. İbn Hacer ve Zehebî de ondan hadis rivayet etmekte bir beis görmemektedirler. Rivayetleri kabul edilebilir, sika derecesine ulaşamamış

Ebu'l-Cevvâb ve Ammâr b. Ruzeyk sika mertebesine ulaşamamış sadûk ve makbûl olarak nitelenmiş râvidlerdir. Muttasıl bir isnada sahip olmasına rağmen Ebu'l-Cevvâb ve Ammâr'dan dolayı hasen bir rivayettir.

VI. BAB: ALLAH TEÂLÂ'NIN HZ. PEYGAMBER'E MİNBERİN İNLEMESİ İKRAMI

(31) Birinci Rivayet

Osman b. Ömer¹⁴⁸ (v. 209) > Muâz b. Alâ¹⁴⁹ > Nâfi'¹⁵⁰ (v. 117) > İbn Ömer (73)

Muâz b. Alâ, sika mertebesine ulaşamamış, sadûk olarak nitelenmiş bir râvidir. Buhârî, *Sahîh*'inde Muâz b. Alâ'nın rivayetini istişhâd amaçlı kullanmıştır.¹⁵¹ İsnadda adı geçen diğer râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayet Muâz b. Alâ'dan dolayı sahihlik derecesine ulaşamamış hasen bir rivayettir.

(32) İkinci Rivayet

**Muhammed b. Humejd¹⁵² (v. 248) > Temîm b. Abdülmü'min¹⁵³ > Sâlih b. Hayyân¹⁵⁴
> İbn Büreyde¹⁵⁵ (v. 105) > Babası Büreyde b. el-Hasîb¹⁵⁶ (v. 63)**

makbûl bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 392; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 286; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 350.

¹⁴⁵ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

¹⁴⁶ Bkz. V. bâb, beşinci rivayet

¹⁴⁷ Bkz. V. bâb, beşinci rivayet

¹⁴⁸ **Osman b. Ömer:** Yahyâ b Sa'îd'in ondan razı olmadığı ifade edilmiş ancak İbn Ma'în, İbn Hıbbân ve İbn Hacer tarafından sika olarak kabul edilmiş bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 159; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 451; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 129.

¹⁴⁹ **Muâz b. el-'Alâ:** Künyesi Ebû Gassân'dır. İbn Hıbbân'ın *es-Sikât*'ında ismini zikretmesine rağmen İbn Hacer tarafından sadûk olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 482; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 174.

¹⁵⁰ **Nâfi':** İbn Ömer'in âzadlısı olan Nâfi', tâbiîn tabakasına mensup, Medîne'nin meşhur muhaddislerindedir. Sika, sebt ve fakîh olarak nitelenmiştir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 84; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 451; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 467; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 368-369.

¹⁵¹ Buhârî. "Menâkıb", 25

¹⁵² **Muhammed b. Humejd:** İbn Ma'în ve Ahmed b. Hanbel'in onu övmelerine rağmen Buhârî, hadislerinin sakıncalı olduğunu söylemiş, Nesâî de kuvvetli bir râvi olmadığını belirtmiştir. Zehebî münker rivayetlerinin çokluğundan dolayı terkinin evlâ olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de zayıf bir râvi olduğu görüşündedir. Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 490-491; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 113-114; Takrîbü't-Tehzîb, I, 475.

Dârimî'nin zikrettiği Büreyde rivayeti, isnadı itibariyle birçok illeti içerisinde barındırmaktadır. Buhârî, Muhammed b. Humejd'in hadislerinin sakıncalı olduğunu, Nesâî de kuvvetli bir râvi olmadığını belirtmiştir. Sâlih b. Hayyân hakkında ise İbn Ma'în, Ebû Hâtim ve Nesâî zayıf olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir. İbn Hıbbân'ın *es-Sikât*'ında adını zikrettiği Temîm b. Abdülmü'min, Dârimî'nin rivayetinde ferd kaldığı bir râvidir. Dârimî'de de bu rivayetten başka bir rivayeti yer almamıştır. Tüm bu illetlerden dolayı zayıf bir rivayettir.

(33) Üçüncü Rivayet

Muhammed b. Kesîr¹⁵⁷ (v. 223) > Süleyman b. Kesîr¹⁵⁸ (v. 133) > Zührî¹⁵⁹ (v. 125) > Saîd b. el-Müseyyeb¹⁶⁰ (v. 90) > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Dârimî'nin zikrettiği Hz. Cabir rivayetinin isnadında adı geçen Süleymân b. Kesîr özellikle Zührî'den yapmış olduğu rivayetlerde zayıf kabul edilmiş bir râvidir. Muhammed b.

¹⁵³ **Temîm b. Abdülmü'min:** Künyesi Ebû Hâzım'dır. Dârimî'nin rivayetinde ferd kaldığı bir râvidir. *Kütüb-i Sitte*'de rivayetleri yer almamıştır. İbn Hıbbân onu sika olarak nitelmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 444; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 156.

¹⁵⁴ **Sâlih b. Hayyân:** İbn Ma'în, Ebû Hâtim ve Nesâî zayıf bir râvi olduğunu söylemişlerdir. İbn Hacer de zayıf bir râvi olduğu görüşündedir. Dârimî'nin rivayetinde ferd kaldığı bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 398; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 369; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 53; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 338.

¹⁵⁵ **Abdullah b. Büreyde:** Sahâbî olan babası Büreyde b. el-Hasîb'den rivayette bulunan Abdullah b. Büreyde makbûl olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 297.

¹⁵⁶ **Büreyde b. el-Hasîb:** Hicret senesinde Müslüman olmuş ve Hayber'in fethine iştirak etmiş bir sahâbîdir. Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 56; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 286.

¹⁵⁷ **Muhammed b. Kesîr el-Abdî:** İbn Ma'în, sika olmadığını ve hadislerinin yazılamayacağını belirtmiş, Ebû Hâtim de onu sadûk olarak nitelmiştir. İbn Hacer ise hakkındaki cerh ifadelerinin güvenilirliğini zedeleyecek boyutta olmadığını belirtmiş ve sika bir râvi olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 70; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 77-78; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 18; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 504.

¹⁵⁸ **Süleyman b. Kesîr:** İbn Hıbbân, Süleyman b. Kesîr'in ferd kaldığı rivayetlerle ihticâc edilemeyeceğini belirtmiş, özellikle Zührî'den yaptığı rivayetlerinin zayıf olduğunu ifade etmiştir. İbn Adî minberin inlemesine dair Zührî'den yaptığı bu rivayette Süleyman b. Kesîr'in ferd kaldığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 334; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 288; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 189.

¹⁵⁹ **İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124):** Yaşadığı dönemde Hicâz ve Şam bölgesinin en önemli âlimlerinden kabul edilen İbn Şihâb ez-Zührî, hıfz ve zabtının kuvvetliliği ile dikkatleri çekmiştir. İsmi Muhammed b. Müslim'dir. Ömer b. Abdülaziz'in emriyle hadislerin tedvîn edilmesine önderlik etmiştir. Âlim, hâfız, muhaddis gibi ta'dîl ifadelerinin yanında kendisi için fakîh de denilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 253; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 71; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 349; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 108; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 395.

¹⁶⁰ **Said b. el-Müseyyeb:** Tâbînün büyüklerinden olan Sa'îd b. el-Müseyyeb, sahip olduğu hadis ve fıkıh bilgisiyle yaşadığı dönemin en büyük âlimlerinden kabul edilmiştir. Güvenilir bir râvi olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Yapmış olduğu mürsel rivayetler de dahil olmak üzere tüm rivayetleri sahîh kabul edilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 405; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 59; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 273; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 54; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 74.

Kesîr hakkında ise İbn Ma‘în sika olmadığını ve hadislerinin yazılamayacağını belirtmiş, Ebû Hâtim de onu sadûk olarak nitelemiştir. İbn Hacer Muhammed b. Kesîr’in hakkındaki cerh ifadelerinin güvenilirliğini zedeleyecek boyutta olmadığını belirtmiş ve sika bir râvi olduğunu dile getirmiştir. Süleyman b. Kesîr’in Zührî’den ferd kalmak suretiyle yapmış olduğu bu rivayet İbn Adî’in de belirttiği üzere zayıf bir rivayettir.¹⁶¹

(34) Dördüncü Rivayet

Muhammed b. Kesîr¹⁶² (v. 223) > Süleyman b. Kesîr¹⁶³ (v. 133) > Yahya b. Saîd¹⁶⁴ (v. 144) > Hafs b. Ubeydullah¹⁶⁵ > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Süleyman b. Kesîr, özellikle Zührî’den yaptığı rivayetlerde zayıf kabul edilmiş, ferd kaldığı rivayetleriyle de ihticâc edilemeyeceği ifade edilmiş bir râvidir.¹⁶⁶ İbn Adî bu rivayette ferd kaldığını dolayısıyla zayıf bir rivayet olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷ Ebû Hâtim, Hafs b. Ubeydullah’ın sahâbeden sadece dedesi Enes b. Mâlik’ten hadis işittiğini belirtmiş, ancak İbn Hacer, Câbir b. Abdullah’tan ve Ebû Hüreyre’den hadis işittiğini tasrih etmiştir. Ayrıca Buhârî, Hafs’ın Câbir’den yaptığı rivayeti Muhammed b. Ca‘fer kanalıyla Yahyâ b. Saîd’den asıl rivayet olarak, Süleyman b. Kesîr’in rivayetini ise istişhâd amaçlı olarak peşinden *Sahîh*’inde zikretmiştir.¹⁶⁸ Dârimî’nin zayıf bir isnadla naklettiği bu rivayet Buhârî’de geçen Muhammed b. Ca‘fer rivayetiyle desteklenmiş sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.

(35) Beşinci Rivayet

Ferve¹⁶⁹ (v. 225) > Yahya b. Zekeriyâ¹⁷⁰ (v. 183) > Babası Zekeriyâ b. Ebû Zâide¹⁷¹ (v. 147) > Ebû İshak¹⁷² (v. 129) > Saîd b. Ebû Kerib¹⁷³ > Câbir b. Abdullah (v. 78)

¹⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 288.

¹⁶² Bkz. VI. bâb, üçüncü rivayet

¹⁶³ Bkz. VI. bâb, üçüncü rivayet

¹⁶⁴ **Yahyâ b. Saîd el-Ensârî:** Tâbiîn tabakasına mensup olan Yahyâ b. Sa‘îd, hakkında “sika”, “sebt”, “fakîh”, “imâm” ve “hucet” gibi ta‘dîl lafızları kullanılmış, Medîne’nin sika muhaddislerindedir. Künyesi Ebû Sa‘îd’dir. İclî, *es-Sikât*, II, 352; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 521; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 137; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, XI, 194.

¹⁶⁵ **Hafs b. Ubeydullah:** Enes b. Mâlik’in torunudur. Ebû Hâtim sadece dedesi Enes b. Mâlik’ten hadis işittiğini dile getirmiş ancak İbn Hacer, Câbir b. Abdullah ve Ebû Hüreyre’den de hadis işittiğini dile getirmiştir. İbn Hibbân’ın *es-Sikât*’ında ismini zikrettiği Hafs b. Ubeydullah “**sadûk**” olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 151; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 349.

¹⁶⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 334.

¹⁶⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 288;

¹⁶⁸ Buhârî, “Cum‘a”, 24.

¹⁶⁹ Bkz. IV. bâb, altıncı rivayet

Hadisin isnadında adı geçen Zekeriyâ b. Ebû Zâide'nin, hocası Ebû İshak'tan ihtilata maruz kaldığı yıllarda hadis işittiği kaynaklarda belirtilmiş fakat Buhârî ve Müslim'in Zekeriyâ'nın Ebû İshak'tan yapmış olduğu rivayetleri *Sahih*'lerinde nakletmiş olmalarından dolayı rivayetleri güvenilir kabul edilmiştir.¹⁷⁴ Hadisin isnadında herhangi bir inkıtâ' söz konusu değildir. Râvilerinin tamamı sika olarak nitelenmiş kimselerden müteşekkildir.

(36) Altıncı Rivayet

Zekeriyâ b. Adî¹⁷⁵ (v. 211) > Ubeydullah b. Amr¹⁷⁶ (v. 180) > Abdullah b. Muhammed b. Akîl¹⁷⁷ (140) > Tufeyl b. Übeyy b. Ka'b¹⁷⁸ > Babası Übeyy b. Ka'b

İsnadda adı geçen Abdullah b. Muhammed b. Akîl hadis rivayetindeki ihtiyatsız tutumu ve ömrünün sonuna doğru maruz kaldığı hafıza bozukluğuyla cerh edilmiş, zayıf bir râvidir. İsnadda adı geçen diğer râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Dârimî'nin muttasıl bir

¹⁷⁰ **Yahyâ b. Zekeriyâ:** Künyesi Ebû Sa'îd'dir. **Sika ve mutkin** olarak nitelenmiş ayrıca fakih kimliği ile de ön plana çıkmış Kûfeli bir râvidir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 352; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 615; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 183.

¹⁷¹ **Zekeriyâ b. Ebû Zâide:** Hocası Ebû İshak'ın ihtilata maruz kaldığı yıllarda ondan hadis işittiği ifade edilmiştir. Şa'bî ve İbn Cüreyc'ten yaptığı rivayetlerde müdellis olarak nitelenmesine rağmen Kûfe'nin sika râvilerinden kabul edilmiştir. Bu rivayette hadisi işittiğini "haddesenâ" rivayet lafzını kullanarak tasrih etmiştir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, I, 370; Alâî, *Câmi'u't-tahsil*, I, 106; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, I, 31; *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 216.

¹⁷² **Ebû İshâk es-Sebî'î:** Tâbi'nin büyüklerinden olan Ebû İshâk es-Sebî'î'nin ismi Amr b. Abdullah'dır. el-Hemedânî nisbesi ile de maruftur. Kûfe'nin meşhur muhaddislerinden olup imâm, sika ve âbid olarak nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Yaşının ilerlemesi ile hafıza bozukluğuna maruz kalmıştır. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 179; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 242; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 177; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 56.

¹⁷³ **Sa'îd b. Ebû Kerîb:** Ebû Zür'a ve İbn Hıbbân'ın sika olarak nitelediği Sa'îd b. Ebû Kerîb, Hz. Câbir'den rivayetleri olan bir râvidir. Kendisinden sadece Ebû İshâk ve Süleyman b. Keysân rivayette bulunmuştur. Bkz. Müslim, *el-Münferidât*, I, 131; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 67.

¹⁷⁴ el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 339.

¹⁷⁵ **Zekeriyâ b. Adî:** **Sika** olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Takvası ve güçlü hafızası ile tanınmıştır. Kûfeli olmakla birlikte Mısır'da ikamet etmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 424; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 286.

¹⁷⁶ **Ubeydullah b. Amr:** İbn Ma'în, Iclî, Nesâî ve İbn Hıbbân sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtim sika olarak nitelemekle birlikte sika olmayan kimselerden rivayette bulunduğunu dile getirmiştir. İbn Hacer **fakih ve sika** bir râvi olduğunu, ancak rivayetlerinde ara sıra hata ettiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 149; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 38.

¹⁷⁷ **Abdullah b. Muhammed b. Akîl:** Hafızasının kuvvetli olmaması ve hadis rivayetindeki ihtiyatsız tutumundan dolayı cerh edilmiş zayıf bir râvidir. Ayrıca ömrünün sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kalmıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 153; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 3; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 127; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 13.

¹⁷⁸ **Tufeyl b. Übeyy b. Ka'b:** Medîne'nin sika muhaddislerindedir. Künyesi Ebû Batn'dır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 489; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 397.

isnadla naklettiği bu rivayet, Abdullah b. Muhammed'den kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir.

(37) Yedinci Rivayet

Ubeydullah b. Saîd¹⁷⁹ (v. 241) > Ebû Üsâme¹⁸⁰ (v. 201) > Mücâlid¹⁸¹ (v. 144) > Ebu'l-Veddâk¹⁸² > Ebû Saîd el-Hudrî (v. 73)

İsnadda adı geçen Mücâlid b. Saîd ömrünün sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kalmış, güçlü bir râvi olmadığı belirtilmiş ve zayıf kabul edilmiş bir râvidir.¹⁸³ Diğer râviler rivayetleri kabul edilebilecek güvenilirliğe sahip kimselerdir. Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayet Mücâlid b. Saîd'in zayıflığından dolayı zayıf bir rivayettir.

(38) Sekizinci Rivayet

Müslim b. İbrahim¹⁸⁴ (v. 222) > Sa'k¹⁸⁵ > Hasan Basrî (v. 110)

Hasan, hadisi işittiği Enes b. Mâlik'i atlamak suretiyle irsâl yapmıştır. Mürsel bir rivayettir. Enes b. Mâlik'ten yaptığı rivayetin muttasıl şekli Ahmed b. Hanbel'de geçmektedir.¹⁸⁶

¹⁷⁹ **Ubeydullah b. Sa'îd:** Sika, sebt, me'mûn ve imâm olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 406; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 16.

¹⁸⁰ **Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme:** Zabt ve itkân sahibi, sika bir râvidir. Hâfızdır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Ömrünün sonlarına doğru kitapları haricinden rivayette bulunduğu dile getirilmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 222; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 321; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 3-4.

¹⁸¹ **Mücâlid b. Sa'îd:** Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî ve Ahmed b. Hanbel tarafından zayıf kabul edilmiş bir râvidir. Müslim, Mücâlid'in rivayetlerini şahid ve mütâbaat türünden kullanmıştır. Zayıf bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, III, 10; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 420; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 36-37.

¹⁸² **Ebu'l-Veddâk:** Tâbiünden olan Ebu'l-Veddâk'ın ismi Cebr b. Nevf'tir. İbn Ma'în, İbn Hıbbân ve İbn Şâhin tarafından sika olarak nitelenmiştir. Ancak İbn Hacer onu sadûk olarak nitelenmiş ve rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 532; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 117; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 52.

¹⁸³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 37.

¹⁸⁴ **Müslim b. İbrahim:** İbn Ma'în ve Ebû Hâtim onu sika olarak nitelenmişlerdir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Dârimî'nin ve Buharî'nin sika hocasıdır. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 157; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 394; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 109.

¹⁸⁵ **es-Sa'k b. Hazn:** Künyesi Ebû Abdullah'tır. Basralı bir râvidir. Dârekutnî onu "Leyse bi'l-kavî" sözüyle nitelenmiş ancak İclî ve İbn Hıbbân sika olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtim, Ebû Zûr'a ve Nesâî ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını ifade etmişlerdir. Zâhid ve âbidliğiyle de ön plana çıkmıştır. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 479; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 372.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 226.

(39) Dokuzuncu Rivayet

Haccâc b. Minhâl¹⁸⁷ (v. 217) > Hammâd b. Seleme¹⁸⁸ (v. 167) > Ammâr b. Ebî Ammâr¹⁸⁹ (v. 120) > İbn Abbâs (v. 68)

İsnadda inkitâ' yoktur. Râvilerinin tamamı güvenilir kimselerdir. Sadûk olarak da nitelenmiş olan Ammâr b. Ebî Ammâr'ın rivayetleri Müslim'de yer aldığı için Müslim'in sahîhlik şartının taşıyan bir rivayettir.

(40) Onuncu Rivayet

Haccâc b. Minhâl¹⁹⁰ (v. 217) > Hammâd b. Seleme¹⁹¹ (v. 167) > Sâbit el-Bünânî¹⁹² (v. 127) > Enes b. Mâlik (v. 93)

Dârimî'nin İbn Abbâs rivayeti sonrasında istişhâd amaçlı sadece isnadını verdiği bu rivayetin isnadı muttasıldır ve râvilerinin tamamı güvenilir kimselerdir. Sahîh bir isnaddır.

(41) On Birinci Rivayet

Abdullah b. Yezîd¹⁹³ (v. 213) > el-Mes'ûdî¹⁹⁴ (160) > Ebû Hâzım¹⁹⁵ > Sehl b. Sa'd (v. 88)

¹⁸⁷ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

¹⁸⁸ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

¹⁸⁹ **Ammâr b. Ebî Ammâr:** Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud onu sika olarak nitelemiş, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a da onun hakkında sika nitelemesinde bulunmuşlar ve "Bir beis yok." demişlerdir. Nesâî de "Bir beis yok." nitelemesinde bulunmuştur. Müslim'de rivayeti yer almıştır. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında ismini zikretmiş fakat rivayetlerinde ara sıra hata ettiğini belirtmiştir. İbn Hacer'e göre rivayetlerinde ara sıra hata eden **sadûk** bir râvidir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 306; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, I, 156; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 353.

¹⁹⁰ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

¹⁹¹ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

¹⁹² **Sâbit b. Eslem el-Bünânî:** Basra'nın meşhur muhaddislerinden olup Enes b. Mâlik ile kırk yıla yakın bir süre birlikte bulunmuştur. Tabiîn tabakasına mensuptur. Zührî, Katâde ve Humeyd et-Tavîl ile birlikte Enes b. Mâlik'ten rivayette bulunan en güvenilir kimseler arasında Sâbit'in de ismi zikredilmiştir. Kendisinden zayıf ve meçhul nitelikte olan pek çok râvinin rivayette bulunduğunu belirten İbn Adî, Sâbit'in ismini *el-Kâmil*'de zikretmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 89; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 100; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 125; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 3-4.

¹⁹³ **Abdullah b. Yezîd:** Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Mekke'nin kâriyelerindedir ve el-Mukri' lakabıyla meşhurdur. Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî'nin de **sika** hocalarındandır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 201; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 342; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 330.

¹⁹⁴ **Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe el-Mes'ûdî:** İmâm ve fakîh olarak nitelenmiş ancak vefatı öncesinde ihtilata maruz kalmıştır. İbn Hacer, Bağdad dışında yaptığı rivayetlerin ihtilât sonrası olduğunu belirtmiş ve Bağdad'da işitilen rivayetlerini güvenilir kabul etmiştir. İbn Hıbbân ve Ukaylî de ihtilât sonrası yaptığı rivayetlerinin terk edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 96; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 633; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 191.

İsnadda adı geçen râvilerden el-Mes'ûdî nisbeli Abdurrahman b. Abdullah, ihtilâta maruz kaldıktan sonra da hadis rivayet ettiği için zayıf kabul edilmiştir. Dârimî'nin zayıf bir isnadla naklettiği bu rivayet sahih isnadlarla da bizlere ulaşmaktadır. Özellikle muttefekun aleyh olmak üzere sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.¹⁹⁶

(42) On İkinci Rivayet

Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef¹⁹⁷ (v. 237) > Ömer b. Yûnus¹⁹⁸ (v. 209) > İkrime b. Ammâr¹⁹⁹ (160) > İshak b. Ebû Talha²⁰⁰ (v. 132) > Enes b. Mâlik (v. 93)

İkrime b. Ammâr sika mertebesine ulaşamamış, sadûk olarak nitelenmiş bir râvi olmasına rağmen rivayetleri Müslim'de yer alabilmiştir. Dolayısıyla Müslim'in sıhhat şartını taşıyan bir isnada sahiptir.

VII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E YEMEĞİNİN BEREKETLENİP ARTMASI KONUSUNDA İKRAM EDİLEN ŞEYLER

(43) Birinci Rivayet

Abdullah b. Ömer b. Ebân²⁰¹ (v. 239) > Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî²⁰² (v. 195) > Abdulvahid b. Eymen el-Mekki²⁰³ > Eymen²⁰⁴ > Câbir b. Abdullah (v. 78)

¹⁹⁵ **Ebû Hâzım Seleme b. Dînâr:** Tâbiîn tabakasına mensup olan Ebû Hâzım, zâhidliği ile ön plana çıkmış, hadis ilminde de **sika**, imâm ve huccet olarak kabul edilmiş bir râvidir. İbn Huzeyme onun hakkında: "Sikadır ve yaşadığı dönemde bir benzeri yoktur." değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 420; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 316; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 126.

¹⁹⁶ Buhârî, "Salât", 17; Müslim, "Mesâcid", 44; Ahmed b. Hanbel, V, 337; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 319.

¹⁹⁷ **Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef:** Dârimî'nin olduğu gibi Müslim ve Ebû Dâvud'un da hocasıdır. Ebû Hâtim ve İbn Hibbân onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 91; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 20.

¹⁹⁸ **Ömer b. Yunus:** Künyesi Ebû Hafs'tır. El-Yemâmî nisbesi ile tanınmıştır. İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Hibbân onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 142; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 445; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 445.

¹⁹⁹ **İkrime b. Ammâr:** Özellikle Yahyâ b. Ebî Kesîr'den yapmış olduğu muztarib rivayetlerden dolayı cerh edilmiş bir râvidir. **Sadûk** olarak nitelenmiştir. Buhârî, İkrime'nin rivayetlerini istişhâd amaçlı kullanmış, Müslim ve *Sünen* müellifleri ise eserlerinde İkrime'nin rivayetlerine yer vermişlerdir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 233; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 272-273; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, III, 378; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 232-233.

²⁰⁰ **İshak b. Ebû Talha:** Tâbiînün büyüklerinden olan İshak b. Abdullah b. Ebû Talha sika ve huccet olarak kabul edilmiş bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 219; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 23; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 210.

²⁰¹ **Abdullah b. Ömer b. Ebân:** Şüphesiz itham edilmiştir. Ebû Hâtim onu sadûk olarak nitelemiş, İbn Hacer de **sadûk** bir râvi olduğunu belirtmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî'de rivayetleri yer almıştır. Kûfelidir.

Râvileri sika mertebesine ulaşamamış kimselerden müteşekkil olan bu rivayet diğer kaynaklardaki sahih rivayetlerle desteklenmek suretiyle sahihlik mertebesine ulaşmış sahîh (li-ğayrihî) bir rivayettir.²⁰⁵

(44) İkinci Rivayet

Zekeriyâ b. Adî²⁰⁶ (v. 211) > Ubeydullah b. Amr²⁰⁷ (v. 180) > Abdülmelik b. Umeyr²⁰⁸ (v. 136) > Abdurrahman b. Ebî Leylâ²⁰⁹ > Enes b. Mâlik (v. 93)

Hadisin isnadında adı geçen râvilerden Abdülmelik b. Umeyr dışındaki kimseler sika olarak nitelenmiş râvilerdir. Abdülmelik b. Umeyr'in ise müdellis bir râvi olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. İştittiğine delalet edecek bir rivayet lafzı kullanmaksızın “عَنْ” lafzı ile rivayette bulunmuştur. Dârimî'nin zikrettiği bu sened müdelles bir sened olmakla birlikte diğer kaynaklarda geçen sahîh rivayetlerle desteklenmiş (sahîh li-ğayrihî) bir rivayettir.²¹⁰

Ahlâkının güzelliğinden dolayı Farsça güzel koku haznesi anlamına gelen “mişkidâne” lakabı verilmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, II, 371; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 578; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 290.

²⁰² **Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî:** İbn Ma'în ve Nesâî onun hakkında “Bir beis yok” demişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Ma'mer'den yaptığı rivayetlerde tedlis yaptığını belirtmiştir. Bezzâr, İbn Hıbbân, Dârekutnî, ve İbn Şâhin onu sika olarak nitelemişler, İbn Sa'd ise sika olarak nitelemekle birlikte rivayetlerinde hatalarının olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de onun hakkında “**Bir beis yok.**” demiştir. Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 312; Alâî, *Câmi'u't-tahsil*, I, 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 238.

²⁰³ **Abdülvâhid b. Eymen el-Mekkî:** İbn Ma'în ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Ebû Hâtim onun hakkında “sâlihu'l-hadîs”, Nesâî de “Bir beis yok.” demiştir. Rivayetleri Buhârî ve Müslim'de de yer almıştır. İbn Hacer ondan hadis rivayet etmekte **bir beis olmadığını** belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 124; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 384.

²⁰⁴ **Eymen el-Habeşî:** Ebû Zûr'a ve İbn Hıbbân onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Kendisinden sadece oğlu Abdülvâhid rivayette bulunmuştur. Hz. Peygamber'den yapmış olduğu mürsel bir rivayetten dolayı sahâbi zannedilmiş ancak İbn Hacer sahâbi olmadığını belirtmiştir. Câbir ve Hz. Aişe'den rivayetleri vardır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 264; *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 345.

²⁰⁵ Bkz. Buhârî, “Megâzî”, 29; Müslim, “Eşribe”, 141.

²⁰⁶ Bkz. VI. bâb, altıncı rivayet

²⁰⁷ Bkz. VI. bâb, altıncı rivayet

²⁰⁸ Bkz. II. bâb, üçüncü rivayet

²⁰⁹ **Abdurrahman b. Ebî Leylâ:** Tâbiînün büyüklerindedir. Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve Enes b. Mâlik başta olmak üzere sahâbenin pek çoğu ile görüşmüş ve onlardan hadis rivayet etmiştir. Sika olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Kûfelidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 86; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 100; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 234;

²¹⁰ Bkz. Buhârî, “Salât”, 43; “Menâkıb”, 25; “Et'ime”, 6, 48; “el-Eymân”, 22; Müslim, “Eşribe”, 142; Tirmizî, “Menâkıb”, 6; Mâlik, “Sıfetu'n-Nebî”, 19; Ahmed b. Hanbel III, 218; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VII, 170; VII, 298; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXV, 109, 113; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 313.

(45) Üçüncü Rivayet

Müslim b. İbrahim²¹¹ (v. 222) > Ebân b. Yezîd²¹² (v. 160) > Katâde b. Di'âme²¹³ > Şehr b. Havşeb²¹⁴ > Ebû Ubeyd²¹⁵

Muttasıl isnada sahip olan rivayette adı geçen Şehr b. Havşeb adalet yönüyle cerh edilmiş bir râvidir. Şehr b. Havşeb'in zayıflığından dolayı zayıf bir rivayettir.

(46) Dördüncü Rivayet

Ebu'n-Nu'mân²¹⁶ (v. 223) > Ebû Avâne²¹⁷ (v. 176) > Esved b. Kays²¹⁸ > Nubeyh el-Aneziyye²¹⁹ > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Hadisin isnadında adı geçen râvilerden Zeyd, Ebû Avâne ve Abdülmelik sika derecesine ulaşamamış râvilerdir. Bunun yanında Abdülmelik tedlîs yapmakla bilinen bir râvidir. Bu rivayette de rivayet lafzı kullanmaksızın "عَنْ" lafzı ile rivayette bulunmuştur. Ayrıca Zekvân Ebû Sâlih, İbn Abbâs'ı atlamak suretiyle irsâl yaparak rivayette bulunmuştur. Müdelles ve munkatı' bir rivayettir.

VIII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E VERİLEN BAZI ÜSTÜNLÜKLER

(47) Birinci Rivayet

İshak b. İbrahim²²⁰ (v. 238) > Yezîd b. Ebî Hakîm²²¹ (220) > Hakem b. Ebân²²² (v. 154) > İkrime²²³ (v. 105) > İbn Abbâs (v. 68)

²¹¹ Bkz. VI. bâb, sekizinci rivayet

²¹² **Ebân b. Yezîd:** İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, İclî, Nesâî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. İbn Hacer sika olduğunu belirtmiş ve ferd kaldığı rivayetlerinin olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 199; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 68; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 87.

²¹³ **Katâde b. Di'âme:** Sika olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Sika, sebt ve hâfız olarak nitelenmiştir. Basralıdır. Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 122; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 315.

²¹⁴ **Şehr b. Havşeb:** Rivayetlerinde çokça irsal yapmasıyla bilinen Şehr b. Havşeb, beytülmâlden izinsiz tasarrufta bulunduğu için adalet yönüyle cerh edilmiş bir râvidir. Rivayetlerinde çokça hatalarının olduğu ve güçlü bir râvi olmadığı da belirtilmiştir. **Zayıf** bir râvidir. Bkz. Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebir*, II, 191; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 36; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 324.

²¹⁵ **Ebû Ubeyd:** Sahâbî olduğu bildirilen Ebû Ubeyd, Hz. Peygamber'in âzadlısıdır. Hâkim, ismini tespit edemediğini belirtmiştir. Yalnızca bu rivayeti ile bilinmektedir. Kendisinden yalnızca Şehr b. Havşeb rivayette bulunmuştur. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXIV, 53; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 176.

²¹⁶ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

²¹⁷ Bkz. II. bâb, üçüncü rivayet

²¹⁸ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

²¹⁹ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

²²⁰ Bkz. IV. bâb, sekizinci rivayet

Yezîd b. Ebî Hakîm ve el-Hakem b. Ebân sadûk olarak nitelenmiş râvilerdir. İsnad muttasıldır. Hâkim bu rivayeti *el-Müstedrek*'ine almış ve el-Hakem b. Ebân ile ilgili Buhârî ve Müslim'in ondan hadis rivayet etmediklerini ancak hadisçilerin güvenilir kabul ettiklerini belirtmiş ve rivayete sahîh hükmü vermiştir. Zehebî de Hâkim'le aynı kanaati paylaşmıştır.²²⁴

(48) İkinci Rivayet

Ubeydullah b. Abdülmecid²²⁵ (v. 209) > Zem'a²²⁶ > Seleme²²⁷ > İkrime²²⁸ (v. 105) > İbn Abbâs (v. 68)

Bu rivayetin muttasıl olan isnadında adı geçen Zem'a b. Salih özellikle Seleme'den yaptığı rivayetlerde zayıf kabul edilen bir râvidir. Tirmizî bu rivayet hakkında ğarîb nitelimesinde bulunmuştur. Zayıf bir isnaddır.

²²¹ **Yezîd b. Ebî Hakîm:** İbn Hıbbân onu "müstakîmü'l-hadîs" olarak nitelenmiş ve *es-Sikât*'ında ismini zikretmiştir. Ebû Dâvud ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmiştir. Ebû Hâtim de hakkında "sâlihu'l-hadîs" değerlendirmesinde bulunmuştur. Zehebî ve İbn Hacer ise "**sadûk**" bir râvi olduğu görüşündedirler. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 258; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 539; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 381; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 279.

²²² **Hakem b. Ebân:** İbn Ma'în, İclî, Nesâî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelenmişlerdir. İbn Hıbbân ismini *es-Sikât*'ında zikrettikten sonra rivayetlerinde ara sıra hata ettiğini bildirmiştir. İbn Hacer **sadûk** bir râvi olduğunu ve rivayetlerinde de vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 311; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 364.

²²³ **İkrime:** Tâbi'nin nesline mensup olan İkrime, müfessir kimliği ile ön plana çıkmış ve kendisini azad eden efendisi İbn Abbâs'tan kırk yıla yakın bir süre tefsir, fıkıh ve sünnet tahsili almıştır. İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İclî, Ebû Hâtim ve Nesâî onu sika olarak nitelenmişlerdir. Buna karşılık İmam Mâlik'in İkrime'yi sika kabul etmediği ve kendisinden hadis alınmamasını istediği ileri sürülmüş, Yahya b. Saîd el-Ensârî ve Muhammed b. Sîrîn'in de onun için yalancı dediği nakledilmiştir. İbn Hıbbân ve İbn Adî hadis imamlarının tereddüt etmeden İkrime'den rivayette bulduklarını, sahih hadisleri derleyen müelliflerin onun rivayetlerini eserlerine aldıklarını belirtmiştir. Zehebî ise İkrime'nin hıfzı sebebiyle değil bazı görüşleri yüzünden eleştirildiğini, Hâricîler'in görüşlerini benimsemekle suçlandığını kaydetmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 282-283; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 182; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 93; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 240; Altıkulaç, "İkrime el-Berberî", *DİA*, XXII, 41.

²²⁴ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 381.

²²⁵ **Ubeydullah b. Abdülmecid:** İclî, İbn Hıbbân, Dârekutnî ve İbn Kâni' tarafından sika olarak nitelenmiştir. Dârimî'nin hocasıdır. İbn Ma'în'in "O hiçbir şeydir." sözüne dayanarak Ukaylî zayıf kabul etmiştir. Ancak ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığına dair yine İbn Ma'în'e ait olan başka bir açıklama da bulunmaktadır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 111; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 324; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 404; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, III, 123; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 31.

²²⁶ **Zem'a b. Salih:** Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ukayli ve İbn Adî tarafından zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 530; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 43; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, II, 94; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 229.

²²⁷ **Seleme b. Vehrâm:** Ahmed b. Hanbel, zayıf olan talebesi Zem'a'nın Seleme'den yaptığı münker rivayetlerden dolayı Seleme'nin de zayıf bir râvi olabileceğinden korktuğunu söylemiştir. Ebû Dâvud zayıf bir râvi olduğunu belirtmiştir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında adını zikretmiş ancak Zem'a dışındaki rivayetlerine itibar edilebileceğini söylemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 527; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 399; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 338-339; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 455; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 141.

²²⁸ Bkz. VIII. bâb, birinci rivayet

(49) Üçüncü Rivayet

Sa'îd b. Süleyman²²⁹ (v. 225) > **Mansur b. Ebu'l-Esved**²³⁰ > **Leys**²³¹ > **Rebî' b. Enes**²³²
> **Enes b. Mâlik** (v. 93)

Muttasıl bir isnada sahip olan bu rivayet özellikle Leys b. Ebû Selîm'den kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir. Leys'in de yer aldığı bir isnadla Tirmizî bu hadisi tahrir etmiş ve hadise hasen-garîb hükmünü vermiştir.²³³

(50) Dördüncü Rivayet

Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî²³⁴ (v. 214) > **Bekr b. Mudar**²³⁵ (173) > **Cafer b. Rebî'a**²³⁶ (v. 136) > **Salih**²³⁷ > **Atâ b. Ebû Rabâh**²³⁸ (v. 114) > **Câbir b. Abdullah** (v. 78)

²²⁹ **Sa'îd b. Süleyman:** Künyesi Ebû Osman olan Sa'îd b. Süleyman "Sa'dûyeh" lakabıyla meşhurdur. **Sika** ve hâfız olarak nitlenmiş bir râvidir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 438; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 237.

²³⁰ **Mansur b. Ebu'l-Esved:** İbn Ma'în ve İbn Hıbbân tarafından sika olarak nitelenmiş olan Mansur b. Ebu'l-Esved hakkında Ebû Hâtîm: "Hadisleri yazılabilir." demiştir. Şîlikle itham edilmiştir. İbn Hacer ve Zehebî, şîif olduğunu ancak **sadûk** bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 170; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 475, Zehebî, *el-Kâşif*, II, 296; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 271.

²³¹ **Leys b. Ebû Selim:** Yahya b. Ma'în ve Nesâî'nin **zayıf** olarak nitelediği Leys hakkında Ahmed b. Hanbel "muzdaribü'l-hadîs" nitelemesinde bulunmuş ancak muhaddislerin ondan rivayette bulduklarını da eklemiştir. Hafızasının zayıflığı ve hadislerini hatırlayamayacak derecede uğradığı ihtilattan dolayı cerh edildiği gibi, mürsel rivayetleri merfû' hale getirmek gibi bir eleştiriye de uğramıştır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 379; Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-metrûkin*, I, 90; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 231; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 87-88; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 417.

²³² **Rebî' b. Enes:** İclî'nin sika olarak nitelediği Rebî' b. Enes'i İbn Ma'în şîif olmakla vasıflandırmış ve teşeyyu'da aşırıya kaçtığını belirtmiştir. Ebû Hâtîm onu **sadûk** olarak nitelemiştir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında adını zikretmiş ancak talebesi Ebû Cafer er-Râzî'nin ondan yapmış olduğu rivayetlerin muztarib olmasından dolayı insanların onun hadislerinden sakındıklarını da eklemiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 350; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, İV, 228; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 207.

²³³ Bkz. Tirmizî, "Menâkıb", 1.

²³⁴ **Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî:** İmâm Mâlik'in talebesi olan Abdullah b. Abdülhakem fakihliği ile ön plana çıkmış bir râvidir. Ebû Hatîm onu "sadûk" olarak nitelemiş, İclî, Ebû Zûr'a ve İbn Hıbbân ise onu sika olarak nitelemişlerdir. İbn Ma'în Mısır'a gittiğinde Abdullah'ın meclisinde bulunmuş ve fezâil konusunda yaptığı bir rivayetten dolayı meclisini terketmiş ve onu yalancılıkla itham etmiştir. İbn Hacer onu **sadûk** olarak nitelemiş ve İbn Ma'în'in böylesi bir tavır sergilediğini de aktarmıştır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 44; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 105; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 347; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 252-253.

²³⁵ **Bekr b. Mudar:** İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtîm ve Nesâî tarafından **sika** olarak nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 104-105; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 427.

²³⁶ **Cafer b. Rebî'a:** Ahmed b. Hanbel ve Nesâî tarafından sika olarak nitelenmiştir. Ebû Hâtîm onun hakkında "sadûk" demiştir. İbn Hacer de **sika** olduğu görüşündedir. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 478; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 132; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 77.

²³⁷ **Salih b. Atâ b. Habbâb:** İclî ve İbn Hıbbân'ın **sika** olarak nitelediği güvenilir bir râvidir. Heysemî onu tanımadığını söylemiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 286; İclî, *es-Sikât*, I, 464; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 455; Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 456.

²³⁸ Bkz. IV. bâb, birinci rivayet

İsnadda adı geçen Salih ve talebesi Cafer b. Rebî'a'nın ferd kaldıkları bu rivayet hakkında Heysemî, Salih'i tanımadığını ancak diğer kimselerin sika olduğunu beyan etmiştir.²³⁹ İclî ve İbn Hıbbân ise Salih'i sika kabul etmişlerdir. Dârimî'nin ferd kaldığı bu rivayet sahîh bir isnada sahiptir.

(51) Beşinci Rivayet

Muhammed b. Abbâd²⁴⁰ (v. 234) > Süfyân b. Uyeyne²⁴¹ (v. 198) > İbn Cüd'ân²⁴² (136) > Enes b. Mâlik (v. 93)

İsnadın muttasıl olmasına rağmen Muhammed b. Abbâd ve İbn Cüd'ân gibi sika mertebesine ulaşamamış, zayıf olarak nitelenmiş râvilerden kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir.

(52) Altıncı Rivayet

Ahmed b. Abdullah²⁴³ (v. 227) > Hüseyin b. Ali²⁴⁴ (v. 203) > Zâide²⁴⁵ (v. 160) > Muhtâr b. Fülful²⁴⁶ > Enes b. Mâlik (v. 93)

²³⁹ Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 456.

²⁴⁰ **Muhammed b. Abbâd:** İbn Ma'în ve Ahmed b. Hanbel'in hadis rivayet etmekte bir beis görmedikleri bir râvidir. İbn Hacer onu **sadûk** olarak nitelenmiş, rivayetlerinde hatalarının olduğunu belirtmiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 184; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 216.

²⁴¹ **Süfyân b. Uyeyne:** Hakkında "sika", "hâfız", "imâm" ve "hucet" gibi ta'dîl lafızları kullanılmış bulunan Süfyân b. Uyeyne, küçük yaşlardan itibaren ilim meclislerinde yer almış ve hocalarının iltifatlarını kazanmıştır. Ahmed b. Hanbel, "Kur'ân ve sünneti İbn Uyeyne'den daha iyi bilen başka birisini tanımıyorum." demiştir. Rivayetlerine tedlîs yaptığı da belirtilen İbn Uyeyne'nin sika olmayan kimselerden tedlîs yapmadığı ifade edilmiştir. İbn Hacer, ayrıca ömrünün sonlarına doğru hafıza bozukluğuna maruz kaldığını belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 225; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 403; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 262; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 104.

²⁴² **Ali b. Zeyd b. Cüd'an:** Hadis rivayetindeki gevşek tutumundan dolayı Dârekutni onu cerh etmiştir. Zehebî de hadis hafızlarından olduğunu ancak sebt sayılamayacağını bildirmiştir. Aynı zamanda şîlikle de itham edilmiş, münker ve garîb rivayetleri çok olan, zayıf bir râvidir. Bkz. Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, III, 229; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 103-104; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 200-201; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 40.

²⁴³ **Ahmed b. Abdullah el-Yerbu'î:** Künyesi Ebû Abdullah'tır. "Sika", "hâfız" ve "mutkin" olarak nitelenmiş, güvenilir bir râvidir. Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî ve Müslim başta olmak üzere diğer *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin de hocasıdır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 57; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 44.

²⁴⁴ **el-Hüseyin b. Ali b. el-Velîd el-Cu'fî:** İbn Ma'în, İclî ve İbn Hıbbân'ın sika olarak nitelendikleri güvenilir bir râvidir. Ahmed b. Hanbel "Ondan daha faziletli hiç kimseyi görmedim." demiştir. Bkz. Zehebî, *el-Kâşif*, I, 334; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 308.

²⁴⁵ **Zâide b. Kudâme:** "Sika", "sebt" ve "sahibü's-sünne" olarak nitelenmiş, hadis âlimlerinin güvenilirliği hususunda ittifak ettikleri bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 367; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 613; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 213.

²⁴⁶ **Muhtâr b. Fülful:** İbn Ma'în, İclî, Ebû Hatim ve Nesâî onu sika olarak nitelenmişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini ve ondan rivayette bulunmakta bir beis görmediğini bildirmiştir. İbn Hıbbân'ın Muhtâr b. Fülful'ün rivayetlerinde çokça hatalarının olduğunu dile getirdiğini söyleyen İbn Hacer, Buhârî'nin Muhtâr'dan ta'lîk yaparak rivayette bulunduğuna değinerek onu **sadûk**

İsnad muttasıldır. Muhtâr b. Fülful, Buhârî'nin ta'lik yaparak rivayette bulunduğu bir râvidir. Ancak Müslim, Muhtâr'dan rivayette bulunmuştur. Müslim'in sahîhlik şartını taşıyan bir rivayettir.

(53) Yedinci Rivayet

Abdullah b. Sâlih²⁴⁷ (v. 222) > **Leys b. Sa'd**²⁴⁸ (v. 175) > **Yezîd**²⁴⁹ (v. 139) > **Amr b. Ebî Amr**²⁵⁰ (v. 150) > **Enes b. Mâlik** (v. 93)

Muttasıl bir isnada sahip olan bu rivayet Dârimî'nin hocası Abdullah b. Sâlih'ten kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir isnada sahiptir. Bu rivayeti Leys'in başka talebeleri daha sahih bir yolla nakletmişlerdir.²⁵¹ Sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.

(54) Sekizinci Rivayet

Abdullah b. Salih²⁵² (v. 222) > **Muâviye**²⁵³ (v. 158) > **Yunus b. Meysere**²⁵⁴ (v. 132) > **Ebû İdris el-Havlânî**²⁵⁵ (v. 80) > **İbn Ganm**²⁵⁶ (v. 78)

olarak nitelemiş ve rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 504; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 310; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 62.

²⁴⁷ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

²⁴⁸ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

²⁴⁹ **Yezîd b. Abdullah b. Üsâme b. el-Hâd:** İbn Ma'în, Iclî, Nesâî ve İbn Hibbân'ın **sika** olarak niteledikleri güvenilir bir râvidir. Ahmed b. Hanbel rivayetlerinde bir beis görmediğini bildirmiştir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 365; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 617; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 297.

²⁵⁰ **Amr b. Ebî Amr:** Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmişler, İbn Ma'în ve Nesâî ise kuvvetli bir râvi olmadığını söylemişlerdir. İbn Adî de kuvvetli bir râvi olmadığını ancak İmam Mâlik'in ondan rivayette bulunmuş olmasından dolayı rivayette bulunmakta bir beis bulunmadığını dile getirmiştir. Zehebî onu sadûk olarak nitelemiş, İbn Hacer de sika olduğunu ancak rivayetlerinde ara sıra vehimlerinin olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 185; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 72.

²⁵¹ Yusuf b. Muhammed'in rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, III, 144; Ayrıca Şuayb b. el-Leys'in rivayeti için bkz. Nesâî, "et-Ta'bîr", 18; Beyhakî, *Delâil*, V, 479-480.

²⁵² Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

²⁵³ Bkz. II. bâb, dördüncü rivayet

²⁵⁴ **Yunus b. Meysere:** İbn Sa'd, Iclî, İbn Hibbân ve Dârekutnî tarafından sika olarak nitelenmiş, güvenilir bir râvidir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 379; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 555; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 604; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 394.

²⁵⁵ **Ebû İdris el-Havlânî:** Tâbiînün büyüklerinden olan Ebû İdris'in ismi Âizullah b. Abdullah'tır. Dımeşk kadılığı yapmıştır. Sahabenin pek çoğundan rivayetleri bulunmaktadır. Güvenilirliği hususunda hadis alimleri ittifak halindedirler. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 16; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 277; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 74-75.

²⁵⁶ **Abdurrahman b. Ğanm:** Sahâbî olup olmadığı ihtilâflıdır. Iclî, tâbiînün büyüklerinden ve sika bir râvi olduğunu söylemiş, İbn Hacer de aynı kanaati paylaşmıştır. İbn Hibbân da sahâbî olmadığı kanaatindedir. Şam'ın fakih âlimlerindedir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, II, 84; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 78; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 350-351.

Tâbiînin büyüklerinden kabul edilen Abdurrahman b. Ganm'ın hadisin sahâbî râvisini atlayarak rivayette bulunmasından dolayı mürsel bir rivayettir.

(55) Dokuzuncu Rivayet

Abdullah b. Salih²⁵⁷ (v. 222) > Muâviye²⁵⁸ (v. 158) > Urve b. Ruveym²⁵⁹ (v. 135) > Amr b. Kays²⁶⁰ > Resûlullah (s.a.)

İsnadda adı geçen Urve b. Ruveym, İbn Ümmü Mektûm'u (Amr b. Kays'ı) görmemiştir. İsnadın bu kısmında inkıtâ' vardır. Munkatı' bir rivayettir.

IX. BÂB: HZ. PEYGAMBER'E GÖKTEN YEMEK VERİLMESİ ŞEKLİNDE İKRAM EDİLENLER

(56) Birinci Rivayet

Muhammed b. el-Mübârek²⁶¹ (v. 215) > Muâviye b. Yahyâ²⁶² > Ertât b. el-Münzir²⁶³ > Damra b. Habîb²⁶⁴ (v. 130) > Seleme es-Sekûnî²⁶⁵

²⁵⁷ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

²⁵⁸ Bkz. II. bâb, dördüncü rivayet

²⁵⁹ **Urve b. Ruveym:** Nesâi onu sika olarak nitelemiş ancak İbn Hacer rivayetlerinde çokça irsâl yaptığını ve sadûk bir râvi olduğunu dile getirmiştir. İbn Ömer, Câbir b. Abdullah ve Ebû Zerr'den yaptığı rivayetlerin mürsel olduğu belirtilen Urve b. Ruveym'in Amr b. Kays'ı görmediği ve dolayısıyla ondan hadis işitmediği de kaynaklarda zikredilmiştir. Ebû Hâtim rivayetlerinin tamamının mürsel olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 396; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 196; Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, I, 236; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 162.

²⁶⁰ **Amr b. Kays:** Efendimiz'in (s.a.) âmâ müezzini olan Amr b. Kays, İbn Ümmü Mektûm adıyla meşhurdur. İsmi'nin Abdullah olduğu da zikredilmiştir. Kadisiye savaşında şehid olmuştur. Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 299; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 600-601.

²⁶¹ **Muhammed b. el-Mübârek:** İclî, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân'ın sika olarak nitelediği güvenilir bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 251; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 71; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 375.

²⁶² **Muâviye b. Yahyâ et-Tarablusî:** Künyesi Ebû Mutî'dir. Sadûk olarak nitelenmiş ancak rivayetlerinde vehimlerinin olduğu dile getirilmiştir. es-Sadeî nisbeli zayıf olarak nitelenmiş başka bir Muâviye b. Yahyâ ile karıştırılan et-Tarablusî nisbeli Muâviye b. Yahyâ'nın kendisinden rivayette bulunmakta bir beis bulunmadığı cumhur tarafından ifade edilmiştir. Ancak Dârekutnî onu da zayıf olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 384; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 197.

²⁶³ **Ertât b. el-Münzir:** Künyesi Ebû Adî'dir. İmâm, hâfız, fakih ve sika olarak nitelenmiştir. İbn Ma'in onu sika olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Ma'in, *Târîh* (Dârimî), I, 69; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, VII, 8.

²⁶⁴ **Damra b. Habîb:** Güvenilir olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak halindedirler. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 467; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 388; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 402.

²⁶⁵ **Seleme es-Sekûnî:** Aslen Yemenli olan ancak daha sonraları Şam bölgesinde ikamet etmiş bir sahâbîdir. Hadisleri Şam ehline bilinmektedir. Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 194; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 155; *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 140.

Hadisin isnadında herhangi bir inkıtâ' söz konusu değildir. İsnadda adı geçen râvilerden Muâviye b. Yahyâ dışındaki râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Muâviye b. Yahyâ ise Dârekutnî'nin zayıf olarak nitelediği ancak hadis imamlarının ondan rivayette bulunmakta bir beis görmedikleri, sadûk olarak nitelenmiş bir râvidir. Diğer kaynaklarda Ertât b. El-Münzir'den Muâviye dışında Mübeşşir b. El-Münzir (v. 200), Ebu'l-Muğîre ve Ebu'l Yemân gibi kimseler tarafından da nakledilmiştir.²⁶⁶ Başka rivayetlerle desteklenmek suretiyle sahih konumunda bulunan sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.

(57) İkinci Rivayet

Osman b. Muhammed²⁶⁷ (v. 239) > Yezîd b. Harun²⁶⁸ (v. 206) > Süleyman et-Teymî²⁶⁹ (v. 143) > Ebu'l-Alâ²⁷⁰ (v. 111) > Semüra b. Cündüb (v. 58)

Hadisin isnadı mutasıldır ve râvilerinin tamamı sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Hâkim'in *el-Müstedrek*'te zikredip hem Buhârî'nin hem de Müslim'in sıhhat şartını taşıdığı görüşünü belirttiği bu rivayete Zehebî de aynı değerlendirmede bulunmuştur. Tirmizî, rivayetle ilgili hasen, sahih değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁷¹

²⁶⁶ Hâkim ve Zehebî tarafından sahîh-garîb hükmü verilmiş olan Mübeşşir'in rivayeti için bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 494. Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XII, 270. Ebu'l-Muğîre'nin rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 104; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XV, 180. Ebu'l-Yemân'ın rivayeti için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VII, 51.

²⁶⁷ **Osman b. Muhammed:** Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin kardeşidir. Osman b. Ebû Şeybe olarak da ma'rûfdur. Müsned ve tefsir türünde eserler vermiştir. *Sahîhayn*'da pek çok rivayeti yer almış ve hafız, mutkin olarak nitelenmiş, sika bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 130; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 135.

²⁶⁸ **Yezid b. Hârûn: Sika, hâfız ve mutkin** olduğu hususunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir. Güçlü hafızası ve âbidliği ile de tanınmıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 295; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 632; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 321.

²⁶⁹ **Süleyman b. Tarhân et-Teymî:** İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, İclî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelmişlerdir. Rivayetlerinde çokça irsâl yapmasıyla bilinmektedir. Bunu tedlîs olarak değerlendirenler de olmuştur. Saîd b. el-Müseyyeb'den, Nâfi'den, İkrime'den ve Atâ'dan hadis işitmediği kaynaklarda zikredilmiştir. İbn Ma'în ve Nesâî onu tedlîs yapmakla cerh etmişlerdir. Tedlis yaparak rivayette bulunduğu kimseler arasında Ebu'l-Alâ yoktur. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 352; İclî, *es-Sikât*, I, 430; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 300; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müde'llisîn*, I, 33.

²⁷⁰ **Ebu'l-Alâ Yezid b. Abdullah:** Tâbiînün büyüklerinden, sika bir râvidir. Hz. Peygamber'i gördüğünü zannedenlerin olduğunu ama bunun yanlış bir bilgiden ibaret olduğuna değinen İbn Hacer, Ebu'l-Alâ'nın Hz. Ebû Bekir'in hilâfet döneminde doğduğunu belirtmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 365; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 532; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 717.

²⁷¹ Bkz. Tirmizî, "Menâkıb", 5; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 675..

X. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN GÜZELLİĞİ

(58) Birinci Rivayet

Muhammed b. Saîd²⁷² (v. 220) > Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî²⁷³ (v. 195) > Eş'as b. Sevvâr²⁷⁴ (v. 136) > Ebû İshak²⁷⁵ (v. 129) > Câbir b. Semüra (v. 70)

İsnadda adı geçen Eş'as b. Sevvâr zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Tirmizî bu rivayete eserinde yer vermiş ve hasen-ğarîb hükmünü vermiştir. Ebû İshak, Câbir b. Semüra'dan yaptığı bu rivayetin benzerini Berâ b. Azib'den de yapmış, Tirmizî, Muhammed'e (Buhârî'ye) bu iki rivayetten hangisinin daha sahih olduğunu sormuş, Buhârî de her iki hadîse de sahîh hükmünü vermiştir. Ayrıca bu rivayete Hâkim ve Zehebî de sahîh hükmü vermişlerdir.²⁷⁶

(59) İkinci Rivayet

İbrahim b. Münzir²⁷⁷ (v. 236) > Abdülaziz b. Ebî Sâbit ez-Zühri²⁷⁸ (v. 197) > İsmail b. İbrahim²⁷⁹ (v. 169) > Mûsâ b. Ukbe²⁸⁰ (v. 141) > Küreyb²⁸¹ (v. 98) > İbn Abbâs (v. 68)

²⁷² **Muhammed b. Saîd b. Süleymân el-Kûfi:** Lakabı Hamdân'dır. Ebû Hâtim, Kûfe'de hafızası Muhammed'den kuvvetli hiçbir kimseyi tanımadığını ve telkine açık olmadığını söylemiştir. İbn Hacer onu sika ve sebt olarak nitelenmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 265; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 175; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 166.

²⁷³ Bkz. VII. bâb, birinci rivayet

²⁷⁴ **Eş'as b. Sevvâr:** İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî'nin zayıf olarak niteledikleri bir râvidir. Ayrıca Ebû Zür'a onu leyyin olarak nitelenmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 415; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 271; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 371-373; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 308.

²⁷⁵ Bkz. VI. bâb, beşinci rivayet

²⁷⁶ Bkz. Tirmizî, "el-Edeb", 47; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 206

²⁷⁷ **İbrahim b. el-Münzir:** Ahmed b. Hanbel, mihne dönemindeki tutumundan dolayı İbrahim'i zemetmiştir. Nesâî ondan rivayette bulunmakta bir beis olmadığını belirtmiş, Ebû Hâtim de onu sadûk olarak nitelenmiştir. Zehebî ve İbn Hacer'e göre de **sadûk** bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 73; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, VI, 179; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 145.

²⁷⁸ **Abdülaziz b. İmran b. Abdülaziz:** Neseb bilgisi ile ön plana çıkmış olan Abdülaziz, hadis alimleri tarafından **metrûk** olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. Buhârî, *ed-Duafâü's-sağîr*, I, 74; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 72; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, III, 13; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 139; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 285; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 312.

²⁷⁹ **İsmail b. İbrahim b. Ukbe el-Esedî:** İbn Ma'în ve Nesâî'nin sika olarak niteledikleri İsmail hakkında Ebû Hâtim "bir beis yok" nitelenmesinde bulunmuştur. Zehebî ve İbn Hacer'e göre de **sika** bir râvidir. İbn Hacer ayrıca nedeni açıklanmayan bir şeyden dolayı cerh edildiğini bildirmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 152; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 44; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 242; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 238.

²⁸⁰ **Musa b. Ukbe:** Tarih ilmüne vukufiyeti ile ön plana çıkan Musa b. Ukbe, hadis âlimleri tarafından "**sika**", "imam" ve "fakih" olarak nitelenmiş, güvenilir bir râvidir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 404; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 321-322.

Abdülaziz b. Ebû Sâbit metrûk olarak nitelenmiş bir râvidir. İsnadı muttasıl olmasına rağmen Abdülaziz'den kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir. Heysemî, Taberânî'nin bu rivayeti tahrir ettiğini belirtmiş ancak isnadda adı geçen Abdülaziz'in zayıf bir râvi olduğunu ifade etmiştir.²⁸²

(60) Üçüncü Rivayet

Mahmûd b. Ğaylân²⁸³ (v. 239) > Yezîd b. Harun²⁸⁴ (v. 206) > Mis'ar²⁸⁵ (v. 153) > Abdülmelik b. Umeyr²⁸⁶ (v. 136) > İbn Ömer (v. 73)

Abdülmelik b. Umeyr, İbn Ömer'in Resûlullah'ı (s.a.) tavsif ettiği bu ifadelerini ondan işitmemiştir. Zira Abdülmelik b. Umeyr, İbn Ömer'i görmemiş ve ondan hadis işitmemiş birisidir. İsnadın bu kısmındaki inkıtâ'dan dolayı munkatı' bir rivayettir. İsnadda adı geçen râviler güvenilir kimselerdir.

(61) Dördüncü Rivayet

İbrahim b. Münzir²⁸⁷ (v. 236) > Abdullah b. Mûsâ²⁸⁸ > Üsâme b. Zeyd²⁸⁹ > Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir²⁹⁰ > er-Rebî' bint Muavviz b. Afrâ

²⁸¹ **Küreyb b. Ebî Müslim:** İbn Abbâs'ın mevlâsı olan Küreyb'i İbn Ma'in, İbn Sa'd ve Nesâî sika olarak nitelenmişlerdir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 168; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 339; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 388.

²⁸² Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 497.

²⁸³ **Mahmud b. Ğaylân:** Ahmed b. Hanbel'in "sâhibü's-sünne" olarak nitelediği Mahmud b. Ğaylan hakkında Nesâî ve İbn Hibbân sika nitelemesinde bulunmuşlardır. Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin de hocasıdır. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 202; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 246; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 58.

²⁸⁴ Bkz. IX. bâb, ikinci rivayet

²⁸⁵ **Mis'ar b. Kidâm:** Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân tarafından sika olarak nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 274; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 368; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 507-508; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 102-103.

²⁸⁶ Bkz. II. bâb, üçüncü rivayet

²⁸⁷ Bkz. X. bâb, ikinci rivayet

²⁸⁸ **Abdullah b. Musa:** İclî'nin sika olarak nitelediği Abdullah b. Musa hakkında İbn Ma'in: "Sadûk bir râvidir ve rivayetlerinde çokça hataları vardır." demiş, İbn Hacer de aynı kanaati paylaşmıştır. İbn Hibbân, Abdullah b. Musa'nın, mevkuf rivayetleri merfu hale, mürsel rivayetleri de muttasıl hale getirdiğini belirterek kendisiyle ihticac edilemeyeceğini dile getirmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 62; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 16; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 40.

²⁸⁹ **Üsâme b. Zeyd el-Leysî:** Ömer b el-Hattâb'ın âzadlısı olan Üsâme hakkında İbn Ma'in, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân cerh ifadesi kullanarak zayıf râvi olduğunu beyan etmişlerdir. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 91; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 179; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, I, 21; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 395-396; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 183.

²⁹⁰ **Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir:** Tâbiünden olan Ebû Ubeyde'nin ismi tam olarak tespit edilememiştir. Kardeşi Seleme b. Muhammed ile aynı kişi zannedildiğini belirten İbn Hacer, Ahmed b.

Heysemî, Taberânî'nin bu rivayeti tahrir ettiğini belirtmiş ve ricalinin sika olduğunu söylemiştir.²⁹¹ Ancak Abdullah b. Musa'nın zayıflığından dolayı zayıf bir rivayettir.

(62) Beşinci Rivayet

Haccâc. b. Minhâl²⁹² (v. 217) > **Hammâd b. Seleme**²⁹³ (v. 167) > **Sâbit**²⁹⁴ (v. 127) > **Enes b. Mâlik** (v. 93)

Muttasıl bir isnada sahip olan rivayetin râvilerinin tamamı sika kimselerdir. Muttefekun aleyh, sahîh bir rivayettir.²⁹⁵

(63) Altıncı Rivayet

Ebu'n-Nu'mân²⁹⁶ (v. 223) > **Hammâd b. Zeyd**²⁹⁷ (v. 179) > **Sâbit**²⁹⁸ (v. 127) > **Enes b. Mâlik** (v. 93)

Muttasıl bir isnada sahip olan rivayetin râvilerinin tamamı sika kimselerdir. Muttefekun alyh olmak üzere sahîh bir rivayettir.²⁹⁹

(64) Yedinci Rivayet

Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'i³⁰⁰ (v. 248) > **Ebû Bekr**³⁰¹ (v. 194) > **Habîb b. Hudra**³⁰² > **Benî Hureys Kabilesinden bir adam**

Hanbel'in Ebû Ubeyde'yi sika olarak nitelediğini, kardeşi Seleme'yi ise mechul bir râvi olarak nitelediğini belirtmiş, Ebû Hâtîm'in Ebû Ubeyde'yi bir defasında münkerü'l-hadîs olarak nitelediğini bir defasında da sahîhü'l-hadîs olarak nitelediğini eklemiştir. Ve Ebû Ubeyde'nin **makbûl** bir râvi olduğunu, rivayetlerinin kabul edilebileceğini söylemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve'ta'dîl*, IX, 405; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 178.

²⁹¹ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 497.

²⁹² Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

²⁹³ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

²⁹⁴ Bkz. VI. bâb, onuncu rivayet

²⁹⁵ Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 20; Müslim, "Fezâil", 82.

²⁹⁶ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

²⁹⁷ **Hammâd b. Zeyd**: Hadîşçiliği kadar fakihliği ile de ön plana çıkmış, Basra'nın meşhur âlimlerindedir. Hadîs âlimleri tarafından "sika", "sebt" ve "fakih" olarak nitelenmiş, güvenilir bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve'ta'dîl*, III, 137-138; İbn Hıbbân, *es-Sikât* VI, 217; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 9-10.

²⁹⁸ Bkz. VI. bâb, onuncu rivayet

²⁹⁹ Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 20; Müslim, "Fezâil", 82.

³⁰⁰ **Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'i**: Kisâî'den almış olduğu kıraat eğitimi ile bu alanda eser telif etmiş olan Muhammed b. Yezîd'in künyesi Ebû Hişâm'dır. Nesâî onu zayıf olarak nitelemiş, Buhârî de **zayıf** olduğu hususunda icmâ' oluştuğunu belirtmiştir. İbn Ma'în ve Iclî'nin bir beis görmedikleri Muhammed b. Yezîd hakkında İbn Hacer: "Güçlü bir râvi değildir." demiştir. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 274; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, III, 375-377; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 464.

Hadisin isnadında yer alan Muhammed b. Yezîd zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Habîb b. Hudra ise meçhul olarak nitelenmiştir. Ayrıca hadisin sahâbî râvisi tespit edilememiştir. Zikredilen nedenlerden ötürü zayıf bir rivayettir.

(65) Sekizinci Rivayet

Ebû Nuaym³⁰³ (v. 218) > Züheyr³⁰⁴ (v. 172) > Ebû İshak³⁰⁵ (v. 129) > Berâ b. Âzib (v. 72)

Buhârî'nin *Sahîh*'inde tahrir etmiş olduğu bu rivayetin isnadı muttasıl ve râvileri sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Ayrıca Tirmizî bu rivayete hasen hükmü vermiştir.³⁰⁶

(66) Dokuzuncu Rivayet

Yezîd b. Harun³⁰⁷ (v. 206) > Şerîk b. Abdullah³⁰⁸ (v. 177) > A'meş³⁰⁹ (v. 147) > İbrâhim en-Neha'î³¹⁰ (v. 96)

³⁰¹ **Ebû Bekr b. Ayyâş el-Esedî:** Hadis ilmi açısından sika ve âbid olarak bilinen Ebû Bekr b. Ayyaş, yaşlılığı döneminde hafıza bozukluğuna maruz kalmış ancak kitabından yaptığı rivayetlerde güvenilir kabul edilmiş bir râvidir. Ahmed b. Hanbel, onu sadûk ve sika olarak nitelemiş, ara sıra rivayetlerinde hatalarının olduğunu da belirtmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 349; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 25-29; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 37-38.

³⁰² **Habîb b. Hudra:** İbn Mâkûlâ, İbn Uyeyne'nin şiir naklinde bulunduğu kimsenin Habîb b. Hudra olduğu tahmininde bulunmuştur. Zehebî ise onu tanımadığını söylemiştir. **Meçhul** bir râvidir. Bkz. İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 128-129; İbn Kesîr, *Üsdü'l-ğâbe*, I, 253; Zehebî, *Mîzân*, I, 454.

³⁰³ **Ebû Nuaym:** İsmi Fadl b. Dükeyn'dir. Hadis ilmi açısından "imâm", "hâfız", "şeyhu'l-muhaddisîn" olarak nitelenmiştir. Özellikle hafızasının kuvvetliliği ile dikkat çekmiştir. Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî'nin de hocasıdır. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 319; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 372; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 243-244.

³⁰⁴ **Züheyr b. Muâviye:** Künyesi Ebû Hayseme'dir. Hıfz ve itkân sahibi olarak nitelenen Züheyr'i Ahmed b. Hanbel ve Zehebî ilminin genişliği yönüyle methetmişlerdir. Ebû Zür'a, Züheyr'in, hocası Ebû İshak es-Sebî'î'nin ihtilatından sonra ondan hadis işittiğini belirtmiş ancak Buhârî, Ebû İshak'tan yapmış olduğu rivayetleri *Sahîh*'inde tahrir ettiği için rivayetleri sahîh kabul edilmiştir. Ayrıca Zehebî ve İbn Hacer tarafından "sika" ve "sebt" olarak nitelenmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 588; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 233; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 303.

³⁰⁵ Bkz. VI. bâb, beşinci rivayet

³⁰⁶ Buhârî, "Menâkıb", 20; Tirmizî, "Menâkıb", 8.

³⁰⁷ Bkz. IX. bâb, ikinci rivayet

³⁰⁸ **Şerîk b. Abdullah:** Kadılık görevi aldıktan sonra hafızası yönüyle zabt ve itkân açısından değişikliğe (teğayyür) maruz kaldığı için cerh edilmiş bir râvidir. Buhârî ta'lik yaparak rivayetlerini tahrir etmiş, Müslim ise Şerîk'in rivayetlerine şevâhid ve mütâbaat olarak eserinde yer vermiştir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında Şerîk'i zikrettikten sonra hakkındaki cerh ifadelerine değinmiş ve rivayetlerinde vehimlerinin olduğunu söylemiştir. İbn Hacer onu **sadûk** olarak nitelemiş ancak rivayetlerinde çokça hatalarının olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 444; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 6; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 293-295.

³⁰⁹ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

³¹⁰ Bkz. V. bâb, beşinci rivayet

Yapmış olduğu çokça mürsel rivayetle bilinen tâbiînden İbrâhim en-Nehâ'î'nin mürsel rivayetlerinden birisidir.

(67) Onuncu Rivayet

Mâlik b. İsmail³¹¹ > İshak b. Fadl b. Abdurrahman el-Hâşimî³¹² > Muğîre b. Atıyye³¹³ > Ebu'z-Zübeyr³¹⁴ (v. 126) > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Dârimî'nin ferd kaldığı, başka hiçbir kaynaktan yer almayan bu rivayet râvilerinin meçhullüğünden dolayı zayıf bir rivayettir. Buhârî *et-Târîhu'l-kebîr*'de İshak b. el-Fadl'ın biyografisinde bu rivayete yer vermiş ve rivayetle ilgili herhangi bir hüküm belirtmemiştir.³¹⁵

XI. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NİN HZ. PEYGAMBER'E CANSIZLARIN KONUŞMASI CİNSİNDEN İKRAM ETTİĞİ NİMETLER

(68) Birinci Rivayet

Cafer b. Avn³¹⁶ (v. 206) > Muhammed b. Amr el-Leysi³¹⁷ (145) > Ebû Seleme³¹⁸ (94)

³¹¹ **Mâlik b. İsmâil:** Künyesi Ebû Gassân'dır. İclî, Nesâî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Ebû Hâtim de "Kûfe'de Mâlik b. İsmail'den daha güvenilir hiç kimse görmedim." demiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 252; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 206; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 164; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 3.

³¹² **İshak b. el-Fadl b. Abdurrahman el-Hâşimî:** İbn Hıbbân'ın *es-Sikât*'ında ismini zikrettiği İshak b. el-Fadl, Dârimî'nin rivayetinde ferd kaldığı bir râvidir. Kaynaklarda bu rivayet dışından hiçbir rivayetine rastlanmamaktadır. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*,; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 108.

³¹³ **Muğîre b. Atıyye:** Talebesi İshak b. el-Fadl gibi sadece bu rivayeti ile tanınmaktadır. Güvenilirlik durumu ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Sadece Ebu'z-Zübeyr'den hadis işittiği ve İshak b. el-Fadl'ın ondan rivayette bulunduğu söylenmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 399; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 227.

³¹⁴ Bkz. IV. bâb, ikinci rivayet

³¹⁵ Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 399.

³¹⁶ **Cafer b. Avn el-Mahzûmî:** Dârimî'nin yanında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve İbn Ebû Şeybe'nin de hocasıdır. İbn Ma'în, İbn Hıbbân ve İbn Şâhin onu sika olarak nitelemişlerdir. Ebû Hâtim onu sadûk olarak nitelemiş, Ahmed b. Hanbel de onu övdükten sonra ondan rivayette bulunmakta bir beis olmadığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 141; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 86.

³¹⁷ **Muhammed b. Amr el-Leysi:** Hafızasının kuvvetli olmaması ve rivayetlerindeki vehimlerinden dolayı cerh edilmiş bir râvidir. Ebû Hâtim onu sâlihu'l-hadîs olarak nitelemiş ve hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. Mâlik ve Nesâî ise ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmişlerdir. İbn Hıbbân adını *es-Sikât*'ında zikretmiş fakat "Hata ederdi." diye de eklemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 30; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, IV, 109; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 377; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 333.

³¹⁸ **Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf:** Tâbiîn tabakasına mensup olan Ebû Seleme, Medîne'nin meşhur muhaddislerindendir. Hakkında "imâm", "fâkih" ve "kâdi'l-Medîne" denilmiştir. Hadis âlimleri güvenilir bir râvi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 405; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 63; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 127.

Cafer b. Avn'ın ismi Muhammed b. Amr el-Leysî'den hadis işiten talebeleri arasında zikredilmemektedir. Dolayısıyla isnadın bu kısmında inkıtâ' vardır. Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf da hadisin sahâbî râvisini zikretmemekle rivayeti mürsel hale getirmiştir. Ebû Hüreyre'ye ait olan rivayetin muttasıl şeklini Hâkim *el-Müstedrek*'inde Müslim'in sıhhat şartlarını taşıdığını belirterek zikretmiş, Zehebî ise Hâkim'in bu hükmüne sükût etmiştir.³¹⁹ Dârimî'nin zikrettiği bu isnad, iki yerindeki inkıtâ'dan dolayı muttasıl olmadığı için zayıf bir isnaddir.

(69) İkinci Rivayet

Hakem b. Nâfi³²⁰ (v. 222) > **Şuayb b. Ebû Hamza**³²¹ (v. 162) > **Zührî**³²² (v. 125) > **Câbir b. Abdullah** (v. 78)

Zührî, Hz. Câbir'in yaşadığı döneme yetişmemiştir. Hadisi işittiği kişiyi zikretmemek suretiyle isnadda inkıtâyaya neden olmuştur. Munkatı' bir rivayettir. İsnadda adı zikredilen râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir.

(70) Üçüncü Rivayet

Abdullah b. Sâlih³²³ (v. 222) > **Leys b. Sa'd**³²⁴ (v. 175) > **Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî**³²⁵ (v. 120) > **Ebû Hüreyre** (v. 59)

Râvileri sika mertebesine ulaşamamış ancak rivayetleri kabul edilebilir kimselerdir. Muttasıl bir şekilde nakledilmiş hasen bir rivayettir.

³¹⁹ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 242.

³²⁰ **Hakem b. Nâfi'**: Ebu'l-Yemân künyesi ile meşhurdur. "Sika" ve "sebt" olarak nitelenmiş bir râvidir. Bkz. Iclî, *es-Sikât*, I, 313; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 194; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 379-380.

³²¹ **Şuayb b. Ebû Hamza**: Zührî'den rivayette bulunan kimseler arasında güvenilirliği ve kuvvetli hafızası ile dikkatleri çekmiştir. İbn Ma'în, Ebû Hâtim ve Ahmed b. Hanbel onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 344; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 438; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 307.

³²² Bkz. VI. bâb, üçüncü rivayet

³²³ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

³²⁴ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

³²⁵ **Sa'îd b. Ebû Sa'îd el-Makburî**: Künyesi Ebû Sa'd'dır. İbn Hacer, Ebû Hüreyre'den yaptığı rivayetlerin muttasıl olduğunu ancak Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den yaptığı rivayetlerin mürsel olduğunu belirtmiştir. İbn Hıbbân ve Ebû Zür'a onu **sika** olarak nitelemiş, Ebû Hatim ise onu "sâlihu'l-hadîs" olarak nitelemiştir. Ahmed b. Hanbel de onun hakkında "leyse bihi be's" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca vefatından dört yıl önce ihtilata maruz kaldığı ancak bu süre içerisinde hadis rivayetinde bulunmadığı kaynaklarda zikredilen bir başka husustur. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 57; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 340; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 34.

XII. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN CÖMERTLİĞİ

(71) Birinci Rivayet

Muhammed b. Yusuf³²⁶ (v. 212) > Süfyân es-Sevri³²⁷ (v. 161) > Muhammed b. el-Münekdir³²⁸ (v. 130) > Câbir b. Abdullah (v. 78)

Râvilerinin tamamı sika olarak nitelenmiş rivayetin isnadı muttasıldır ve muttefekun aleyh olmak üzere sahîh bir rivayettir.³²⁹

(72) İkinci Rivayet

Abdullah b. İmrân³³⁰ > Ebû Dâvûd et-Tayâlisî³³¹ (v. 204) > Zem'a³³² > Ebû Hâzım³³³ > Sehl b. Sa'd (v. 88)

İsnadda adı geçen Zem'a b. Salih zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Rivayetin isnadı muttasıl olmasına rağmen Zem'a'dan kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir. Heysemî, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de bu rivayeti tahrir ettiğini bildirmiş, rivayet hakkında da "Zem'a'nın zayıflığından dolayı zayıf bir rivayettir." demiştir.³³⁴

(73) Üçüncü Rivayet

Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef³³⁵ (v. 237) > Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî³³⁶ (v. 195) > Muhammed b. İshak³³⁷ (v. 151) > Abdullah b. Ebû Bekir³³⁸ (v. 135) > Bir adam (racülün min Arab)

³²⁶ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

³²⁷ Bkz. I. bâb, birinci rivayet

³²⁸ **Muhammed b. el-Münekdir:** Medîne'nin meşhur muhaddislerinden olan Muhammed b. el-Münekdir'i İbn Ma'în, Ebû Hâtim ve İbn Hıbbân "sika" olarak nitelenmişlerdir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 350; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 127; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 417-418.

³²⁹ Buhârî, "Edeb", 39; Müslim, "Fezâil".

³³⁰ Bkz. III. bâb, ikinci rivayet

³³¹ Bkz. III. bâb, ikinci rivayet

³³² Bkz. VIII. bâb, ikinci rivayet

³³³ Bkz. VI. bâb, on birinci rivayet

³³⁴ Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, V, 131.

³³⁵ Bkz. VI. bâb, on ikinci rivayet

³³⁶ Bkz. VII. bâb, birinci rivayet

³³⁷ **Muhammed b. İshak:** Siyer ve megâzi müellifi olan İbn İshak horoz dövüştürdüğü, Mescid-i Nebevî'nin arkasında kadınlara yakın yerde oturduğu ve onlarla konuştuğu, Kaderi inancına sahip olduğu ve Şiîliğe temayül ettiği şeklinde tenkide maruz kalmış olmasına rağmen rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Hişam b. Urve ve İmâm Mâlik, İbn İshak aleyhinde konuşan kişilerin başında gelmektedir. Bunun yanında

Hadisin sahâbe tabakasındaki râvisinin ismi bildirilmediği için munkatı‘ bir rivayettir. Dârimî dışında başka hiçbir kaynakta zikredilmemiştir.

(74) Dördüncü Rivayet

Yâkub b. Humejd³³⁹ (v. 240) > **Abdülaziz b. Muhammed**³⁴⁰ (v. 187) > **Muhammed b. Abdullah b. Müslim ez-Zührî**³⁴¹ (v. 152) > **Zührî**³⁴² (v. 125)

Rivayetin isnadında sahâbe ve tâbiîn tabakasındaki râviler yer almadığı için mu‘dal bir rivayettir.

XIII. BÂB: HZ. PEYGAMBER’İN TEVAZUU

(75) Birinci Rivayet

Muhammed b. Humejd³⁴³ (v. 248) > **Fazl b. Mûsâ**³⁴⁴ (v. 192) > **Hüseyn b. Vâkid**³⁴⁵ (v. 159) > **Yahyâ b. Ukayl**³⁴⁶ > **Abdullah b. Ebû Evfâ** (v. 87)

Zührî, İbn Uyeyne ve İmâm Şâfiî sahip olduğu megâzi ilmini meth etmişlerdir. Zehebî’nin “rivayetleri hasen derecesindedir” dediği İbn İshak hakkında İbn Hacer **sadûk** nitelemesinde bulunmuştur. Bkz. İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 102; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, IV, 23; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXIV, 406; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 172; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdekkisîn*, I, 51; Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, XX, 94-95.

³³⁸ **Abdullah b. Ebû Bekir**: Medîne’nin meşhur hadis ve fıkıh âlimlerinden olan Abdullah b. Ebû Bekir’in künyesi Ebû Muhammed’dir. İbn Ma‘în, İclî, Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hıbbân’ın sika olarak niteledikleri güvenilir bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 22; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 16; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, V, 144.

³³⁹ **Yakub b. Humejd**: Münker rivayetlerinin çokluğuyla bilinen Yakub b. Humejd’i, Ebû Hâtim, Nesâî, Ukaylî ve İbnü’l-Cevzî zayıf olarak nitelemiş, İbn Hıbbân da ismini *es-Sikât* isimli eserinde zikretmekle birlikte rivayetlerinde ihtilafların yer aldığını belirtmiştir. Rivayetlerinde ara sıra hata ettiğini bildiren İbn Hacer ise, onu sadûk olarak nitelemiştir. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, I, 106; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, IV, 446; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 285; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 151; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, XI, 336.

³⁴⁰ **Abdülaziz b. Muhammed**: İclî ve İbn Hıbbân’ın sika olarak niteledikleri Abdülaziz b. Muhammed hakkında İbn Hacer, kendi kitabı dışından rivayette bulunduğunu ve rivayetlerinde hatalarının olduğunu dile getirerek **sadûk** demiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 116; İbn Hayyât, *Tabakât*, I, 276; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 269; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, VI, 315.

³⁴¹ **Muhammed b. Abdullah b. Müslim ez-Zührî**: İbn Şihab’ın yeğeni olan Muhammed b. Abdullah’ın künyesi Ebû Abdullah’tır. İbn Ma‘în ve Ukaylî, hadis rivayetindeki gevşek tutumundan dolayı onu cerh etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmiş, İbn Hıbbân ise hafızasının yeterince kuvvetli olmadığını belirtmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, II, 249; Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, IV, 88; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 248.

³⁴² Bkz. VI. bâb, üçüncü rivayet

³⁴³ Bkz. VI. bâb, ikinci rivayet

³⁴⁴ **Fazl b. Musa**: Merv’in meşhur muhaddislerinden olan Fadl b. Musa’nın künyesi Ebû Abdullah’tır. İshak b. Râhûye: “Yahya b. Yahya et-Temîmî ve Fazl b. Musa’dan daha güvenilir hiç kimseden hadis yazmadım.” demiştir. İbn Ma‘în, İbn Sa‘d, Buhârî ve İbn Şâhin onu **sika** olarak nitelemişlerdir. İbn Hacer garîb rivayetleri olmakla birlikte sika ve hâfiz bir râvi olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Ma‘în, *Târîh*, (Dûrî), IV, 354; Buhârî,

Muttasıl bir isnada sahip olmasına rağmen Dârimî'nin hocası Muhammed b. Humeyd'den kaynaklanan zayıflıktan dolayı zayıf bir rivayettir.

XIV. BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI

(76) Birinci Rivayet

Süleyman b. Harb³⁴⁷ (v. 224) > **Hammâd b. Zeyd**³⁴⁸ (v. 179) > **Eyyûb es-Sahtiyânî**³⁴⁹ (v. 131) > **İkrime**³⁵⁰ (v. 105) > **Abbâs b. Abdülmuttalib** (v. 32)

Hadisin isnadında adı geçen râvilerin tamamının sika olmasına karşılık, İkrime'nin Hz. Abbâs'ı görmemiş olmasından dolayı munkatı' bir rivayettir.

(77) İkinci Rivayet

Hakem b. Musa³⁵¹ (v. 232) > **Yahyâ b. Hamza**³⁵² (v. 183) > **Evzâ'î**³⁵³ (v. 157) > **Dâvud b. Ali**³⁵⁴ (v. 133)

et-Târîhu's-sağîr, II, 268; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, I, 186; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 296; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 257.

³⁴⁵ **Hüseyn b. Vâkıd**: İbn Ma'în'in sika olarak nitelediği Hüseyin b. Vâkıd hakkında Ebû Zür'a ve Nesâî "leyse bihî be's" demişlerdir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında ismini zikretmiş ancak rivayetlerinde ara sıra ettiğini belirtmiştir. İbn Hacer'e göre de rivayetlerinde ara sıra hata eden **sika** bir râvidir. Merv kadılığı yapmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müde'llisîn*, I, 20; *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 321; el-Halebî, *et-Tebyîn li-esmâi'l-müde'llisîn*, I, 70.

³⁴⁶ **Yahyâ b. Ukayl**: Tâbiîn tabakasına mensup olan Yahyâ b. Yahyâ, sahâbeden Abdullah b. Ebû Evfâ dışında Enes b. Mâlik ve İmran b. Husayn'dan da hadis işitmiştir. Huzâ'a kabilesine mensup, Basralı bir râvidir. Sonraları Merv'de ikamet etmiştir. İbn Ma'în onun hakkına "leyse bihî be's" ifadesini kullanmıştır. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında Yahyâ b. Ukayl'in adını zikretmiştir. İbn Hacer ise onu **sadûk** olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 528; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 226.

³⁴⁷ **Süleyman b. Harb**: Kesinlikle tedlîs yapmadığı bildirilen Süleyman b. Harb, hadis ilmi açısından "sika", "imâm" ve "hâfiz" olarak nitelenmiş, Basralı, güvenilir bir râvidir. Dârimî'nin olduğu gibi Buhârî ve Ebû Dâvud'un da hocasıdır. Bkz. Hatîb, *Târîhu Bağdad*, IX, 33; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 157.

³⁴⁸ Bkz. X. bâb, altıncı rivayet

³⁴⁹ Bkz. II. bâb, yedinci rivayet

³⁵⁰ Bkz. VIII. bâb, birinci rivayet

³⁵¹ **Hakem b. Mûsa**: İclî'nin sika olarak nitelediği el-Hakem b. Mûsa'yı, Ebû Hatim sadûk olarak nitelemiş, İbn Ma'în ise ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını belirtmiştir. İbn Hacer'e göre de sadûk bir râvidir. Bkz. Hatîb, *Târîhu Bağdad*, VIII, 226; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 136; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 201.

³⁵² **Yahya b. Hamza**: Dimeşk kadılığı yapmış olan Yahya b. Hamza'nın künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Hadis ilmi açısından sika olarak nitelenmekle birlikte kaderci olmakla itham edildiği kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 136; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 176.

³⁵³ **Evzâ'î**: İsmi Abdurrahman b. Amr'dır. Sahip olduğu geniş hadis ve fıkıh ilminden dolayı yaşadığı dönemde Şam'ın imâmı kabul edilmiştir. İbn Sa'd, Ebû Hâtim ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Zehebî, Evzâ'î'yi hadis hafızlarının beşinci tabakasından kabul etmiş, İbn Hacer de Dimeşk'te hadis ilminin ilk eserini

Etbau't-tâbiînden Dâvud b. Ali'nin yapmış olduğu bu rivayetin isnadında sahâbe ve tabiîn tabakasından râviler yer almadığı için zayıf hadis çeşitlerinden mu'dal bir rivayettir.

(78) Üçüncü Rivayet

Zekeriyyâ b. Adî³⁵⁵ (v. 211) > Hâtim b. İsmail³⁵⁶ (v. 187) > Üneys b. Ebî Yahyâ³⁵⁷ (v. 144) > Ebû Yahyâ³⁵⁸ > Ebû Saîd el-Hudrî (v. 73)

Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayet, râvilerinin tamamının güvenilirliği ve rivayetin muttefekun aleyh olması itibariyle sahîh bir rivayettir.³⁵⁹

(79) Dördüncü Rivayet

Halîfe b. Hayyât³⁶⁰ (v. 240) > Bekr b. Süleyman³⁶¹ > Muhammed b. İshak³⁶² (v. 151) > Abdullah b. Ömer b. Ali b. Adî³⁶³ > Ubeyd b. Cübeyr³⁶⁴ > Abdullah b. Amr b. el-Âs (v. 65) > Ebû Müveyhibe

tasnif ettiğini ve hadisleri bablara ayırdığını söylemiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 488; İclî, *es-Sikât*, II, 83; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 178; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 216; Ögüt, "Evzâ'î" *DİA*, XI, 547.

³⁵⁴ **Dâvud b. Ali:** İbn Abbâs'ın torunu olan Davud b. Ali'nin hadis ilmi açısından güvenilirliği İbn Ma'în'e sorulmuş, İbn Ma'în de "Rivayetlerinde yalan söylememiş olmasını umuyorum." demiştir. İbn Adî, özellikle babası vasıtasıyla dedesinden yapmış olduğu rivayetlerin kabul edilebilir olduğunu söylemiştir. İbn Hacer'in makbûl olarak nitelediği bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh vet-ta'dîl*, III, 418; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 88; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 168.

³⁵⁵ Bkz. VI. bâb, altıncı rivayet

³⁵⁶ **Hâtim b. İsmail:** Hafızasından yaptığı rivayetlerde gaflet sahibi bir râvi olduğu bildirilmiş ancak kitabından yaptığı rivayetlerde sika kabul edilmiş bir râvidir. Nesâî, ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını bildirmiştir. İclî ve İbn Hibbân onu sika kabul etmişlerdir. İbn Hacer'e göre ise rivayetlerinde vehimleri olan **sadûk** bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 275; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 210; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 110.

³⁵⁷ **Üneys b. Ebî Yahyâ:** İbn Ma'în, İbn Sa'd, İclî, Ebû Hâtim, Ebû Dâvud ve Nesâî'nin **sika** kabul ettiği güvenilir bir râvidir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 334; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 332.

³⁵⁸ **Ebû Yahyâ el-Esmî:** Tâbiîn tabakasına mensup olan Ebû Yahyâ'nın ismi Sem'ân'dır. İbn Hibbân *es-Sikât*'ında ismini zikretmiş, Nesâî de ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını dile getirmiştir. İbn Hacer de bir beis olmadığı kanaatindedir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 204; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 316; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 208.

³⁵⁹ Buhârî, "Mesâcid", 46; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 2; Tirmizî, "Menâkıb", 15; Ahmed b. Hanbel, III, 91..

³⁶⁰ **Halîfe b. Hayyât:** *Tabakâtü'r-ruvât ve et-târîh* adlı eseriyle tanınan Halîfe b. Hayyât, tarihçi ve ensab âlimi olmakla birlikte aynı zamanda hadis hâfızıdır. Dârimî'nin olduğu gibi, Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Bakî' b. Mahled ve Ebû Ya'lâ'nın da hocasıdır. Buhârî'nin sika kabul ettiği ve rivayetlerine *el-Câmi'u's-sahîh*'inde yer verdiği Halîfe b. Hayyât bazı hadis âlimleri tarafından hadis rivayetindeki gevşek tutumundan dolayı cerh edilmiş ancak Zehebî bu âlimlerin kanaatlerine katılmayıp onu **sika** kabul etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 378; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 233; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 66; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 436; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 138; Fayda, "Halîfe b. Hayyât", *DİA*, XV, 301-302.

³⁶¹ **Bekr b. Süleyman:** Künyesi Ebû Yahyâ'dır. İbn İshak'tan tarih ilmi almış ve megâzi dalında eser telif etmiştir. Ebû Hâtim onun hakkında "lâ be'se bihî inşallah" demiş, üç kişiden daha az râvisi olduğu için **meçhul** olarak nitelemiştir. Dârimî'de de bu rivayeti dışında rivayeti yer almamıştır. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 187; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 148; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 51.

Dârimî'nin râvilerinin tamamı güvenilir olan muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayete Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin eserlerinde yer verdiklerini dile getiren Heysemî, isnadda adı geçen râvilerin sika kimseler olduklarını söylemiştir.³⁶⁵ Zehebî ise Müslim'in sıhhat şartını taşıyan bir rivayet olduğunu söylemiştir.³⁶⁶

(80) Beşinci Rivayet

Sâid b. Süleyman³⁶⁷ (v. 225) > **Abbâd b. el-Avvâm**³⁶⁸ (v. 185) > **Hilâl b. Habbâb**³⁶⁹ (v. 144) > **İkrime**³⁷⁰ (v. 105) > **İbn Abbâs** (v. 68)

Muttasıl bir isnada sahip olan rivayette adı zikredilen Hilâl b. Habbâb'ın sika mertebesine ulaşmamış, rivayetleri hasen kabul edilen bir râvi olmasından dolayı **hasen** bir rivayettir. Heysemî, Taberânî'nin bu rivayeti tahric ettiğini ancak Hilal b. Habbâb dışındaki râvilerin sika kimseler olduğunu belirtmiştir.³⁷¹

(81) Altıncı Rivayet

Hakem b. el-Mübarek³⁷² (v. 213) > **Muhammed b. Seleme**³⁷³ (v. 191) > **İbn İshak**³⁷⁴ (v. 151) > **Yakub b. Utbe**³⁷⁵ (128) > **İbn Şihâb ez-Zühri**³⁷⁶ (v. 125) > **Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe**³⁷⁷ (v. 94) > **H. Âişe** (v. 57)

³⁶² Bkz. XII. bâb, üçüncü rivayet

³⁶³ **Abdullah b. Ömer b. Ali b. Adî:** Buhârî ve İbn Ebû Hâtim eserlerinde ismini zikretmişler fakat onun hakkında herhangi bir hüküm belirtmemişlerdir. Sadece bu rivayeti ile tanınmaktadır. **Meçhul** bir râvidir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 144; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, I, 229.

³⁶⁴ **Ubeyd b. Cübeyr:** Sahâbeden Hakem b. Ebu'l-Âs'ın âzadlısı olan Ubeyd b. Cübeyr'in ismi kaynaklarda Ubeyd b. Cebr şeklinde de zikredilmiştir. İclî ve İbn Hıbbân ismini *es-Sikat'*larında zikretmişlerdir. Sadece bu rivayeti ile bilinmektedir. **Meçhul** bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, V, 135; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, II, 116.

³⁶⁵ Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 594.

³⁶⁶ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 56-57.

³⁶⁷ Bkz. X. bâb, üçüncü rivayet

³⁶⁸ **Abbâd b. el-Avvâm:** Sa'îd b. Ebû Arûbe dışındaki hocalarından yapmış olduğu rivayetlerinde İbn Ma'în, İclî, Ebû Hatim ve Nesâî tarafından **sika** kabul edilmiş bir râvidir. Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Arûbe'den yaptığı rivayetlerin muzdarib olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 17; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 162; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 86.

³⁶⁹ **Hilâl b. Habbâb:** İbn Ma'în ve Ahmed b. Hanbel onu sika olarak nitelemişlerdir. Yahyâ el-Kattân, ömrünün son yıllarında hafıza bozukluğuna maruz kaldığını belirtmiş ancak İbn Ma'în böyle bir şeyin olmadığını dile getirerek onu sika ve me'mun olarak nitelemiştir. İbn Hıbbân *es-Sikât'*ında ismini zikretmiş fakat "hata ederdi." ve "ihtilaflı rivayetlerde bulunurdu." diye de eklemiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 493; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 574; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 68.

³⁷⁰ Bkz. VIII. bâb, birinci rivayet

³⁷¹ Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid*, VII, 301.

³⁷² **Hakem b. el-Mübarek:** İbn Mende, İbn Hıbbân ve Sem'ânî onu sika olarak nitelemişlerdir. Zehebî sika olduğu yönünde görüş beyan etmiş, İbn Hacer ise **sadûk** bir râvi olduğunu belirtmiş ve rivayetlerinde

Tedlîs yapmakla itham edilen İbn İshak'ın işittiğini tasrih ederek yapmış olduğu bu rivayette adı zikredilen bütün râviler sika mertebesinde olduklarından ve isnadı muttasıl olduğundan dolayı **sahîh** bir rivayettir.

(82) Yedinci Rivayet

Ferve³⁷⁸ (v. 225) > **İbrahim b. Muhtâr**³⁷⁹ > **Muhammed b. İshak**³⁸⁰ (v. 151) > **Muhammed b. Ka'b**³⁸¹ (v. 120) > **Urve b. ez-Zübeyr**³⁸² (v. 94) > **H. Âişe** (v. 57)

Müdelîs olarak nitelenmiş bulunan İbn İshak'ın mu'an'an bir şekilde naklettiği bu rivayet diğer sahîh rivayetlerce desteklenmiş sahîh (li-gayrihî) bir rivayettir.³⁸³

vehimlerinin olduğunu dile getirmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 195; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 345; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 376.

³⁷³ **Muhammed b. Seleme b. Abdullah:** el-Harrânî nisbesiyle bilinen Muhammed b. Seleme'nin künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn Sa'd, İclî, Nesâî ve İbn Hıbbân onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 239; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 222; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 171.

³⁷⁴ Bkz. XII. bâb, üçüncü rivayet

³⁷⁵ **Yakub b. Utbe:** İbn Ma'in, Ebû Hâtîm, Nesâî ve Dârekutnî onu sika olarak nitelemişlerdir. Geniş siyer bilgisi ile tanınan Yakub b. Utbe takva ve verâsı ile de dikkatleri çekmiştir. Zehebî ve İbn Hacer de onu **sika** kabul etmişlerdir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 639; Dârekutnî, *Suâlât*, I, 73; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 395; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 345.

³⁷⁶ Bkz. VI. bâb, üçüncü rivayet

³⁷⁷ **Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe:** Tâbiînün büyüklerinden olan Ubeydullah b. Abdullah, Medîne'nin meşhur fakih ve hadis hâfızlarından. Ömer b. Abdülaziz'in muallimidir. Fıkıh ve hadis alanındaki geniş bilgisinin yanında şairliği ile de tanınmıştır. İbn Abdülberr en önemli yedi fakihten biri olarak Ubeydullah'ın ismini zikretmiştir. Hadis âlimleri güvenilir bir râvi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Amâ olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 111; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 63; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 78; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 22; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, I, 4.

³⁷⁸ Bkz. IV. bâb, altıncı rivayet

³⁷⁹ **İbrahim b. el-Muhtâr:** İbn Hıbbân ve İbn Şâhîn'in *es-Sikât*'larında ismini zikrettikleri İbrâhîm b. el-Muhtâr hakkında Buhârî, güvenilirliğinin tartışmalı olduğunu söylemiştir. İbn Hıbbân ve İbn Adî talebesi İbn Humeyd'in İbrahim'den yaptığı rivayetlerden sakınılması gerektiğini bildirmişler, diğer rivayetleri hakkında ise olumlu kanaat belirtmişlerdir. İbn Hacer hafızasının zayıf olduğunu belirtmiş ve onu sadûk olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 60; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, I, 34; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 252; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 141.

³⁸⁰ Bkz. XII. bâb, üçüncü rivayet

³⁸¹ **Muhammed b. Ka'b b. Selîm:** İbn Sa'd, İbnü'l-Medîni, İclî ve Ebû Zür'a tarafından sika olarak nitelenen Muhammed b. Ka'b, hadis rivayetinde çokça irsâl yapmasıyla bilinmektedir. Tefsîr ilmine de sahip olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Künyesi Ebû Hamza'dır. Bkz. Hıbbân, *es-Sikât*, V, 351; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 373.

³⁸² Bkz. III. bâb, ikinci rivayet

³⁸³ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 243; İbn Hıbbân *Sahîh*, XIV, 561; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 64,127.

(83) Sekizinci Rivayet

Sa'îd b. Mansûr³⁸⁴ (v. 227) > **Fuleyh b. Süleyman**³⁸⁵ (v. 168) > **Süleyman b. Abdurrahman**³⁸⁶ > **Kasım b. Muhammed**³⁸⁷ (v. 109) > **H. Âişe**

Muttasıl bir isnada sahip olan bu rivayet sika mertebesine ulaşamamış olan Fuleyh b. Süleyman'ın durumundan dolayı **hasen** bir rivayettir.

(84) Dokuzuncu Rivayet

Süleyman b. Harb³⁸⁸ (v. 224) > **Hammâd b. Zeyd**³⁸⁹ (v. 179) > **Eyyûb es-Sahtiyânî**³⁹⁰ (v. 131) > **İkrime**³⁹¹ (v. 105)

Tâbiünden İkrime'nin haber verdiği bu rivayet sahâbî râvisinin yer almadığı **mürsel** bir rivayettir.

(85) Onuncu Rivayet

Abdülvehhâb b. Sa'îd³⁹² (v. 213) > **Şuayb b. İshak**³⁹³ (v. 189) > **Evvâ'î**³⁹⁴ (v. 157) > **Ya'îş b. el-Velîd**³⁹⁵ > **Mekhûl**³⁹⁶ (v. 112)

³⁸⁴ **Sa'îd b. Mansûr:** Hakkında "hâfız", "imâm", "hucet", "şeyhu'l-Harem" gibi ta'dîl ifadeleri kullanılan Sa'îd b. Mansûr sahip olduğu geniş hadis bilgisi ile dikkatleri çekmiş ve bütün hadis âlimleri tarafından güvenilir bir muhaddis olduğu ifade edilmiştir. Ahmed b. Hanbel Mekke'de hadisleri yazılabilecek muhaddis olarak Sa'îd b. Mansûr'u tavsiye etmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 68; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 268; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 179; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 416; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 78.

³⁸⁵ **Fuleyh b. Süleyman:** İbn Ma'în, Ebû Hâtim ve Nesâî'nin "kuvvetli bir râvi değildir." dedikleri Fuleyh b. Süleyman'ın rivayetlerine Buhârî "Bana göre ondan hadis rivayet etmekte bir beis yoktur." diyerek *Sahîh*'inde yer vermiştir. Müslim ve *Sünen-i erba'a* müellifleri de onun rivayetleriyle ihticâc etmişlerdir. İbn Hacer onu rivayetlerinde çokça hata yapan sadûk bir râvi olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 84; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 324; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 30; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 272.

³⁸⁶ **Süleyman b. Abdurrahman b. Habbâb:** Sadece Kasım b. Muhammed'den yaptığı bu rivayeti ile bilinen Süleyman b. Abdurrahman, İbn Hıbbân'ın *es-Sikât*'ında ismini zikrettiği bir râvidir. İbn Ebû Hâtim eserinde ismini Süleyman b. Abdurrahman b. Cündüb şeklinde zikretmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 24; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 128; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 389.

³⁸⁷ **Kasım b. Muhammed:** Hz. Ebû Bekir'in torunu olan Kasım b. Muhammed'in ismini İbn Sa'd Medine'nin tâbiîn tabakasına mensup muhaddisleri arasında zikretmiştir. Babası Muhammed'in vefatı üzerine küçük yaşta yetim kalan Kasım'ı halası Hz. Âişe yetiştirmiştir. Hadis ilmi açısından Hz. Âişe'nin rivayetlerini en iyi bilen kimse olarak Kasım'ın ismi zikredilmiştir. İlmî, fazileti ve takvasıyla ön plana çıkmış güvenilir bir muhaddistir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 211; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 302; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 96; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 299.

³⁸⁸ Bkz. XIV. bâb, birinci rivayet

³⁸⁹ Bkz. X. bâb, altıncı rivayet

³⁹⁰ Bkz. II. bâb, yedinci rivayet

³⁹¹ Bkz. VIII. bâb, birinci rivayet

Râvilerinin tamamı sika olarak nitelenmiş kimselerden oluşan rivayet, hadis rivayetinde çokça irsâl yapmakla meşhur olan Mekhûl'ün mürsel rivayetlerinden bir tanesidir.

(86) On ikinci Rivayet

Ebû Nu'aym³⁹⁷ (v. 218) > **Fıtr b. Halîfe**³⁹⁸ (v. 150) > **Atâ b. Ebû Rabâh**³⁹⁹ (v. 114)

Râvilerinin tamamı sika olarak nitelenmiş kimselerden oluşan rivayet, çokça irsâl yapmakla meşhur olan Atâ b. Ebû Rabâh'ın mürsel rivayetlerinden birisidir.

(87) On Üçüncü Rivayet

Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef⁴⁰⁰ (v. 237) > **Süfyân b. Uyeyne**⁴⁰¹ (v. 198) > **Ömer b. Muhammed**⁴⁰² (v. 150) > **Muhammed b. Zeyd**⁴⁰³

³⁹² **Abdülvehhâb b. Sa'îd**: Şam bölgesinin imâmı ve müftüsü olarak nitelenmiştir. Ebû Zür'a, Abdülvehhâb'ın Dımeşk'in fetva verebilecek kabileyete sahip âlimlerinden olduğunu belirtmiştir. Rivayetleri Nesâî ve İbn Mâce'de de yer almıştır. İbn Hıbbân ve Zehebî onu sika kabul etmişler, İbn Hacer ise onu sadûk olarak nitelenmiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 410; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, XXXVII, 318; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 675; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 395.

³⁹³ **Şuayb b. İshak**: Künyesi Ebû Muhammed'dir. Aslen Basralı olmakla birlikte Dımeşk'te ikamet ettiği için oraya nisbet edilmiştir. Ebû Hanife'den fıkıh ilmi almıştır. Mürciî olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onu sika olarak nitelenmişlerdir. Zehebî, onu, ehli reyın sika, mutkin ve mücevved âlimlerinden olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de sika olduğu görüşündedir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 341; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 439; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, XXIII, 88; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 304.

³⁹⁴ Bkz. XIV. bâb, ikinci rivayet

³⁹⁵ **Ya'îş b. el-Velîd**: İclî ve Nesâî onu sika olarak nitelenmişlerdir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında onun ismini zikretmiştir. Rivayetleri Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'de de yer almıştır. Zehebî ve İbn Hacer'e göre de sika bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 374; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 654; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 356.

³⁹⁶ **Mekhûl b. Ebû Müslim**: İbn Şihâb ez-Zührî, yaşadığı dönemin en önemli dört âlimi arasında Sa'îd b. el-Müseyyeb, Şa'bî ve Hasanî Basrî ile birlikte Mekhûl'ün de ismini zikretmiştir. Şam'ın fakihî olarak bilinen Mekhûl, rivayetlerinde çokça irsâl yapmakla meşhur olmuştur. Mısır, Hicaz, Irak ve Şam bölgesine yaptığı seyahatlerle bu bölgelerin âlimlerinden istifade etmiştir. Hadis âlimleri tarafından sika olarak nitelenmiş güvenilir bir râvidir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 295; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 107; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 258.

³⁹⁷ Bkz. X. bâb, sekizinci rivayet

³⁹⁸ **Fıtr b. Halîfe**: İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel ve İclî onu sika olarak nitelenmişler ancak şîlikle itham edildiğini de belirtmişlerdir. Nesâî rivayetlerinde bir beis olmadığını ifade etmiş, İbn Hacer ise şîlikle itham edildiğine değinerek onu sadûk olarak nitelenmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 208; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 300; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 30; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 270.

³⁹⁹ Bkz. IV. bâb, birinci rivayet

⁴⁰⁰ Bkz. VI. bâb, on ikinci rivayet

⁴⁰¹ Bkz. VIII. bâb, beşinci rivayet

⁴⁰² **Ömer b. Muhammed b. Zeyd**: Hz. Ömer'in soyundan olan Ömer b. Muhammed'in künyesi Ebû Hafs'tır. Medineli olmakla birlikte sonraları Askalân'a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. İbn Sa'd Medine'nin beşinci tabakasına mensup râvileri arasında onun ismini zikretmiş ve hakkında "sika" ve "galîlü'l-hadîs" ifadelerini

Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayet aynı zamanda tüm râvilerinin güvenilirliğinden dolayı sahîh bir rivayettir.

(88) On Dördüncü Rivayet

Ebu'n-Nu'mân⁴⁰⁴ (v. 223) > Hammâd b. Zeyd⁴⁰⁵ (v. 179) > Sâbit⁴⁰⁶ (v. 127) > Enes b. Mâlik (v. 93) > Hz. Fâtıma (v. 10)

Muttasıl bir isnada sahip olan rivayette adı geçen tüm râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Sahîh bir rivayettir.

(89) On Beşinci Rivayet

Affân b. Müslim⁴⁰⁷ (v. 219) > Hammâd b. Seleme⁴⁰⁸ (v. 167) > Sâbit⁴⁰⁹ (v. 127) > Enes b. Mâlik (v. 93)

Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği bu rivayet râvilerinin tamamının sika olarak nitelenmiş kimselerden müteşekkil olması dolayısıyla sahîh bir rivayettir.

(90) On Altıncı Rivayet

Abdullah b. Mutî⁴¹⁰ (v. 237) > Hüseyim b. Beşîr⁴¹¹ (v. 183) > Ebû Abdülcilil⁴¹² > Ebû Harîz el-Ezdî⁴¹³ > Abdullah b. Selâm (v. 43)

kullanmıştır. İbn Ma'în, Ahmed b. Hanbel, İclî ve Ebû Dâvud onu **sika** olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 131; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 165; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 435.

⁴⁰³ **Muhammed b. Zeyd:** Abdullah b. Ömer'in torunudur. Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn Hıbbân'ın *es-Sikâtin*'de ismini zikrettiği Muhammed b. Zeyd'i, Ebû Hâtım ve Ebû Zür'a **sika** olarak nitelemişlerdir. Zehebî ve İbn Hacer de sika olduğu görüşündedirler. Bkz. İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 256; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 365; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 172; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 152;

⁴⁰⁴ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

⁴⁰⁵ Bkz. X. bâb, altıncı rivayet

⁴⁰⁶ Bkz. VI. bâb, onuncu rivayet

⁴⁰⁷ **Affân b. Müslim:** Dârimî ile birlikte Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye'nin de hocasıdır. Basralı olduğu söylenmiş ancak sonraları Bağdatta ikamet ettiği ve orada vefat ettiği dile getirilmiştir. Cerh-ta'dil alanındaki uzmanlığıyla dikkatleri çekmiştir. İclî ve İbn Hıbbân *es-Sikât* adlı eserlerinde onun ismine yer vermişlerdir. Zehebî ve İbn Hacer de hakkında sika, sebt ve hâfız ifadelerini kullanmışlardır. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 140; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 522; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 379; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 205.

⁴⁰⁸ Bkz. IV. bâb, dördüncü rivayet

⁴⁰⁹ Bkz. VI. bâb, onuncu rivayet

⁴¹⁰ **Abdullah b. Mutî:** Nişaburlu bir muhaddis olan Abdullah b. Mutî'in künyesi Ebû Muhammed'dir. Sonraları Bağdat'a yerleşmiştir. Dârimî ile birlikte Müslim ve Ebû Dâvud'un da hocasıdır. Hatîb el-Bağdadî *Tarih*'inde onu sika olarak nitelemiş, İbn Hıbbân da *es-Sikât*'ında onun ismine yer vermiştir. Zehebî ve İbn Hacer onun hakkında "sika" ifadesini kullanmışlardır. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 351; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, X, 177; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 599; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 33.

Hadisin isnadında yer alan Ebû Abdülcelîl ve Ebû Harîz zayıf olarak nitelenmiş râvilerdir. Ayrıca Hüseyim b. Beşîr şuyûh tedlîsi yaparak rivayette bulunmuştur. Dârimî dışında başka hiçbir kaynakta yer almayan bu rivayet râvilerinin zayıflığından dolayı zayıf bir rivayettir.

(91) On Yedinci Rivayet

Kasım b. Kesîr⁴¹⁴ (v. 220) > **Abdurrahman b. Şurayh**⁴¹⁵ (v. 167) > **Ebu'l-Esved el-Kuraşî**⁴¹⁶ (v. 100) > **Ebû Kurre**⁴¹⁷ > **Ebû Hüreyre** (v. 59)

Hâkim, bu rivayeti Ebû Cehil'in mevlâsı olduğu bildirilen Ebû Kurre'nin ismini Ebû Ferve şeklinde zikretmek suretiyle *el-Müstedrek*'te nakletmiş; Buhârî ve Müslim'in sıhhat

⁴¹¹ **Hüseyim b. Beşîr** (v. 183): Hadis rivayetinde çokça tedlîs yapmasıyla meşhur olan Hüseyim b. Beşîr'i, Zehebî Bağdad'ın hâfızı olarak nitelemiş, İbn Hacer ise onun hakkında müdellis olduğunu belirterek "sika" ve "sebt" ifadelerini kullanmıştır. Bkz. İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, I, 177; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, XIV, 85; Zehebî *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 248; Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, I, 294; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, I, 47.

⁴¹² **Ebû Abdülcelîl**: İsmi Abdullah b. Meysere'dir. Künyesinin Ebû Leyla olmasına rağmen talebesi Hüseyim b. Beşîr onu kimi zaman Ebû İshâk kimi zamanda bu rivayette olduğu gibi Ebû Abdülcelîl şeklinde künyelemiştir. İbn Ma'in, Ebû Zür'a ve Nesâî onu "**daifu'l-hadîs**" diyerek cerh etmişlerdir. Zehebî onun hakkında "vâh" ifadesini kullanmış İbn Hacer de "zayıf bir râvidir" demiştir. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 65; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, II, 308; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 171; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 602; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 44.

⁴¹³ **Ebû Harîz el-Ezdî**: İsmi Abdullah b. Hüseyin'dir. Sicistan kadılığı yapmıştır. Ahmed b. Hanbel onu "münkerü'l-hadîs" diye cerh etmiş, Ebû Hâtim ise münker rivayetinin olmadığını dile getirerek hadislerinin yazılabileceğini söylemiş ve Ebû Harîz hakkında "hasenü'l-hadîs" ifadesini kullanmıştır. Ebû Zür'a ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelermelerine rağmen Ebû Dâvud rivayetleri hakkında "leyse hadîsuhû bişey" ifadesini kullanmış, Nesâî ise zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. Buhârî, rivayetlerini istişhâd amaçlı kullanmıştır. Diğer Kütüb-ü Sitte müellifleri onun rivayetlerine eserlerinde yer vermişlerdir. Bkz. Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 61; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 129; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 24; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 158; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 300.

⁴¹⁴ **Kasım b. Kesîr**: Aslen Mısırlı olan Kasım b. Kesîr, muvâlât yoluyla mensup olduğu Kureyş'e nisbet edilmiştir. Ebû Hâtim onu "sâlihu'l-hadîs" şeklinde nitelemiş, Nesâî onun hakkında "sika" ifadesini kullanmıştır. İbn Hacer "**sadûk**" bir râvi olduğu görüşündedir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 118; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 297.

⁴¹⁵ **Abdurrahman b. Şurayh**: Etbaut-tabînin büyüklerinden olan Abdurrahman b. Şurayh, Mısırlı bir muhaddistir. İbn Sa'd "münkerü'l-hadîs" ifadesi kullanarak onu cerh etmiş ancak İbn Hacer, İbn Sa'd'ın bu ifadesinin Abdurrahman b.Şurayh'ın güvenilirliğini zedeleyemeyeceğini ifade etmiş ve Abdurrahman'ı "sika ve fâzıl" olarak nitelemiştir. Ayrıca İclî, Nesâî, İbn Hibbân ve Zehebî de onu **sika** bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, II, 78; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 243; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 86; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 175.

⁴¹⁶ **Ebu'l-Esved el-Kuraşî**: İsmi Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel'dir. Kureyş'in Benî Esed koluna mensup olduğu için el-Kuraşî nisbesi ile anılmıştır. Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân onu **sika** olarak nitelmişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 321; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 364; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 273.

⁴¹⁷ **Ebû Kurre**: Muvalât yoluyla Ebû Cehil'in ailesine mensup olduğu bildirilen Ebû Kurre hakkında, kaynaklarda yalnızca Ebû Hüreyre'den hadis rivayetinde bulunduğu, kendisinden ise Ebu'l-Esved'in hadis rivayet ettiğine dair bilgi yer almaktadır. Bazı rivayetlerde tashîf sonucu ismi Ebû Ferve olarak kaydedilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 428; el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 549.

şartlarını taşıdığını belirtmiştir. Zehebî de rivayet hakkında Hâkim'le aynı kanaati paylaşmıştır.⁴¹⁸

(92) On Sekizinci Rivayet

Ebû Bekr el-Mısrî⁴¹⁹ > Süleyman Ebû Eyyub el-Huzâî⁴²⁰ > Yahyâ b. Saîd el-Ümevî⁴²¹ (v. 194) > Ma'rûf b. Harrebûz el-Mekkî⁴²² > Hâlid b. Ma'dân⁴²³ (v. 103)

Dârimî'nin rivayeti aldığı Ebû Bekr el-Mısrî'nin kim olduğu tespit edilememiştir. Ayrıca Süleyman Ebû Eyyûb el-Huzâî da meçhûl olarak nitelenmiş bir râvidir. Râvilerinin meçhûllüğünden dolayı zayıf bir rivayettir.

XV. BÂB: ALLAH TEÂLÂ'NIN, PEYGAMBERİNE VEFATINDAN SONRA İKRAM ETTİĞİ NİMETLER

(93) Birinci Rivayet

Ebu'n-Nu'mân⁴²⁴ (v. 223) > Saîd b. Zeyd⁴²⁵ (v. 167) > Amr b. Mâlik en-Nükrî⁴²⁶ (v. 129) > Ebu'l-Cevzâ Evs b. Abdullah⁴²⁷ (v. 83)

⁴¹⁸ Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 541.

⁴¹⁹ **Ebû Bekr el-Mısrî:** Dârimî'nin, künyesi Ebû Bekr olan hocaları arasında el-Mısrî nisbesi ile bilinen herhangi bir kimse tespit edilemediği için meçhûl bir râvi olduğu belirtilmiştir. Bkz. el-Gamrî, *Fethu'l-mennân*, I, 553.

⁴²⁰ **Süleyman Ebû Eyyûb el-Huzâî:** İbn Ebû Hâtim, ismini *el-Cerh ve't-ta'dîl* isimli eserinde Süleyman b. Hakem b. Eyyûb şeklinde zikretmiş ve Ümmü Ma'bed'in hadislerini iyi bildiğini dile getirmiştir. Yalnızca kardeşi Eyyûb b. Hakem ve İsmail b. Davud'dan hadis rivayet ettiği bildirilmiş; kendisinden ise sadece Ali b. Hüseyin b. Cüneyd'in hadis rivayetinde bulunduğu ifade edilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 107.

⁴²¹ **Yahyâ b. Sa'îd el-Ümevî:** Kûfeli bir muhaddis olan Yahyâ b. Sa'îd'in künyesi Ebû Eyyûb'dur. Sonraları Bağdad'a yerleştiği ve H. 194 yılında orada vefat ettiği bildirilmiştir. Ahmed b. Hanbel ondan övgüyle bahsetmiş, İbn Ma'in ve Dârekutnî ise onu sika olarak nitelemişlerdir. Nesâî ondan hadis rivayet etmekte bir beis olmadığını söylemiştir. A'meş'ten yaptığı rivayetlerinin "garîb" olduğunu ifade eden Zehebî ve İbn Hacer onu "sadûk" ve "sika" olarak nitelemişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 129; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 599; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 132; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 325; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 187.

⁴²² **Ma'rûf b. Harrebûz el-Mekkî:** Hz. Osman'ın âzadlısı olan Ma'rûf b. Harrebûz, İbn Ma'in ve Ukaylî tarafından zayıf olarak nitelenmiş bir râvidir. Ebû Hâtim hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir. Buhârî, Ma'rûf'un Hz. Ali'den yapmış olduğu bir rivayeti *el-Câmi'u's-sahîh*'inde nakletmiştir. Müslim de *Sahîh*'inde Ma'rûf'un bir rivayetine yer vermiştir. Dârimî Sünen'inde bu rivayet dışında ondan rivayette bulunmamıştır. İbn Hacer onun hakkında: "Rivayetlerinde vehimleri olan sadûk bir râvidir." demiştir. Bkz. Buhârî, "İlim", 49; Müslim, "Hac", 257; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, IV, 220; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 321; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 439; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 207.

⁴²³ Bkz. II. bâb, beşinci rivayet

⁴²⁴ Bkz. V. bâb, ikinci rivayet

Dârimî'nin muttasıl bir isnadla naklettiği tâbiînden Ebu'l-Cevzâ'ya ait olan bu maktû' rivayet, sika mertebesine ulaşamamış ancak rivayetleri hasen kabul edilen Saîd b. Zeyd ve Ebu'l-Cevzâ'nın durumundan dolayı hasen bir rivayettir.

(94) İkinci Rivayet

Mervan b. Muhammed⁴²⁸ (v. 210) > **Saîd b. Abdülazîz**⁴²⁹ (v. 167)

Etbau't-tâbiînden olan Saîd b. Abdülazîz H. 63 yılında vukû bulan Harre Vakası'nı görmediği için kendinden önceki râvinin ismini zikretmemek suretiyle isnadda inkıtâ'a sebep olmuştur. Dârimî dışında başka hiçbir kaynakta yer almayan munkatû' bir rivayettir.

(95) Üçüncü Rivayet

Abdullah b. Sâlih⁴³⁰ (v. 222) > **Leys b. Sa'd**⁴³¹ (v. 175) > **Hâlid b. Yezîd**⁴³² (v. 139) > **Saîd b. Ebû Hilâl**⁴³³ (v. 130) > **Nübeyh b. Vehb**⁴³⁴ (v. 126)

⁴²⁵ **Sa'îd b. Zeyd b. Dirhem:** Hammâd b. Zeyd'in kardeşidir. Yahya b. Ma'in onun hakkında "sika" ifadesini kullanmış ancak Ukaylî ve İbn Adî zayıf bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hâtim ve Nesâî kuvvetli bir râvi olmadığını dile getirmişlerdir. Ahmed b. Hanbel rivayetlerinde bir beis olmadığını söylemiştir. İbn Hacer onun hakkında "rivayetlerinde hataları olan **sadûk** bir râvidir." demiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 399; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 53; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 21; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 320; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 376; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 29.

⁴²⁶ **Amr b. Mâlik en-Nükrî:** Künyesi Ebû Yahya'dır. Ebu'l-Cevzâ dışında yalnızca babası Mâlik'ten hadis rivayet etmiştir. İbn Hıbbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiş; oğlu Yahya dışındaki talebelerinin ondan yapmış oldukları rivayetlere itibar edilebileceğini eklemiştir. İbn Hacer onu rivayetlerinde vehimleri olan **sadûk** bir râvi olarak nitelemiştir. Bkz. İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 487; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 150; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 84.

⁴²⁷ **Ebu'l-Cevzâ Evs b. Abdullah:** Hadis rivayetinde çokça irsal yapmasıyla tanınan Ebu'l-Cevzâ tabiî'nin nesline mensup Basralı bir muhaddistir. Buhârî onun yer aldığı isnadların tartışmalı olduğunu söylemiş ancak İclî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Nesâî onun hakkında "sika bir râvi değildir." demiştir. Zehebî ve İbn Hacer mürsel rivayetlerinin çokluğunu ifade ederek onu **sika** kabul etmişlerdir. İbn Ebû Hâtim, Ebu'l-Cevzâ'nın Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Aişe'den yaptığı rivayetlerin mürsel olduğunu söylemiştir. Sahâbeden Ebû Hureyre, İbn Abbâs ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan hadis rivayet etmiştir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 237; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I, 20; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 304; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IV, 42; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 410; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 335.

⁴²⁸ **Mervan b. Muhammed:** Dârimî'nin Ebû Hâtim, İbn Hıbbân, Dârekutnî, Zehebî ve İbn Hacer tarafından sika olarak nitelenmiş hocasıdır. Ahmed b. Hanbel Ebû Zür'a'ya "Sizin Dimeşk'te üç tane muhaddis var." diyerek Velid b. Müslim ve Ebû Mushir ile birlikte Mervan b. Muhammed'in de ismini zikretmiştir. Ukaylî, İbn Ma'in'in Mervan b. Muhammed hakkındaki "O Mürcî mezhebine mensuptur." sözünü esas alarak Mervan b. Muhammed'i zayıf olarak nitelemiştir. Bkz. Ukaylî, *ed-Duafâ'u'l-kebîr*, IV, 205; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 140; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, IX, 179; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 254; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 86.

⁴²⁹ **Sa'îd b. Abdülazîz:** Şam'ın Evzâî'den sonraki fakîhi ve müftüsü olarak bilinen Sa'îd b. Abdülazîz'in künyesi Ebû Muhammed'dir. Ahmed b. Hanbel "Şam'da rivayetleri Sa'îd'den daha sahîh hiç kimse yoktur." demiş ve kendi katında Evzâî ve Sa'îd b. Abdülazîz'in eşit olduğunu bildirmiştir. İbn Ma'in, İclî, Nesâî, Ebû Hâtim ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 402; Nesâî, *Tesmiyetü fukahâi'l-emsâr*, I, 129; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 41; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 369; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 219; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 53.

Tâbiünden Nübeyh b. Vehb'in muttasıl bir isnadla naklettiği bu maktû' rivayette adı geçen râvilerden Dârimî'nin hocası Abdullah b. Sâlih dışındaki bütün râviler sika olarak nitelenmiş kimselerdir. Abdullah b. Sâlih ise rivayette ihtiyatsız davranmakla cerh edilmiştir. Bu nedenle zayıf bir rivayettir.

XVI. DEĞERLENDİRME

Husûsî olarak Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek ve O'nun (s.a.) faziletini dile getirmek üzere konuyu rivayetler ışığında ele alan bazı eserlerin telif ediliş gayelerine bakıldığında konuya dair diğer kaynaklarda dağınık bir şekilde bulunan malzemeleri toplama amacı taşıdıkları için rivayetlerde saihlik şartı aramadıkları görülmektedir.⁴³⁵ Benzer bir muhtevayı eserinin başında sunarken Dârimî'nin bilginin saihliğine/sağlamlığına vurgu yapan muhaddis kimliğine hangi oranda bağlı kalabildiği, rivayetler üzerinden Peygamber telakkisi oluştururken bunu muteber rivayetlerle yapıp yapmadığı araştırmamızın başından beri merak edilen en önemli husustur.

Hadis ilmine göre kabul veya red açısından “makbûl” ve “merdûd” olmak üzere iki kısma ayrılan hadislerin saih ve hasen nitelikte olanlarının makbûl kategorisinde, zayıf nitelikteki rivayetlerin ise merdûd kategorisinde değerlendirildiğini⁴³⁶ göz önünde bulundurduğumuzda Dârimî'nin naklettiği rivayetlerin saih ve hasen niteliktekilerinin yanında çoğunluğunun mürsel, munkatı', mu'dal, müdelles vb. olmak üzere zayıf nitelikte rivayetler olduğu görülmektedir. Araştırmamız neticesinde, esas aldığımız 95 rivayetin 24

⁴³⁰ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

⁴³¹ Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

⁴³² Bkz. II. bâb, ikinci rivayet

⁴³³ **Sa'îd b. Ebî Hilâl:** İclî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında “sadûk” demiş, Ebû Hatim de: “Bir beis yok.” nitelemesinde bulunmuştur. Rivayetleri **huccet** kabul edilen hadis hafızlarından. Bkz. İclî, *es-Sikât*, I, 405; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 71; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VI, 374; Alâî, *Câmi'u't-tahsîl*, I, 185; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 83.

⁴³⁴ **Nübeyh b. Vehb:** Medine'nin tabiîn nesline mensup bir muhaddisi olan Nübeyh b. Vehb, sahâbeden yalnızca Ebû Hureyre'den hadis rivayet etmiştir. İbn Hacer, yapmış olduğu bu tür mürsel rivayetlerin Ebû Hureyre'ye ait olduğunu ifade etmiştir. İbn Ma'în, Nesâî ve İbn Hıbbân onu sika olarak nitelemişlerdir. Zehebî ve İbn Hacer de onu sika bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 491; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VII, 545; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 317; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 373.

⁴³⁵ Ebû Nuaym ve Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'leri başta olmak üzere Suyûtî'nin *el-Hasâisü'l-kübrâ* ve Yusuf b. İsmail en-Nebhânî'nin *Huccetullah ale'l-âlemîn fi-mu'cizâti Seyyidi'l-mürselîn* isimli eserlerini bu açıdan zikredebiliriz.

⁴³⁶ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 105.

tanesinin sahîh, 13 tanesinin hasen olmak üzere 37 tanesinin makbul nitelikte isnada sahip olduğu geri kalan 58 rivayetin ise içerdiği çeşitli kusurlardan dolayı zayıf nitelikte isnadlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Zayıf isnada sahip olan 58 rivayetin 24'ünün zayıflığı isnadlarının muttasıl olmamasından ileri gelmekte geri kalan 34 rivayetin ise zayıflığının râvilerinin mecrûh veya meçhul olmasından ileri geldiği tespit edilmiştir. Bu anlamda hadislerin isnadlarında yer alan 280 râvinin 219 tanesi, hakkında herhangi bir cerh ifadesi bulunmadığı için muaddel, 38 tanesi için cerh ifadeleri mevcut olduğu için mecrûh, geri kalan 23 tanesinin ise güvenilirlik durumları hakkında ihtilaflar olduğu için muhtelefun fîh olarak tespit edilmiştir.

Rivayetlerin birçoğunun muhtevası diğer muteber hadis musannefâtında da bulunmakla birlikte araştırmaya tabi tuttuğumuz rivayetlerin yarısından fazlasının zayıf isnada sahip olması ileri gelen muhaddislerden olan Dârimî'nin rivayetler üzerinden peygamber telakkisi oluştururken bunu muteber rivayetlerle yapma amacı taşımadığı, muhaddisliğin bir başka gereği olarak mevcut rivayetleri kayıt altına alma ve sonraki nesillerin istifadesine sunma amacı taşıdığı söylenebilir.

Rivayetlerin diğer kaynaklara dağılımını ve sıhhat durumlarıyla birlikte râvilerinin güvenilirlik durumlarını yüzdeler dilim olarak tablo halinde göstermek mümkündür.

RİVAYETLERİN KAYNAKLARA DAĞILIM TABLOSU

RİVAYET NUMARASI	YER ALDIĞI KAYNAKLAR
(1)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Mâce
(2)	---
(3)	Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>)
(4)	Ebû Nuaym (<i>Hilye</i>)
(5)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>)
(6)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>), İbn Abdülberr (<i>el-İstî‘âb</i>), Ali el-Müttakî (<i>Kenzü’l-ummâl</i>)
(7)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>)
(8)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>)
(9)	---
(10)	---
(11)	Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>)
(12)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî
(13)	Ahmed b. Hanbel, Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>), Ali el-Müttakî (<i>Kenzü’l-ummâl</i>)
(14)	Heysemî (<i>Mecme‘u’z-zevâid</i>), Ali el-Müttakî (<i>Kenzü’l-ummâl</i>)
(15)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>), İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(16)	Ebû Ya‘lâ (<i>Müsned</i>), İbn Hıbbân (<i>Sahîh</i>), Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(17)	Abd b. Humejd (<i>Müsned</i>), İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(18)	Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humejd (<i>Müsned</i>), İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>)

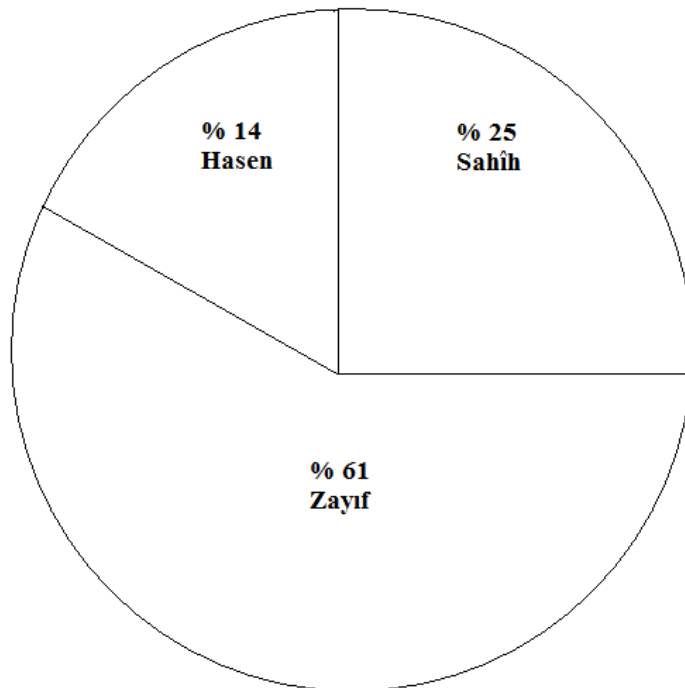
(19)	Tirmizî, Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(20)	Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî, Ebû Ya'la (<i>Müsned</i>), İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>), Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>)
(21)	Tirmizî, Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(22)	---
(23)	Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'la (<i>Müsned</i>), İbn Mâce
(24)	Ahmed b. Hanbel
(25)	Ahmed b. Hanbel, Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(26)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(27)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(28)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(29)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Nesâî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(30)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Nesâî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(31)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(32)	Kâdı İyâz (<i>Şifâ</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(33)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî
(34)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî
(35)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî
(36)	Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Kâdı İyâz (<i>eş-Şifâ</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(37)	Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbn Mâce, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(38)	---
(39)	Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, İbn Mâce, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(40)	Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce
(41)	Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>)
(42)	Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebû Ya'la (<i>Müsned</i>), Bezzâr (<i>Müsned</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>), Ebû Nuaym (<i>Delâil</i>)

(43)	İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Buhârî, Müslim, Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(44)	İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(45)	Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>)
(46)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Nesâî, Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), Heysemî (<i>Mecme‘u’z-zevâid</i>), Beyhakî (<i>Sünen</i>), Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(47)	Ebû Ya‘lâ (<i>Müsned</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>), Suyûtî (<i>ed-Dürr‘ül-mensûr</i>)
(48)	Tirmizî
(49)	Trimizî, Hallâl (<i>es-Sünne</i>), Ebû Nuaym (<i>Delâil</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>), Begavî (<i>Şerhu’s-sünne</i>)
(50)	---
(51)	Humeydî (<i>Müsned</i>), Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya‘lâ (<i>Müsned</i>), İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>), Deylemî (<i>Müsnedü’l-firdevs</i>)
(52)	İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Ahmed b. Hanbel, Beyhakî (<i>Şuab‘ül-îmân</i>)
(53)	Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(54)	İbn Asâkir (<i>Târîhu Dimeşk</i>)
(55)	---
(56)	Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya‘lâ (<i>Müsned</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(57)	İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>), Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(58)	Tirmizî, Nesâî, Ebu Ya‘lâ (<i>Müsned</i>), Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(59)	Tirmizî (<i>Şemâil</i>), Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(60)	İbn Sa‘d (<i>Tabakât</i>), İbn Ebu’d-Dünya (<i>Mekârim‘ül-ahlâk</i>)
(61)	Taberânî (<i>el-Mu‘cemü’l-kebîr</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(62)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>)
(63)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>)

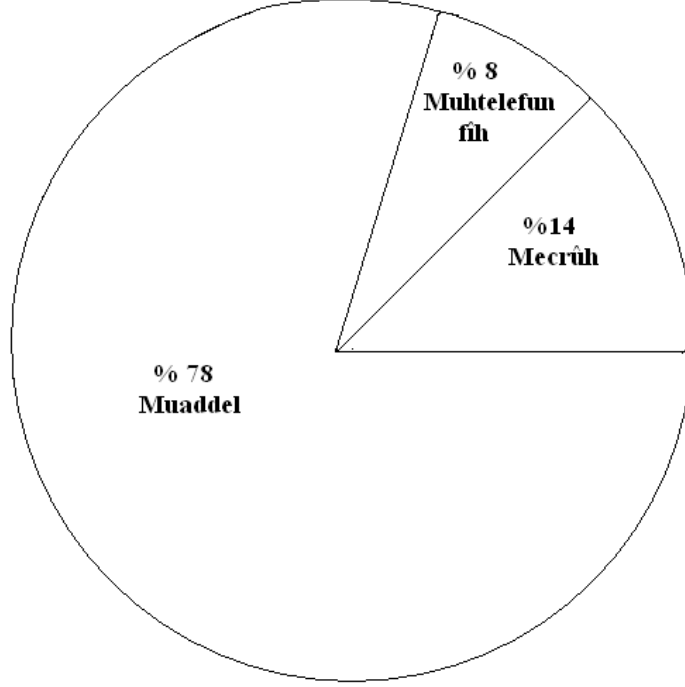
(64)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî
(65)	---
(66)	Buhârî (<i>et-Târîh'ul-kebîr</i>)
(67)	Ebû Dâvud, Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>), Beyhakî (<i>Delâil, Sünen</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(68)	Ebû Dâvud, Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>), Beyhakî (<i>Delâil, Sünen</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(69)	Ebû Dâvud, Beyhakî (<i>Sünen</i>)
(70)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Dâvud, Suyûtî (<i>el-Hasâîs</i>)
(71)	Buhârî, Müslim
(72)	Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>)
(73)	---
(74)	---
(75)	Nesâî, Taberânî (<i>el-Mu'cemü's-sağîr</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), İbn Ebu'd-Dünya (<i>et-Tevâzu' ve'l-humûl</i>)
(76)	---
(77)	---
(78)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Hıbbân (<i>Sahîh</i>)
(79)	Ahmed b. Hanbel, Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(80)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hıbbân (<i>Sahîh</i>)
(81)	Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İbn Mâce, İbn Hıbbân (<i>Sahîh</i>), Beyhakî (<i>Sünen</i>), Ebu Ya'lâ (<i>Müsned</i>)
(82)	Ahmed b. Hanbel
(83)	Mâlik, İbn Ebû Şeybe (<i>Musannef</i>), Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce
(84)	İbn Sa'd (<i>Tabakât</i>)

(85)	İbn Sa'd (<i>Tabakât</i>), Abdürrezzak (<i>Musannef</i>)
(86)	İbn Sa'd (<i>Tabakât</i>), Abdürrezzak (<i>Musannef</i>)
(87)	İbn Sa'd (<i>Tabakât</i>), Beyhakî (<i>Medhal</i>)
(88)	Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye (<i>Müsned</i>), Buhârî, Nesâî, Taberânî (<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>), Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>)
(89)	Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humejd (<i>Müsned</i>), Tirmizî, Ebu Ya'lâ (<i>Müsned</i>), İbn Hibbân (<i>Sahîh</i>), Beyhakî (<i>Delâil</i>)
(90)	---
(91)	Hâkim (<i>el-Müstedrek</i>), Suyûtî (<i>ed-Dürr'ül-mensûr</i>)
(92)	İbn Asâkir (<i>Târîhu Dımeşk</i>)
(93)	---
(94)	Suyûtî (<i>el-Hasâis</i>)
(95)	---

RİVAYETLERİN SIHHAT DURUMU TABLOSU (%)

RAVİLERİN GÜVENİLİRLİK DURUMU TABLOSU (%)

SONUÇ

Hadis ilminin altın çağı olarak nitelendirilen hicrî üçüncü yüzyılda yaşamış ve hadis, fıkıh ve tefsir alanındaki bilgisiyle belirli bir otoriteye sahip olmuş bulunan Dârimî'nin, ahkâma dair hadisleri naklettiği *Sünen* isimli eserinin başında Resûl-i Ekrem'in faziletlerini dile getirmenin yanında O'nun (s.a.) peygamberliğini ispatlamaya çalıştığı görülmektedir.

Günümüze gelebilmiş yegâne eseri olan *Sünen*'i ve bu eserin Mukaddime kısmını genel hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız araştırmamızın “Giriş” kısmında Dârimî'nin hayatı ve ilmî kişiliğine değinilmiş, ayrıca araştırmanın önemi ve amacının yanında metod ve kaynaklarına da bu bölümde yer verilmiştir.

Rivayetlere hangi başlık altında yer verildiğinden ve muhtevalarından hareketle Dârimî'yi zihniyet analizine tuttuğumuz birinci ve ikinci bölümde rivayetler hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın konuya dair diğer kaynaklardaki paralel bilgilere dikkat çekilmiştir. Buna göre Dârimî önce nübüvvetini ispat edici mahiyette bilgiler vererek Resûlullah'ın nebevî kimliğine vurgu yapmış ardından zâtı ve kişiliği itibariyle Hz. Peygamber'i tanıtmaya yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber'i mucizeler gösterebilen bir beşer olarak tasavvur ettiği görülen Dârimî'nin Efendimiz'in üstünlüklerinin ifade ederken hem Resûlullah'ın kendi beyanlarını hem de ashâbının konuya dair değerlendirmelerini kullandığı görülmektedir.

Her bir rivayetin hadis usûlü kriterlerine göre tetkike tâbi tutulduğu üçüncü bölümde rivayetlerin isnadlarında inkıtâ' sorunu ile birlikte rivayetlerin yarısından fazlasının zayıf nitelikte isnada sahip olmasında râvilerinin zayıflığının da etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Rivayetlerin sahihliklerini ve bilgi değerlerini tespitinde asırlar önce geliştirilmiş olan hadîs usûlünün günümüzde de işlevselliğini sürdürebiliyor olması bu noktada kesinlikle dikkat çekilmesi gereken önemli bir husustur.

Hiz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek ve O'nun üstünlüğünü dile getirmek üzere telif edilen eserlere ve aynı zamanda hadis ilminin önemli bir kolu olan cerh-ta'dîl alanına yönelik vukûfiyetimizin artmasını sağlayan çalışmamız sayesinde klasik dönem hadis âlimlerinden Dârimî'nin Hiz. Peygamber'i nasıl tasavvur ettiği günümüze ışık tutacak şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Abd b. Humeyd, *Müsned*,

Abd b. Humeyd b. Nasr Ebu Muhammed el-Kissî, *el-Müntehab min-Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhi es-Samerrâî, Kahire, 1408/1988.

Abdürrezzak, *Musannef*,

Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, I-XI, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1403.

Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”

Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”, mad., *DİA*, İstanbul, 1997.

....., *Peygamberlik*,

Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara, 2007.

....., “Nübüvvet Mührü”

Ahatlı, “Nübüvvet Mührü (Tarihî Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması)” *SÜİFD*, 3/2001, Sakarya.

Ahmed b. Hanbel,

Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, İstanbul, 1413/1992.

....., *el-İlel*,

Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, I-III, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Beyrut, 1988.

Alâî, Câmi‘u’t-tahsîl,

Ebû Saîd b. Halîl el-Alâî, *Câmi‘u’t-tahsîl fî-ahkâmi‘l-merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Beyrut, 1407/1986.

Ali el-Muttakî, Kenzü‘l-ummâl,

Ali b. Hüsameddin el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü‘l-ummâl fî-süneni‘l-akvâl ve‘l-ef‘âl*, I-XVI, Beyrut, 1989.

Alûsî, Rûhu‘l-me‘ânî,

Ebul Fazl Muhammed el-Alûsî, *Rûhu‘l-me‘ânî fî-tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-azîm ve‘s-seb‘il-mesâni*, I-XXX, Beyrut, ts.

Aydın, “Hz. Peygamberin Parmakları Arasından Su Akıtması Mucizesi”,

Arafat Aydın, “Hz. Peygamberin Parmakları Arasından Su Akıtması Mucizesi Rivayetlerinin Tetkiki”, (Lisans Bitirme Tezi), Bursa, 2006.

Aydınlı, Sünen-i Dârimî,

Abdullah Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, I-VI, İstanbul, 1994.

....., “Dârimî”,

Abdullah Aydınlı, “Dârimî” mad. *DİA*, İstanbul, 1993.

Azîmâbâdî, Avnü‘l-ma‘bûd,

Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî, *Avnü‘l-ma‘bûd şerhu Sünen-i Ebû Dâvud*, I-XIV, Beyrut, 1425.

Bâcî, et-Ta‘dîl ve‘t-tecrîh,

Süleyman b. Halef b. Sa‘d Ebu‘l-Velid el-Bâcî, *et-Ta‘dîl ve‘t-tecrîh li-men harrece lehu‘l-Buhârî fî‘l-Câmi‘i‘s-sahîh*, I-III, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin, Riyad, 1406/1986.

Bayraktar, Hz. Peygamber’in Şemâili

İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamber’in Şemâili*, İstanbul, 1990.

....., *Değişik Yönleriyle Hz. Peygamber,*

İbrahim Bayraktar, *Değişik Yönleriyle Hz. Peygamber,* İstanbul, 2006.

Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf,*

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf,* I-V, thk. Muhammed Hamîdullah, Kahire, 1987.

Begavî, *Şerhu's-Sünne*

Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Şerhu's-Sünne,* I-XV, thk. Şuayb Arnaud, Beyrut, 1403/1983.

Beyhakî, *Delâil,*

Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekr el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a,* I-VII, thk. Abdülmü'tî Kal'acî, Beyrut, 1408/1988.

....., *el-Medhal,*

Beyhakî, *el-Medhal ile's-Sünenü'l-kübrâ,* I-II, Thk. Muhammed Ziyâürrahman el-A'zamî, Riyad, 1420.

....., *Sünen,*

Beyhakî, *es-Sünenü'l -Kübrâ,* I-X, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Mekke, 1414/1994.

....., *Şu'abü'l-îmân,*

Beyhaki, *Şu'abü'l-îmân,* I-VII, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlül, Beyrut, 1410.

Bezzâr, *Müsned,*

Ebübekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık, *Müsned,* I-XV, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Beyrut, 1409.

Buhârî,

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul, 1413/1992.

....., *el-Edebü'l-müfred*,

Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, Beyrut, 1409/1989.

....., *ed-Duafâü's-sağîr*,

Buhârî, *ed-Duafâü's-sağîr*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Haleb, 1396.

....., *et-Târîhu'l-kebîr*,

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, thk Seyyid Hâşim en-Nedvî, Beyrut, ts.

....., *et-Târîhu's-sağîr*,

Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, I-II, thk. Muhammed İbrahim Zâyid, Kahire, 1397/1977.

Bulut, *Mucize ve Peygamber*,

Halil İbrahim Bulut, *Kur'ân Işığında Mucize ve Peygamber*, İstanbul, 2002.

Cürcânî, *Târîhu Cürcân*,

Hamza b. Yusuf Ebu'l-Kâsım el-Cürcânî, *Târîhu Cürcân*, thk. Muhammed Abdülmü'îd Hân, Beyrut, 1401/1981.

Çakan, *Hadis Edebiyatı*,

İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri*, İstanbul, 2003.

....., *Hadîs Usûlü*

İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul, 2001.

Dârekutnî, *Suâlât*,

Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen ed-Dârekutnî el-Bağdadî, *es-Suâlâtü'l-Burkânî li'd-Dârekutnî*, Nşr. Abdürrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Pakistan, 1404.

....., ***Sünen*,**

Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, I-IV, thk. Seyyid Abdullah Hâşim Yemanî el-Medenî, Beyrut, 1386/1966.

Dârimî,

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî el-ma'rûf bi-Sünenü'd-Dârimî*, I-IV, thk. Hüseyin Selim Esed, Riyad, 1421/2000.

Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*,

Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I-II, Beyrut, ts.

Dehlevî, *Bustânu'l-muhaddisîn*,

Abdülazîz b. Şah Veliyyulah Dehlevî, *Bustânü'l-muhaddisîn*, trc. Ali Osman Koçkuzu, Ankara, 1997.

Deylemî, *el-Firdevs*,

Ebû Şucâ ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb: el-Firdevsü'l-ahbâr*, I-V, thk. Saîd b. Besyûnî, Zağlül, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd,

Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebû Dâvûd*, I-V, İstanbul, 1413/1912.

....., ***Suâlât*,**

Ebû Dâvud, *Suâlâtu Ebû Ubeyd el-Âcûrî Ebû Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî, Medine, 1399/1979.

Ebû Nu‘aym, *Hilye*,

Ahmed b. Abdullah Ebû Nu‘aym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiya*, I-X, Beyrut, 1405.

Ebû Ya‘la, *Müsned*,

Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ Ebû Ya‘lâ el-Mavsılî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dımeşk, 1404/1984.

Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*,

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Sadeleştiren İsmail Karaçam ve dğr., İstanbul, ty.

Eriş, “Secde Hadisi”,

Hatice Eriş, “Eşler Arası Saygının Sınırları ve Secde Hadisi Tahkik-Tahric-Değerlendirme”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Erul “Hz. Peygamberin Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”,

Bünyamin Erul, “Hz. Peygamberin Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, Diyanet İlmî Dergi “Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı”, Ankara, 2003.

Fârûkî, *Ehl-i Beyt*,

Abdullah Fârûkî el-Müceddidî, *Ehl-i Beyt ve On İki İmamlar*, Ankara, 1999.

Fayda, “İbn İshak”

Mustafa Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, İstanbul, 1999.

Fesevî, *el-Ma‘rife ve't-târîh*,

Yakub b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma‘rife ve't-târîh*, I-III, Bağdad, 1974.

Gamrî, *Fethu'l-mennân*,

Nebîl b. Haşim el-Gamrî, *Fethu'l-mennân şerhu Müsnedü'l-câmi'*, I-X, Beyrut, 1419/1999.

Güşen, “Hz. Peygamber’in ve Hulefâyı Râşidînin Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi”,

Seyit Ali Güşen, “Hz. Peygamber’in ve Hulefâyı Râşidînin Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi”, (Yükek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*,

Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah el-Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn mea Ta’likati’z-Zehebî fî’t-Telhîs*, I-IV, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1411/1990.

....., *Suâlât*,

Hâkim, *Suâlâtü’l-Hâkim en-Neysâbûrî li’d-Dârekutnî*, nşr. Muvaffak b. Abdülkadir, Riyad, 1984.

el-Halebî, *et-Tebyîn li-esmâi’l-müdellisîn*,

İbrahim b. Mahmud b. Sebt el-Halebî, thk. Muhammed İbrahim Davud el-Mavsilî, *et-Tebyîn li-esmâi’l-müdellisîn*, Beyrut, 1414/1994.

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*,

Ahmed b. Ali Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, XIV, Beyrut, ts.

Heysemî, *Mecme’u’z-zevâid*,

Ebü’l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebi Bekr b. Süleyman Heysemî, *Mecme’ü’z-zevâid ve menba’u’l-fevâid*, I-X, Beyrut 1412.

Humeydî, *Müsned*,

Abdullah b. ez-Zübeyr Ebû Bekr el-Humeydî, *Müsned*, I-II, thk. Habibûrrahman el-Âza‘mî, Beyrut, ts.

Iclî, *es-Sikât*,

Ahmed b. Abdullah b. Salih Ebu’l-Hasan el-Iclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I-II, thk. Abdülalim Abdülazim el-Bestevî, Medine, 1405/1985.

İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*,

Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdülberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fî-ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, Beyrut, ts.

....., ***et-Temhîd*,**

İbn Abdülberr, *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, I-XXII, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve dğr., Mağrib, 1387.

....., ***el-İstizkâr*,**

İbn Abdülberr, *el-İstizkâr*, I-VIII, thk. Salim Muhammed Atâ ve dğr., Beyrut, 1421/2000.

İbn Adî, *el-Kâmil*,

Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî'd-duafâi'r-ricâl*, thk Yahyâ Muhtâr Gazâvî, Beyrut, 1409/1988.

İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*

Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk* I-CLXXV, nşr. Muhibüddîn Ebû Saîd Amrevî, Beyrut 1995.

İbn Ebu'd-Dünya, *Mekârimü'l-ahlâk*,

İbn Ebu'd-Dünya, *Mekârimü'l-ahlâk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata, Beyrut, 1421/2000.

....., ***et-Tevâzû' ve'l-humûl*,**

İbn Ebu'd-Dünya, *et-Tevâzu ve'l-humûl*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata, Beyrut, 1409/1989.

İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*,

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtım b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut, 1271/1952.

....., ***İlel***

İbn Ebû Hâtim, *İlelü'l-hadîs*, I-II, Beyrut, 1985.

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*,

Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe El-Kûfî, *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-asâr*, I-VII, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Riyad, 1409.

İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*,

Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fazl el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhâri*, I-XIII, Beyrut, 1379.

....., ***Hedyü's-sârî*,**

İbn Hacer, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethu'l-bârî*, Beyrut, ts.

....., ***el-İsâbe*,**

İbn Hacer, *el-İsâbe fî-temyîzi's-sahâbe*, I,VIII, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1412.

....., ***Lisânü'l-Mîzân*,**

İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, I-VII, thk. Dâiretü'l-me'ârifi'n-nazzâmiyye, Beyrut, 1406/1986.

....., ***Tabakâtü'l-müdellesîn*,**

İbn Hacer, *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs*, thk. Âsım b. Abdullah, Amman, 1403/1983.

....., ***Ta'cîlü'l-menfe'a***

İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a bi-zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erba'a*, thk. İkrâmullah İmdâdülhak, Beyrut, ts.

....., ***Takrîbü't-Tehzîb*,**

İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Suriye, 1406/1986.

....., *Tehzîbü't-Tehzîb*,

İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XIV, Beyrut, 1404/1984.

İbn Hayyân, *Tabakâtü'l-muhaddisîn bi-İsbahân*,

Abdullah b. Muhammed b. Ca 'fer b. Hayyân, *Tabakâtü'l-muhaddisîn bi-İsbahân*, I, IV, thk. Abdulgafur Abdulhak Hüseyin el-Belûşî, Beyrut, 1412/1992.

İbn Hayyât, *Tabakât*,

Halîfe b. Hayyât Ebû Ömer el-Leysî el-Uşfurî, *Tabakâtu İbn Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, Riyad, 1402/1982.

İbn Hıbbân, *Sahîh*,

Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî, *Sahîhu İbn Hıbbân bi-tertîbü İbn Belbân*, I-XVIII , thk. Şuayb el-Arnaut, , Beyrut, 1414/1993.

....., *el-Mecrûhîn*,

İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I-III, thk. Muhammed İbrahim Zâyid, Haleb, ts.

....., *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*,

İbn Hıbbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, thk. M. Felayşehmir, Beyrut, 1959.

....., *es-Sikât*,

İbn Hıbbân, *es-Sikât*, I-IX, thk. Seyyid Şerefeddin Ahmed, Beyrut, 1395/1975.

İbn Hişâm, *es-Sîre*,

Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-IV, thk. Mustafa es-Sekkâ ve dğr., Beyrut, 1410/1990.

İbn Huzeyme, *Sahîh*,

Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, I-IV, thk. M. Mustafa el-A'zamî, Beyrut, 1390/1970

İbn İshak, *es-Sîre*,

Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Sîretü İbn İshak el-müsemmâ bi-kitâbil'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzî*, nşr. Muhammed Hamîdullah, Konya, 1401/1981.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*,

İsmail b. Ömer b. el-Kesîr Ebul Fidâ ed- Dımeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Beyrut, ts.

....., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*,

İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I-IV, yy, ts.

İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*,

Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, thk. Muhammed Zührî Neccâr, Beyrut, 1393/1972.

İbn Mâce,

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, İstanbul, 1413/1992.

İbn b. Maîn, *Târîh*,

Ebû Zekeriyâ Yahya b. Maîn b. Avn el-Bağdâdî, *Yahya b. Maîn ve Kitâbuhü't-Târîh*, I-IV, nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf, Mekke 1979.

İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*,

Ali b. Hibetullah b. Ebû Nasr b. Mâkûlâ, *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif fî'l-esmâ ve'l-künâ*, I-V, Beyrut, 1411.

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*,

Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-Efrîkî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts.

İbn Sa'd, *Tabakât*,

Muhammed b. Sa'd b. Menî' Ebû Abdullah el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, ts.

İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*,

Ömer b. Ahmed Ebû Hafs İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, thk. Subhi es-Samerrâî, Kuveyt, 1404/1984.

İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*,

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, I-III, thk. Abdullah el-Kâdı, Beyrut, 1406.

İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*,

Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *Üsdü'l-ğâbe fî-ma'rifeti's-sahâbe*, I-V, thk. Halîl Me'mûn Şîhâ, Kahire, 1997.

İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-meâd*,

Muhammed b. Ebû Bekir Eyyûb ez-Zira'î, *Zâdü'l-me'âd fî-hedyi hayri'l-ibâd*, I-V, thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut, 1407/1986.

İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*,

Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs l'İbni's-Salâh*, thk. Nureddin Itr, Dimeşk, 1425/2004.

İzz b. Abdüsselâm, *Bidâyetü's-sûl*,

Ebû Muhammed İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebu'l-Kâsım es-Sülemî, *Bidâyetü's-sûl fî-tafzîli'r-Resûl* thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Beyrut, 1986.

Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*,

el-Kâdı İyâz b. Musa el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, Kahire, 1425/2004

Kastallânî, *Mevâhib*,

Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Mevâhibü'l-ledünniyye, İlâhi Rahmet Hz. Muhammed*, I-II, trc. Abdülbaki, İstanbul, 1984.

Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*,

Hacı Halife, *Keşfu'z-zunûn an-esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*, I-II, Beyrut, ts.

Kettânî, *Hadis Literatürü*,

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İstanbul, 1994.

....., *Nazmü'l-mütenâsir*

Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Beyrut, 1407/1987.

Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alaî*,

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alaî*, sade. Hüseyin Algül, Tercüman 101 Temel Eser, İstanbul, ts.

Kırbaçoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü”

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlke'ye”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğleri*, Isparta, 2001.

Kitâbı Mukaddes

Kitâbı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, nşr. Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1976.

Köksal, *İslâm Tarihi*,

Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, I-VIII, İstanbul, 1987.

***Kur'ân Yolu*,**

Hayrettin Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, I-V, Ankara, 2004.

Kurtubî, *el-Câmi'*,

Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, yy, ts.

Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*

Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, Ankara, 2000.

Mâlik,

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-II, İstanbul, 1413/1992.

Miras, *Tecrid Tercemesi*,

Kâmil Miras, Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, Ankara, 1983.

Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*,

Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1400/1980

....., *Tuhfetü'l-eşrâf*,

Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf*, I-XIV, thk. Abdüssamed Şerefeddin, Beyrut, 1983.

Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*,

Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'u't-Tirmizî*, I-X, Beyrut, ts.

Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*,

Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr Şerhu'l-Câmi'u's-sağîr*, I-VI, Mısır, 1356.

Müslim,

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, I-III, İstanbul, 1413/1992.

....., *el-Münferidât ve'l-vuhdân*,

Müslim, *el-Münferidât ve'l-vuhdân*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bünârî, Beyrut, 1408/1988.

Nebhâni, *Fezâilü'l-Muhammediyye*,

Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *el-Fezâilü'l-Muhammediyye*, nşr. Mahmud Fâhûrî, Haleb, 1414/1994.

....., *Huccetullah ale'l-âlemîn*,

Nebhânî, *Huccetullah ale'l-âlemîn fî-mu'cizât-ı Seyyidi'l-Murselîn*, Nşr. Abdülvâris Muhammed Ali, Beyrut, 1426/2005.

....., *Hız. Muhammed'in Faziletleri*,

Nebhânî, *Hız. Muhammed'in Faziletleri*, trc. Fethi Güngör, İstanbul, 2003.

Nedvî, *Asr-ı Saâdet*,

Muînüddin Ahmed Nedvî, *Asr-ı Saâdet: Peygamberimiz'in Ashabı*, I-VI, trc. Ali Genceli, İstanbul, 1985.

Nesâî,

Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, İstanbul, 1413/1992.

....., *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*,

Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Muhammed İbrahim Zâyid, Haleb, 1369.

....., *es-Sünenü'l-kübra*,

Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, I-VI, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî, Beyrut, 1411/1991.

....., *Tesmiyetü fukahâi'l-emsâr*,

Nesâî, *Tesmiyetü fukahâi'l-emsâr, min eshâbi Resûlullah ve men ba'dehüm*, thk. Muhammed İbrahim Zayid, Haleb, 1369.

Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*,

Ebû Zekeriyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu's-Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, I-XVIII, Beyrut, 1392.

Onat, “Hz. Muhammedi Anlamada Yöntem”,

Hasan Onat, “Hz. Muhammedi Anlamada Yöntem”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğleri*, Isparta, 2001.

Özafşar, “Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”

Mehmet Emin Özafşar, “Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”, *Diyanet İlmî Dergi “Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı”*, Ankara, 2003.

er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*,

Muhammed b. Ebubekir b. Abdülkadir er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, thk. Mahmû Hâtır, Beyrut, 1415/1995.

Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*,

Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, *Kitâbü’l-vâfi bi’l-vefeyât*, I-XXV, thk Weinritt ve dğr., Beyrut, 1991.

Sem’anî, *el-Ensâb*,

Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, I-V, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut, 1988.

Sezgin, *Târîhu’t-turâs*,

Fuad Sezgin, *Târîhu’t-turâsi’l-Arabî*, I-X, trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, Fehmi Ebu’l-Fazl, Riyad 1411/1991.

Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı*,

Muhammed Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 2004.

Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri*,

Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, 1996.

Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr,*

Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, I-VIII, Beyrut, 1993.

....., *İs'âfu'l-mubatta'*

Suyûtî, *İs'âfu'l-mubatta' bi-ricâli'l-Muvatta'*, Mısır, 1389/1969.

....., *Tabakâtü'l-huffâz,*

Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1393/1973.

....., *Târîhu'l-hulefâ,*

Suyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır, 1371/1952.

Süheylî, *Ravdu'l-ünüf,*

Abdurrahman es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye l'ibni Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, Kâhire, 1387/1967.

Şânûhâ, *Sülâsiyyât,*

Abdülhamîd Şânûha, *Tahrîcü Sülâsiyyâti'l-Buhârî, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Dârimî*, Beyrut 1985.

Şevki Ebû Halîl, *Atlasu'l-hadîs,*

Şevki Ebû Halîl, *Atlasu'l-hadîsi'n-nebevî mine'l-kütübü's-sıhahü's-sitte*, Dimeşk, 1426/2005.

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,*

Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî, Mavsıl, 1404/1983.

....., *el-Mu'cemü'l-Evsat,*

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I-X, thk. Tarık b. Avzullah b. Muhammed ve dğr., Kahire, 1415.

....., *el-Mu‘cemü’s-Sağîr*,

Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-Sağîr*, I-II, thk. Muhammed Şekûr Mahmud el-Hâc Emîr, Beyrut, 1405/1985.

Taberi, *Câmi‘u’l-beyân*

Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Ebû Ca‘fer et-Taberî, *Câmi‘u’l-beyân an te’vîli’l-âyi’l-Kur’ân*, I-XII, yy, ts.

....., *Târîh*,

Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, I-V, Beyrut, 1407.

Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü’n-nazar*,

Tâhir el-Cezâirî ed-Dimeşkî, *Tevcîhü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, I-II, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Haleb, 1416/1995.

Tayalisî, *Müsned*,

Süleyman b. Dâvud Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, Beyrut, ts

Tirmizî,

Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, I-V, İstanbul, 1413/1992.

....., *Şemâil*,

Tirmizî, *Şemâilü’l-Muhammediyye ve’l-hasâilü’l-Mustafaviyye*, thk. Seyyid Abbâs el-Celîmî, Beyrut, 1412.

Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*,

Ebû Cafer Muhammed b. Ömer b. Musa el-Ukaylî, *ed-Duafâü’l-kebîr*, I-IV, thk. Abdülmuti Emin Kalacî, Beyrut, 1404/1984.

Wensinck, *Corcondance*,

A. J. Wensinck, *Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane*, I-VII, Leiden, 1936.

Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*,

Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul, 2005.

Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve”

Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-nübüvve” mad. *DİA*, İstanbul, 1994.

Yıldırım, “Dârimî ve Sünen’i”

Ahmet Yıldırım, “Dârimî ve Sünen’i”, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1990.

Zehebî, *el-Kâşif*,

Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Kâşif fî-ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, I-II, nşr. Muhammed Avvâme, Cidde 1992.

....., ***Mîzânü'l-i'tidâl*,**

Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*, I-VI, nşr. Ali Muhammed Muavvad ve dğr. Beyrut 1995.

....., ***Siyer*,**

Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübela*, I-XXV, nşr. Şuayb Arnaut ve dğr. Beyrut 1981-1988.

....., ***Tezkiretü'l-huffâz*,**

Zehebî, *Tezkiretü'l-huffaz*, I-IV, Beyrut 1956.

Zemahşerî, *e-Fâik*,

Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî-ğarîbi'l-hadîs*, I-IV, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Mahmud Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, ts.

Zirikli, *el-A 'lâm*,

Hayreddin ez-Zirikli, *el-A 'lâm*, I-VIII, Beyrut, 2002.

EK
ARAŞTIRMAYA ESAS ALINAN RİVAYETLER

1- باب مَا كَانَ عَلَيْهِ النَّاسُ قَبْلَ مَبْعَثِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْجَهْلِ وَالضَّلَالَةِ

1 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ سُفْيَانَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَاثِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ أَحَدٍ الرَّجُلُ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ : « مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا كَانَ عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ » .

2 - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ النَّضْرِ الرَّمْلِيُّ عَنْ مَسْرَةَ بْنِ مَعْبُدٍ مِنْ بَنِي الْحَارِثِ ابْنِ أَبِي الْحَرَامِ مِنْ لَحْمٍ عَنِ الْوَضِيِّ : أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ وَعِبَادَةَ أوثَانٍ ، فَكُنَّا نَقْتُلُ الْأَوْلَادَ ، وَكَانَتْ عِنْدِي بِنْتُ لِي ، فَلَمَّا أَحَابَتْنِي ، وَكَانَتْ مَسْرُورَةً بِدُعَائِي إِذَا دَعَوْتَهَا يَوْمًا فَاتَّبَعْتَنِي ، فَمَرَرْتُ حَتَّى أَتَيْتُ بِنْتًا مِنْ أَهْلِ عَيْرٍ بَعِيدٍ ، فَأَخَذْتُ يَدَيْهَا فَرَدَّيْتُ بِهَا فِي الْبَيْتِ ، وَكَانَ آخِرَ عَهْدِي بِهَا أَنْ تَقُولَ : يَا أَبَتَاهُ يَا أَبَتَاهُ . فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حَتَّى وَكَفَ دَمْعُ عَيْنَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : أَحَزَّتْ رَسُولَ اللَّهِ . فَقَالَ لَهُ : « كَفَّ ، فَإِنَّهُ يُسْأَلُ عَمَّا أَهَمَّهُ » . ثُمَّ قَالَ لَهُ : « أَعِدْ عَلَيَّ حَدِيثَكَ » . فَأَعَادَهُ ، فَبَكَى حَتَّى وَكَفَ الدَّمْعُ مِنْ عَيْنَيْهِ عَلَى لِحْيَتِهِ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ : « إِنَّ اللَّهَ قَدْ وَضَعَ عَنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَا عَمِلُوا ، فَاسْتَأْنِفْ عَمَلَكَ » .

3 - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدَّبِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ مُجَاهِدِ حَدَّثَنِي مَوْلَايَ : أَنَّ أَهْلَهُ بَعَثُوا مَعَهُ بِقَدَحٍ فِيهِ زُبْدٌ وَلَكِنْ إِلَى آلِهِمْ - قَالَ - فَمَنْعَنِي أَنْ أَكُلَ الزُّبْدَ لِمَخَافَتِهَا - قَالَ - فَجَاءَ كَلْبٌ فَأَكَلَ الزُّبْدَ وَشَرِبَ اللَّبَنَ ، ثُمَّ بَالَ عَلَى الصَّنَمِ وَهُوَ إِسْفٌ وَنَائِلَةٌ . قَالَ هَارُونُ : كَانَ الرَّجُلُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا سَافَرَ حَمَلَ مَعَهُ أَرْبَعَةَ أَحْجَارٍ : ثَلَاثَةٌ لِقُدْرِهِ ، وَالرَّابِعُ يُعْبَدُهُ ، وَيُرَبِّي كَلْبَهُ ، وَيَقْتُلُ وَلَدَهُ .

4 - حَدَّثَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا رِيحَانُ - هُوَ ابْنُ سَعِيدِ السَّامِيِّ - حَدَّثَنَا عَبَادٌ - هُوَ ابْنُ مَنْصُورٍ - عَنْ أَبِي رَجَاءٍ قَالَ : كُنَّا فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا أَصَبْنَا حَجْرًا حَسَنًا عَبْدَنَا ، وَإِنْ لَمْ نُصِبْ حَجْرًا حَمَعْنَا كُتْبَةً مِنْ رَمْلِ نَمَّ جِئْنَا بِالنَّاقَةِ الصَّفِيِّ ، فَتَفَاجُعُ عَلَيْهَا فَتَحْلِيهَا عَلَى الْكُتْبَةِ حَتَّى تَرُوبِهَا ، ثُمَّ نَعْبُدُ تِلْكَ الْكُتْبَةَ مَا أَقَمْنَا بِذَلِكَ الْمَكَانِ .

قال أبو محمد الصفي: الكنز الألبان فتفاجع: يعني الناقة إذا فرجت بين رجليها للحلب والفتح: الطريق الواسع وجمعه فجاج

2- باب صِفَةِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي الْكُتْبِ قَبْلَ مَبْعَثِهِ

5 - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ قَالَ كَعْبٌ : نَجِدُ مَكْتُوبًا : مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ، لَا فَظٌ وَلَا غَلِيظٌ ، وَلَا صَخَّابٌ بِالْأَسْوَاقِ ، وَلَا يَجْزِي بِالسِّيَةِ السِّيَّةَ ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ ، وَأُمَّتُهُ الْحَمَادُونَ ، يُكَبِّرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى كُلِّ نَجْدٍ ، وَيَحْمَدُونَهُ فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ ، يَتَأَزَّرُونَ عَلَى أَنْصَافِهِمْ ، وَيَتَوَضَّعُونَ عَلَى أَطْرَافِهِمْ ، مُنَادِيهِمْ يُنَادِي فِي جَوِّ السَّمَاءِ ، صَفَّهُمْ فِي الْقِتَالِ وَصَفَّهُمْ فِي الصَّلَاةِ سَوَاءً ، لَهُمْ بِاللَّيْلِ دَوِيُّ كَدْوَى النَّحْلِ ، مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ ، وَمُهَاجِرُهُ بِطَيْبَةَ ، وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ .

6 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي خَالِدٌ - هُوَ ابْنُ يَزِيدَ - عَنْ سَعِيدِ - هُوَ ابْنُ أَبِي هِلَالٍ - عَنْ هِلَالِ بْنِ أُسَامَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ ابْنِ سَلَامٍ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ : إِنَّا لَنَجِدُ صِفَةَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَحُرًّا لِلْأُمِّيِّينَ ، أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي ، سَمِيَّتُهُ الْمُتَوَكَّلُ ، لَيْسَ بِفَظٌ وَلَا غَلِيظٌ ، وَلَا صَخَّابٌ بِالْأَسْوَاقِ ، وَلَا يَجْزِي بِالسِّيَةِ مِثْلَهَا ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَتَجَاوَزُ ، وَكَانَ أَقْبَضُهُ حَتَّى يُعِيمَ الْمِلَّةَ الْمُتَعَوِّجَةَ بِأَنْ يَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، يَفْتَحُ بِهِ أَعْيُنًا عُمِيًّا وَأَدَانًا صُمًّا وَقُلُوبًا غُلْفًا . قَالَ عَطَاءُ بْنُ يَسَارٍ : وَأَخْبَرَنِي أَبُو وَاقِدٍ اللَّيْثِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ كَعْبًا يَقُولُ مِثْلَمَا قَالَ ابْنُ سَلَامٍ .

7 - أَخْبَرَنَا زَيْدُ بْنُ عَوْفٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ ذُكْوَانَ أَبِي صَالِحٍ عَنْ كَعْبٍ : فِي السِّطْرِ الْأَوَّلِ : مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَبْدِي الْمُخْتَارُ ، لَا فَظٌ وَلَا غَلِيظٌ ، وَلَا صَخَّابٌ فِي الْأَسْوَاقِ ، وَلَا يَجْزِي بِالسِّيَةِ السِّيَّةَ ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ ، مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ ، وَهَجْرَتُهُ بِطَيْبَةَ ، وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ ، وَفِي السِّطْرِ الثَّانِي : مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ، أُمَّتُهُ الْحَمَادُونَ ، يَحْمَدُونَ اللَّهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ ، يَحْمَدُونَ اللَّهَ فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ ، وَيُكَبِّرُونَ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَرْفٍ ، رِعَاةُ الشَّمْسِ ، يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ إِذَا جَاءَ وَقْتُهَا ، وَلَوْ كَانُوا عَلَى رَأْسِ كُنَاسَةٍ وَيَأْتِرُونَ عَلَى أَوْسَاطِهِمْ ، وَيُوضَّعُونَ أَطْرَافَهُمْ ، وَأَصْوَاتُهُمْ بِاللَّيْلِ فِي جَوِّ السَّمَاءِ كَأَصْوَاتِ النَّحْلِ .

8 - أَخْبَرَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا مَعْنٌ - هُوَ ابْنُ عَيْسَى - حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ أَبِي فَرُورَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : أَنَّهُ سَأَلَ كَعْبَ الْأَحْبَارِ : كَيْفَ تَجِدُ نَعْتَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي التَّوْرَةِ؟ فَقَالَ كَعْبٌ : نَجِدُهُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُؤَلِّدُ بِمَكَّةَ ، وَيُهَاجِرُ إِلَى طَابَةَ ، وَيَكُونُ مُلْكُهُ بِالشَّامِ ، وَلَيْسَ بِفَحَّاشٍ وَلَا صَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ ، وَلَا يُكَافِي بِالسِّيَةِ السِّيَّةَ ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ ، أُمَّتُهُ الْحَمَادُونَ يَحْمَدُونَ اللَّهَ فِي

كُلَّ سَرَّاءٍ ، وَيُكَبِّرُونَ اللَّهَ عَلَى كُلِّ نَجْدٍ يُوَضُّونَ أَطْرَافَهُمْ ، وَيَأْتِرُونَ فِي أَوْسَاطِهِمْ ، يَصُفُّونَ فِي صَلَاتِهِمْ كَمَا يَصُفُّونَ فِي قِتَالِهِمْ ، دَوِبُّهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ كَدَوِي النَّحْلِ ، يُسْمَعُ مُنَادِيهِمْ فِي حَوِّ السَّمَاءِ .

9 - أَخْبَرَنَا حَيَّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمَيْمَنِيُّ حَدَّثَنَا بَجِيرُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ الْحَضْرَمِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : « لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ إِلَيْكُمْ لَيْسَ بَوَّهِنٍ وَلَا كَسَلٍ ، لِيُحْيِيَ قُلُوبًا غُلْفًا ، وَيَفْتَحَ أَعْيُنًا عَمِيًّا ، وَيُسْمِعَ آذَانًا صُمًّا ، وَيُؤَيِّمَ أَلْسِنَةً عَوْجَاءَ حَتَّى يُقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ » .

10 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْجَزَامِيُّ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عَامِرٍ قَالَ : كَانَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَهُ إِلَيْهِ حَاجَةٌ فَمَسَى مَعَهُ حَتَّى دَخَلَ - قَالَ - فِإِحْدَى رِجْلَيْهِ فِي الْبَيْتِ وَالْأُخْرَى خَارِجَةً كَأَنَّهُ يُنَاجِي ، فَاتَّقَتْ فَقَالَ : « أَتَدْرِي مَنْ كُنْتُ أَكَلِمًا؟ إِنَّ هَذَا مَلَكٌ لَمْ أَرَهُ قَطُّ قَبْلَ يَوْمِي هَذَا ، اسْتَأذَنَ رَبِّي أَنْ يُسَلَّمَ عَلَيَّ ، قَالَ : إِنَّا آتَيْنَاكَ أَوْ أَنْزَلْنَا الْقُرْآنَ فَصَلًّا ، وَالسَّكِينَةَ صَبْرًا ، وَالْفُرْقَانَ وَصَلًّا » .

11 - أَخْبَرَنَا مَجَاهِدُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا رِيحَانُ - هُوَ ابْنُ سَعِيدٍ - حَدَّثَنَا عَبَادٌ - هُوَ ابْنُ مَنْصُورٍ - عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ عَطِيَّةَ أَنَّهُ سَمِعَ رِبْعَةَ الْجُرَشِيَّةَ يَقُولُ : أُنَبِّئُكَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقِيلَ لَهُ : لِنَتَمَّ عَيْنُكَ ، وَلِتَسْمَعْ أُذُنُكَ ، وَلِيَعْقِلَ قَلْبُكَ . قَالَ : « فَنَامَتْ عَيْنِي ، وَسَمِعَتْ أُذُنَايَ ، وَعَقَلَ قَلْبِي - قَالَ - فَقِيلَ لِي : سَيِّدُ بَنِي دَارًا فَصَنَعَ مَأْدُبَةً ، وَأَرْسَلَ دَاعِيًا ، فَمَنْ أَحَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ ، وَأَكَلَ مِنَ الْمَأْدُبَةِ ، وَرَضِيَ عَنْهُ السَّيِّدُ ، وَمَنْ لَمْ يُحِبِّ الدَّاعِيَ لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ ، وَلَمْ يَطْعَمْ مِنَ الْمَأْدُبَةِ ، وَسَحِطَ عَلَيْهِ السَّيِّدُ ، قَالَ : فَاللَّهُ السَّيِّدُ ، وَمُحَمَّدٌ الدَّاعِيَ ، وَالدَّارُ الْإِسْلَامُ ، وَالْمَأْدُبَةُ الْجَنَّةُ » .

12 - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مَيْمُونِ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي عُمَانَ التَّهْدَيْ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَرَجَ إِلَى الْبَطْحَاءِ وَمَعَهُ ابْنُ مَسْعُودٍ فَأَقْعَدَهُ ، وَخَطَّ عَلَيْهِ خَطًّا ، ثُمَّ قَالَ : « لَا تَبْرَحَنَّ فَإِنَّهُ سَيَنْتَهِي إِلَيْكَ رِجَالٌ فَلَا تُكَلِّمُهُمْ ، فَإِنَّهُمْ لَنْ يُكَلِّمُوكَ » . فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَيْثُ أَرَادَ ، ثُمَّ جَعَلُوا يَنْتَهُونَ إِلَى الْخَطِّ لَا يُجَاوِزُونَهُ ، ثُمَّ يَصْدُرُونَ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ جَاءَ إِلَى فِتْوَسَدَ فَجِزِي ، وَكَانَ إِذَا تَامَ نَفَحَ فِي النَّوْمِ نَفْحًا ، فَبَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُتَوَسِّدٌ فَجِزِي رَاقِدٌ إِذْ أَتَانِي رِجَالٌ كَانَتْهُمْ الْجَمَالُ ، عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ بِيضٌ اللَّهُ أَعْلَمُ مَا بِهِمْ مِنَ الْجَمَالِ ، حَتَّى قَعَدَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ رَأْسِهِ وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ رِجْلَيْهِ ، فَقَالُوا بَيْنَهُمْ : مَا رَبَّنَا عَبْدًا أَوْ تَى مِثْلَ مَا أَوْ تَى هَذَا النَّبِيُّ ، إِنَّ عَيْنَيْهِ لَتَنَامَانُ وَإِنْ قَلْبُهُ لَيَفْطَانُ ، اضْرَبُوا لَهُ مِثْلًا : سَيِّدُ بَنِي قَصْرًا ثُمَّ جَعَلَ مَأْدُبَةً ، فَدَعَا النَّاسَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ ، ثُمَّ ارْتَفَعُوا وَاسْتَيْقِظَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عِنْدَ ذَلِكَ ، فَقَالَ لِي : « أَتَدْرِي مَنْ هَؤُلَاءِ؟ » . قُلْتُ : اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : « هُمُ الْمَلَائِكَةُ » . وَقَالَ : « هَلْ تَدْرِي مَا الْمَثَلُ الَّذِي ضَرَبُوهُ ؟ » . قُلْتُ : اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : « الرَّحْمَنُ بَنَى الْجَنَّةَ ، فَدَعَا إِلَيْهَا عِبَادَهُ ، فَمَنْ أَحَابَهُ دَخَلَ جَنَّتَهُ ، وَمَنْ لَمْ يُحِبَّهُ عَاقَبَهُ وَعَذَبَهُ » .

3- باب كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

13 - أَخْبَرَنَا نَعِيمُ بْنُ حَمَادٍ حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ بَجِيرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو السُّلَمِيِّ عَنْ عَثَمَةَ بْنِ عَبْدِ السُّلَمِيِّ أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ لَهُ رَجُلٌ : كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ : « كَانَتْ حَاضِيَّتِي مِنْ بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ ، فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَابْنُ لَهَا فِي بَهْمٍ لَنَا ، وَلَمْ نَأْخُذْ مَعَنَا زَادًا ، فَقُلْتُ : يَا أَحْيَى اذْهَبْ فَأَتِنَا بِزَادٍ مِنْ عِنْدِ أُمَّتِنَا ، فَانْطَلَقَ أَحْيَى وَمَكَّنْتُ عِنْدَ الْبَهْمِ ، فَأَقْبَلَ طَائِرَانِ أَبْيَضَانِ كَأَنَّهُمَا نَسْرَانِ ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : أَهْوُ هُوَ؟ قَالَ الْآخَرُ : نَعَمْ . فَأَقْبَلَا يَبْتَدِرَانِي ، فَأَخَذَانِي فَبَطَحَانِي لِلْقَفَا ، فَشَقَّ بَطْنِي ، ثُمَّ اسْتَحْرَجَا قَلْبِي فَشَقَّاهُ ، فَأَخْرَجَا مِنْهُ عِلْقَتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : انْتَبِي بِمَاءٍ تُلْجُ . فَعَسَلَ بِهِ حَوْفِي ، ثُمَّ قَالَ : انْتَبِي بِمَاءٍ يَرْدُ فَعَسَلَ بِهِ قَلْبِي ، ثُمَّ قَالَ : انْتَبِي بِالسَّكِينَةِ . فَذَرَهُ فِي قَلْبِي ، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : حُصْهِ . فَحَاصَهُ وَحَتَمَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِ النَّبُوَّةِ ، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : اجْعَلْهُ فِي كَفَّةٍ ، وَاجْعَلْ أَلْفًا مِنْ أُمَّتِهِ فِي كَفَّةٍ » . قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « إِذَا أَنَا أَنْظَرُ إِلَى الْأَلْفِ فَوْفِي ، أَشْفِقُ أَنْ يَخْرَجَ عَلَيَّ بَعْضُهُمْ ، فَقَالَ : لَوْ أَنَّ أُمَّتَهُ وَرَزَتْ بِهٍ لِمَالِ بَهْمٍ . ثُمَّ انْطَلَقَا وَتَرَكَانِي » . قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « وَفَرِقْتُ فَرَقًا شَدِيدًا ، ثُمَّ انْطَلَقْتُ إِلَى أُمِّي فَأَخْبَرْتُهَا بِالَّذِي لَقِيتُ ، فَأَشْفَقَتْ أَنْ يَكُونَ قَدِ النَّبِيِّ بِي ، فَقَالَتْ : أَعِيدُكَ بِاللَّهِ . فَرَحَلْتُ بَعِيرًا لَهَا فَجَعَلْتَنِي عَلَى الرَّحْلِ ، وَرَكِبْتُ خَلْفِي حَتَّى بَلَغْنَا إِلَى أُمِّي فَقَالَتْ : أَدَيْتِ أُمَّتِي وَذِمَّتِي . وَحَدَّثْتَهَا بِالَّذِي لَقِيتُ ، فَلَمْ يَرُعْهَا ذَلِكَ ، وَقَالَتْ : إِنِّي رَأَيْتُ حِينَ خَرَجَ مِنِّي نِعْمَى ثُورًا أَضَاءَتْ مِنْهُ قُصُورَ الشَّامِ » .

14 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِمْرَانَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عُثْمَانَ الْقُرَشِيُّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي ذَرِّ الْعَفَارِيِّ قَالَ قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ عَلِمْتَ أَنَّكَ نَبِيٌّ حَتَّى اسْتَيْقَمْتَ؟ فَقَالَ : « يَا أَبَا ذَرٍّ أَتَانِي مَلَكَانِ وَأَنَا بَعْضُ بَطْحَاءِ مَكَّةَ ، فَوَقَعَ أَحَدُهُمَا إِلَى الْأَرْضِ وَكَانَ الْآخَرُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : أَهْوْ هُوَ؟ قَالَ : نَعَمْ. قَالَ : فَرِئْتُهُ بِرَجُلٍ. فَوَزِنْتُ بِهِ فَوَزِنْتُهُ ، ثُمَّ قَالَ : زِنْتُهُ بِعَشْرَةٍ. فَوَزِنْتُ بِهِمْ فَرَحِحْتُهُمْ ، ثُمَّ قَالَ : زِنْتُهُ بِبَيَّاتَةٍ فَوَزِنْتُ بِهِمْ فَرَحِحْتُهُمْ ، ثُمَّ قَالَ : زِنْتُهُ بِاللَّفِّ فَوَزِنْتُ بِهِمْ فَرَحِحْتُهُمْ ، كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَنْتَبِرُونَ عَلَيَّ مِنْ خِيفَةِ الْمَيْزَانِ ، قَالَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : لَوْ وَزَنْتَهُ بِأَمْتِهِ لَرَجَحَهَا » .

15 - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يُتَابِعُهُمْ : « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا رَحْمَةٌ مُهْدَاةٌ » .

4- باب مَا أَكْرَمَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّهُ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مِنْ إِيْمَانِ الشَّجَرِ بِهِ وَالْبَهَائِمِ وَالْحِجْرِ

16 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّانَ عَنْ عَطَاءِ عَنِ ابْنِ عَمْرِو قَالَ : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِي سَفَرٍ فَأَقْبَلَ أَعْرَابِيٌّ ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- : « أَيْنَ تُرِيدُ؟ » . قَالَ : إِلَى أَهْلِي . قَالَ : « هَلْ لَكَ فِي خَيْرٍ؟ » . قَالَ : وَمَا هُوَ؟ قَالَ : « تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ » . فَقَالَ : وَمَنْ يَشْهَدُ عَلَيَّ مَا تَقُولُ؟ قَالَ : « هَذِهِ السَّلْمَةُ » . فَدَعَاهَا رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَهِيَ بِشَاطِئِ الْوَادِي ، فَأَقْبَلْتُ نُحْدُ الْأَرْضَ خَدًّا حَتَّى قَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَاسْتَشْهَدَهَا ثَلَاثًا فَشْهَدَتْ ثَلَاثًا أَنَّهُ كَمَا قَالَ ، ثُمَّ رَجَعَتْ إِلَيَّ مَنِيتَهَا ، وَرَجَعَ الْأَعْرَابِيُّ إِلَيَّ قَوْمِهِ ، وَقَالَ : إِنْ اتَّبَعُونِي أَتَيْتُكَ بِهِمْ ، وَإِلَّا رَجَعْتُ فَكُنْتُ مَعَكَ .

17 - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِي سَفَرٍ ، وَكَانَ لَا يَأْتِي الْبِرَازَ حَتَّى يَتَغَيَّبَ فَلَا يُرَى ، فَتَزَلْنَا بِفَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ لَيْسَ فِيهَا شَجَرٌ وَلَا عِلْمٌ ، فَقَالَ : « يَا جَابِرُ اجْعَلْ فِي إِدَاوَتِكَ مَاءً ثُمَّ انْطَلِقْ بِنَا » . قَالَ : فَأَنْطَلَقْنَا حَتَّى لَا نَرَى ، فَإِذَا هُوَ بِشَجَرَتَيْنِ بَيْنَهُمَا أَرْبَعُ أَذْرُعٍ ، فَقَالَ : « يَا جَابِرُ انْطَلِقْ إِلَيَّ هَذِهِ الشَّجَرَةُ فَقُلْ : يَقُلْ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ الْحَقِّي بِصَاحِبَتِكَ حَتَّى أَجْلِسَ خَلْفَكُمَا » . فَرَجَعْتُ إِلَيْهَا ، فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- خَلْفَهُمَا ثُمَّ رَجَعْنَا إِلَى مَكَانِهِمَا ، فَرَكِبْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَرَسُولُ اللَّهِ بَيْنَنَا كَأَنَّمَا عَلَيْنَا الطَّيْرُ نُطْلِنَا ، فَعَرَضَتْ لَهُ امْرَأَةٌ مَعَهَا صَبِيٌّ لَهَا فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ ابْنِي هَذَا يَأْخُذُ الشَّيْطَانَ كُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَ مَرَارٍ . قَالَ : فَتَنَاوَلُ الصَّبِيَّ فَجَعَلَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُقَدِّمِ الرَّحْلِ ، ثُمَّ قَالَ : « احْسَبْ عَدُوَّ اللَّهِ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ ، احْسَبْ عَدُوَّ اللَّهِ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ » . ثَلَاثًا ثُمَّ دَفَعَهُ إِلَيْهَا ، فَلَمَّا قَضَيْنَا سَفَرَنَا مَرَرْنَا بِذَلِكَ الْمَكَانِ فَعَرَضَتْ لَنَا الْمَرْأَةُ مَعَهَا صَبِيُّهَا ، وَمَعَهَا كَبْشَانٌ تَسُوقُهُمَا فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْبَلْ مِنِّي هَدِيَّتِي ، فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا عَادَ إِلَيْهِ بَعْدُ . فَقَالَ : « خُذُوا مِنْهَا وَاحِدًا وَرُدُّوا عَلَيَّهَا الْآخَرَ » . قَالَ : ثُمَّ سِرْنَا وَرَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَيْنَنَا كَأَنَّمَا عَلَيْنَا الطَّيْرُ نُطْلِنَا ، فَإِذَا جَمَلٌ نَادَى حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ سِمَاطَيْنِ خَرَّ سَاجِدًا ، فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَقَالَ عَلَيَّ النَّاسُ : « مَنْ صَاحِبُ الْجَمَلِ؟ » . فَإِذَا فِئْتَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالُوا : هُوَ لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : « فَمَا شَأْنُهُ؟ » . قَالُوا : اسْتَنْبَيْنَا عَلَيْهِ مِنْذُ عِشْرِينَ سَنَةً ، وَكَانَتْ بِهِ شَحِيمَةٌ فَأَرَدْنَا أَنْ نُنَحِرَهُ فَنُقَسِّمَهُ بَيْنَ غِلْمَانِنَا ، فَأَنْفَلَتْ مِنَّا . قَالَ : « بِيَعُونِي » . قَالُوا : لَا بَلْ هُوَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : « أَمَا لِي فَأَحْسِنُوا إِلَيْهِ حَتَّى يَأْتِيَهُ أَجَلُهُ » . قَالَ الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ ذَلِكَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْنُ أَحَقُّ بِالسُّجُودِ لَكَ مِنَ الْبَهَائِمِ . قَالَ : « لَا يَنْبَغِي لِشَيْءٍ أَنْ يَسْجُدَ لِشَيْءٍ ، وَلَوْ كَانَ ذَلِكَ كَانَ النَّسَاءُ لَأَرْوَاهُنَّ » .

18 - حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا الْأَجْلَحُ عَنِ الدِّيَالِ بْنِ حَرَمَلَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- حَتَّى دَفَعْنَا إِلَى حَائِطٍ فِي بَنِي النَّجَارِ ، فَإِذَا فِيهِ جَمَلٌ لَا يَدْخُلُ الْحَائِطَ أَحَدٌ إِلَّا شَدَّ عَلَيْهِ ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَأَتَاهُ فَدَعَا ، فَجَاءَ وَاضِعًا مَشْفَرُهُ فِي الْأَرْضِ حَتَّى بَرَكَ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَقَالَ : « هَاتُوا حِطَّامًا » . فَحَطَّمَهُ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ صَاحِبِهِ ، ثُمَّ انْتَفَتَ فَقَالَ : « مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ أَحَدٌ إِلَّا يَعْلَمُ أَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا عَاصِيَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ » .

19 - أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ فَرْقَدِ السَّبْحِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ : أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ بِابْنٍ لَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ ابْنِي بِهِ جُنُونٌ ، وَإِنَّهُ يَأْخُذُهُ عِنْدَ غَدَائِنَا وَعَشَائِنَا ، فَيُحِبِّثُ عَلَيْنَا . فَمَسَحَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- صَدْرَهُ وَدَعَا ، فَتَعَّ نَعَةً ، وَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ مِثْلُ الْجُرِّ الْأَسْوَدِ فَسَعَى .

20 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ الْعَبْدِيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ عَنْ سِمَاكِ عَنِ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- : « إِنِّي لِأَعْرِفُ حَجْرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلَّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ ، إِنِّي لِأَعْرِفُهُ الْآنَ » .

21 - حَدَّثَنَا فَرُوهُ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي تَوْرٍ الْهَمْدَانِيُّ عَنْ إِسْمَاعِيلِ السُّدِّيِّ عَنْ عَبَادِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ : كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- بِمَكَّةَ ، فَخَرَجْنَا مَعَهُ فِي بَعْضِ نَوَاجِيهَا ، فَمَرَرْنَا بَيْنَ الْجِبَالِ وَالشَّجَرِ ، فَلَمْ نَمُرْ بِشَجَرَةٍ وَلَا جَبَلٍ إِلَّا قَالَ : السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ.

22 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ شِمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ مُرَيْتَةَ أَوْ جُهَيْنَةَ قَالَ : صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الْفَجْرَ فَإِذَا هُوَ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ ذَنْبٍ قَدْ أَقْعَيْنَ ، وَفُودُ الذَّنَابِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « تَرْضَحُوا لَهُمْ شَيْئًا مِنْ طَعَامِكُمْ وَتَأْمِنُونَ عَلَيَّ مَا سِوَى ذَلِكَ ». فَشَكَرُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الْحَاجَّةَ قَالَ : « فَأَذِنُوهُنَّ ». قَالَ : فَأَذِنُوهُنَّ فَخَرَجْنَ وَلَهُنَّ عَوَاءٌ.

23 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : جَاءَ جَبْرِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ جَالِسٌ حَزِينٌ ، وَقَدْ تَخَصَّبَ بِاللِّدْمِ مِنْ فِعْلِ أَهْلِ مَكَّةَ مِنْ قُرَيْشٍ ، فَقَالَ جَبْرِيلُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ تُحِبُّ أَنْ أُرِيكَ آيَةً؟ قَالَ : « نَعَمْ ». فَظَنَرُ إِلَى شَجَرَةٍ مِنْ وَرَائِهِ فَقَالَ : ادْعُ بِهَا. فَدَعَا بِهَا فَجَاءَتْ فَقَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَقَالَ : مُرْهَا فَلْتَرْجِعْ. فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « حَسْبِي حَسْبِي ».

24 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا حَرِيرٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : أَتَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَامِرٍ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « أَلَا أُرِيكَ آيَةً؟ ». قَالَ : بَلَى. قَالَ : « فَأَذْهَبْ فَأَذْغُ تِلْكَ التَّخْلَةَ ». فَدَعَاهَا فَجَاءَتْ تَنْفَرُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ : قُلْ لَهَا تَرْجِعْ. قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « ارْجِعِي ». فَرَجَعَتْ حَتَّى عَادَتْ إِلَى مَكَانِهَا ، فَقَالَ : يَا بَنِي عَامِرٍ مَا رَأَيْتُمْ رَجُلًا كَالْيَوْمِ أُسْحَرَ مِنْهُ.

5- باب ما أُكْرِمَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مِنْ تَفْجِيرِ الْمَاءِ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ

25 - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ صَفْوَانَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : دَعَا النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- بِلَالًا فَطَلَبَ بِلَالُ الْمَاءَ ، ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ : لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ الْمَاءَ. فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- : « فَهَلْ مِنْ شَيْءٍ؟ ». فَأَتَاهُ بِشَيْءٍ فَبَسَطَ كَفَّيْهِ فِيهِ ، فَأَبْغَتْ تَحْتَ يَدَيْهِ عَيْنٌ قَالَ فَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَشْرَبُ وَغَيْرُهُ يَتَوَضَّأُ.

26 - أَخْبَرَنَا أَبُو الثُّعْمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ عَنِ نُبَيْحِ الْعَنْزِيِّ قَالَ قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ : غَزَوْنَا أَوْ سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَنَحْنُ يَوْمَئِذٍ بِضِعَةِ عَشْرٍ وَمِائَتَانِ ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « هَلْ فِي الْقَوْمِ مِنْ طَهُورٍ؟ ». فَجَاءَ رَجُلٌ يَسْعَى بِإِدَاوَةٍ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ ، لَيْسَ فِي الْقَوْمِ مَاءٌ غَيْرُهُ ، فَصَبَّهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي قَدَحٍ ، ثُمَّ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَتَرَكَ الْقَدَحَ ، فَكَرِبَ النَّاسُ ذَلِكَ الْقَدَحَ وَقَالُوا : تَمَسَّحُوا تَمَسَّحُوا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « عَلَى رِسْلِكُمْ ». حِينَ سَمِعَهُمْ يَقُولُونَ ذَلِكَ ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَفَّهُ فِي الْمَاءِ وَالْقَدَحِ ، وَقَالَ : « بِسْمِ اللَّهِ ». ثُمَّ قَالَ : « أَسْبِغُوا الطُّهُورَ ». فَوَالَّذِي هُوَ ابْتِلَانِي بِبَصَرِي لَقَدْ رَأَيْتُ الْعَيُونَ عَيُونَ الْمَاءِ تَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ، فَلَمْ يَرَفْعَهَا حَتَّى تَوَضَّعُوا أَجْمَعُونَ.

27 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ وَسَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةٍ وَحُصَيْنِ سَمِعَا سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ يَقُولُ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : أَصَابَنَا عَطَشٌ فَجَهَشْنَا ، فَأَتَيْتُنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَوَضَعَ يَدَهُ فِي تَوْرٍ ، فَجَعَلَ يَقُولُ كَأَنَّهُ عَيُونٌ مِنْ خَلَلِ أَصَابِعِهِ ، وَقَالَ : « اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ ». فَشَرِبْنَا حَتَّى وَسِعْنَا وَكَفَانَا. وَفِي حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةٍ فَقُلْنَا لِجَابِرٍ : كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ : كُنَّا أَلْفًا وَخَمْسِمِائَةً ، وَلَوْ كُنَّا مِائَةً أَلْفٍ لَكَفَانَا.

28 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا الْجَعْدُ أَبُو عَثْمَانَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : شَكَأَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الْعَطَشَ ، فَدَعَا بِعُصْبٍ فَصَبَّ فِيهِ مَاءً ، وَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَدَهُ فِيهِ - قَالَ - فَجَعَلَتْ أَنْظَرُ إِلَى الْمَاءِ يَنْبُعُ عَيُونًا مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَالنَّاسُ يَسْتَقُونَ حَتَّى اسْتَقَى النَّاسُ كُلُّهُمْ.

29 - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنِ إِسْرَائِيلَ عَنِ مَنْصُورٍ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ عَلْقَمَةَ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : سَمِعَ عَبْدُ اللَّهِ بِخَسْفٍ فَقَالَ : كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- نَعُدُّ الْآيَاتِ بَرَكَةً ، وَأَنْتُمْ تُعَدُّونَهَا تَخْوِيفًا ، إِنَّا بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَلَيْسَ

مَعَنَا مَاءٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « اَطْبُوا مِنْ مَعَهُ فَضْلُ مَاءٍ ». فَأَتَيْتَ بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِي الْإِنَاءِ ، ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِيهِ ، فَحَجَلَ الْمَاءَ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ، ثُمَّ قَالَ : « حَيَّ عَلَى الطَّهْرِ الْمُبَارِكِ ، وَالْبَرَكَةِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى ». فَشَرِبْنَا. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ : وَكُنَّا نَسْمَعُ تَسْبِيحَ الطَّعَامِ وَهُوَ يُؤَكِّلُ.

30- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْجَوَابِ عَنْ عَمَارِ بْنِ رُزَيْقٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : زُلْزَلَتِ الْأَرْضُ عَلَى عَهْدِ عَبْدِ اللَّهِ ، فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ فَقَالَ : إِنَّا كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- نَرَى الْآيَاتِ بَرَكَاتٍ ، وَأَنْتُمْ تَرَوْنَهَا تَخَوِّفًا ، بَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي سَفَرٍ إِذْ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَلَيْسَ مَعَنَا مَاءٌ إِلَّا يَسِيرٌ ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِمَاءٍ فِي صَحْفَةٍ ، وَوَضَعَ كَفَّهُ فِيهِ ، فَحَجَلَ الْمَاءَ يَبْجَسُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ، ثُمَّ نَادَى : « حَيَّ عَلَى الْوُضُوءِ ، وَالْبَرَكَةِ مِنَ اللَّهِ ». فَأَقْبَلَ النَّاسُ فَتَوَضَّأُوا وَجَعَلَتْ لَاهِمٌ لِي إِلَّا مَا أُدْخِلُهُ بَطْنِي لِقَوْلِهِ : « وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللَّهِ ». فَحَدَّثْتُ بِهِ سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ فَقَالَ : كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ.

6- باب مَا أُكْرِمَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- بِحَبْنِ الْمُنْبَرِ

31 - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ الْعَلَاءِ عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَحْطُبُ إِلَى جِدْعٍ ، فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمُنْبَرَ حَنَّ الْجِدْعُ حَتَّى أَتَاهُ ، فَمَسَحَهُ.

32 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيَّانَ حَدَّثَنِي ابْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- إِذَا حَطَبَ قَامَ فَاطَالَ الْقِيَامُ ، فَكَانَ يَشْقُ عَلَيْهِ قِيَامُهُ ، فَأَتَى بِجِدْعٍ نَخْلَةٍ ، فَحَفِرَ لَهُ وَأَقِيمَ إِلَى حَبْنِهِ فَأَتَمَّا لِلنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَكَانَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- إِذَا حَطَبَ فَطَالَ الْقِيَامُ عَلَيْهِ وَعَلَبَهُ اسْتِنْدَ إِلَيْهِ فَأَتَكَأَ عَلَيْهِ ، فَبَصُرَ بِهِ رَجُلٌ كَانَ وَرَدَ الْمَدِينَةَ ، فَرَأَهُ قَائِمًا إِلَى حَبْنِ ذَلِكَ الْجِدْعِ ، فَقَالَ لِمَنْ يَلِيهِ مِنَ النَّاسِ : لَوْ أَعْلَمُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَحْمَدُنِي فِي شَيْءٍ يَرْفُقُ بِهِ لَصَنَعْتُ لَهُ مَجْلِسًا يَقُومُ عَلَيْهِ ، فَإِنْ شَاءَ جَلَسَ مَا شَاءَ ، وَإِنْ شَاءَ قَامَ. فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ : « اتَّوَنِي بِهِ ». فَأَتُوهُ بِهِ فَأَمَرَ أَنْ يَصْنَعَ لَهُ هَذِهِ الْمَرَاقِيَ الثَّلَاثِ أَوْ الْأَرْبَعِ هِيَ الْآنَ فِي مَنَبَرِ الْمَدِينَةِ ، فَوَجَدَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي ذَلِكَ رَاحَةً ، فَلَمَّا فَارَقَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- الْجِدْعَ ، وَعَمَدَ إِلَى هَذِهِ النَّبِيِّ صُنِعَتْ لَهُ جِرَاعُ الْجِدْعِ فَحَنَّ كَمَا تَحَنَّ النَّاقَةُ حِينَ فَارَقَهُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- ، فَرَعَمَ ابْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- حِينَ سَمِعَ حَبْنِ الْجِدْعِ رَجَعَ إِلَيْهِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ وَقَالَ : « اخْتَرْتُ أَنْ أُغْرِسَكَ فِي الْمَكَانِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ ، فَتَكُونُ كَمَا كُنْتُ ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ أُغْرِسَكَ فِي الْحَنَّةِ فَتَشْرَبَ مِنْ أَنْهَارِهَا وَعَيْوِنَهَا فَيَحْسُنَ بَنَتِكَ وَتُثْمِرَ ، فَيَأْكُلُ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ مِنْ ثَمَرَتِكَ وَتَخْلِكَ فَعَلْتُ ». فَرَعَمَ أَنَّهُ سَمِعَ مِنَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ يَقُولُ لَهُ : « نَعَمْ قَدْ فَعَلْتُ ». مَرَّتَيْنِ ، فَسُئِلَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ : « اخْتَارْتُ أَنْ أُغْرِسَهُ فِي الْحَنَّةِ ».

33 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُومُ إِلَى جِدْعٍ قَبْلَ أَنْ يُجْعَلَ الْمُنْبَرُ ، فَلَمَّا جُعِلَ الْمُنْبَرُ حَنَّ ذَلِكَ الْجِدْعُ حَتَّى سَمِعْنَا حَبْنَهُ ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَدَهُ عَلَيْهِ فَسَكَنَ.

34 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ عُيَيْدٍ اللَّهُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَحْطُبُ إِلَى حَشْبَةِ ، فَلَمَّا صُنِعَ الْمُنْبَرُ فَجَلَسَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حَنَّتْ حَبْنِ الْعِشَارِ حَتَّى وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَنَتْ.

35 - أَخْبَرَنَا فَرُوهُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كَرِيبٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : حَنَّتِ الْحَشْبَةُ حَبْنِ النَّاقَةِ الْخُلُوجِ.

36 - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عُيَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ عَنِ الطُّفَيْلِ بْنِ أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُصَلِّي إِلَى جِدْعٍ وَيَحْطُبُ إِلَيْهِ إِذْ كَانَ الْمَسْجِدَ عَرِيشًا ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ : أَلَا نَجْعَلُ لَكَ عَرِيشًا تَقُومُ عَلَيْهِ يَرَاكَ النَّاسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَسْمَعُونَ مِنْ حُطْبَتِكَ. قَالَ : « نَعَمْ ». فَصَنَعَ لَهُ الثَّلَاثَ دَرَجَاتٍ هُنَّ اللَّوَاتِي عَلَى الْمُنْبَرِ ، فَلَمَّا صُنِعَ الْمُنْبَرُ وَوَضِعَ فِي مَوْضِعِهِ الَّذِي وَضَعَهُ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُرِيدُ الْمُنْبَرِ مَرَّ عَلَيْهِ ، فَلَمَّا جَاوَزَهُ حَارَ الْجِدْعُ حَتَّى تَصَدَّعَ وَانْتَشَقَّ ، فَرَجَعَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَمَسَحَهُ بِيَدِهِ حَتَّى سَكَنَ ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْمُنْبَرِ - قَالَ - فَكَانَ إِذَا صَلَّى صَلَّى إِلَيْهِ ، فَلَمَّا هَدِمَ الْمَسْجِدَ أَخَذَ ذَلِكَ الْجِدْعُ أَبِي بِنِ كَعْبٍ ، فَلَمْ يَزَلْ عِنْدَهُ حَتَّى بَلَى ، فَأَكَلَتْهُ الْأَرْضُ وَعَادَ رُفَاتًا.

37 - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ أَبِي الْوَدَّاعِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَخْطُبُ إِلَى لُرُقٍ جَذَعٌ ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ رُومِيٌّ فَقَالَ : أَصْنَعُ لَكَ مِئْبَرًا تَخْطُبُ عَلَيْهِ؟ فَصَنَعَ لَهُ مِئْبَرًا هَذَا الَّذِي تَرَوْنَ - قَالَ - فَلَمَّا قَامَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَخْطُبُ حَنَّ الْجَذَعُ حِينَئِذٍ التَّاقَةَ إِلَى وَلَدِيهَا ، فَزَلَّ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَضَمَّهُ إِلَيْهِ فَسَكَنَ ، فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُحْفَرَ لَهُ وَيُدْفَنَ .

38 - أَخْبَرَنَا مُسْلِمٌ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا الصَّعْقُ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ : لَمَّا أَنْ قَدِمَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- الْمَدِينَةَ جَعَلَ يُسِنْدُ ظَهْرَهُ إِلَى حَشْبَةِ وَيُحَدِّثُ النَّاسَ ، فَكَثُرُوا حَوْلَهُ ، فَأَرَادَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- أَنْ يُسْمِعَهُمْ فَقَالَ : « ائْتُوا لِي شَيْئًا أُرْتَفِعَ عَلَيْهِ » . قَالُوا : كَيْفَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ : « عَرِشٌ كَعَرِشِ مُوسَى » . فَلَمَّا أَنْ بَنَوْا لَهُ - قَالَ الْحَسَنُ - حَنْتَ وَاللَّهِ الْحَشْبَةَ . قَالَ الْحَسَنُ : سُبْحَانَ اللَّهِ هَلْ تَشْفَى قُلُوبُ قَوْمٍ سَمِعُوا؟ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ : يَعْنِي هَذَا .

39 - أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَخْطُبُ إِلَى جَذَعٍ قَبْلَ أَنْ يَخْجِدَ الْمِئْبَرِ ، فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمِئْبَرِ وَتَحَوَّلَ إِلَيْهِ حَنَّ الْجَذَعُ فَاحْتَضَنَهُ فَسَكَنَ ، وَقَالَ : « لَوْ لَمْ أَحْتَضِنَهُ لَحَنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ » .

40 - أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ ثَابِتِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ .

41 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ : حَنْتَ الْحَشْبَةَ الَّتِي كَانَ يَقُومُ عِنْدَهَا ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِلَيْهَا فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَتَتْ .

42 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ : أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَقُومُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَيُسِنْدُ ظَهْرَهُ إِلَى جَذَعٍ مَنْصُوبٍ فِي الْمَسْجِدِ ، فَيَخْطُبُ النَّاسَ ، فَجَاءَهُ رُومِيٌّ فَقَالَ : أَلَا أَصْنَعُ لَكَ شَيْئًا تَقْعُدُ عَلَيْهِ وَكَأَنَّكَ قَائِمٌ؟ فَصَنَعَ لَهُ مِئْبَرًا لَهُ دَرَجَتَانِ ، وَيَقْعُدُ عَلَى الثَّالِثَةِ ، فَلَمَّا قَعَدَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى ذَلِكَ الْمِئْبَرِ خَارَ الْجَذَعُ كَخَوَارِ الثُّورِ حَتَّى ارْتَجَّ الْمَسْجِدُ حُزْنًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَزَلَّ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- مِنْ الْمِئْبَرِ فَأَلْتَزَمَهُ وَهُوَ يَخُورُ ، فَلَمَّا أَلْتَزَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- سَكَتَ ، ثُمَّ قَالَ : « أَمَا وَاللَّهِ نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ لَمْ أَلْتَزِمَهُ لَمَا زَالَ هَكَذَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ » . حُزْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَدُفِنَ .

7- باب مَا أُكْرِمَ بِهِ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي بَرَكَةِ طَعَامِهِ

43 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَبَانَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ أَيْمَنِ الْمَكِّيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ : حَدَّثَنِي بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- سَمِعْتَهُ مِنْهُ أَرْوِيهِ عَنْكَ . فَقَالَ جَابِرٌ : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَحْفَرُهُ ، فَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَطْعَمُ طَعَامًا ، وَلَا نَقْدِرُ عَلَيْهِ ، فَعَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ كُدْيَةٌ فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ كُدْيَةٌ قَدْ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ ، فَرَشَّشْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ ، فَقَامَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ ، فَأَخَذَ الْمِعْوَلَ أَوْ الْمِسْحَاةَ ، ثُمَّ سَمَّى ثَلَاثًا ، ثُمَّ ضَرَبَ فَعَادَتْ كَثِيرًا أَهْيَلًا ، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ انْزِلْ لِي - قَالَ - فَأَذِنَ لِي فَجِئْتُ امْرَأَتِي فَقُلْتُ : نَكَلْتُكَ أَمْكَ فَقُلْتُ قَدْ رَأَيْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- شَيْئًا لَا صَبْرَ لِي عَلَيْهِ ، فَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ؟ فَقَالَتْ : عِنْدِي صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ ، وَعِنَاقٌ . قَالَ : فَطَحْنَا الشَّعِيرَ ، وَدَبَحْنَا الْعِنَاقَ وَسَلَخْنَاهَا ، وَجَعَلْنَاهَا فِي الْبُرْمَةِ ، وَعَجَنْتُ الشَّعِيرَ ، ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَلَبِثْتُ سَاعَةً ثُمَّ اسْتَأْذَنْتُهُ الثَّانِيَةَ ، فَأَذِنَ لِي فَجِئْتُ فَإِذَا الْعَجِينُ قَدْ أَمْكَنَ ، فَأَمَرْتُهَا بِالْخَبْزِ ، وَجَعَلْتُ الْقِدْرَ عَلَى الْآثَابِي - قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ : إِنَّمَا هِيَ الْآثَابِيُّ وَلَكِنْ هَكَذَا قَالَ - ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- فَقُلْتُ : إِنَّ عِنْدَنَا طَعِيمًا ، فَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَقُومَ مَعِيَ أَنْتَ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ مَعَكَ . فَقَالَ : « وَكَمْ هُوَ؟ » . قُلْتُ : صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَعِنَاقٌ . فَقَالَ : « ارْجِعْ إِلَيَّ أَهْلِكَ وَقُلْ لَهَا لَا تَنْزِعِ الْقِدْرَ مِنَ الْآثَابِي وَلَا تُخْرِجِ الْخُبْزَ مِنَ التَّنُورِ حَتَّى آتِي » . ثُمَّ قَالَ لِلنَّاسِ : « فُومُوا إِلَى بَيْتِ جَابِرٍ » . قَالَ : فَاسْتَحْيَيْتُ حَيَاءً لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ ، فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي : نَكَلْتُكَ أَمْكَ ، قَدْ جَاءَكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ . فَقَالَتْ : أَكَانَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- سَأَلَكَ كَيْفَ الطَّعَامُ؟ فَقُلْتُ : نَعَمْ فَقَالَتْ : اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ ، قَدْ أَحْبَبْتُهُ بِمَا كَانَ عِنْدَنَا . قَالَ : فَدَهَبَ عَنِّي بَعْضُ مَا كُنْتُ أَجِدُ وَقُلْتُ : لَقَدْ صَدَقْتَ ، فَجَاءَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فَدَحَلَ ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ : « لَا تَصَاغَطُوا » . ثُمَّ بَرَكَ عَلَى النَّبِيِّ وَعَلَى الْبُرْمَةِ - قَالَ - فَجَعَلْنَا نَأْخُذُ مِنَ التَّنُورِ الْخُبْزَ ، وَنَأْخُذُ اللَّحْمَ مِنَ الْبُرْمَةِ فَنَتَرَدَّدُ وَنَعْرِفُ لَهُمْ ، وَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- : « لِيَجْلِسَ عَلَى الصَّحْفَةِ سَبْعَةٌ » .

أَوْ ثَمَانِيَةً». فَإِذَا أَكَلُوا كَشَفْنَا عَنِ الثُّنُورِ وَكَشَفْنَا عَنِ الْبُرْمَةِ ، فَإِذَا هُمَا أَمْلَأُ مِمَّا كَانَا ، فَلَمْ نَزَلْ نَفْعَلْ ذَلِكَ كُلَّمَا فَتَحْنَا الثُّنُورَ وَكَشَفْنَا عَنِ الْبُرْمَةِ وَحَدَّثَاهُمَا أَمْلَأُ مِمَّا كَانَا حَتَّى شَبِعَ الْمُسْلِمُونَ كُلَّهُمْ ، وَبَتِي طَائِفَةٌ مِنَ الطَّعَامِ ، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : «إِنَّ النَّاسَ قَدْ أَصَابَتْهُمْ مَخْمَصَةٌ ، فَاكُلُوا وَأَطْعِمُوا». فَلَمْ نَزَلْ يَوْمَنَا نَأْكُلُ وَنُطْعِمُ. قَالَ وَأَخْبِرْنِي : أَنَّهُمْ كَانُوا ثَمَانِيَةً أَوْ قَالَ ثَلَاثِيًا. قَالَ أَيْمُنُ : لَا أَدْرِي أَيُّهُمَا قَالَ.

44 - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَبْدِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ - هُوَ ابْنُ عَمْرٍو - عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : أَمَرَ أَبُو طَلْحَةَ أُمَّ سُلَيْمٍ أَنْ تَجْعَلَ لِرَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- طَعَامًا يَأْكُلُ مِنْهُ - قَالَ - ثُمَّ بَعَثَنِي أَبُو طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ : بَعَثَنِي إِلَيْكَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ لِقَوْمٍ : «قُومُوا». فَأَنْطَلِقُ وَأَنْطَلِقُ الْقَوْمُ مَعَهُ ، فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا صَنَعْتُ طَعَامًا لِنَفْسِكَ خَاصَّةً. فَقَالَ : «لَا عَلَيْكَ أَنْطَلِقُ». قَالَ : فَأَنْطَلِقُ وَأَنْطَلِقُ الْقَوْمُ - قَالَ - فَجِئْتُ بِالطَّعَامِ ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَدَهُ وَسَمَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : «أَذِنَ لِعَشْرَةٍ». قَالَ : فَأَذِنَ لَهُمْ. فَقَالَ : «كُلُوا بِاسْمِ اللَّهِ». فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ، ثُمَّ قَامُوا ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ كَمَا صَنَعَ فِي الْمَرَّةِ الْأُولَى وَسَمَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : «أَذِنَ لِعَشْرَةٍ». فَأَذِنَ لَهُمْ ، فَقَالَ : «كُلُوا بِاسْمِ اللَّهِ». فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ، ثُمَّ قَامُوا حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ بِثَمَانِينَ رَجُلًا ، وَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَأَهْلَ الْبَيْتِ وَتَرَكَوا سُورًا.

45 - أَخْبَرَنَا مُسْلِمٌ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبَانُ - هُوَ الْعَطَّارُ - حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ : أَنَّهُ طَبَخَ لِلنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قِدْرًا ، فَقَالَ لَهُ : «نَاوِلْنِي ذِرَاعَهَا». وَكَانَ يُعْجِبُهُ الذَّرَاعُ ، وَكَانَ يُعْجِبُهُ الذَّرَاعُ ، فَتَنَاوَلَهُ الذَّرَاعَ ، ثُمَّ قَالَ : «نَاوِلْنِي ذِرَاعًا». فَتَنَاوَلَهُ ذِرَاعًا ، ثُمَّ قَالَ : «نَاوِلْنِي ذِرَاعًا». فَقُلْتُ : يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَكَمْ لِلشَّيْءِ مِنْ ذِرَاعٍ؟ فَقَالَ : «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ أَنْ لَوْ سَكَتَ لِأَعْيُنِي أَذْرَعًا مَا دَعَوْتُ بِهِ».

46 - أَخْبَرَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنِ بُيُوحِ الْعَنْزِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِلَى الْمَشْرِكِينَ لِيُقَاتِلَهُمْ فَقَالَ أَبِي : عَبْدُ اللَّهِ : يَا جَابِرُ لَا عَلَيْكَ أَنْ تَكُونَ فِي نَظَارِي أَهْلِ الْمَدِينَةِ حَتَّى تَعْلَمَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُنَا ، فَإِنِّي وَاللَّهِ لَوْلَا أَنِّي أَتْرُكُ بَنَاتِي لِي بَعْدِي لِأَحَبِّتُ أَنْ تُقْتَلَ بَيْنَ يَدَيَّ. قَالَ : فَبَيْنَمَا أَنَا فِي النِّظَارِينَ إِذْ جَاءَتْ عَمَّتِي بِأَبِي وَخَالِي لِيَدْفِنَهُمَا فِي مَقَابِرِنَا ، فَالْحَقَّ رَجُلٌ بِنَادَى : إِنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَرُدُّوا الْفَتْلَى فَتَدْفِنُوهَا فِي مَضَاجِعِهَا حَيْثُ قِيلَتْ. فَزِدَدْنَا هُمَا فَدَفَنَاهُمَا فِي مَضَاجِعِهِمَا حَيْثُ قِيلَا فَبَيْنَمَا أَنَا فِي خِلَافَةِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ إِذْ جَاءَنِي رَجُلٌ فَقَالَ : يَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ أَنَارَ أَبَاكَ عَمَّالٌ مُعَاوِيَةَ فَبَدَا ، فَخَرَجَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ. فَأَنْطَلَقْتُ إِلَيْهِ فَوَجَدْتُهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي دَفَنْتُهُ لَمْ يَتَّعَبْ إِلَّا مَا لَمْ يَدْعُ الْقَبِيلَ - قَالَ - فَوَارَيْتُهُ ، وَتَرَكَ أَبِي عَلَيْهِ ذِينًا مِنَ التَّمْرِ ، فَاشْتَدَّ عَلَيَّ بَعْضُ غَرَمَائِهِ فِي التَّقَاضِي ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي أُصِيبَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا وَإِنَّهُ تَرَكَ عَلَيَّ ذِينًا مِنَ التَّمْرِ ، وَإِنَّهُ قَدْ اشْتَدَّ عَلَيَّ بَعْضُ غَرَمَائِهِ فِي الطَّلَبِ ، فَأُجِبْ أَنْ تُعِينَنِي عَلَيْهِ ، لَعَلَّهُ يَنْظُرُنِي طَائِفَةً مِنْ تَمْرِهِ إِلَى هَذَا الصَّرَامِ الْمُقْبِلِ. قَالَ : «نَعَمْ آتِيكَ إِذَا شَاءَ اللَّهُ قَرِيبًا مِنْ وَسْطِ النَّهَارِ». قَالَ : فَجَاءَ وَمَعَهُ حَوَارِيُّوهُ - قَالَ - فَجَلَسُوا فِي الظِّلِّ وَسَلَّمْ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَاسْتَأْذَنَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْنَا - قَالَ - وَقَدْ قُلْتُ لِامْرَأَتِي : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- جَائِي الْيَوْمَ وَسَطَ النَّهَارِ ، فَلَا يَرِيَنَّكَ وَلَا تُؤْذِي رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي شَيْءٍ وَلَا تُكَلِّمِيهِ فَفَرَشْتُ فِرَاشًا وَوَسَادَةً فَوَضَعْتُ رَأْسَهُ فَنَامَ ، فَقُلْتُ لِمَوْلِي لِي : اذْبَحْ هَذِهِ الْعَنَاقَ - وَهِيَ دَاجِنٌ سَمِيئَةٌ - فَالْوَحَى وَالْعَجَلُ أَرْغَمْنَا مِنْهَا قَبْلَ أَنْ يَسْتَيْقِظَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَأَنَا مَعَكَ فَلَمْ نَزَلْ فِيهَا حَتَّى فَرَعْنَا مِنْهَا وَهُوَ نَائِمٌ ، فَقُلْتُ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حِينَ يَسْتَيْقِظُ يَدْعُو بِطَهُورٍ ، وَأَنَا أَخَافُ إِذَا فَرَعْتُ أَنْ يَقُومَ فَلَا يَفْرُغُ مِنْ طَهُورِهِ حَتَّى يُوضَعَ الْعَنَاقُ بَيْنَ يَدَيْهِ ، فَلَمَّا اسْتَيْقِظَ قَالَ : «يَا جَابِرُ ابْنِي بِطَهُورٍ». قَالَ : نَعَمْ فَلَمْ يَفْرُغْ مِنْ وَضُوئِهِ حَتَّى وَضَعْتُ الْعَنَاقَ بَيْنَ يَدَيْهِ - قَالَ - فَنَظَرُ إِلَيَّ فَقَالَ : «كَأَنَّكَ قَدْ عَلِمْتَ حُبَّنَا لِللَّحْمِ ، إِذْ عَا أَبَا بَكْرٍ». ثُمَّ دَعَا حَوَارِيَّيَهُ قَالَ فَجِئْتُ بِالطَّعَامِ فَوَضَعَهُ - قَالَ - فَوَضَعَ يَدَهُ وَقَالَ : «بِسْمِ اللَّهِ كُلُوا». فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَفَضَّلَ مِنْهَا لَحْمٌ كَثِيرٌ ، وَقَالَ : وَاللَّهِ إِنْ مَجَلَسَ بَنِي سَلَمَةَ لَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ هُوَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ أَعْيُنِهِمْ مَا يَقْرُبُونَهُ مَخَافَةَ أَنْ يُؤْذَوْهُ ، ثُمَّ قَامَ وَأَصْحَابُهُ فَحَرَجُوا بَيْنَ يَدَيْهِ ، وَكَانَ يَقُولُ : «خَلُّوا ظَهْرِي لِلْمَلَائِكَةِ». قَالَ : فَاتَّبَعْتُهُمْ حَتَّى بَلَغَتْ سَقْفَةَ الْبَابِ ، فَأَخْرَجَتْ امْرَأَتِي صَدْرَهَا - وَكَانَتْ سَبِيْرَةً - فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي. قَالَ : «صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ وَعَلَى زَوْجِكَ». ثُمَّ قَالَ : «اذْهَبُوا إِلَى فَلَانًا». لِلْعَرِيمِ الَّذِي اشْتَدَّ عَلَيَّ فِي الطَّلَبِ ، فَقَالَ : «أَنْسَى جَابِرًا طَائِفَةً مِنْ ذِينِكَ الَّذِي عَلَيَّ إِلَيْهِ هَذَا الصَّرَامِ الْمُقْبِلِ». قَالَ : مَا أَنَا بِفَاعِلٍ. قَالَ : وَاعْتَلَّ وَقَالَ : إِنَّمَا هُوَ مَا لِي تَأْمَى. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : «أَيْنَ جَابِرٌ؟». قَالَ قُلْتُ : أَنَا ذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ : «كَيْلُ لَهُ ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَوْفَ يُؤْفِيهِ». فَفَرَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا الشَّمْسُ قَدْ ذَلَّكَتْ قَالَ : «الصَّلَاةُ يَا أَبَا بَكْرٍ». قَالَ : فَانْدَفَعُوا إِلَيَّ الْمَسْجِدَ فَقُلْتُ لِعَرِيْبِي : قَرَّبْ أَوْعِيَّتِكَ ، فَكَيْلْتُ لَهُ مِنَ الْعَجْوَةِ فَوْقَهُ اللَّهُ ، وَفَضَّلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا ، وَكَيْلْتُ لَهُ مِنْ أَصْنَافِ التَّمْرِ فَوْقَهُ اللَّهُ ، وَفَضَّلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا - قَالَ - فَجِئْتُ أَسْعَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي مَسْجِدِهِ كَأَنِّي شَرَارَةٌ ، فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَدْ

صَلَّى قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ كَلْتُ لِعَرَبِي تَمْرَهُ فَوَقَاهُ اللَّهُ ، وَفَضَلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « أَيْنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ؟ » . قَالَ : فَجَاءَ يُهْرُولُ قَالَ : « سَلْ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ غَرِيمِهِ وَتَمْرِهِ » . قَالَ : مَا أَنَا بِسَائِلِهِ ، قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ سَوْفَ يُؤْفِقُهُ إِذْ أَحْبَرْتَ أَنَّ اللَّهَ سَوْفَ يُؤْفِقُهُ . فَرَدَّدَ عَلَيْهِ وَرَدَّدَ عَلَيْهِ هَذِهِ الْكَلِمَةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، كُلُّ ذَلِكَ يَقُولُ : مَا أَنَا بِسَائِلِهِ . وَكَانَ لَا يُرَاجِعُ بَعْدَ الْمَرَّةِ الثَّلَاثَةِ فَقَالَ : مَا فَعَلَ غَرِيمُكَ وَتَمْرُكَ ؟ قَالَ قُلْتُ : وَقَاهُ اللَّهُ ، وَفَضَلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا ، فَرَجَعْتُ إِلَى امْرَأَتِي قُلْتُ : أَلَمْ أَكُنْ نَهَيْتُكَ أَنْ تُكَلِّمِي رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي بَيْتِي ؟ فَقَالَتْ : تَطُنُّ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُورِدُ نَبِيَّهُ فِي بَيْتِي ثُمَّ يَخْرُجُ وَلَا أَسْأَلُهُ الصَّلَاةَ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي .

8- باب مَا أُعْطِيَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْفَضْلِ

47 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ بْنُ أَبَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : إِنَّ اللَّهَ فَضَّلَ مُحَمَّدًا -صلى الله عليه وسلم- عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَعَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ . فَقَالُوا : يَا أَبَا عَبَّاسٍ بِمَ فَضَّلَهُ عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ ؟ قَالَ : إِنَّ اللَّهَ قَالَ لِأَهْلِ السَّمَاءِ (وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ) الْآيَةَ وَقَالَ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ) قَالُوا : فَمَا فَضَّلَهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ؟ قَالَ : قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ) الْآيَةَ ، وَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِنَاسٍ) فَأَرْسَلَهُ إِلَى الْجِنِّ وَالإِنْسِ .

48 - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا زَمْعَةُ عَنْ سَلَمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : جَلَسَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- يَنْتَظِرُونَهُ ، فَخَرَجَ حَتَّى إِذَا دَنَا مِنْهُمْ سَمِعَهُمْ يَتَدَاكِرُونَ ، فَتَسَمَّعَ حَدِيثَهُمْ إِذَا بَعْضُهُمْ يَقُولُ : عَجَبًا إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ مِنْ خَلْقِهِ خَلِيلًا ، فَيَأْتِيهِمْ خَلِيلُهُ . وَقَالَ آخَرُ : مَاذَا بَأَعَجَبَ مِنْ (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا) وَقَالَ آخَرُ : فَعَيْسَى كَلِمَةَ اللَّهِ وَرُوحَهُ . وَقَالَ آخَرُ : وَآدَمُ اصْطَفَاهُ اللَّهُ . فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ فَسَلَّمَ وَقَالَ : « قَدْ سَمِعْتُ كَلَامَكُمْ وَعَجَبْتُكُمْ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ وَهُوَ كَذَلِكَ ، وَمُوسَى نَجِيُّهُ وَهُوَ كَذَلِكَ ، وَعَيْسَى رُوحُهُ وَكَلِمَتُهُ وَهُوَ كَذَلِكَ ، وَآدَمُ اصْطَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى وَهُوَ كَذَلِكَ ، وَأَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا حَامِلُ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ، تَحْتَهُ آدَمُ فَمَنْ دُونَهُ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشْفَعٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يُحْرَكُ غَلَقَ الْجَنَّةِ وَلَا فَخْرَ ، فَيَفْتَحُ اللَّهُ فَيْدُخْلِيهَا وَمَعِيَ فُقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا أَكْرَمُ الْأَوْلِيَيْنِ وَالْآخِرِينَ عَلَى اللَّهِ وَلَا فَخْرَ » .

49 - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ أَبِي الْأَسْوَدِ عَنْ لَيْثِ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « أَنَا أَوْلُهُمْ خُرُوجًا ، وَأَنَا قَائِدُهُمْ إِذَا وَقَدُوا ، وَأَنَا حَاطِبُهُمْ إِذَا أَنْصَبُوا ، وَأَنَا مُسْتَشْفِعُهُمْ إِذَا حُسِبُوا ، وَأَنَا مُبَشِّرُهُمْ إِذَا أُيسُوا ، الْكَرَامَةُ وَالْمَفَاتِيحُ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي ، وَأَنَا أَكْرَمُ وَلَدِ آدَمَ عَلَى رَبِّي ، يَطُوفُ عَلَى أَلْفِ خَادِمٍ كَأَنَّهُمْ بَيْضٌ مَكُونٌ أَوْ لَوْلُؤُ مَنْشُورٌ » .

50 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ الْمِصْرِيُّ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مِزْرَعٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ صَالِحٍ - هُوَ ابْنُ عَطَاءٍ بْنِ حَبَّابٍ مَوْلَى بَنِي الدُّبَالِ - عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ : « أَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِينَ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا حَاتِمُ النَّبِيِّينَ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشْفَعٍ وَلَا فَخْرَ » .

51 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ - هُوَ ابْنُ عُيَيْنَةَ - عَنْ ابْنِ جُدْعَانَ عَنْ أَنَسِ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ : « أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِحَلَقَةِ بَابِ الْجَنَّةِ فَأَقْعِقُهَا » . قَالَ أَنَسٌ : كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يَدِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُحْرَكُهَا . وَصَفَ لَنَا سُفْيَانُ كَذَا وَحَمَعَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَصَابِعَهُ وَحَرَكَهَا . قَالَ وَقَالَ لَهُ تَابَتْ : مَسِسْتُ يَدَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِيَدِكَ ؟ قَالَ : نَعَمْ . قَالَ : فَأَعْظِنِيهَا أَقْبَلَهَا .

52 - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ زَائِدَةَ عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « أَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ فِي الْجَنَّةِ » .

53 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَزِيدُ - هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ - عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ : « إِنِّي لِأَوَّلِ النَّاسِ تَنْشِقُ الْأَرْضُ عَنْ جُمُحِمَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ ، وَأُعْطَى لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ ، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ ، وَآتَى بَابَ الْجَنَّةِ فَأَخَذُ بِحَلَقَتِهَا فَيَقُولُونَ : مَنْ هَذَا ؟ فَأَقُولُ : أَنَا مُحَمَّدٌ . فَيَفْتَحُونَ لِي فَأَدْخُلُ فَأَجِدُ الْجَبَّارَ مُسْتَقْبِلِي ، فَأَسْجُدُ لَهُ فَيَقُولُ : ارْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ ، تَكَلَّمَ بِسَمْعِ مَنْكَ ، وَقُلْ يُقْبَلُ مِنْكَ ، وَاشْفَعْ تُشْفَعُ . فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ : أُمَّتِي أُمَّتِي يَا رَبِّ . فَيَقُولُ : اذْهَبْ إِلَى أُمَّتِكَ ، فَمَنْ وَحَدَّثَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ شِعْبِرٍ مِنَ الْإِيمَانِ فَأَدْخِلَهُ الْجَنَّةَ . فَأَذْهَبُ فَمَنْ وَحَدَّثَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَلِكَ أَدْخَلْتُهُمُ الْجَنَّةَ ، فَأَجِدُ الْجَبَّارَ مُسْتَقْبِلِي فَأَسْجُدُ لَهُ فَيَقُولُ : ارْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ ، وَتَكَلَّمَ

يُسْمَعُ مِنْكَ ، وَقُلْ يَقْبَلُ مِنْكَ ، وَاشْفَعْ تُشْفَعُ . فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ : أُمَّتِي أُمَّتِي يَا رَبِّ . فَيَقُولُ : اذْهَبْ إِلَى أُمَّتِكَ ، فَمَنْ وَحَدَّتْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنَ الْإِيمَانِ فَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ . فَأَذْهَبُ فَمَنْ وَحَدَّتْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَلِكَ أَذْخَلْتُهُمُ الْجَنَّةَ ، وَفَرَّغَ مِنْ حِسَابِ النَّاسِ ، وَأَدْخَلَ مَنْ بَقِيَ مِنْ أُمَّتِي النَّارَ مَعَ أَهْلِ النَّارِ فَيَقُولُ أَهْلُ النَّارِ : مَا أَعْنَى عَنْكُمْ أَنْكُمْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ اللَّهَ لَا تُشْرِكُونَ بِهِ شَيْئًا . فَيَقُولُ الْجَبَّارُ : فَيَعِزَّتِي لِأَعْتَقْتَهُمْ مِنَ النَّارِ . فَيُرْسِلُ إِلَيْهِمْ فَيُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النَّارِ وَقَدْ امْتَحَشُوا ، فَيَدْخُلُونَ فِي نَهْرِ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ فِيهِ كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي غُثَاءِ السَّيْلِ ، وَيُكْتَبُ بَيْنَ أَعْيُنِهِمْ : هَؤُلَاءِ عُتَقَاءُ اللَّهِ ، فَيَذْهَبُ بِهِمْ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فَيَقُولُ لَهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ : هَؤُلَاءِ الْجَهَنَّمِيُّونَ . فَيَقُولُ الْجَبَّارُ : بَلْ هَؤُلَاءِ عُتَقَاءُ الْجَبَّارِ .»

54 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ عَنِ ابْنِ غَنَمٍ قَالَ : نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَشَقَّ بَطْنَهُ ، ثُمَّ قَالَ جِبْرِيلُ : قَلْبٌ وَكَيْعٌ فِيهِ أَذْنَانُ سَمِيعَتَانِ وَعَيْنَانُ بَصِيرَتَانِ ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ الْمُقَفَّى الْحَاشِرُ ، خَلْقُكَ فِيمَ ، وَلِسَانُكَ صَادِقٌ ، وَنَفْسُكَ مُطْمَئِنَّةٌ . قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ : وَكَيْعٌ يَعْنِي شَدِيدًا .

55 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ رُوَيْمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ : «إِنَّ اللَّهَ أَدْرَكَ بِي الْأَجَلَ الْمَرْحُومَ وَاحْتَصَرَ لِي احْتِصَارًا ، فَحَنَنْ الْأَجْرُونَ وَنَحَنَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَإِنِّي قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فَاخِرٍ : إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللَّهِ ، وَمُوسَى صَفِيُّ اللَّهِ ، وَأَنَا حَبِيبُ اللَّهِ وَمَعِيَ لَوْاءُ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَنِي فِي أُمَّتِي وَأَحَارَهُمْ مِنْ ثَلَاثٍ : لَا يَعْصِيهِمْ بَسَنَةً ، وَلَا يَسْتَأْصِلُهُمْ عَدُوٌّ ، وَلَا يَجْمَعُهُمْ عَلَى ضَلَالَةٍ .»

9- باب ما أكرم النبي -صلى الله عليه وسلم- بنزول الطعام من السماء

56 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا أَرْطَاةُ بْنُ الْمُنْدَرِ عَنْ صُمْرَةَ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ سَمِعْتُ مَسْلَمَةَ السَّكُونِيَّ - وَقَالَ غَيْرُ مُحَمَّدٍ : سَلَمَةَ السَّكُونِيَّ - قَالَ : بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِذْ قَالَ قَائِلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ أُتِيَتْ بِطَعَامٍ مِنَ السَّمَاءِ؟ قَالَ : «نَعَمْ أُتِيَتْ بِطَعَامٍ» . قَالَ : يَا نَبِيَّ اللَّهِ هَلْ كَانَ فِيهِ مِنْ فَضْلٍ؟ قَالَ : «نَعَمْ» . قَالَ : فَمَا فَعِلَ بِهِ؟ قَالَ : «رَفَعُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَدْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنِّي غَيْرُ لَابِثٍ فِيكُمْ إِلَّا قَلِيلًا ، ثُمَّ تَلَبَّتُونِ حَتَّى تَقُولُوا مَتَى مَتَى؟ ثُمَّ تَأْتُونِي أَفْنَادًا يُفْنِي بَعْضُكُمْ بَعْضًا ، بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَوْتَانِ شَدِيدَيْنِ ، وَبَعْدَهُ سَنَوَاتُ الزَّلَازِلِ» .

57 - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ التَّبَيْعِيُّ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ سَمْرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَتَى بِقِصْعَةٍ مِنْ تَرِيدٍ فَوَضِعَتْ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ ، فَتَعَاقَبُوهَا إِلَى الظُّهْرِ مِنْ غُدْوَةٍ يَوْمَ قَوْمٍ وَيَجْلِسُ آخِرُونَ . فَقَالَ رَجُلٌ لِسَمْرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ : أَمَا كَانَتْ تُمَدُّ؟ فَقَالَ سَمْرَةَ : مِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَعْجَبُ؟ مَا كَانَتْ تُمَدُّ إِلَّا مِنْ هَاهُنَا . وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى السَّمَاءِ .

10- باب في حُسن النبي -صلى الله عليه وسلم-

58 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَوَّارٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمْرَةَ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي لَيْلَةٍ إِضْحِيَانٍ وَعَلَيْهِ خُلَّةٌ حَمْرَاءُ ، فَجَعَلَتْ أَنْظُرُ إِلَيْهِ وَإِلَى الْقَمَرِ - قَالَ - فَلَهُوَ كَانَ أَحْسَنَ فِي عَيْنِي مِنَ الْقَمَرِ .

59 - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْدَرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي تَابِتِ الزُّهْرِيُّ حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ أَخِي مُوسَى عَنْ عَمِّهِ مُوسَى بْنِ عُفْبَةَ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَفْلَجَ الثَّنِيثَيْنِ ، إِذَا تَكَلَّمَ رُئِيَ كَالنُّورِ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ ثَنَائِيهِ .

60 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا مِسْعَرٌ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمِيرٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ : مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَنْجَدَ وَلَا أَجْوَدَ وَلَا أَشَجَعَ وَلَا أَضْوَأَ وَأَوْضَأَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- .

61 - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْدَرِ الْجَزَامِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ قُلْتُ لِلرَّبِيعِ بِنْتِ مَعُوذِ بْنِ عَفْرَاءَ : صِفِي لَنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- . فَقَالَتْ : يَا بَنِي لَوْ رَأَيْتَهُ رَأَيْتَ الشَّمْسَ طَالِعَةً .

62 - أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ أَخْبَرَنَا تَابِتٌ عَنْ أَنَسِ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَزْهَرَ اللَّوْنِ كَانَ عَرَفَهُ اللَّوْلُوُّ ، إِذَا مَشَى تَكَفَّ وَمَا مَسَسَتْ حَرِيرَةٌ وَلَا دِيْبَاجَةٌ أَلَيْنَ مِنْ كَفِّهِ ، وَلَا شَمِمَتْ رَائِحَةٌ قَطُّ أَطْيَبَ مِنْ رَائِحَتِهِ ، مِسْكَةٌ وَلَا غَيْرَهَا .

63 - أَخْبَرَنَا أَبُو التُّعْمَانِ أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَمَا قَالَ لِي أُفَّ قَطُّ، وَلَا قَالَ لِي لَيْشِيءٌ صَنَعْتُهُ: لِمَ صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا؟ أَوْ هَلَّا صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا؟ وَقَالَ: لَا وَاللَّهِ مَا مَسَسْتُ يَدِي دِيبَاجًا وَلَا حَرِيرًا أَلَيْسَ مِنْ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَلَا وَجَدْتُ رِيحًا قَطُّ أَوْ عَرَفًا كَانَ أَطْيَبَ مِنْ عَرَقِ أَوْ رِيحِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-.

64 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الرَّقَائِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ جَزْرَةَ قَالَ حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي حُرَيْشٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَبِي حَبِيبٍ رَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- مَاعِزَ بْنَ مَالِكٍ، فَلَمَّا أَخَذْتُهُ الْحِجَارَةَ أُرْعَيْتُ فَضَمَّنِي إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَسَأَلَ عَلِيٌّ مِنْ عَرَقِ إِبْطِهِ مِثْلَ رِيحِ الْمِسْكِ.

65 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ قَالَ: أَرَأَيْتَ كَانَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- مِثْلَ السَّيْفِ؟ قَالَ: لَا مِثْلَ الْقَمَرِ.

66 - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُعْرِفُ بِاللَّيْلِ بِرِيحِ الطَّيْبِ.

67 - أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْهَاشِمِيُّ أَخْبَرَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ: أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- لَمْ يَسْلُكْ طَرِيقًا أَوْ لَا يَسْلُكْ طَرِيقًا فَيَتَّبِعُهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ قَدْ سَلَكَهُ مِنْ طَيْبِ عَرَفِهِ. أَوْ قَالَ: مِنْ رِيحِ عَرَقِهِ.

11- باب ما أكرم الله به النبي -صلى الله عليه وسلم- من كلام الموتى

68 - أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو اللَّيْثِيُّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَأْكُلُ الْهَدْيَةَ وَلَا يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ، فَأَهْدَتْ لَهُ امْرَأَةٌ مِنْ يَهُودِ خَيْبَرَ شَاةً مَصْلِيَّةً، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا وَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ، ثُمَّ رَفَعَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَدَهُ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ تُخْبِرُنِي أَنَّهَا مَسْمُومَةٌ». فَمَاتَ بَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-: «مَا حَمَلَكِ عَلَيَّ مَا صَنَعْتَ؟». فَقَالَتْ: «إِنَّ كُنْتُ نَبِيًّا لَمْ يَضُرْكِ شَيْءٌ، وَإِنْ كُنْتُ مَلِكًا أَرَحْتُ النَّاسَ مِنْكَ. فَقَالَ فِي مَرَضِهِ: «مَا زِلْتُ مِنَ الْأَكْلَةِ الَّتِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ، فَهَذَا أَوْ أَنَّ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي»

69 - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ أَخْبَرَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْرَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ كَانَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يُحَدِّثُ: أَنَّ يَهُودِيَّةً مِنْ أَهْلِ خَيْبَرَ سَمَّتْ شَاةً مَصْلِيَّةً، ثُمَّ أَهْدَتْهَا إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَأَخَذَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- الدَّرَاعَ فَأَكَلَ مِنْهَا، وَأَكَلَ الرَّهْطُ مِنْ أَصْحَابِهِ مَعَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-: «ارْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ». وَأَرْسَلَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- إِلَى الْيَهُودِيَّةِ فَدَعَاَهَا، فَقَالَ لَهَا: «أَسَمَّيْتَ هَذِهِ الشَّاةَ؟». فَقَالَتْ: نَعَمْ، وَمَنْ أَخْبَرَكَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-: «أَخْبَرْتَنِي هَذِهِ فِي يَدَيِ الدَّرَاعِ». فَقَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: «فَمَاذَا أَرَدْتَ إِلَى ذَلِكَ؟». قَالَتْ قُلْتُ: «إِنَّ كَانَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ نَبِيًّا اسْتَرَحْنَا مِنْهُ. فَعَفَا عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَكَمْ يُعَاقِبُهَا، وَتُوْفِي بَعْضُ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ أَكَلُوا مِنَ الشَّاةِ، وَاحْتَجَمَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى كَاهِلِهِ مِنْ أَجْلِ الَّذِي أَكَلَ مِنَ الشَّاةِ، حَجَمَهُ أَبُو هِنْدٍ مَوْلَى بَنِي بِيضَةَ بِالْقَرْنِ وَالشَّفْرَةَ، وَهُوَ مِنْ بَنِي ثُمَامَةَ وَهُمْ حَيٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ.»

70 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا فَتَحْنَا خَيْبَرَ أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- شَاةً فِيهَا سُمٌّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «اجْمَعُوا لِي مَنْ كَانَ هَا هُنَا مِنَ الْيَهُودِ». فَجَمَعُوا لَهُ، فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِنِّي سَأَلْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْهُ؟». قَالُوا: نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ. فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «مَنْ أَبُو كُمْ؟». قَالُوا: «أَبُونَا فَلَانٌ. فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «كَذَبْتُمْ، بَلْ أَبُو كُمْ فَلَانٌ». قَالُوا: صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ. فَقَالَ لَهُمُ: «هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟». فَقَالُوا: نَعَمْ، وَإِنْ كَذَبْنَاكَ عَرَفْتَ كَذَبْنَا كَمَا عَرَفْتَ فِي آبَائِنَا. فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «فَمَنْ أَهْلُ النَّارِ؟». فَقَالُوا: نَكُونُ فِيهَا يَسِيرًا ثُمَّ نَخْلُفُونَا فِيهَا. فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «اخْسَئُوا فِيهَا، وَاللَّهِ لَا نَخْلُفُكُمْ فِيهَا أَبَدًا». ثُمَّ قَالَ لَهُمُ: «هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّاةِ سُمًّا؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «مَا حَمَلَكُمُ عَلَى ذَلِكَ؟». قَالُوا: أَرَدْنَا إِنْ كُنْتُ كَاذِبًا أَنْ نَسْتَرِيحَ مِنْكَ، وَإِنْ كُنْتُ نَبِيًّا لَمْ يَضُرْكِ.

12- باب في سخاء النبي - صلى الله عليه وسلم -

71 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ أَبِي الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ قَالَ : مَا سُئِلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لَا . قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ : إِذَا لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ وَعَدَ .

72 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِمْرَانَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ عَنْ زَمْعَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَيًّا لَا يُسْأَلُ شَيْئًا إِلَّا أُعْطِيَ .

73 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ قَالَ : زَحَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ حُنَيْنٍ وَفِي رَجُلِي نَعْلٌ كَثِيفَةٌ ، فَوَطِئْتُ بِهَا عَلَى رِجْلِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَفَنَحَنِي نَفْحَةً بَسُوطٍ فِي يَدِي وَقَالَ : « بِسْمِ اللَّهِ أَوْجَعْتَنِي » . قَالَ : فَبِتُّ لِنَفْسِي لِأَنَّمَا أَقُولُ أَوْجَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - . قَالَ : فَبِتُّ بِلَيْلَةٍ كَمَا يَعْلَمُ اللَّهُ ، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا إِذَا رَجُلٌ يَقُولُ : أَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالَ قُلْتُ : هَذَا وَاللَّهِ الَّذِي كَانَ مِنِّي بِالْأَمْسِ - قَالَ - فَانْطَلَقْتُ وَأَنَا مُتَخَوِّفٌ ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « إِنَّكَ وَطِئْتَ بِنَعْلِكَ عَلَى رِجْلِي بِالْأَمْسِ فَأَوْجَعْتَنِي ، فَفَنَحَنِيكَ نَفْحَةً بِالسُّوْطِ ، فَهَدِيهِ تَمَانُونَ نَعْجَةً فَخُذْهَا بِهَا » .

74 - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حَمِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي الزُّهْرِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ : إِنَّ جَبْرِيلَ قَالَ : مَا فِي الْأَرْضِ أَهْلُ عَشْرَةِ آيَاتٍ إِلَّا قَلْبَتْهُمْ ، فَمَا وَجَدْتُ أَحَدًا أَشَدَّ إِتْفَاقًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - .

13- باب في تواضع رسول الله - صلى الله عليه وسلم -

75 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ وَاقِدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَقِيلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُكْثِرُ الذِّكْرَ ، وَيُقِلُّ اللَّغْوَ ، وَيُطِيلُ الصَّلَاةَ ، وَيُقْصِرُ الْخُطْبَةَ ، وَلَا يَأْتِي ، وَلَا يَسْتَنْكِفُ أَنْ يَمْشِيَ مَعَ الْأَرْمَلَةِ وَالْمَسْكِينِ فَيَقْضِي لَهَا حَاجَتَهُمَا

14- باب في وفاة النبي - صلى الله عليه وسلم -

76 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرَمَةَ قَالَ قَالَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ : لِأَعْلَمَنَّ مَا بَقَاءُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِينَا ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَرَاهُمْ قَدْ آذَوْكَ وَأَذَاكَ غِبَارُهُمْ ، فَلَوْ اتَّخَذْتَ عَرِيضًا تُكَلِّمُهُمْ مِنْهُ؟ فَقَالَ : « لَا أَرَاكَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ يَطْلُونُ عَقِبِي ، وَيُنَازِعُونِي رِدَائِي ، حَتَّى يَكُونَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي يُرِيحُنِي مِنْهُمْ » . قَالَ : فَعَلِمْتُ أَنَّ بَقَاءَهُ فِينَا قَلِيلٌ .

77 - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا نَحْجُبُكَ؟ قَالَ : « لَا دُعُوهُمْ يَطْلُونُ عَقِبِي وَأَطَأَ أَعْقَابَهُمْ حَتَّى يُرِيحَنِي اللَّهُ مِنْهُمْ » .

78 - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَنَسِ بْنِ أَبِي يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ : خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَنَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ عَاصِبًا رَأْسَهُ بِخِرْقَةٍ حَتَّى أَهْوَى نَحْوَ الْمِنْبَرِ ، فَاسْتَوَى عَلَيْهِ وَاتَّبَعْنَاهُ قَالَ : « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى الْحَوْضِ مِنْ مَقَامِي هَذَا » . ثُمَّ قَالَ : « إِنَّ عَبْدًا عَرَضَتْ عَلَيْهِ الدُّنْيَا وَرَبِيتُهَا فَاخْتَارَ الْآخِرَةَ » . قَالَ : فَلَمْ يَفْطِنْ لَهَا أَحَدٌ غَيْرَ أَبِي بَكْرٍ ، فَدَرَفَتْ عَيْنَاهُ فَبَكَى ثُمَّ قَالَ : بَلْ نَفْدِيكَ بِأَبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا وَأَنْفُسِنَا وَأَمْوَالِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : ثُمَّ هَبَطَ فَمَا قَامَ عَلَيْهِ حَتَّى السَّاعَةِ .

79 - أَخْبَرَنَا خَلِيفَةُ بْنُ خَيْطٍ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَدِيٍّ عَنْ عُبَيْدِ مَوْلَى الْحَكَمِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مُوَيْهَبَةَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « إِنِّي قَدْ أَمَرْتُ أَنْ أَسْتَغْفِرَ لِأَهْلِ الْبَيْتِ ، فَانْطَلِقْ مَعِي » . فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ ، فَلَمَّا وَقَفَ عَلَيْهِمْ قَالَ : « السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْمَقَابِرِ لِيَهْنِكُمْ مَا أَصَبْتُمْ فِيهِ مِمَّا أَصْبَحَ فِيهِ النَّاسُ ، أَقْبَلْتُ الْفَتَنَ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يَتَّبِعُ آخِرُهَا أَوْلَاهَا ، الْآخِرَةُ أَشَدُّ مِنَ الْأُولَى » . ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ : « يَا أَبَا مُوَيْهَبَةَ إِنِّي قَدْ أَوْتَيْتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَالْخُلْدِ فِيهَا ثُمَّ الْجَنَّةُ ، فَخَيْرٌ بَيْنَ ذَلِكَ وَبَيْنَ لِقَاءِ رَبِّي » . قُلْتُ : يَا أَبَايَ أَنْتَ وَأُمِّي خُذْ مَفَاتِيحَ

خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَالْخُلْدِ فِيهَا ثُمَّ الْحَنَّةُ. قَالَ: «لَا وَاللَّهِ يَا أَبَا مُؤَيْبَةَ لَقَدْ اخْتَرْتُ لِقَاءَ رَبِّي». ثُمَّ اسْتَعْمَرَ لِأَهْلِ الْبَيْعِ ثُمَّ انصَرَفَ، فَبَدَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي وَجَعِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ.

80 - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ بْنِ الْعَوَّامِ عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَّابٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ) دَعَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَاطِمَةَ فَقَالَ: «قَدْ نُعِيتُ إِلَى نَفْسِي». فَبَكَتْ فَقَالَ: «لَا تَبْكِي، فَإِنَّكَ أَوَّلُ أَهْلِي لِأَحَقِّ بِي». فَضَحِكَتْ فَرَأَاهَا بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقُلْنَ: يَا فَاطِمَةُ رَأَيْتُكَ بَكَيتِ ثُمَّ ضَحِكْتَ. قَالَتْ: إِنَّهُ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ قَدْ نُعِيتُ إِلَيْهِ نَفْسُهُ فَبَكَيتُ، فَقَالَ لِي: «لَا تَبْكِي، فَإِنَّكَ أَوَّلُ أَهْلِي لِأَحَقِّ بِي». فَضَحِكْتُ. وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَجَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرْقُ أَقْبَدَةَ، وَالْإِيمَانُ يَمَانٌ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَّةٌ».

81 - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُيَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: رَجَعَ إِلَيَّ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ حَنَازَةَ مِنَ الْبَيْعِ فَوَجَدَنِي وَأَنَا أَجِدُ صُدَاعًا وَأَنَا أَقُولُ: وَارَأْسَاهُ. قَالَ: «بَلْ أَنَا يَا عَائِشَةُ وَارَأْسَاهُ - قَالَ - وَمَا ضَرَّكَ لَوْ مِتُّ فَبَلِي فَعَسَّاتُكَ وَكَفَّاتُكَ، وَصَلَّيْتُ عَلَيْكَ وَدَفَنْتُكَ». فَقُلْتُ: لَكَأَنِّي بِكَ وَاللَّهِ لَوْ فَعَلْتَ ذَلِكَ لَرَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي فَعَرَّسْتُ فِيهِ بَعْضَ نِسَائِكَ - قَالَتْ - فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- ثُمَّ بَدَى فِي وَجَعِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ.

82 - أَخْبَرَنَا فَرُوهُ بْنُ أَبِي الْمَعْرَاءِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُخْتَارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي مَرَضِهِ: «صَبُّوا عَلَيَّ سَعْعَ قَرَبٍ مِنْ سَعْعِ آبَارِ شَتَّى حَتَّى أَخْرُجَ إِلَى النَّاسِ فَأَعْهَدَ إِلَيْهِمْ». قَالَتْ: فَأَقْعَدَنَاهُ فِي مِخْصَبٍ لِحَفْصَةَ فَصَبَّابْنَا عَلَيْهِ الْمَاءَ صَبًّا أَوْ شَنَنًا عَلَيْهِ شَنًّا - الشُّكُّ مِنْ قِبَلِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ - فَوَجَدَ رَاحَةً فَخَرَجَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثَمَى عَلَيْهِ وَاسْتَعْفَرَ لِلشَّهْدَاءِ مِنْ أَصْحَابِ أُحُدٍ وَدَعَا لَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الْأَنْصَارَ عَيَّنِي الَّتِي أَوَيْتُ إِلَيْهَا، فَأُكْرِمُوا كَرِيمَهُمْ وَنَحَاوْزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ إِلَّا فِي حُدٍّ، أَلَا إِنَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِ اللَّهِ قَدْ خَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَ اللَّهِ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَ اللَّهِ». فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَظَنَّ أَنَّهُ يَعْنِي نَفْسَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-: «عَلَى رَسِيْلِكَ يَا أَبَا بَكْرٍ، سُدُّوا هَذِهِ الْأَبْوَابَ الشُّوَارِعَ إِلَى الْمَسْجِدِ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ، فَإِنِّي لَا أَعْلَمُ امْرَأً أَفْضَلَ عِنْدِي يَدَأُ فِي الصُّحْبَةِ مِنْ أَبِي بَكْرٍ».

83 - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أُوذِنَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِالصَّلَاةِ فِي مَرَضِهِ، فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ». ثُمَّ أَعْمَى عَلَيْهِ، فَلَمَّا سَرَى عَنْهُ قَالَ: «هَلْ أَمْرُنْ أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ». فَقُلْتُ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَفِيقٌ، فَلَوْ أَمْرَتْ عُمَرَ؟ فَقَالَ: «أَتَنْتَ صَوَاحِبُ يُوسُفَ، مُرُوا أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، فَرُبَّ قَائِلٍ مُتَمَنَّ، وَيَأْبَى اللَّهُ وَالْمُؤْمِنُونَ».

84 - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: ثُوْفِي رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، فَجِئِسَ بِقِيَّةِ يَوْمِهِ وَلَيْلِيهِ وَالْعَدَّ حَتَّى دُفِنَ اللَّيْلَةَ الْأَرْبَعَاءِ، وَقَالُوا: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنْ عُرِجَ بِرُوحِهِ كَمَا عُرِجَ بِرُوحِ مُوسَى، فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنْ عُرِجَ بِرُوحِهِ كَمَا عُرِجَ بِرُوحِ مُوسَى، وَاللَّهِ لَا يَمُوتُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حَتَّى يَقْطَعَ أَيْدِي أَقْوَامٍ وَأَلْسِنَتَهُمْ. فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ حَتَّى أَزْبَدَ شِدْقَاهُ مِمَّا يُوعَدُ وَيَقُولُ، فَقَامَ الْعَبَّاسُ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَدْ مَاتَ وَإِنَّهُ لَكَبِشْرٌ، وَإِنَّهُ يَأْسُنُ كَمَا يَأْسُنُ الْبَشَرُ أَيُّ قَوْمٍ، فَادْفِنُوا صَاحِبِكُمْ فَإِنَّهُ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْ أَنْ يُيَمِّتَهُ إِمَاتَتَيْنِ، أَيُجِيبُ أَحَدَكُمُ إِمَاتَةً وَيُيَمِّتُهُ إِمَاتَتَيْنِ وَهُوَ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ؟ أَيُّ قَوْمٍ فَادْفِنُوا صَاحِبِكُمْ، فَإِنْ يَكُ كَمَا تَقُولُونَ فَلَيْسَ بِعَزِيزٍ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَبْحَثَ عَنْهُ التُّرَابَ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَاللَّهِ مَا مَاتَ حَتَّى تَرَكَ السَّبِيلَ نَهْجًا وَاضِحًا، فَأَحَلَّ الْحَلَالَ وَحَرَّمَ الْحَرَامَ، وَنَكَحَ وَطَلَّقَ وَحَارَبَ وَسَالَمَ، مَا كَانَ رَاعِي غَنَمٍ يَتَّبِعُ بِهَا صَاحِبَهَا رُءُوسَ الْجِبَالِ يَخْطِطُ عَلَيْهَا الْعِضَاءَ بِمِخْطِطِهِ وَيَمْدُرُ حَوْضَهَا بِيَدِهِ بِأَنْصَبٍ وَلَا أَدَّابَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ فِيكُمْ، أَيُّ قَوْمٍ فَادْفِنُوا صَاحِبِكُمْ. قَالَ: وَجَعَلَتْ أُمَّ أَيْمَنَ تَبْكِي فَقِيلَ لَهَا يَا أُمَّ أَيْمَنَ تَبْكِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-؟ قَالَتْ: إِنَّي وَاللَّهِ مَا أَبْكِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنْ لَا أَكُونَ أَعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ ذَهَبَ إِلَى مَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا، وَلَكِنِّي أَبْكِي عَلَى خَيْرِ السَّمَاءِ انْقِطَع. قَالَ حَمَادُ: خَنَقَتْ الْعَبْرَةَ أَيُّوبَ حِينَ بَلَغَ هَا هُنَا.

85 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ سَعِيدٍ الدَّمَشَقِيُّ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ - هُوَ ابْنُ إِسْحَاقَ - حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ حَدَّثَنِي يَعْيشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي، فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ».

86 - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا فِطْرٌ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « إِذَا أَصَابَ أَحَدُكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَذْكُرْ مُصَابَهُ بِي ، فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ » .

87 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ : مَا سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَذْكُرُ النَّبِيَّ قَطُّ إِلَّا بَكَى .

88 - أَخْبَرَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ فَاطِمَةَ قَالَتْ : يَا أَنَسُ كَيْفَ طَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْتُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- التُّرَابَ؟ وَقَالَتْ : يَا أَبَتَاهُ مِنْ رَبِّي مَا أَدْنَاهُ ، وَأَبْتَاهُ حِنَّةُ الْفَرْدَوْسِ مَأْوَاهُ ، وَأَبْتَاهُ إِلَى جَبْرِيلَ نَعَاهُ ، وَأَبْتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ . قَالَ حَمَادٌ : حِينَ حَدَّثَ ثَابِتٌ بَكَى . وَقَالَ ثَابِتٌ : حِينَ حَدَّثَ بِهِ أَنَسٌ بَكَى .

89 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَذَكَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ : شَهِدْتُهُ يَوْمَ دَخَلَ الْمَدِينَةَ ، فَمَا رَأَيْتُ يَوْمًا قَطُّ كَانَ أَحْسَنَ وَلَا أَضْوَأَ مِنْ يَوْمٍ دَخَلَ عَلَيْنَا فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- ، وَشَهِدْتُهُ يَوْمَ مَوْتِهِ ، فَمَا رَأَيْتُ يَوْمًا كَانَ أَفْجَحَ وَلَا أَظْلَمَ مِنْ يَوْمٍ مَاتَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- .

90 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُطِيعٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي عَبْدِ الْجَلِيلِ عَنْ أَبِي حَرِيرَةَ الْأُرْدِيِّ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ لِلنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَحْنُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِمًا عِنْدَ رَبِّكَ وَأَنْتَ مُحْمَرَةٌ وَحَنَّتُكَ مُسْتَحْيٍ مِنْ رَبِّكَ مِمَّا أَحَدَنْتَ أُمَّتَكَ مِنْ بَعْدِكَ .

91 - أَخْبَرَنَا الْقَاسِمُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ شَرِيحٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الْقُرَشِيِّ عَنْ أَبِي قُرَّةَ مَوْلَى أَبِي جَهْلٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- إِنَّ هَذِهِ السُّورَةَ لَمَّا أَنْزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « لَيَخْرُجَنَّ مِنْهُ أَفْوَاجًا كَمَا دَخَلُوهُ أَفْوَاجًا » .

92 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ الْمِصْرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ أَبِي أَيُّوبَ الْخُرَاعِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأُمَوِيِّ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَبُودَ الْمَكِّيِّ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ قَالَ : دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْأَهْتَمِ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ مَعَ الْعَامَةِ فَلَمْ يُفْجَأْ عُمَرُ إِلَّا وَهُوَ بَيْنَ يَدَيْهِ يَتَكَلَّمُ ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ : أَمَا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْخَلْقَ عَنِيًّا عَنْ طَاعَتِهِمْ أَمِنًا لِمَعْصِيَتِهِمْ وَالنَّاسُ يَوْمَعِدٍ فِي الْمَنَازِلِ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفُونَ ، فَالْعَرَبُ بَشَرٌ تِلْكَ الْمَنَازِلِ أَهْلُ الْحَجَرِ وَأَهْلُ الْوَبْرِ وَأَهْلُ الدَّبْرِ يُحْتَارُ دُونَهُمْ طَيِّبَاتِ الدُّنْيَا وَرِجَاءُ عَيْشِهَا ، لَا يَسْأَلُونَ اللَّهَ جَمَاعَةً ، وَلَا يَتَلَوْنَ لَهُ كِتَابًا ، مِثْلَهُمْ فِي النَّارِ وَحَيْثُهمُ أَعْمَى نَجِسٌ مَعَ مَا لَا يُحْصَى مِنَ الْمَرْغُوبِ عَنْهُ وَالْمَرْهُودِ فِيهِ ، فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَنْشُرَ عَلَيْهِمْ رَحْمَتَهُ بَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ (عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ) صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ ، وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، فَلَمْ يَمْنَعُهُمْ ذَلِكَ أَنْ جَرَحُوهُ فِي جِسْمِهِ وَأَقْبُوهُ فِي اسْمِهِ ، وَمَعَهُ كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ نَاطِقٌ ، لَا يَقْدَمُ إِلَّا بِأَمْرِهِ ، وَلَا يُرْحَلُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ، فَلَمَّا أَمَرَ بِالْعَزْمَةِ ، وَحَمِلَ عَلَى الْجِهَادِ ، انْبَسَطَ لِأَمْرِ اللَّهِ لَوْثُهُ ، فَأَفْجَحَ اللَّهُ حُجَّتَهُ ، وَأَحَازَ كَلِمَتَهُ ، وَأَظْهَرَ دَعْوَتَهُ ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا تَقِيًّا نَقِيًّا ، ثُمَّ قَامَ بَعْدَهُ أَبُو بَكْرٍ فَسَلَّكَ سُنَّتَهُ وَأَخَذَ سَبِيلَهُ ، وَارْتَدَّتِ الْعَرَبُ أَوْ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ مِنْهُمْ ، فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُمْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِلَّا الَّذِي كَانَ قَابِلًا ، انْتَزَعَ السُّيُوفَ مِنْ أَعْمَادِهَا ، وَأَوْقَدَ النَّيرانَ فِي شُعْلَيْهَا ، ثُمَّ رَكِبَ بِأَهْلِ الْحَقِّ أَهْلَ الْبَاطِلِ ، فَلَمْ يَبْرَحْ يَقْطَعُ أَوْصَالَهُمْ ، وَيَسْمِي الْأَرْضَ دِمَاءَهُمْ ، حَتَّى أَدْخَلَهُمْ فِي الَّذِي خَرَجُوا مِنْهُ ، وَفَرَرَهُمْ بِالَّذِي تَفَرُّوا عَنْهُ ، وَقَدْ كَانَ أَصَابَ مِنْ مَالِ اللَّهِ بَكْرًا يَرْتَوَى عَلَيْهِ وَحَبِشِيَّةً أَرْضَعَتْ وَلَدًا لَهُ ، فَرَأَى ذَلِكَ عِنْدَ مَوْتِهِ غَضَّةً فِي حَلْفِهِ فَأَدَّى ذَلِكَ إِلَى الْخَلِيفَةِ مِنْ بَعْدِهِ ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا تَقِيًّا نَقِيًّا عَلَى مِنْهَاجِ صَاحِبِهِ ، ثُمَّ قَامَ بَعْدَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَمَصَّرَ الْأَمْصَارَ ، وَخَلَطَ الشَّدَّةَ بِاللِّينِ ، وَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعِيهِ وَشَمَّرَ عَنْ سَاقِيهِ ، وَأَعَدَّ لِلْأُمُورِ أَقْرَانَهَا وَلِلْحَرْبِ أَلْتَهَا ، فَلَمَّا أَصَابَهُ فَيْنُ الْمُعِيرَةِ بَيْنَ شُعْبَةَ أَمْرَ ابْنِ عَبَّاسٍ يَسْأَلُ النَّاسَ هَلْ يَبْتَغُونَ قَاتِلَهُ؟ فَلَمَّا قِيلَ فَيْنُ الْمُعِيرَةِ بَيْنَ شُعْبَةَ اسْتَهْلَلَ يَحْمَدُ رَبَّهُ أَنْ لَا يَكُونَ أَصَابَهُ دُو حَقٍّ فِي الْفَيْءِ ، فَيَحْتَجُّ عَلَيْهِ بِأَنَّهُ إِثْمًا اسْتَحَلَّ دَمَهُ بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ حَقِّهِ ، وَقَدْ كَانَ أَصَابَ مِنْ مَالِ اللَّهِ بَضْعَةً وَتَمَائِينَ أَلْفًا فَكَسَرَ لَهَا رِبَاعَهُ وَكَرِهَ بِهَا كِفَالَةَ أَوْلَادِهِ ، فَأَدَّاهَا إِلَى الْخَلِيفَةِ مِنْ بَعْدِهِ ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا تَقِيًّا نَقِيًّا عَلَى مِنْهَاجِ صَاحِبِيهِ ، ثُمَّ يَا عُمَرُ إِنَّكَ بُنَى الدُّنْيَا وَلَدَتِكَ مُلُوكُهَا ، وَأَلْقَمْتِكَ نَدِيَّهَا وَنَبَتَ فِيهَا تَلَمَّسُهَا مَطَائِنَهَا ، فَلَمَّا وُلِّيَتْهَا أَلْفَيْهَا حَيْثُ أَلْفَاها اللَّهُ ، هَجَرْتَهَا وَحَفَوْتَهَا ، وَقَدَّرْتَهَا إِلَّا مَا تَزَوَّدَتْ مِنْهَا ، فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَلَّ بِكَ حَوْبَتَنَا وَكَشَفَ بِكَ كُرْبَتَنَا ، فَاْمُضْ وَلَا تَلْتَفِتْ ، فَإِنَّهُ لَا يَبْعُرُ عَلَى الْحَقِّ شَيْءٌ ، وَلَا يَبْدُلُ عَلَى الْبَاطِلِ شَيْءٌ ، أَقُولُ قَوْلِي هَذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ . قَالَ أَبُو أَيُّوبَ : فَكَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ فِي الشَّيْءِ قَالَ لِي ابْنُ الْأَهْتَمِ : اْمُضْ وَلَا تَلْتَفِتْ .

15- باب مَا أَكْرَمَ اللَّهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ -صلى الله عليه وسلم- بَعْدَ مَوْتِهِ

93 - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ التُّكْرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو الْجَوَزَاءِ : أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : قُحِطَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ قَحْطًا شَدِيدًا ، فَشَكُّوا إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ : انظُرُوا قَبْرَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَاجْعَلُوا مِنْهُ كِبْرَى إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى لَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ سَفْفٌ . قَالَ : فَفَعَلُوا فَمُطِرْنَا مَطْرًا حَتَّى نَبَتَ الْعُشْبُ وَسَمِنَتِ الْإِبِلُ حَتَّى تَفْتَقَتْ مِنَ الشَّحْمِ فَسُمِّيَ عَامَ الْفَتْحِ .

94 - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ : لَمَّا كَانَ أَيَّامَ الْحَرَّةِ لَمْ يُؤَذَّنْ فِي مَسْجِدِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- ثَلَاثًا وَلَمْ يُقَمَّ ، وَلَمْ يَبْرَحْ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ الْمَسْجِدَ ، وَكَانَ لَا يَعْرِفُ وَقْتَ الصَّلَاةِ إِلَّا بِهَمِّهَا يَسْمَعُهَا مِنْ قَبْرِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَذَكَرَ مَعْنَاهُ .

95 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي خَالِدٌ - هُوَ ابْنُ زَيْدٍ - عَنْ سَعِيدٍ - هُوَ ابْنُ أَبِي هِلَالٍ - عَنْ نُبَيْهِ بْنِ وَهَبٍ : أَنَّ كَعْبًا دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرُوا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ كَعْبٌ : مَا مِنْ يَوْمٍ يَطْلُعُ إِلَّا نَزَلَ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّى يَخْفُوا بِقَبْرِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- يَضْرِبُونَ بِأَجْنِحَتِهِمْ وَيُصَلُّونَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- حَتَّى إِذَا أَمْسَوْا عَرَجُوا وَهَبَطَ مِثْلُهُمْ فَصَنَعُوا مِثْلَ ذَلِكَ ، حَتَّى إِذَا انْشَقَّتْ عَنْهُ الْأَرْضُ خَرَجَ فِي سَبْعِينَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَرْفُونَهُ .